

בעזה"ת

כרך א'

מאיבה

לאהבה

שנאת חינום ואהבת חינום

הלכה למעשה • מחשבה • חכמת הנפש • יום יום

נתחבר ונערך בעז"ה ע"י

צבי וינברגר ברוך חפץ

מכון תורת האדם לאדם, צפת

מהדורה חדשה, תשע"ח

מכון תורת האדם לאדם

הספר שלפניכם כולל
תוכן הספר "השנאה והחיים"
שיצא לאור ע"י המכון
בשנת תשס"ה

מהדורה חדשה עם
מאמרים חדשים
תשע"ח

מכון לחקר מנהגים ודתות יהודיות

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65

ניתן להשיג את הספר

בטל : 04-6970825

נייד : 0527624271

תוכן הענינים

הלכה למעשה / גדרי המצוה ודיניה

במקלים פשוטות 21

שנתא חינם ושאינה חינם, מי קובע? 22, הגדרות קבועות וכללי ברזל 24, שנאה ומחלוקת לשם שמים דבר והיפוכו 39. מבחני השנאה 43, מבחני המחלוקת 44

קיצור הלכות לא תשנא 48

מקורות 48, שנאה גלויה ושנאה נסתרת 49, שיעור השנאה 50, אופני היתר 52, מעשים הנובעים מהשנאה 53, מצות תוכחה למניעת השנאה וביטולה 53, טבלה מסכמת 56, כפיית יצר השנאה 57, תשובה על עון השנאה 59, היתר שנאת החוטאים 60, התנאים לשנאת החוטאים 62, התראה או תוכחה 65, מצות שנאת הרשעים 66, שנאת עז פנים 69, חיוב השנאה למסית 70, טבלה מסכמת 71.

מחשבת המצוות / מחשבה והשקפה תורנית

עד כדי כך?! 73

חורבן וגלות – תוצאות בלתי נמנעות משנאת חינם 75, שנאת חינם "תיקני" ובכמויות 79

"קהל עמים" / עם ישראל, עם מחולק אבל מאוחד 82

השבטים נקראים "עמים" 86, תמונה צבעונית מרהיבה 87, טבלת י"ב השבטים בתורה 89, תכנית היצר ותכניתו של הקב"ה 93, העורך לבטל חוגים אחרים 95

נוהגים כבוד זה לזה 97

על כל מעלה מוגיע כבוד 98, "אש בחופה למה?" 99

חשבונות מצרים 101

לב גדול ורחב, היפך "מצרים" 102, אלוה מצרים – חטאת ירבעם בן נבט 104.

קודם כל הוא קיים 109

מפעל לייצור כוסות 109, איפה "אני" בתמונה 111, מידת סדום 112, "רעך" קודם כל תראה אותו 113, שביל שורץ נמלים 115, לפרוץ את התומה על ידי מידת הרחמנות 116, תירגול מעשי לראות הזולת 117, כל "אני" וכיוון חשיבה שלו 118,

"כמוך" – כיצד? 121

פרק א: שיטת הפוסקים 121, מהלך חדש – ואהבת לרעך היא מצוה שכלית 124, צרכי רעך חשובים לא פחות משלך 124, הרמב"ם נושא דגל שיטה זו 125, סיכום 127.

פרק ב: "ואהבת כמוך" לעומת "והלכת בדרכיו" 127, מ"כמוך" ל"דרכיו"
יתברך 127,

פרק ג: צריך פשוט לאהוב יהודה 130, "כמוך" הסיבה לאהוב 130, ריקוד
דוברים 131, הסתכל על רעך מבפנים 131, אהבה מצד הנשמה 133.

פרק ד: מלאכים בלי כנפים 134, ספר תורה שנשרף 134, יש מלאכים בארץ
135, יותר משירת המלאכים 137, נרחפים לראות יהודי 137

באלה הפעתי 139

הקדמה 139, פרק א: האם בגוי כזה לא תתנקם נפשי? 141, פרק ב: דעת אותי 145,
הלא היא ה"דעת אותי" 149, "וארעך" בתורה 151, "דעת את ה'" בהשקפת חז"ל 152,
ה"דעת אותי" בראשונים 154, פרק ג: וכל כך למה? 157, משל למה הרבר דומה 157,
בין אדם למקום על חשבון בין אדם לחבירו 160,

חכמת הנפש / חקר התכונות על פי התורה

השנאה מה היא? / ניתוח מידת השנאה 167

הקדמה 167, פרק א: הבנת תהליך השנאה, גורמיה ותוצאותיה, 169. גורמי
השנאה העיקריים 169, תוצאות השנאה - התגובות 170, היחס בין התגובות
והגורמים 174, מפגיעה לתרעומת 175, המשפט המסכם את התרעומת ומביא לירי
שנאה 176, השנאה עצמה וגבולה 178, טבלה מסכמת 180

פרק ב: הפגת השנאה, 181. פורקן 181, פיוס והתנצלות 182, הזמן 182, שנאה
קטנה ושנאה גדולה 183, כל זמן שנאבק בשנאה - אינו עובר 184

פרק ג: הבחנות בסוגי השנאה, 186. פעילה או סבילה 186, מחשבה או רגש
187, סלידה וגיעול נפש 187, השנאה שבין ארצות והוגים 189, שונא ההתחברות 191,
שנאת הבריות 192

פרק ד: מהות השנאה לרשעים, 193

יום יום / קישור ההלכה לחיי יום יום

סיפורי לא תשנא / מנותחים ע"פ ההלכה, 197

והדלת מעוזב לז? 197, תרי בדרא 200, סביב פליטת פה 203

תוכחה לביטול השנאה, כיצד? 210

תוכחה כאשר אין פגיעה גמורה 210, טיפים למוכיח 212

הקשיים בחישובי ואהבת לרעך, 214

הערות 217, ספרי המכון 232, מפתח הענינים 235

מתוך ההסכמות

לספרי "בין אדם לחבירו" כרכים א-ב

הרה"ג מרן רבי שמואל הלוי ואזנר [זצ"ל]

ראיתי ספר... בדיני בין אדם לחבירו פרי עמלם של כבוד ההג"ד צבי וינברגר וכב' ההג"ד ברוך חפ"ן... והוציאו דבר נאה ומתקבל לפרש ולבאר מקצוע חשוב זה שבתה"ק - שכל קיומנו תלוי בו. והיותו רק מביט בעלמא בכ"י מגודל טרדותי. סומך אני על מה שכ' הרבנים החשובים לאי"ט בשבח המגיע למלאכת הקודש הזאת, ויגיעת אמת של המחברים...

כ"ק מרן אדמו"ר מוויזניץ [זצ"ל]

הן היה למראה עיני כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א קונטרסי חד"ת בסוגיות הש"ס ופוסקים על מצוות שבין אדם לחבירו, בירוד הלכה מקיף... העוסקים במלאכת הקודש לברר וללבן דינים והלכות הנוגעים לבין אדם לחבירו, ועמלו עמלה של תורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, ואספו דברי חז"ל ראשונים ואחרונים, וסדרו אותם בטוב טעם ודעת... ויזכו להרבות פעלים לתורה...

מרן הראל"צ רבי עובדיה יוסף [זצ"ל]

הובאו לפני גליונות הספר "בין אדם לחבירו" ח"ב, בדיני "לא תקום ולא תסור", מאת הרבנים... ובררו ההלכות ע"פ סוגיות הש"ס, ודברי רבותינו הפוסקים, ראשונים ואחרונים, חדשים גם ישנים, איישר חיליהו לאורייתא. ויהא רעוא שיזכו לברך על המוגמר בקרוב, ועוד יפצו מעינותיהם חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה לאורך ימים ושנות חיים ברוכ אושר עושר וכבוד וכל טוב...

הרה"ג רבי ש. י. נסים קרליץ שליט"א

היה למראה עיני הספר הנפלא "לא תשנא את אחיך בלבבך"... אשר דן בעניני בין אדם לחבירו ומכרך הענינים עפ"י סוגיות הש"ס וראשונים ואחרונים בהלכות אלו אשר נוגע למעשה בחיי יום יום. ומשמים קא זכו להו לזכות את הרבים בדרך נשגב כזה שער עתה לא ראינו בירוד כה מקיף על כל פרטיהן בצירוף המחשות לדעת את המעשה אשר יעשון... שתזכו להמשיך בעבודת הקודש ולהוציא שאר הספרים בענינים אלו...

הרה"ג רבי בן ציון אבא שאול [זצ"ל]

ראה ראיתי עלים לתרופה מספר "בין אדם לחבירו" אשר מוציאים לאורה לתועלת וליוכיו הרבים... הספר הנ"ל סובב הולך על מצות ל"ת לא תשנא את אחיך בלבבך, ועל התרחקות מן המחלוקת ושנאת חנם, ודבר בעתו מה טוב... חפץ ה' בידם יצלח להרבות גבולות הקדושה ולהאריך כבוד שמים באחדותן ובשלמותן של כלל ישראל...

הרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר [זצ"ל]

הוגש לי חלק מהספר "בין אדם לחבירו"... והוא מעשה ידיהם להתפאר של סגל חברת ת"ח מופלגים... וכאשר עיינתי קצת לפי מסת הפנאי, ראיתי עמקות ישרות ובקיאות נפלא מסוגיות הש"ס ומפרשים פוסקים שו"ת ראשונים ואחרונים, מסודר היטב להקל על המעיין. ואין ספק שספר כזה יש בזה משום זכות הרבים... ואמינא ספרים כאלו ידבו בישראל וכל מן דין סמוכו לנא כי הספר הזה יהיה לתועלת המעיינים ורבים יתנו לאורו...

הרה"ג רבי חיים פינחס שיינברג [זצ"ל]

הנה באו לפני הרה"ג... ופרי עמלם בידם, ספר נפלא העורך מערכות עמוקות בדרכי הש"ס והפוסקים, ראשונים ואחרונים, בעניני מצות שבין אדם לחבירו, וכיארנו את מצות "לא תשנא את אחיך בלבבך" באר היטב, דבר דבר על אופניו, מפסקי התורה והמפרשים, ועד לש"ס והפוסקים... אמנם ניכר מן הדברים גודל יגיעתם של המחברים והעוסקים בספר זה לסדר הדברים בצורה נאה וברורה עד מאוד וע"כ אברכם שחפץ ה' בידם יצלח ויובו להוציא עוד ספרים הנוגעים בענינים אלו להרבות תורה בישראל...

הרה"ג רבי משה הלברשטאם [זצ"ל]

הן כל יקר ראתה עיני עלים לתרופה מהאי ספרא יקרא אשר בשם "בין אדם לחבירו" יכונה... ונהניתי לראות כוחם הגדול לבאר ולברר כל חמירא הדק היטיב כתבונה ובהשכל, בעומק וברוחב, החל ממקורות ההלכות בתוה"ק ומפרשיה עד לאסוקי שמעתתא להלכה למעשה, והכל ערוך ומסודר בטוב טעם ודעת...

הרה"צ רבי שמעון נתן נטע בידרמן, [זצ"ל]

אדמו"ר מלעלוב שליט"א ב"ב

אוהב ה' שערי ציון המצוינים בהלכה, חיבה יתירה נודעת למכון תורת האדם לאדם בעיה"ק צפת ת"ו אשר זכה להיות אכסניה של תורה, בית המדרש לתורת המידות החוסים בצילו בשבת תחכמוני וכדיבוק חברים מופלגי תורה ויראה... אשר זכו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בהני

הלכתא גבירתא דמסכת מידות בני אדם לחבירו. ומשמיא קא זכו להו והוציאו לאור עולם ספרים יקרים ללימוד ההלכות שבין אדם לחבירו, תורה מפוארה בכלי מפואר, כשולחן הערוך לפנייהם, למען ידעו כל מאן דבעי להוי חסידא לקיים מילי דאבות, בדעות הגונות ביסודי התנהגות האדם, ולדעת מוצאם ומבואם של המצוות והאיסורים החמורים שבין אדם לחבירו אשר כמה מהם שקולים כחמורות מאוד, להבין ולהשכיל הדרך אשר ילכו בה להנצל מכל הני חמירא ולהיות נוחים זה לזה, לשמור ולעשות ולקיים...

הרה"ג רבי משה שפרנבוך שליט"א

הן בא לידי ספר לימוד "הלכות בין אדם לחבירו" על ידי מכון "תורת האדם לאדם" בעיה"ק צפת, ומצוות אלו הם מיסודי ועיקרי התורה, ולא מצינו ע"ז מספיק בדברי הפוסקים. ולכן ראוי לברך ולעודד מכון הג"ל, שהו"ל כלשון צח וקל כל פרטי הדינים, וכולל בתוכו כמה בירורים מחודשים, אשריהם ואשרי חלקם שהם מוכי הרכים ממש. וראוי להכניס הספר לתוך ביתו שתלמוד מביא לידי מעשה. וכבר אמר רבינו הגר"א זצ"ל ששתי לוחות הברית, חציים בדיני אדם לחבירו, וחציים בין אדם למקום, ששניהם שווין, ובעו"ה לא נוהרין כדי צורך, וטוב הדבר ונאה שלומדים חלק זה של התורה בחבורה ומפיצים הדברים...

הרה"ג רבי משה שפירא [זצ"ל]

הנני בזה להגיד שבחם של ידידי ת"ח מובהקים ואנשי מעלה... אשר נשאם לבם להקים כימ"ד מיוחד ונעלה מאד ללימוד בעומק העיון ובהיקף רב המצוות שבין אדם לחברו, בעיה"ק צפת ת"ו, וענינו לברר חיובי אדם לחברו שאינם חיובי ממון. וכבר הוציאו לאור ספר חשוב וגדול על מצוות לא תשנא את אחיך כלבבך וכו' מכוארים שרשי המצווה וכל פרטי' הלכה למעשה, ועוד כמה קובצים ומאמרים על מצוות אלו, וכיבוד סוגיות אלו מצריך הרבה יגיעה וחיפוש, נוסף על הבנה ישרה ושקול דעת נכון להעמיד ולערוך הדברים בסדר נכון ולמצא עומק הצורתא דשמעתתא בענינים אלו.

וכמה טרחות טרחו רבנו בעל ה"חפץ חיים" זצלה"ה בזה לסלול דרך במצוות אלו, והליכות עולם לו, והניח לנו מקום רב להתגדר ולהמשך דרכו ולהרחיב הרכה גם בשאלות חדשות וגם עובדות רבות מגדולי ישראל. וכל זה עושים ידידי הג"ל כטוב טעם ודעת ובהצלחה...

הרה"צ רבי אליעזר הגר ארמו"ר מסרמז וייניץ [זצ"ל]

...שמח לבי בראותי פרי עמלכם בתוה"ק ספרי הלימוד להלכות בין אדם לחבירו אשר הבאתם לפני דבר דבור על אופניו, נאה ומתוקן להפליא כחוקת ת"ח למען ידעו את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. ...אני תפילה כי חפץ ה' בידכם יצליח ועל ידכם תרבה הדעת,

תעמדו על ברכה מן שמיא יחד עם כל המסייעים אתכם כמפעל הנאדר, בשנות חיים ברכה ושלוש, ונזכה כולנו יחד ללמוד וללמד לעשות ולקיים דברי התוה"ק ביראה ואהבה.

הרה"ג רבי יעקב פרלוב אדמו"ר מנובומינסק שליט"א

ראיתי הגליונות מספר בין אדם לחבירו ח"ב... וכמעשיהם כראשון על מצות לא תשנא את אחיך כלבבך כן מעשיהם בשני על לא תקום ולא תטור, קיבצו ולקטו מסוגיות הש"ס ודברי חז"ל... בנין שלם, דבר נאה ומתוקן, לתועלת גדולה עבור הרבים דורשי ה' ומדקדקים בהלכה. זכות המצוה היא רבת הערך עד מאד להחזיר בשכבות אחב"י גורל החיוב והזהירות כמצוות שבין אדם לחבירו וכמו שהזהירנו החפץ חיים זי"ע בזמנו לזכות את הרבים ולהרים קרן ישראל סבא...

הרה"ג רבי משולם זושא לוריא [זצ"ל]

ראה ראיתי עלים לתרופה... אשר עמלים ויגיעים לברר וללבן בעמקות נפלאה בסברא ישרה ובבקיאות עצומה... וקולעים אל המטרה בצורה יפה ומסודרת לסדרם עד שיהא מוכן כשולחן ערוך... זכות גדולה נפלה בחלקם להראות ולהוכיח בשער שהלכות אלו הלכות גמורות הן, ושווים לכל נפש, בנוסף על מה שידוע לכל רום ערכם בעבודת ה' וחסידות – ושגם בהלכות אלו יש סוגיות ובידורי הלכה בפלפול וסברא בראשונים ואחרונים, כמו בכל שאר הלכות חמורות בתורה...

הרה"ג רבי אפרים פישל הערשקאויטש שליט"א

מכתב פיתוחי חותם לכבוד הרבנים הגדולים... אשר יצאו לשוטט במים עמוקים וחרפין לדלות הפנינים מנכבי מים חיים... ועמלו לברר כל חמירא... וידיהם רב להם במלחמתה של תורה, שוקלים דבריהם לברר וללבן הלכות אלו בהשקפה יפה וברה...

הרה"ג רבי שבתי שלמה וויגדער שליט"א

...לקטו חברי המכון לארכה ולדחבה... וראיתי שרבר גדול עשו המכון לחיזוק עניני מצוה זו בכלל, בין בבין אדם לחבירו ובין בין אדם למקום, מה שנעשה בעוה"ר כווי ונזכה בעיני העם מחמת חסרון ידיעה...

מכתב מהרה"ג רבי שריה דבליצקי שליט"א

לכבוד הרבנים הנכבדים מחברי ספר תורת האדם לאדם. שלוי וברכה. הנני שמח מאד על מפעלכם הנשגב והגדול... הנני כותב לכם בזה דבר שצריך לעורר עליו תדיר ובמקום הראשון. תופעה מצערת מאד שקיימת ל"ע בהרבה הרבה משפחות, והיא, פלוני לא מדבר עם גיסו כבר שלושים שנה, ואלמוני עם חותנו זה עשרים שנה, דבר הקיים בהרבה משפחות... כמה אלפי לאווין של שנאת חנם עוברים בזה. וכמה ימי

כיפורים עוברים וללא תקנה ח"ו. וכל אלה יכולים להיות גם אנשים משופרי דשופרי, ששום תכלין לא יחסר להם בחרושת וכדומה...

הרה"ג רבי גרעון בן משה שלימ"א

הובאו לפני עלים לתרופה מסדרת הספרים "בין אדם לחבירו"... לקבין את סוגיות הגמרא ראשונים ואחרונים כמצוות שבין אדם לחבירו, עד ההלכה למעשה, למען ידע כל אחד ואחד את האסור והמותר במצוות אלה שהן בבחינת מת מצווה... וראיתי כי את הכל עשו יפה בעיון מעמיק בסברא ישרה בשפה ברורה ובנעימה, ולמדו חיפוש מחיפוש בספרי הפוסקים... ועמלו ויגעו כדי מרתם, והן עתה הביאו מן החדש תורה מפוארה בכלל מפואר בדיני "לא תקום ולא תטור", שהן מן המצוות ביותר בחיי היום יום, ומי יאמר זכיתי נפשי...

הרה"ג רבי לוי ביסטרסקין [זצ"ל], רב העיר צפת

לכבוד מכון תורת האדם לאדם... שלום וברכה... הספרים שאתם מוציאים לאור מביאים הרכה כבוד והערכה לצפת עיר"ק ת"ו, הנני תפילה שהספרים הנ"ל יביאו הוספה באהבת ואחדות ככלל ישראל.

הרה"ג רבי שמואל אליהו שלימ"א, רב העיר צפת

הנני שמח להודיע לרבים ולהמליץ בחום על מפעל תורני ייחודי הפועל מעל עשר שנים בעירנו עיר"ק צפת ת"ו הנקרא מכון תורת האדם לאדם, ראשי המכון לקחו על עצמם משימה קדושה לייסד בית מדרש לבירור המצוות שבין אדם לחבירו מכלליהן ועד פרטיהן. ...כמה נאה לעירנו עיר הבית יוסף והשו"ע שתוציא לאור תורה זו שלא נתבארה מספיק בשו"ע כידוע, להשלים ולהאיר חלק זה שבתורה השכיחה יום יום. בואו ונחזיק טובה להני תרי צנתרי דדהבא וכל הנלוים אליהם על כל עמלם... ועל ידי תיקון המצוות שבין אדם לחבירו המרכיב אהבת ישראל נוכח לקרב הנאולה השלימה...

אליהו הנביא בא לבטל שנאת חנם

"...אין אליהו בא לטמא ולטהר... וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים."

משנה עדויות ח ז

"...לפי שמושה הודיע ביאת המשיח... ושיבוא לפניו איש יכשיר לפניו את העולם והוא אליהו, והודיעם שאותו האיש לא יוסיף ולא יגרע בתורה אלא יסלק את מעשה העוול בלבד... וחכמים אומרים אין עוול ביוחסין, כל הנקרא בשמי וכו', הכל מתיחסין אל האמת, והתורה היא אב לכל. **אבל העוול הוא השנאה שיש בין בני אדם**, לפי שהיא שנאת חנם, והוא עושה לו עוול בשנאתו אותו. והוא אמרם לעשות שלום בעולם."

רמב"ם פירוש המשנה שם

מדריך מעשי

אדם לאדם

תורת

הקדמה לסדרה

רגל אחת

עומד לו גר על רגלו אחת והלל מתמצת את כל התורה כולה ומלמדוהו בטרם יתעייף.

אבל איזו תורה הוא מוסר לו? **תורת בין אדם לחבירו!** "מה ששנוי עליך אל תעשה לחבירך". איך בדיוק נכלל בזה גם כל התורה שבין אדם למקום? זאת נשאר למפרשים... אבל ננסה בעז"ה גם אנו למסור את יסודות בין אדם לחבירו "על רגל אחת".

הספרים הקטנים הללו בסדרת "**אדם לאדם**" מבוססים על הספרים הגדולים והמקיפים בסדרת "בין אדם לחבירו" הרואים אור על ידינו. כל ספר קטן הוא מדריך שימושי למצוה אחת.

כדי להחדיר תורה זו לחוגים מגוונים ניסחנו חלק מההלכות גם "במילים פשוטות" ובסגנון המתאים לכלל הציבור. הוספנו קצת דברי מחשבה והשקפה, מספר סיפורים "מנותחים" שבספרים הגדולים. דחסנו את כל זה לתוך פורמט כים כדי להקל עליך המעיין בשכתך בביתך ובעיקר בלכתך בדרך. מיותר לציין שכדאי ללמוד גם במקור, בספרים הגדולים, המקיפים את המצוות ומעמיקים בהן.

בזכות התורה הזאת שנמסרה על רגל אחת נזכה ל"זלא אוסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיהם" וגו' (דה"י-ב לג), "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו, וידעת כי אני ה' לא יבושו קוי" (ישעיה מט).

צכי וינברגר ברוך הפץ

מכון תורת האדם לאדם

מהדורה שלישית עם מאמרים חדשים – תשע"ח

בפתח

ספר קטן הוא זה, אבל הנושא הנידון בו גדול הוא וכבד משקל! מאז זוג האחים הראשון שחי בעולם ועד ימינו, כמה מאורעות גדולים נסבבו על ידי המידה ההרסנית "שנאת חינם"! כמה מתו וכמה נטרדו?! מה גדול הוא התורבן וכמה עמוקה היא הגלות שאנו שקועים בה בעמיה של "שנאת חינם".

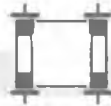
לעומת זאת, מה רבה הטובה ומה גדול האושר המהבה לנו לעת שתיעקר המידה הרעה הזאת מתוכנו! עת אשר נעשה כולנו אגודה אחת, באהבה ואהבה, לעשות רצון אבינו שבשמים.

חבל שענין גורלי כל כך, לומה בערפל סמוך כל כך, ללא כללים מוצקים וברורים. כאילו תורת כל אחד ואחד בידו להתאים את גדרי איסור שנאת חינם לצרכיו האישיים או הציבוריים.

חבל שהציבור הרחב לא מודע לכך שבעיון מדוקדק בפוסקים מצטיירת תמונה ברורה מהי "שנאת חינם", ומה בדיוק נכלל במצוה המתוקה "ואהבת לרעך כמוך".

ובעצם חבל שתכונות שנאה ואהבה ככבודן ובעצמן, שהן מעורבות הרבה בחיי יום יום שלנו והלכות רבות תלויות בהן, הן כל כך לא מובנות לנו וזרות בעינינו.

מענה חלקי לכל זאת תמצא בעז"ה בספר זה, המחולק לארבעה מדורים:

הלכה למעשה גדרי המצוה ודיניה

מדור הראשון "הלכה למעשה" פותח בהסברת ההלכות בסגנון קל ומעשי: **ההלכה במלים פשוטות**. כאן אנו לומדים שקיימים כללים ברורים ופסקי הלכות שווים לכל נפש המסדירים את מידת השנאה והנטייה למהלוקת הכרוכה עמה על פי התורה. יש בכך להקנות שיניהם של בעלי מהלוקת רבים ושונאי הינם הפועלים בחסות ה"הלכה". בסוף המאמר הבאנו **מבהנים** שימושיים שיעזרו לך לקבוע האם אתה נוהג כהלכה.

ההלכות נשנות בצורה מרוכזת בפרק **קיצור הלכות**, שהם תמצית סוגיות ההלכה מהספר הגדול "בין אדם לחבירו" כרך א' לא תשנא. אם ברצונך להרחיב את ידיעותיך ולהעמיק בעיון ההלכה, או אפילו רק למצוא המקור לדין מסוים, בודאי תרצה לעיין בספר הגדול ותמצא נדות. סדר ההלכות כאן תואם את הסדר שבספר הגדול.

מחשבת המצוות מחשבה והשקפה תורנית

מדור "מחשבת המצוות" מביא טיפה מים המחשבה וההשקפה היהודית בכל הקשור למצוה הנידונה. המאמר **עד כדי כך?! נוגע** בבעיה רגישה וכאובה במיוחד, והוא מנסה לקרב לשכל הפשוט את השקפת הו"ל והנביאים בעוצמת ההרס והחומרה הרבה הטמונה במידת תמימה למראה כמו "שנאת הינם". נקוה שאהרי קריאת המאמר, לפחות תקבל השנאה גוון אחר בעיניך, גוון כהה יותר.

גם את היופי של האחדות בעם ישראל – בין חוגים ובין יהודים – לא קיפחנו כאן, ובא לידי ביטוי במאמרים: **קהל עמים, השבתות מצרים, ונוהגים כבוד זה בזה**.

יריעה רחבה הקדשנו למצוות הכללית והאהובה "ואהבת לרעך כמוך". במה בדיוק נצטוונו, ואיך עלינו לקיימה?

במאמר **קודם כל הוא קיים** ובמאמר **כמוך כיצד** שפכנו בס"ד אור יקר על המצוה. מובן שלא דלגנו על הפן החסידי שהרי מצוה זו נחשבת מרכזית מאד בתורה זו. המאמרים **צריך פשוט לאהוב**

יהודי ומלאכים בלי כנפיים נכתבו ברוח זו. המאמרים מושקעים במיוחד ובעו"ה יש בהם כדי לעורר כיווני השיבה הדרשים ושאיפה לשמור ולעשות ולקיים.

חכמת הנפש חקר התכונות על פי התורה

מדור "חכמת הנפש" בו מובא תמצית ממאמר מחקר תורני **השנאה, מה היא?**, מאמר שכולו חידוש. חודר לתוך לב לבה של תכונת השנאה ומגלה צפונותיה ומניעיה וגם עוזר להכין ההלכות הקשורות בה.

מדהים לראות איך ההתייחסות של האדם למידת השנאה משתנה ומשתפרת אחרי שמבין היטיב את התהליך של מידה עמומה זו ותפקידה בנפש האדם. המאמר בשלימותו פורסמו בספר "בין אדם לחבירו" הנ"ל.

יום יום קישור ההלכה לחיי יום יום

מדור יום יום. אשרינו שאנו לומדים הלכה למעשה כתורת בין אדם לחבירו, אבל כדי שההלכה תתקשר באמת למעשה, ותהפוך להנהגה בהיי יום יום, מוכרחים להמחיש את ההלכות בצורה ברורה ומעשית ביותר. צרור הסיפורים מהיי יום יום בצירוף "ניתוח הלכתי" מפורט עוזר רבות.

הסיפורים מלוקטים מהספרים הגדולים בסדרת "בין אדם לחבירו". מספר "טיפים" שימושיים גם מופיעים במדור זה והכל כדי שנקיים מצוות אלו "יום יום" ביעילות ובשמחה.

לתשומת לב המעיין: בדרך כלל הנושאים המרכזיים של הספר הוזרים על עצמם ונידונים בכל מדור, אולם במבט אחר והסתכלות מזווית אחרת. אפשר להיעזר ב**מפתח העניינים** בסוף הספר למצוא את כל המקומות בו מביאים כל נושא.

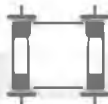
הלכה למעשה

גדרי המצוה ודיניה

- 21 ההלכה במילים פשוטות,
39 שנאה ומחלוקת,
43 מבחני השנאה והמחלוקת,

הלכה למעשה גדרי המצווה ודיניה

הַהֲלָכָה בְּמִילִים פְּשׁוּטוֹת

זו שְׁנַאת חֲנָם!?

שְׂאֵלוֹ נָא לְאֲנָשִׁים בְּבֵית הַמְדָרֵשׁ מֵהוּ הַפְּרוּשׁ הַפְּשוּט שֶׁל "שְׁנַאת חֲנָם" וּמֵהִי הַגְּדֵרְתָּהּ הַמְדִיקָתָּ בְּנוֹגַע לְמַעֲשֵׂה. סְבִיר לְהֵנִיחַ שְׁכַמְסַפֵּר הַנְּשִׂאֵלִים, כִּד יִהְיֶה מְסַפֵּר הַתְּשׁוּבוֹת.

יֵשׁ מִי שֶׁיִּלְבֵּשׁ אֲרֻשֵׁת שֶׁל רַחֲמִים עַל פְּנָיו וַיִּפְסַק מִנִּיה וּבִיָּה בְּקִיצוֹנִיּוֹת: "כָּל שְׁנֵאָה שְׁבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶסוּרָה, בְּלִי יוֹצֵא מִן הַכֶּלֶל, וְחַיִּב אָדָם לֵאֲהֹב אֶת הַגְּרוּעַ שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל כְּנַפְשׁוֹ". יֵשׁ שִׁתְעַטֵּף בְּאִיצְטָלָא שֶׁל קְנָאוֹת וַיִּדַע לְקַבֵּעַ בְּפִסְקוֹנוֹת, שֶׁבַעֲצָם כְּמַעֲט כָּל הַשְּׁנֵאוֹת מִתְרוֹת וּבִפְרֵט אִם אֶפְשָׁר לְמַצֵּא בְּהוֹ אִיזָה צַד שֶׁל "לְשֵׁם שְׁמַיִם".

בְּרַם, עַל פִּי רַב נִקְבַּל תְּשׁוּבוֹת שׁוֹנוֹת וּמִשׁוֹנוֹת הַנְּעוֹת בֵּין שְׁתֵּי הַקְּצוּוֹת הַנּוֹכְרוֹת. אֵד רְאוּ זֶה פְּלֵא, כָּל תְּשׁוּבָה מִתְאֲמַת וּמַעֲצַבֶת לְהַפְּלִיא לְהַשְׁקֵפֶת עוֹלָמוֹ שֶׁל בְּעֲלִיָּה דְּהֵינּוּ, כָּל יַחֲיד אוֹ קְבוּצָה

מֵהוּ הַפְּרוּשׁ הַפְּשוּט שֶׁל "שְׁנַאת חֲנָם"
וּמֵהִי הַגְּדֵרְתָּהּ הַמְדִיקָתָּ לְמַעֲשֵׂה?

המתכחשים להשקפתו ולרעיונות שבהם דוגל הנשאל, פשוט וברור אצלו שיש התר שגאה כלפיהם ולפעמים גם משכנע שמצוה רבה לשנאותם ולרודפם עד חרמה.

ובמלים פשוטות יותר נשאל – האם ראיתם מימיכם שגאת "חנם" כפשוטו? וכי הודה פעם איש ששנאתו היא בחנם? הלא כל שונא, הדבר הראשון שהוא משכנע בו הוא ששנאתו אינה חנם, "וכי בכדי אני שונא את פלוני? הלא הוא עשה כד וכך ואמר כד וכך...". ואפלו שגאה הבאה מתוך קנאה גרידא מצליח האדם לתרץ בכל מיני טענות ותואנות כדי לשכנע את עצמו – ואת כל מי שמוכן להקשיב – בצדקת שנאתו.

שנאת חנם וְשאינה חנם מי קובע?

האמנם כן הוא? האם המושג "שנאת חנם" הנו מושג מערפל וחסר הגדרה, גמיש ורך כחמאה שנתן לכופפו ולצורו כחמר ביד הוצר כדי להתאימו לצורך כל יחיד וצבור? ¹ (ההערות בסוף הספר).

וכי בטרוניא בא הקב"ה עם בריותיו? ענין גורלי כזה המביא בכנפיו חרבן ואלפי שנות סבל יהיה כל כך לוטה בערפל ומחסר הגדרה ברורה עד שלא נדע ממה צריך להזהר, ובאם נכשלנו, כיצד לתקן ולהחזיר עטרה ליושנה?

וכי לקתה חס ושלום מדת המשפט? ודאי שלא! האמת יורה דרכו, ובעל כרחינו חייבים אנו להודות שקימות הגדרות פשוטות וברורות בענין שנאת חנם, הגדרות נצחיות הקשות בצור ומוצקות כברזל, שוות לכל נפש, ונוהגות בכל יחיד, חוג, וצבור – כל אשר בשם ישראל יכנה.

האם ראיתם מימיכם שנאת "חנם" כפשוטו?

וכי בחנם הוא שונא, הלא...

ולמרות שלעניי האדם המשחד נדמה שיש לו מאה ואחת סבות מצדקות לשנא אדם מסים או חוג מסים, הרי האדם הנגוע בנגיעות אינו יכול לסמך על הרגשותיו וסברותיו, על פרחנו שהכללים חביבים להקבע על ידי גורם חיצוני שמחוץ ללב של האדם ונגיעותיו.

ומהו הגורם הזה? – רצון ה' יתברך.

ומהיכן ידע האדם מהו רצון ה' באמת? וכי רוח הקדש נזרקה בו? הרי כל זה מביאנו למסקנה המתבקשת וההכרחית שרצון ה' הוא מה שנתגלה לנו בתורה, זאת אומרת ההלכה. כי זהו לנו המקור היחיד לדעת מהו רצון ה' ומה הוא יתברך דורש מבריותיו. ההלכה קובעת כללים ברורים, כללי ברזל. והם שווים לכל נפש, כי אינם תלויים במדרגות וביהשגות או בהשקפת עולם כמו בתחום המוסר.

אך לדאבונו מעשה שטן הצליח להעביר כל המצוות שבין אדם לחברו – שהן מצוות עשה ולא תעשה ככל שאר המצוות שבתורה – מתחום ההלכה לתחום המוסר והחסידות. כתוצאה מכך הרויח הוא שכל המצוות הללו והגדרותיהן לוטות בערפל סמיך וכאלו אין בהן שום חק קבוע והגדרה ברורה, אלא כל אחד יושב ודן בהן על פי רגשותיו, השקפותיו, הרגליו, ונטיותיו.

הן אמת שבספרי הלכה לא מדבר במדרגות גבוהות כל כך באהבת ישראל כפי שמדבר בספרי חסידות, וגם לא מדגש כל כך הצדך לרגישות מפלגת לרגשי הזולת כפי שמדגש בספרי בעלי המוסר, אך מצד שני, יסודות ההלכה המינימליים והגדרות עקרי המצוות – ברורים הם – ומחייבים את כל אחד ואחד בלי קשר למדרגתו והשגתו בעבודת ה', כמו שהלכות שבת והלכות בשר בחלב אינן תלויות בהשגותיו הרוחניות של האדם.²

**מעשה שטן הצליח להעביר המצוות שבין
אדם לחברו לתחום המוסר והחסידות**

נמצא שההלכה משמשת כשלד הבטון של הבנין הרוחני, ותורמת את החסון והיציבות הנצחית של הפרט ושל עם ישראל ככלל, לאורך שנות ההיסטוריה. והשלד הזה נדאי שלא משאירים אותו כמות שהוא אלא מוסיפים עליו – קירות, מרצפות, ועד לטפטים ולשטיחים – כדי להפך אותו למקום יפה ונח לגור בו, וזהו בעצם תפקידם החשוב של החסידות והמוסר במצוות אלו. אולם שומה עלינו לא לשכח מהשלד, אף שהוא מכסה כל כלו וכמעט אינו נכר לעין אבל הוא, ורק הוא, מעמיד את כל הבנין על תלו ומעניק לו את חסנו.

הגדרות ברורות וכללי ברזל

באמת כל המעין בפוסקים, בסוגיות הנוגעות לשנאה, יוכח שקימות הגדרות ברורות מאוד מהי סבה אמתית לשנא אדם מישראל ומה לא. אלא שלא נאמרו ההלכות כלם במקום אחד וצריך ללקטן ולצרפן יחד אחת לאחת כדי לקבל תמונה משלמת. נביא כמה כללים הלכתיים כדי להמחיש גדרי האסור וההתר בהלכות שנאה.

דברי הפוסקים ונתבארו יפה בספר "בין אדם לחברו" כרך א' לא תשנא את אחיך בלבבך. הרוצה לעמוד על עקרי הדברים ובמלא הקפם יעין שם וימצא נחת.

א [יש לך יהודי שאתה מלא טענות וטרוניות כלפיו, מתי שאתה נתקל בו הלב שלך מתכוץ מתוך כעס ושנאה, או שפאמת פגע בך, ודאי שאתה משתדל לא לפגוע בו בכל צורה שהיא ואפילו לשון הרע אתה ממעט לדבר עליו, בסך הכל רק נתקת הקשר אתו וכאלו שלא קים וזה מספק אותך בהחלט.

ההלכה קובעת כללים ברורים וקבועים,
כללי ברזל. והם שוים לכל נפש

אם אתה עדין מדבר עמו במקצת אין כאן אסור. אך במדה ונתוק היחסים הוא "הרמטי" ומשלים, וגם מתמשך כבר שלשה ימים ויותר, אתה מסתבך בשנאה דאורייתא ועלול לעבור בכל רגע ורגע על הלאו החמור: "לא תשנא את אחיך בלבבך".

👉 כתבו כמה פוסקים ששעור השנאה לעבר עליו ב"לא תשנא" הוא - "כל שלא דבר עם חברו שלשה ימים מחמת איבה". ולמדו שעור זה מהאמור במשנה בסנהדרין (כו:): לענין פסול השנאה לדון ולעדות, ויש שאף למדוהו מפסוקים בתורה.

קיצור הלכות פרק ג (עמוד 51)

בעיני רבים מצטיירת מצות 'לא תשנא' כמצוה התלויה בלב, כפשטות לשון הפסוק. ואם כן אינה נחלת ההמון שבדרך כלל אינו שולט בנסתרי לבבו, ונשגב ממנו לקים המצוה. אולם לפי הגדרת הפוסקים הנ"ל במצוה זו ושעורה למעשה יוצא, שגם אדם שאינו מבין רחשי לבבו ואינו בקי ברגשותיו לדעת מה הם ועל מה הם יכול לקים לאו זה. הרי כל שנתק הקשר עם חברו ולא דבר עמו שלשה ימים מחמת מריבה, יבין וידע שמעתה עובר על לאו.

הנה לפנינו אדם מנמס שלא מתאים לו להראות סימני שנאה כלפי חוץ כמובן [או מכל סבה אחרת], ולכן ממשיך את החיים כאלו כרגיל, אך בפנים מפעפע הארס ואפילו מתחזק מיום ליום והלואי והיה יכול לנתק את הקשרים מכל וכל לצמיתות. יתכן ששנאה כזאת אף חמורה יותר משנאה רגילה וגלויה, ומדגשת בתורה באזהרת הלאו: "לא תשנא את אחיך בלבבך" – כל שהיא חזקה דיה לגרום לנתוק הקשר אלו לא היה מקפיד להסתרה.

עיי' בקיצור הלכות (עמוד 50)

**כל שלא דבר עם חברו שלשה ימים
מחמת מריבה עובר על הלאו**

ב [חשוב לדעת, יש גם שנאה על פגיעה אישית שהיא מתרת. אם נסית להתנכח עם הפוגע ולהעמיד אותו על חמרת מעשהו על מנת שיחזר בו ויתנצל, או שתוכח אתה שאינך צודק ובחנם אתה מתרעם עליו - אם מצית את כל האפשרויות, שיחה אישית או לפחות שיחת טלפון, מכתבים וכו' - אם אחרי כל זה הסכסוך בעינו עומד - השנאה מתרת. [ואגב, כשנסית בטלפון, מכתב או שליח/מתווך לישב את הסכסוך ללא הצלחה, עליך לנסות לדבר אתו גם פנים אל פנים פעם ופעמים בדרכי נעם].

וכשהתרה השנאה, התרה רק שנאת הלב ולא התרו מעשים ודבורים הפוגעים בחברו כמו הכאה, קללה, לשון הרע, רכילות, אונאת דברים, הלבנת פנים וכיוצא בו. (בדיון זה יש כמה פרטים וכשנוגע למעשה ממלץ לעין בספר למוד הנ"ל ב"סוגיות ההלכה" סוגיא ה'). ויתבאר עוד להלן באות י"ד

ג [מאידך, לשלל מדה מסכנת זו מפל וכל, גם כן לא בא בחשבון, שהרי לפעמים יש מצוה לשנא דוקא. אלא יש והשנאה מצדקת ואינה "חנם" ולכן מתרת היא ולפעמים אף מצוה יש בה, ורק כשאין סבה אמתית לפי ההלכה להצדיק את השנאה, אז אסורה היא בהחלט.

מתר לשנוא חוטא. ולא עוד אלא שמצוה לשנוא! ואין הכוונה לחוטא מפרסם דוקא, "הרשע של העירה", או כזה שהקבע בבית דין שהוא חוטא. מדבר באדם שאתה ראית שחטא ונתברר לך שהוא חוטא גמור. סבת השנאה היא כדי להרגילך לא להשלים עם חטאים - לפי דעתך - ולהכנס לאדישות, וכמו שכתוב "יראת ה' שנאת רע". [בנוסף על התועלת לחוטא לדרבנו לחזר בתשובה]. וכיון שעקר סבת השנאה היא סוביקטיבית כדי

**מאידך, לשלל מדה מסכנת זו של שנאה
מפל וכל, גם כן לא בא בחשבון**

לחזק "יראת שמים" שלך, פשוט שחוץ משנאה גרידא אין שום התר, אסור לך לפגע, לבזות, ולצער על פי שפוטך האישית. והמאזינים לספורים שלך אינם אמורים להאמין לך, ובדאי לא לסמך על שפוטך, כך שכל השנאה הזאת עליה להשאר ענינך האישי ותו לא.

[ד] וחרף כל זאת עליך לדעת שלא כל דבר שבהשקפה שטחית הוא חטא ועול קובע שם 'חוטא' ו'רשע' על אדם, וזה הכלל:

👉 דין שנאת הרשעים נאמר רק במי שעבר עברה גמורה - דאורייתא, ויש מי שכתב שגם בעברה דרבנן הדין כן], אף על פי שעבר לתאבון. אבל המבטל מנהג או אפלו עושה דברים של פריצות [שאין בהם אסור מעקר הדין], אסור לשנאותו. וכמו כן אסור לשנא סתם עם הארץ שלא נראתה בו עברה מסימת. (קיצור הלכות (עמוד 63)

זכור! עליך לבחון גם את הנסבות שבהם עשה פלוני את מה שעשה. שמא יש ללמד עליו זכות ובאמת לא חטא כלל.

[ה] והנה כלל נוסף שערכו רב בחיי יום יום:

👉 צריך שנדע בנדאות שהחוטא מזיד הוא וגם יודע חמרת החטא, ורק אז מתר לשנאותו. ולכן אם רואה באדם עברה שאינה מפרסמת בישראל לאסור [או שאין "חמרתה" מפרסמת והאנשים דשים בה בעקביהם], וגם לא התרה בחוטא, אסור לשנאותו, שמא שוגג הוא. ורק אם התרה בו והודיעו חמרת החטא ולא קבל, מתר לשנאותו. אבל בעברה מפרסמת [לפי אותו זמן ואותו מקום] וכגון אסורי עריות ואכילת נבלות וטרפות, מתר לשנא אפלו בלי התראה, שכל אחד בחזקת שהוא יודע חמרת חטאים אלו. וכן פסק ב"חפץ חיים".

(קיצור הלכות (עמוד 64)

**חוטא המשכנע שדרכו ישרה ועל פי תורה,
אסור לשנאותו**

דינים אלו נוגעים מאוד לסוג שנאה "רעיונית" והיא שנאה מחמת הבדלי השקפה שכל צד משכנע שהצד שכנגד הם חוטאים גמורים מאחר והם דוגלים בהשקפה כזאת וכזאת ועושים מעשים כאלו וכאלו המנגדים להשקפת התורה ולפיכך מצוה רבה לשנאותם ולרדפם עד חרמה.

אבל על פי ההלכה צריך לקחת בחשבון – ראשית, לא כל בעל השקפה המנגד להשקפתך ולא כל בעל דרך חיים שאינה כדרךך מתר לשנא. **כל עוד שהלה אינו עובר עבירות גמורות – דאורייתא ויש מי שאומר גם דרבנן – אין סבה לשנא, והשנאה היא "חנם"**. ואפלו אם באמת השקפתם והנהגתם מנגדים בתכלית לדרך התורה והיהדות הרי מאחר והם סוברים שדרךם ישרה וכדת תורה [ניתכן שבעינייהם אתה הוא החוטא] חל אסור מחלט דאורייתא לשנאותם כי דין שוגג להם וכנ"ל. ורק כשהם יודעים שמתנהגים בנגוד לדרך התורה ולמרות זאת מחזיקים בדרךם – רק אז חל עליהם שם חוטאים ורשעים.

ועל אחת כמה וכמה כאשר המחלקת אינה על רוע המעשים בהווה אלא בעתיד, והינו שלפי צד זה הרי שמעשים של פלוני או צבור פלוני יובילו לתוצאות רעות ובמשך הזמן [או בדורות הבאים] יביאו לחרבן הדת, וצועקים ש"נפיק מיניה חורבא", ו"אחרייתם מי ישורנו" וכו'. סוג זה של מחלקות ושנאה שכ"ח הרבה, שאנשים רבים חכמים בעיניהם לראות את הנולד, כבכול, וכל אחד מחשב חשבונות והוזה הזיות מה יגרמו מעשיהם של אחרים בעתיד, ומתרבה המחלקות והשנאה בעם.

והנה לפי הכללים שכתבנו ברור שהשונאים הללו קרובים להכשל בלאוין דאורייתא. כי: א] מי אומר שמה שמצירים הם על העתיד הוא הנכון? (כלל א') ב] ואם תמצי לומר שהתחזית

**כְּשִׁקְיָמִים הַבְּדִלֵי הַשְּׁקָפָה, כָּל צֵד מְשַׁכְּנֵעַ שֶׁהֵצֵד
הַשְּׁנִי מְנוֹגֵד לְדַעַת הַתּוֹרָה וְהֵם חוֹטְאִים**

שְׁלֵהֶם היא נְכוּנָה וְתִתְמַמֵּשׁ בְּבֵא הַעֵת, הָרִי מֵאַחַר שֶׁהֵצֵד הַשְּׂנִי הֵם שׁוֹגְגִים וְלֹא מְזִידִים שְׂאִינָם סְבוּרִים שֶׁהֵם חוֹטְאִים, אֲסוּר לְשִׁנְאוֹתָם וְכִמו שֶׁכָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים (כֻּלָּל ב'). וְרַק אַחֲרֵי הַתְּרָאָה כְּדִין וְשִׁישִׁתְכַנְעוּ שֶׁהֵם בְּאֵמֶת חוֹטְאִים וּבְכָל זֹאת מִמְשִׁיכִים בְּרַע מַעֲלֵלֵיהֶם וְנִחְשָׁבִים כְּמִזִּידִים – אִזּוּ וְרַק אִזּוּ הַתְּרָה הַשְּׂנֵאָה כְּלִפְיָהֶם.³

[ו] אִם אֶתָּה מִתְעַתֵּד לְשֵׁנָא אָדָם בְּעִבּוּר שְׁחָטָא חָטָא שְׂבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, דַּע לְךָ שֶׁאַפְלוּ אִם הוּא וְדַאי חוֹטָא אֲסוּר לְשִׁנְאוֹתָו. וְזֶה הַכֻּלָּל:

👉 עוד כתבו אחרונים שאסור לשנא עבור חטאים שבין אדם לחברו, שהרי כל דרך איש ישר בעיניו, ואף אם כבר יודע עצם האסור הרי שמכח הנגיעה חושב כל אחד שהצדק אתו וכל מה שעושה לחברו בדין עושה ואף מצוה יש במעשיו, ולכן אינם נחשבים כמזידיים בזה להתיר לשנאותם. "אם לא" – מוסיף החפץ חיים – "שהוא נראה לכל שאין באותו הדבר במה לטעות בשום אופן, רק החוטא הזה הוא גנב או גזלן פשוט..."

קיצור הלכות (עמוד 64)

[ז] הַעֲרָה נְחוּצָה שֶׁהִיא בְּעֵצָם פְּשׁוּטָה לְכָל מִבֵּין: אִם דָּרְכָךְ לְהַקְפִּיד מְאֹד עַל חָטְאֵי זולָתְךָ וּמֵהֲדַר אֶתָּה לְשִׁנְאוֹתָם, עֲלִיךָ לְבַדֵּק קֹדֶם הֵיטֵב אִם אֵינְךָ לְקוּי בְּעֵצְמְךָ בְּחָטְאִים הַלְלוּ, שֶׁאִם כֵּן - שִׁנְאוֹתְךָ אֲסוּרָה וְנִחְשָׁבֶת שְׁנֵאת חֲנָם.

👉 כתבו כמה אחרונים שמי שהוא בעצמו לקוי בחטא זה אסור לו מדין תורה לשנא חוטא אחר, כי נחשב "אחיו" של החוטא בזה, וכתוב "לא תשנא את אחיך". ואף אם אין בזה אסור תורה, יש מהראשונים שכתבו שעל כל פנים יעגש על זה, ולמדו מהמספר בגביא לענין יהוא מלך ישראל שנעגש על שהרג את בית אחאב

אֲסוּר לְשִׁנְאוֹת אָדָם בְּעִבּוּר שְׁחָטָא חָטָא שְׂבִין אָדָם לְחִבְרוֹ

שהיו עובדי עבודה זרה, מפני שגם הוא נכשל בחטא זה אחר כך. וכתב ה"חפץ חיים" שכן הדין בכל דבר צער שעושה לחברו משום שמחזיקו כחוטא, אם גם הוא עצמו חוטא כמותו, ודאי יענש על זה כאלו צער "אדם השלם בתורת ה' ובמצותיו".

קיצור הלכות (עמוד 64)

ולמדקדקים יש להוסיף עוד דקדוק: האם השנאה לחוטא היא באמת רק משום שנאת הרע כתוצאה מיראת שמים, או שמא מערבים בה רגשי נקמה, קנאה וכו' כך שיש כאן גם שנאה אישית מצד היצר הרע? שהרי לדעת כמה פוסקים אסורה שנאה כזאת מן התורה אפלו כלפי חוטאים.

אחת הדרךים לבחון זאת, על פי המבאר בספרים, היא לחשב ולציר לעצמך כאלו שהחוטא חוזר בתשובה על חטאיו בעצומה של השנאה מצדך, האם אתה מרגיש שבמקרה כזה תתבטל שנאתך מאליה ותשוב ותאהבהו כימי קדם? אם התשובה היא לא, סביר שבתוך תוכה של השנאה דמצוה מתחבאים רגשות פסולים כמו שנאה אישית, רגשי קנאה או נקמה וכיוצא בהן.

ראה קיצור הלכות פרק ח (א) עמוד 60

ח [כלל גדול יש לזכר בכל הנדון הקשור לשנאת הרשעים – שנאה זו אינה אלא מצוה מדברי קבלה, ונלמד מפסוק במשלי ח': יראת ה' שנאת רע, או מהפסוק בתהלים קל"ט: הלא משנאיך ה' אשנא וגו'. ומצד שני איסור השנאה לישראל הוא לא תעשה דאורייתא, וממילא פשוט שבכל ספק ובכל נדון האם לשנא? חיד או צבור הרי שההכרעה על פי ההלכה היא לחומר דאורייתא ואסור לשנא כדי לא לעבר על ספק לאו המפרש בתורה. וגם זהו שלא כדעת הצבור הרחב שלרב מכריעים בטעות "לחומר" לטובת השנאה והקנאות⁴.

**כל ספק בדין שנאת הרשעים
הוא לחומר – ואסור לשנאותם**

ט] מבוכה גדולה קימת במצות שנאת החוטאים כל אימת שמגיע למעשה. לא ברור באיזה סוג שנאה מדובר, באיזו חריפות ועד היכן הדברים מגיעים. זה מרחק וזה מקרב, זה דוחה ומתעב וזה מרחם ומלמד זכות. מצד אחד טוענים: הלא סוף סוף יהודי הוא! ומצד שני עונים לעמתם "רשע הוא!" ומתעב בעיני ה'. מדי פעם פורצים ופוחים צבוריים ועמותים בענן זה והמבוכה רבה.

האמת שגם בספרי מוסר וחסידות מוצאים אנו שני צדדים למטבע זו. ואף בהלכה מצאנו מחלקת ראשונים האם החוטאים נתמעטו לגמרי מפרשת "לא תשנא את אחיך" שאינם בכלל "אחיך" או שמא גם הם כלולים בפרשה זו ככל ישראל הכשרים אלא שהתר מיחד יש לשנאותם רק בגלל החטא ובכונה לתועלת.

אולם הלכה אחת יש בהלכות שנאת החוטאים, המסכמות מכל הפוסקים, שבכחה להוציא אותנו במקצת מן המבוכה ולהבהיר לנו באיזה סוג שנאה מדובר באפן כללי.

👉 " ... והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר 'לא תשנא את אחיך בלבבך', אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עברה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו, ואף על פי שעדין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו, מצוה לטען ולפרק עמו, ולא יניחנו נוטה למות, שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלזים אל ה' ומאמינים בעקר הדת, שנאמר אמר אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחייה."

שו"ע חו"מ (רעב יא) עפ"י הרמב"ם

**למרות השנאה עדין מחיבים לרחם
על החוטאים ולעזר להם**

הלכה פסוקה היא זו שלמרות השנאה לחוטאים עדין מחיבים "לרחם עליהם ולעזרם בשעת הצורך" (בי"ח שם), ולפי ה"חפץ חיים" אף "לגמול עמו חסד בעת דחקו (אהבת חסד פי"ג ס"ב).

ולמידים אנו מדין זה שלא מדבר בשנאה רגילה השכיחה בין שני שונאים גמורים שכל אחד חפץ במפלתו ובכליונו של השני ושמח לאידו, וכל שכן שאינו עוזר לו בעת צרתו. ואף שעדין חסרה הגדרה מדיקת לשנאה זאת הרי שהקוים הכלליים משרטטים והאפי שלה בהיר למדי. [גם לראשונים הסוברים שהחוטא נתמעט לגמרי מפרשת לא תשנא מודים בהלכה זאת, והינו שעל כל פנים פרשיות אחרות בתורה, פרשת פריקה וטעינה, השבת אבדה ועוד, מגבילות את השנאה].

וכל זה בחוטא חטא אחד לתאבון [אף שחטא זה כהפקר בעיניו, עין באהבת חסד שם], אבל בכופר באחד מעקרי האמונה ח"ו וכל שכן המסית אחרים לעבודה זרה או לכפירה, כתבו הפוסקים שעליהם לא נאמר דין זה כלל.

אולם מחובתנו להבהיר שאפילו אם אתה משתתף קבוע בשעור דף יומי וגומר את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום כל שבוע, אינך מסמך עדין לקבץ ולפסוק מיהו "כופר" מאחר וקים מגון עצום של דעות משבשות. רק תלמיד חכם מבהק ורב פוסק יודע להבחין בכל זה.

י [שאלה מרכזית בדורנו – המתעוררת כשדנים בשנאת החוטאים באופן כללי – הוא המושג "תינוק שנשבה". הפוסקים האריכו בדין אדם כזה שהוא בגדר אנס גמור שמעולם לא ידע ולא שמע על התורה ועל מצוותיה, ופשיטא שאסור לשנאותו. ולכן כשדנים אודות חוטאים סתם שמקטנותם לא שמרו תורה ולא נתגדלו על ברכיה, אי אפשר להכריע מיד שמתר לשנאותם

**כל מי שלא קבל חנוך יהודי
נחשב ל"תינוק שנשבה"**

לפני שיתברר שהם אינם בגדר "תינוקות שנשבו", שענין זה שכיח למעשה היום אצל פורקי עול תורה ומצוות שקוראים לעצמם "חלונים", שהרבה מהם בגדר תינוק שנשבה.

ובפרט לשיטת הרמב"ם שגם לגבי כופרים כתב שכל שנתגדל ונתחנך מקטנותו אצל גויים או רשעי ישראל נחשב כתינוק שנשבה, ואף על פי שראה אחר כך תורה ומצוות והכיר יהודים יראים המקיימים אותם, עדין נחשב אנוס מאחר שקבל חנוך רע. וזה לשון הרמב"ם:

”... אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו, ואינו זריז לאחוז בדרךי המצוות שהרי הוא כאנוס, ואף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי וראה היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על דעתם, כך אלו שאמרנו האוחזים בדרךי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה.”

רמב"ם ממרים ג, שו"ע יו"ד קנט

ורק אם ישמע וילמד כל כך עד שיש בלמוד זה כדי להפך דעותיו שנשתרשו בו מחנוכו הרע שקבל, אז יוצא מגדר תינוק שנשבה. וכפי שמגדיר ה"חזון איש" בדבריו המפרסמים (יו"ד ס"א סק"ו): "ותינוק שנשבה בין העכו"ם דינו כישראל ושחיטתו מתרת, שהוא בחזקת שאם יודיעהו וישתדלו עמו כשעור ההשתדלות, שהוא ראוי לשוב ולא יזיד לבלתי שב. אמנם אחר שהשתדלו עמו והוא מזיד וממאן לשוב, דינו כמומר. ושעור ההשתדלות תלוי לפי התבוננות הדנינים כאשר יופיעו ברוח קדשם בהכרעת דינו... ובאמת צריך לדון על כל איש ואיש בפרט".

**הרבה מה"חלונים" היום הם בגדר
תינוק שנשבה, ודינם כישראל גמור**

בסוף דבריו שם חזר ה"חזון איש" והדגיש שצריך לדון על כל אחד בנפרד, וזה בא לאפוקי מאלו שמכלילים ודנים על צבורים שלמים או חוגים נרחבים, וחורצים את משפטם בזמן שעל פי האמת צריך לדון על כל יחיד בנפרד.

דא [ועוד כלל מענין מצאנו בהלכה שתשובה מועילה לחוטאים גם לענין שנאת הרשעים! ובגוד למקבל בין אנשים שהחוטא לא יכשר בעיניהם ועד יום מותו יחזיקוהו לרשע ויכדמרגלא בפומיהו דאינשי שתשובה מועלת רק כלפי שמיא ולא לבריות...] והיה אם יצא על אחד קול שחטא לא ישכחו זאת הבריות ימים ושנים וימשיכו לשנאותו לנצח.

עליך להזהר לא לכפר בכחה של תשובה כשאתה מתעסק בשנאת החוטאים. גדולה תשובה שמנגעת עד כסא הכבוד'... אך לא ללבבות בני אדם, ולפעמים הנד עסוק עדין בהתלהבות במצות שנאת החוטא וה"חוטא" הפך כבר מזמן לבעל תשובה גמור בענין זה.

בהלכה יש גם בזה הגדרה ברורה עד מתי יחשב לחוטא:

👉 משעה שחזר החוטא בתשובה - אסור לשנאותו. ותשובה לענין זה סגי בחרטה, קבלה להבא, ועזיבת החטא, ואין ודוי בפה ופיוס לחברו מעכבים לענין זה.

ואיך גדע ששבו? כתבו האחרונים שאין ענין זה חמור כתשובת פסולי עדות שצריכים מעשה גמור להוכיח שאין כאן הערמה. ונראה דבאומר בפיו ששב, נאמן, אם עזב את החטא, וכן מי ששנה את הנהגתו בכללות לטוב ונכר שחזר מהחטא. ועוד כתב ה"חזון איש" והביאו ה"חפץ חיים" להלכה, דאם עבר הרבה זמן מהחטא ואדם זה מתנהג בטוב, נחשב לבעל תשובה ואסור לשנאותו.

קיצור הלכות עמוד 61

כְּשֵׁאתָה מֵתַעֲסֵק בְּמִצּוֹת שְׁנֵאת הַרְשָׁעִים
הִזְהַר לֹא לְכַפֵּר בְּכַח הַתְּשׁוּבָה

יב] תנועת התשובה ההמונית – תופעה משמחת שנתברכה בה דורנו. מתי ובמה נחשב השב לבעל-תשובה משלם אין זה מעניננו בספר זה. אבל משעה שהחליט לשוב הרי שהתחיל תהליך ארך והדרגתי עד לתשובה השלמה. ברור שאין אדם הופך לצדיק ביום אחד, ואף שמשנים הלבוש ומשתתפים בתפלות הרי שבתחלת דרכם לקויים בעלי-תשובה רבים בכמה וכמה גופי תורה, דאורייתא ודרבנן. מה דינם של המתחילים הללו ואיך עלינו להתיחס אליהם?

👉 "…כתבו הפוסקים שאלו החוטאים שרוצים להתקרב ולחזור בתשובה ולהכלל בתוך הכלל, מקבלים אותם ומקרבים אותם, אף שלא עזבו לגמרי את כל חטאם ולא עשו תשובה גמורה. יסוד הדבר מבאר בשו"ת מהרי"ק (פ"ה) בענין מומר שרוצה לשוב וכתב שם: "והרי לך שמכיון שקבל עליו לעשות תשובה, והתחיל בה, שחזר לכשרותו והרי הוא פשראל גמור". ונפסק כן בשו"ע חו"מ (סי' לד') לענין פסולי עדות: "מומר שחזר בו וקבל עליו תשובה, כשר מיד, אף על פי שלא עשאה עדין".

224 "בן אדם לחבירו" כרך א' עמוד

על אחת כמה וכמה בבעלי תשובה שבדורנו שעונים יותר להגדרה – "בעלי שאלה ובקוש".

יג] נקודה נוספת לתשומת לבנו. נניח שאין ליהודים יקרים "משלנו" שונאים אישיים, אבל שכיח ששונאים חוגים שלמים מישראל מסבות שונות ומשונות שאינן עמידות במבחן ההלכה, והשנאה חנם ובכמיות סיטונאיות.

ולדגמא רק נזכיר את הסלידה והשנאה הקיימת בחלק מהצבור הספרדי כלפי האשכנזים, וכו' להפך, בחלק מהצבור האשכנזי

**החוטאים הרוצים להתקרב מקבלים אותם
אף שלא עשו תשובה גמורה**

כִּלְפֵי הַסִּפְרָדִים. דַּגְמָא נּוֹסֶפֶת מַחֲיֵי יוֹם יוֹם, כַּמָּה מְבַנֵּי חוּג פְּלוּנֵי שׁוֹנָאִים אֶת בְּנֵי חוּג אֱלֻמוּנֵי - כֻּלָּם מְגֻדְלוֹם וְעַד קֶטְנִים - רַק מְשׁוּם שְׂדֵעוֹתֵיהֶם שׁוֹנוֹת וְדַרְכֵיהֶם חִלּוּקוֹת... [מְטַעְמִים מוּבְנִים אִי אֶפְשָׁר לִפְרֹט יוֹתֵר בִּתְחוּם רְגִישׁ זֶה וְדִי לַחֲכִימָא]. הַסְּלִידָה וְנִתּוּק הַיְחִסִּים בְּמַצְבִּים כְּאֵלֶּה קְרוּבִים לַפְעָמִים לְשִׁנְאָה גְּמוּרָה מִבְּחִינַת הַהֲלָכָה.

וּמָה שֶׁשָּׂכִיחַ שְׂכֵסֶנְפִּנְגְשִׁים מְשׁוֹחַחִים וְאִף מַחֲיִכִים אֶחָד לְשָׁנֵי - כְּדֵי לַחֲפוֹת וּלְכִסּוֹת עַל הַסְּלִידָה הַפְּנִימִית שֶׁבֶלֶב - זֶה אֵינוֹ מְשַׁפֵּר אֶת הַמַּצָּב כֻּלָּל וְאֶדְרָבָה שִׁנְאָה הַנִּסְתָּרֶת בִּלְבַב גְּרוּעָה יוֹתֵר מִבְּחִינַת הַהֲלָכָה מְשִׁנְאָה גְלוּיָה שְׂאִינָה מְסוּיָה.

סָבִיר שֶׁשִּׁנְאָה וּפְרוּד בֵּין חוּגִים שְׁלֵמִים וְעֵדוֹת שְׁלֵמוֹת בְּעַם גּוֹרְמִים לְסֻלּוּק שְׂכִינָה מֵעַם יִשְׂרָאֵל בְּאִפְן רְצִינֵי יוֹתֵר, וּמְבִיאִים בְּכַנְפֵיהֶם הָרֶס וְצָרוֹת פִּי כַּמָּה, בְּהַשְׁוָאָה לְשִׁנְאָה פְּרִטִית שֶׁבֵּין שְׁנֵי יְחִידִים, יִרְחַם ה'.

יד [כָּכֵל דִּינֵי "אֶסוּר וְהֵתֵר" הָרִי שֶׁלֹּא רַק "אִיסוּר" יֵשׁ כָּאֵן אֲלֵא גַם כַּמָּה קְלוֹת - בְּמַעֲשִׂים שֶׁבְּכֹל יוֹם - יִמְצָא הַלּוֹמֵד בְּהִלְכוֹת אֱלוֹ. וְאֶפְלוּ בְּשִׁנְאָה אִישִׁית, שְׂאִינָה מְשׁוּם שִׁנְאָת הַחוּטָאִים וְאִינָה לְשֵׁם שְׁמִים מְצָאנוּ הֵתֵר. וּלְדוּגְמָה: אִם פָּגַע בְּךָ אָדָם וְהִרְעֶךָ לְךָ וְהִדְבָּר כּוֹאֵב מְאֹד וּבְמִקּוֹם לְהִתְחִיל בְּמִרְיָבָה עֲשִׂיתָ כְּדִין וְדִבַּרְתָּ עִם הַפּוֹגֵעַ פְּנִים בְּפָנִים וְהוֹכַחְתָּ אוֹתוֹ פְּעַם וּפְעָמִים עַל מָה שֶׁפָּגַע בְּךָ וּלְאֵל תּוֹעֵלֶת, וְרָגְשׁוֹת הַשִּׁנְאָה כִּלְפָיו מִמְּלֵאִים אֶת כָּל לִבְךָ, וְכִתּוּצָאָה מִכָּךְ אֶתְּהָ מִנְתַּק אֶת קִשְׁרֵיךָ אִתּוֹ - אֵינְךָ עוֹבֵר עַל הָאֵל. כִּךְ שְׁנוּיָה הֲלָכָה זֹאת:

 הוֹכִיחַ וְאִף הַתּוֹכַחַת כְּדִין אִף הַפּוֹגֵעַ אֵינוֹ רוֹצֵה לְפִיסוֹ לְמִרּוֹת שֶׁהַשְׂתַּכְנֵעַ שֶׁהוּא אִשָּׁם - ה"קְהָלוֹת יַעֲקֹב" הוֹכִיחַ מִדְּבַר הַיְרָאִים שֶׁבְּצִיּוֹר זֶה מֵתֵר לְשִׁנְאָה אַחֵר הַתּוֹכַחָה. הוֹכִיחַ וְהַתּוֹכַחַת אִף לֹא הַצְּלִיחַ

כָּכֵל דִּינֵי "אֶסוּר וְהֵתֵר"
גַּם בְּהִלְכוֹת אֱלוֹ יֵשׁ לְמִצּוֹא הֵתֵרִים

לשכנע את הפוגע באשמתו - בזה יש להסתפק אם יצא ידי חובת תוכחה וכבר מתר לשנאותו, ומלשון היראים משמע שגם בזה מתר⁵.

קיצור הלכות עמוד 55

מענין הדבר שבמצוה זו התורה לא רק מצוה אלא גם מיעצת עצה פשוטה ויעילה מאד איך לבטל רגשות השנאה. לפי רב הראשונים והפוסקים שני חלקי הפסוק קשורים יחד, "לא תשנא - אלא - הוכח תוכיח". זאת אומרת שהתורה מצוה וגם מיעצת להשיח את דבר הפגיעה מהלב, להתוכח עם חברו ולא להחזיק את התרעמת בתוך הלב ולבא לידי שנאה.

למעמים קשה לשוחח עם הפוגע פנים אל פנים וקל יותר להשמיצו מאחרי גבו. אבל כדאי להתאמץ כמה דקות ואז בנוסף על המצוות החשובות 'לא תשנא' ו'הוכח תוכיח', נזכה גם בפרות המצוה שאדם אוכל בעולם הזה - שהבטחו תז"ל לגבי מצוות בין אדם לחברו. ונזכה לשלוח הנפש ולכל ההרגשות היפות המתלוות לתוכחה זו, שהיא בעצם שיחה פנה וגלויה מלב אל לב.

למדנו פאן מקצת הלכות שנאה ואיך זיל גמור. להלן ב"קצור הלכות" (עמוד 48 והלאה) הבאנו פרטים רבים נוספים.

טו [אם חשבנו שבהמנעות משנאה בלבד יצאנו ידי חובתנו, בנראה שטעינו. התורה מענינת שגם **נאהב** יהודים. "ואהבת לרעך כמוך". אלא שבמודע ששנאה שהיא חמורה מאד נאסרה אפילו בלב, לעמת זאת לא חיבה התורה לאהב בלב ממש, שהרי לא כתבה ואהבת לרעך בלבבך, כפי שהדגישה לענין שנאה. לפי ההגדרה ההלכתית הבסיסית מספיקים בהחלט **מעשים** של אהבה, דהיינו לנהג בהתנהגות השכיחה בין אוהבים.

אם חשבנו שבהמנעות משנאה בלבד יצאנו ידי חובתנו - טעינו

טז [מילה אחת יש בפסוק הנזכר שמקשה עלינו מאד את קיום המצוה – "כמוך". "כי לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייד קודמין לחיי חברך" (רמב"ן על הפסוק וראשונים נוספים). יריעה זו קצרה מדאי לבאר מצוה כללית זו, אך נביא שני מהלכים עקריים המובאים להלכה:

א) עקר הצווי הוא מה לא לעשות, וכדברי הלל לגר העומד על רגלו האחת (שבת לג) "מאי דעלך סני לחברך לא תעביד". הינו להשמר מלהזיק ממון חברו או לפגוע בו נפשית.

ב) הדעה המפרשת המצוה כמצוה חיובית דוקא וגם מעשית, זאת אומרת חיוב להטיב בפעל, ואף על פי כן מגדרת היטב ונוח לקימה.

אינך חייב לאהוב את חברך כמו שאהב אהב את עצמך, ולא כל דבר שאהב אהב לעצמך אתה צריך לעשות לחברך. אבל מה שהשכל נותן שאהב יכול לבקש ולצפות מחברך, זה כן מוטל עליך לעשות. אדם מצפה שחברו ינהג בו כבוד ולא יתגאה עליו, יקבלו בסבר פנים יפות ויזונו לכף זכות, ישתתף בצערך ואף יטרח קצת עבורך בעת הצורך. לכן בכל הדברים האלו הוא חייב גם כלפי חברו. לפי שיטה זו המצוה תלויה בקרבת היחסים שבין שני האנשים, שהרי מידיד או מקרוב ישנן צפיות יותר גדולות.

נמצא שככל שאדם קרוב אליך יותר, אתה מחויב כלפיו יותר מצד מצות ואהבת, ו"כמוך" מתפרש כלפי כל אדם באפן אישי, ולא כחק קבוע ושוה לכל ישראל.

כל זה על רגל אחת, הרחבה נוספת ובאור המצוה ראה להלן במאמר "כמוך כיצד" (עמוד 121).

**כָּל שֶׁהָאָדָם קָרוֹב אֵלַיךָ יוֹתֵר,
אֵתָהּ מְחַיֵּב כָּלְפִיו יוֹתֵר מֵצֵד "כְּמוֹךְ"**

שְׁנָאָה וּמַחְלָקַת לְשֵׁם שָׁמַיִם, דָּבָר וְהַפּוּכּוֹ

ראוי להדגיש שכל האמור כאן נכון במה שנוגע להלכות שנאה אך לא להלכות מחלקת. ושני דברים נפרדים הם. בנגוד ל"שנאה" הרי שלענין מחלקת ודאי ראוי ואף מצוה לחלק ולהתנגד לכל מי – שלפי הבנתו והשקפתו – מהוה סכנה ליהדות. אלא שקיים בנושא זה ערבוב מושגים מסכן עד ששתי מלים אלו "שנאה" ו"מחלקת" נחשבות בצבור למלים נרדפות, והולכים יחד תמיד שלובי זרוע. לאמתו של דבר – וכפי שנוכח להלן – רחוקים הם מאד כרחק שמים וארץ, ובמדה מסוימת הם אפלו הפוכים ממש.

"מחלקת" מצד עצמה יש בה מעלות גדולות – כשהיא לשם שמים כמובן, והיא השאור שבעסה שמשבית הרבה את העסה כשמוסיפים אותו במדה ובמשקל, וכמבאר בספרי מוסר⁶. וזה בנגוד ל"שנאה" שהיא מגונה מאד ואסורה, והיא אש שאוכלת כל חלקה טובה ביחיד ובצבור.

הפרוש המלולי של "מחלקת" הוא – חלוקי דעות וכוות, וכך מתפרשת מלה זו בדברי חז"ל. וכות זה יכול אף להיות חרף מאד ובעל אפי מלחמתי, אבל תמיד ישאר רק "וכות" ולא "מריבה".

כשאנו אומרים שאסור לשנא, אין הכוונה שאסור לנהל מחלקת נגד כל מי שלהשקפתך טועה ומטעה אחרים בעניני היהדות. **הכלל הוא: מחלקת פן – שנאה לא.** וקו ברור מפריד בין השניים. מחלקת היא נגד דעות מסוימות, ובעצם מהותה היא

מחלקת – פן, אם היא נגד "דעות"

שנאה – לא, כי היא נגד ה"אישיות"

וכוח חריף ואפלו "מלחמה" אידאולוגית – מה שאין כן שנאה היא נגד האישיות, ששונא ומתעב את האישיות של השני.

ולא רק בשנאה הוא כך אלא גם כשתוך כדי המחלקת מגיעים לידי לשון הרע, אונאת דברים, הלבנת פנים, קללה וכיו, פרושו של דבר הוא שעזבו את הוכוח הענייני והעמות השכלי נגד הדעות והסברות של היריב, ועברו לטפל באישיותו של היריב להשפילו ולהכפישו על ידי לשון הרע וכדומה.

ובאמת כל מחלקת אפלו זו שהיא לשם שמים במדרגה גבוהה, סכנתה מרבה שתגלוש לפסים אישיים מתוך הדחף והרצון שיש בכל צד להצדיק את דעתו ולבטל את דעת יריבו ביתר שאת. וכדי שלא יתקבלו דברי הצד שכנגד באזני אחרים מתחיל גם להשמיץ ולהשפיל את האדם עצמו – בעל הדעות – ואינו מסתפק בהתנכחות וסתירת דעתו. וכל זה כמובן "לשם שמים", שמתוך שישפיל את בעל הדעה קל יותר לבטל את סברותיו הנלוזות שלא יתקבלו בצבור.

ולמעשה מה שקורה כאן הוא שמתחת לסף ההכרה מנח העקרון וההרגשה המטעית ש"המטרה מקדשת את האמצעים", בזמן שאין שום התר לזה כלל. ולא כפי שחושבים שכשמתנהלים מחלקת לשם שמים מתבטלים אז כל האסורים שבתורה וממונו ואף גופו של בר-הפלוגתא הפקרו, אלא אדרבא, אז מתחילות פרשיות שלמות בתורה – כל המצוות עשה ולא תעשה שבין אדם לחברו שנאמרו במיוחד למצבים כאלה, שהרי כל זמן שלא יצא מכלל 'עמיתך' ו'אחיך' נוהגים כלפיו כל האסורים הנ"ל.

נלמד מכל המחלוקות הגדולות שבתקופת חז"ל המזכרות בש"ס, החל ממחלקת הלל ושמאי ותלמידיהם ועד לאחרוני האמוראים. אף שנחלקו ביסודות ההלכה ולפעמים אף ביסודות

**המחלוקות של חז"ל היו לגופו של ענין
ולא גלשו להשמצות אישיות**

הַיְהוּדוֹת וְהַהִשְׁקָפָה, בְּכָל זֹאת נִשְׁאַרוּ מַחְלֻקוֹתֵיהֶם טְהוֹרוֹת מְכַל סִיג וְלֹא גִלְשׁוֹ לְהַשְׁמָצוֹת אִישִׁיּוֹת. וְאַף שֶׁהַהִתְלַהְבוֹת לְהַעֲמִיד הַדָּת וְהַהִלְכָה בְּעֶרְהָ בָּהֶם לֹא פָחוֹת מֵהַיּוֹם בְּכָל זֹאת לֹא נִסְחָפוּ עַל יְדֵי הַהִתְלַהְבוֹת הַזֹּאת וְלֹא נִקְטְוּ בַּהֲשַׁפְּלַת הָאִישִׁיּוֹת כְּדֵי לְבַטֵּל דַּעוֹתָיו וְהַשְׁפַּעְתָּם עַל הָעָם. וְכֵן הִפְכוּ מַחְלֻקוֹתֵיהֶם לְחֻלְקָ מִן הַתּוֹרָה לְנֹצֵחַ וְסוּפוֹן לְהַתְקִים לְעוֹלָם.

נִמְצָא, שְׂאִפֵי הַמַּחְלָקוֹת – אִם קְדוּשָׁה הִיא אִם לֹא – אֵינָה נִקְבָּעַת בְּכּוֹנוֹת גְּרִידָא, אֶלָּא נִמְדָּדַת גַּם עַל יְדֵי הָאֲמָצְעִים שֶׁהִירִיבִים נִעְזָרִים בָּהֶם בְּמֵאֲמָצִיָּהֶם לְהַעֲפִיל לְפִסְגַּת הַנִּצְחוֹן. רַק כְּשֶׁהַמַּחְלָקָת נִשְׁאַרְתָּ לְגוֹפוֹ שֶׁל עֲנִין וְאֵינָה עוֹבְרַת לְסַגְנוֹן אִישִׁי, וּמִמִּלָּא אֵין פְּגִיעוֹת אִישִׁיּוֹת, וְאִזּוֹ, אִם הַכּוֹנֵה בְּאֵמַת לְשֵׁם שָׁמַיִם, זֹכִיכִים לְהַבְטִיחַ חַז"ל "כָּל מַחְלָקָת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוּפָה לְהַתְקִים".

בְּעֲנֵן זֶה הִרְחִיב הַדְּבוּר בְּמַתְק שְׁפָתַיִם בְּעַל "עוֹלָלוֹת אֶפְרַיִם" בְּסִפְרוֹ "עֲמוּדֵי יֶשׁ" (עֲמוּד הַשְּׁלוֹם פָּרָק ט"א), וְהַסְבִּיר שֶׁמַּחְלָקוֹת וְשִׁנְאָה הֵם לֹא רַק שְׁנֵי דְבָרִים נִפְרָדִים, אֶלָּא הֵם אֶף מִנְגָּדִים זֶה לָזֶה בְּתַכְלִית. וְלֹא תִתְכַּן מַחְלָקוֹת אֲמִתִּית לְשֵׁם שָׁמַיִם רַק אִם יֵשׁ אַהֲבָה וְשְׁלוֹם בֵּין הִירִיבִים, אַחֲרַת לְעוֹלָם לֹא יִגִּיעוּ לְאֵמַת אֶלָּא לְהַתְנַצְחוֹת וְרִיב. וְהָרִי חֻלְקָ מִלְּשׁוֹנוֹ שֵׁם :

👉 " ... וְכִבֵּר וְדַעַת שְׁכָל קְבוּץ אַנְשֵׁים הַמִּתְעַדִּים לְהַתּוֹכַח בְּאִיזָה עֲנִין, אִם יֵשׁ שְׁלוֹם בֵּינֵיהֶם שְׁכָל אֶחָד אֹמֵר דַּעַתוֹ מֵה שֶׁנִּרְאָה לוֹ עַל צַד הָאֵמַת וְאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן לְקַנְטֵר אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ לְסַתֵּר דְּבָרָיו דֶּרְ דַּהֲתַנְגְּדוֹת, מִן וּכְוִחַ כְּזֶה יָכוֹל הָאֵמַת לְהַתְבַּרֵּר. כִּי כָּל אֶחָד מוֹדֵה לְדְבָרֵי חֲבֵרוֹ אִם רָאָה דְּבָרָיו נְכוּחִים.

אֲבָל בְּזִמְן שְׂאִין שְׁלוֹם בֵּין הַמִּתְוֹכְחִים אִזּוֹ לְעוֹלָם לֹא יִתְבַּרֵּר הָאֵמַת, כִּי דַעַת כָּל אֶחָד לְסַתֵּר דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ אֶף אִם יִרְאָה דְּבָרָיו נְכוּחִים. כִּי מִשְׁטַעַם זֶה אֶסְרוּ לְהוֹשִׁיב בְּדִין שְׁנֵי דִינָיִם שֶׁהֵם שׁוֹנְאִים זֶה לָזֶה כִּי דַעַת כָּל אֶחָד

אִפֵּי הַמַּחְלָקָת נִמְדָּד עַל יְדֵי הָאֲמָצְעִים שֶׁהִירִיבִים נוֹקְטִים לְהַעֲפִיל לְפִסְגַּת הַנִּצְחוֹן

לסתר דברי חברו והוא חולק על האמת על כל פנים... כי אין תקנה שבהמשך דהזמן יתברר האמת, לפי שלעולם לא יתברר האמת בין המתוכחים שאין שלום ביניהם. והמכשלה הזאת תחת ידנו בדור תהפוכות זה שלעולם לא יתברר שום דבר אמת על מכונו מצד שאין שלום בין המתועדים להתוכח במילי דשמיא או במילי דעלמא."

ולסיום, שני דברים נפרדים הם – מחלקת ושנאה. מחלקת, כן. שנאה, לא.

וּלְמַעֲשֵׂה ...

"טוב, קראתי את הפאמר, רעיונות נפלאים... אך מה זה נוגע לי? אין לי שונאים בכלל. וחויז מר' משה ברוקוביץ, אבל אני רצייתי מזמן להשלים והוא לא רצה... וגם יענקל מפפלת 'מאכלים' שברחוב 'האטריות', הוא התחיל את הפריכה... רק רגע! ומה עם כל יוצאי ארץ פלוני ואנשי חוג אלמוני... שאינני יכול לסבל אותם? טוב, אבל אינני שונא אותם, ועוברדיה, ההוא עם הפרנזיט הלבן..."

כך בערך חושבים לפעמים אנשים הלומדים, קוראים או שומעים הרצאה על שנאת חנם. אבל האמת היא שלא קל לקבוע כך וצריך בדיקה יסודית בנבכי הנפש, ומה גם שטבע האדם להצטדק תמיד.

ויש שאדם חושב –

"...שונאים לא חסרים לי ודאי, אך איזו תועלת יש לי מכל הפלפולים ופרטי ההלכות, אם אינם עוזרים לי למעשה לדעת האם אני עובר יום יום על לאוין דאורייתא..."

רגע! לפי הכללים הברורים שלמדנו עכשיו באפשרותך לערוך מבחנים פשוטים האם אתה שונא, ואם השנאות שלך כשרות הן.

**לפי הכללים הברורים שלמדנו
באפשרותך לערוך לעצמך מבחנים פשוטים**

מבחני השנאה

מבחן א: בשנאה הבאה מחמת פגיעה

- ◀ האם נתקת את החסידים מאדם שאתה מרגיש שנפגעת ממנו והמצב הזה נמשך כבר שלשה ימים רצופים ויותר? אם כן, הרי זו שנאה גמורה וגם "שעור" יש בה.
- ◀ כדי להנצל מאסור תורה עליך לפשפש במעשיך האם נסית קדם לדון ולשוחח עם הפוגע, להעמיד אותו על חמרת מעשהו לפי דעתך? אם התשובה היא כן, השנאה עברה את המבחן והיא מתרת, וכמוכן שנאת הלב בלבד התרה אבל לא לפגע בחברך.

מבחן ב: בשנאה משום קנאות וּשנאת החוטאים

- ◀ האם החטא הוא חטא גמור?
- ◀ האם הוא מזיד ומכיר בחטאו?
- ◀ ושמא הוא "תינוק שנשבה"?
- ◀ ובחטא שבין אדם לחברו, האם הוא משכנע שעושה שלא כדיו?
- ◀ האם אי אפשר ללמד עליו זכות?
- ◀ ובסתור הרחק מעין רואים, בחן ובדק גם את עצמך האם אינך נגוע בחטא זה.

מבחן ג: שנאת הנם כפשיטו, מחמת קנאה או הבדלי השקפה,

שנאת אמן לבני אמונותו

- ◀ בשנאה מסוג זה יש רק מבחן יחיד, צריך אתה לדקדק היטב האם הלה באמת פוגע בך ובזכויותיך ההלכתיות? ואז השנאה היא בעצם מהסוג הראשון וחלים עליו כל פרטי "מבחן אי" הנ"ל. או שמא

**עליך לפשפש במעשיך האם נסית קודם
לשוחח ולהתווכח עם הפוגע**

באמת אין לך שום סבה ממשית וְכַל טַעֲנוֹתֶיךָ וְתַלּוּנוֹתֶיךָ בְּאִים רַק כְּדֵי לַחֲפוֹת עַל רְגָשׁוֹת אֲפִלִּים בְּסִתֵּר לְבָד שְׂאֵתָה עִמָּל לְהַסְתִּירָם, וְלְהַצְדִּיק אֶת עֲצֻמְךָ בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי מִכְרִיךְ.

מִבְּחוּן זֶה הוּא בְּאֵמֶת מֵהַעֲבֹדוֹת הַקָּשׁוֹת שֶׁבִּלְבָב וְקִשָּׁה לְהַגִּיעַ לְבַד לְאֵמֶת, עַל כֵּן נָתַן לְהַעֲזֹר בְּאֵדָם שְׁלִישֵׁי שְׁתַּסְפָּר לוֹ דְּבָרִים כַּהוֹיָתוֹן וְתִתְיַעַץ אִתּוֹ עַל טִיב שְׁנֵאתְךָ, אֲדָם זֶה שְׂאִינוֹ נוֹגֵעַ בְּדָבָר יִבְחִין בְּקִלּוֹת יֵתֵר הָאֵם יֵשׁ סִבָּה אֲמִתִּית הַמְצַדִּיקָה אֶת הַשְּׁנֵאוֹה.

מִבְּחֵי הַמַּחֲלָקָת

מִבְּחוּן א': מַחֲלָקָת נִגְדַת דְּעוֹת אוֹ נִגְדַת בְּעֵלֵי הַדְּעוֹת

◀ הַמִּבְּחוּן הָרִאשׁוֹן וְהַחֲשׁוֹב הוּא הָאֵם הַמַּחֲלָקָת הִיא אוֹבֵדֵי קִיבּוּת עַל דְּעָה מְסִימָת אוֹ מַעֲשֵׂה מְסִים וּמְנַהֲלָת בְּטַעֲנוֹנִים עֲנִינִים לְגוֹפוֹ שֶׁל הַנוֹשֵׂא הַנְּדוֹן וְכִדְגָמַת הַמַּחֲלֻקוֹת שֶׁל חו"ל:

אוֹ שְׂמֵא גּוֹלְשֵׁת הִיא לְהַשְׁמִצוֹת אִישִׁיּוֹת וּבִמְקוֹם לְהִתּוֹכַח עַל הַדְּעוֹת נִטְפָּלִים לְבַעֲלֵי הַדְּעוֹת, מִדּוֹתֵיהֶם, יִשְׂרָם, עֲבָרָם וְכוּ' – בְּכּוֹנָה לְהַשְׁפִּיל אֶת הַיָּרִיב בְּכָל דֶּרֶךְ אֲפִשְׁרִית?

אִם נִקְיָה הַמַּחֲלָקָת מִכָּל 'טְפוּלֵי' בְּאִישִׁיּוֹת שֶׁל הַיָּרִיב אוֹ פְּגִיעָה בְּכַבּוֹדוֹ וְכוּ', וְדוּמָה יוֹתֵר לְכוּחַ עֲנִינֵי וְלִפְלוּגָתָא' [מִשְׁמַעוֹתָה שֶׁל 'מַחֲלָקָתִי' בְּדַבְרֵי חו"ל], וּפְחוֹת לְמִרְיָבָה' הָרִי שֶׁעֲבָרָה אֶת הַמִּבְּחוּן וְהִיא כְּשֶׁרָה. וְאִף עַל פִּי שְׂאִינָה לְשֵׁם שְׁמִים, רַק לְתוֹעֵלַת אִישִׁית אוֹ לְמַעַן סְפוּק צָרְכֵיו שֶׁל צְבוּר מְסִים, הָרִי הִיא מִתְרַת.

חֲמֹר עֲזָר: אִם הַמַּחֲלָקָת מְלִנָּה בְּחֲמֹר מְדָפֵס, קַל יוֹתֵר לְקַבֵּעַ אִם הִיא גּוֹלְשֵׁת לְכוּוֹן מְרִיבָה אֲסוּרָה. בְּדִיקַת הַמוֹדְעוֹת, הַמַּחֲאוֹת, הַמְנַשְּׂרִים, וְכוּ' תַחֲשׁוּף אֶת אֲפִיָּה שֶׁל הַמַּחֲלָקָת, הָאֵם הֵם עוֹסְקִים בְּדְעוֹת וּבְצַדִּי הוֹכּוֹחַ אוֹ שִׁמְטָפְלִים' בְּבַעֲלֵי הַדְּעוֹת לְהוֹרִיד קֶרֶם בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת כְּדֵי שְׂדַעוֹתֵיהֶם לֹא תִתְקַבְּלָנָה אוֹ כְּדֵי לְנַקֵּם בָּהֶם.

**אִם הַמַּחֲלָקָת מְלוּוָה בְּחֲמֹר מְדָפֵס
קַל יוֹתֵר לְקַבֵּעַ אִם הִיא גּוֹלְשֵׁת**

מבחן ב: לתועלת אמתית (לשם שמים) או התנצחות

◀ והיה אם המחלקת גולשת לפסים אישיים ולהשמצות, הרי שהיא מסכנת מאד על פי ההלכה. אבל יש עדין לבחון אם יש כונה אמתית לתועלת כגון התגוננות מפגיעות באדם או בזכויותיו [לשם שמים' בפי הבריות] ואז מתרת גם כן. אלא שתנאים רבים יש בדבר ויש לעיין היטב אם מתקיימים כלם כדי להתיר פגיעה לתועלת. אחרת, כל מחלקת כזאת היא חתיכה דאסורה ורצופה אסורים דאוריתא על כל צעד ודבור.

תזכרת: רק באסור לשון הרע לבד יש לבחון שבעה תנאים המפרטים ב"חפץ חיים" (כ"ל י'). ומה עם נקימה ונטירה, אונאת דברים, הלבנת פנים, לא יהיה כקרח וכעדתו, לא תשנא, לדון לכף זכות!... ואם מתחממת המחלקת יותר - הכאה, מזיק ממון, חובל, מוסר?

ויש לזכור שאין התר גורף, אלא יש לדון לענין כל לאו בנפרד על פי הגדרותיו, כדי להתיר לתועלת וילשם שמים'. מובן ששאלת חכם חיונית ומצדקת בעניינים כה חמורים. כמה נאיביות וקלות ראש צריך האדם כדי להסתמך על שקול דעתו העצמי ולהכניס ראשו למים רותחים כאלה! ובפרט השקולים הפזיזים הנולדים תוך כדי רתחא ובעצומה של המחלקת, כשהאדם אכול נגיעות וראיה חד צדדית.

בשורה טובה! – אפשר לנהל מחלקת מעניינת ומלאה טעם גם בלי השמצות אישיות! זאת אומרת, אפשר לנהל מחלקת יעילה ומלאה תכון על פי התורה. טעונים שכליים חריפים לגופו של ענין, וכוח לוחט על שיטתו ודרכו של ראובן או על פעלה מסימת של שמעון, הוכחת אי-צדק שבמעשיהם, או הסכנה הטמונה בדרכם... כל עוד שלא נוגעים בכבודו של האדם עצמו.

השפלת האישיות קלה יותר ועצמתית יותר
מטעונים שכליים וענייניים

וְדַאי קַל יוֹתֵר לְנַהֵל מִחֻלְקַת 'אִישִׁית', כִּי הַשְּׂפֵלָה אַחַת שֶׁל הָאִישִׁיּוֹת שְׂקוּלָה יוֹתֵר מֵעֲשָׂרָה טְעוּנוֹת שְׂכָלִים נֶגֶד שִׁטְתוֹ. הַהֲשִׁמָּצָה עוֹשֶׂה אֶת הָעֲבוּדָה בִּיעִילוֹת רַבָּה כָּל כֶּן, לְכַאוֹרָה, אֲךָ בְּטוֹחַ הָאֶרֶץ הַתּוֹצְאוֹת הֵן עֲגוּמוֹת. מִנְהוּל מִחֻלְקַת עַל פִּי הַתּוֹרָה רַק מְרוֹיַחִים בְּסוּפוֹ שֶׁל דָּבָר. כִּי 'דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם'.

מִיבֵן שֶׁכָּל דְּבָרֵינוּ אֵינָם נֶאֱמָרִים בְּמִחֻלְקַת נֶגֶד עוֹקְרֵי הַדָּת וְרָשָׁעִים מְפָרְסְמִים הַמְּסִיתִים נֶגֶד הַתּוֹרָה וְהַמְצוּוֹת.

**מְנַהוּל מִחֻלְקַת עַל פִּי הַתּוֹרָה רַק מְרוֹיַחִים
כִּי דְרָכֶיהָ דְרָכֵי נֵעַם**

כל המרבה בחתימות מרבה במחלוקת

פאן המקום להתריע על סוג 'שאלת חכם' הנהוג אצל בעלי מחלקת שאינו אלא קלקול גדול. כל אחד רץ ומציע לפני חכם, (הגדול 'שלו'), את הספור באפן חד צדדי. ואפלו אינו מזכיר שיש צד שני למטבע, ומקבל חנות דעת מפי החכם בהתאם. "זה פונה ומרבה חתימות לצד שלו ומבזה לצד שכנגדו, וזה להפך... ואני אומר שכל המרבה הוא מרבה מחלקת בישראל" – דברי החפץ חיים זצ"ל במכתב (קבץ אגרות קמ"ה).

לפעמים מביים ומשפילים כבודם של גדולי תורה. שכאשר הצד השני במחלקת פונה אליהם מאחר יותר, שוטח לפנייהם טענותיו ומעמיד הדברים על דיוקם, חוזר ומפרסם בשמם ההפך. והמוגי העם מרננים שגדולי התורה הפכפכים הם חלילה וכבוד התורה משפל עד לעפר, בעוונותינו הרבים. ברור שאלמלי היה כל הקף הענין לפני החכם היה חוקר היטב שני הצדדים ומוציא האמת לאור, או שהיה נמנע מלהתערב בענין מכל וכל.

הרי הלכה פשוטה שאסור לשמע דברי בעל דין שלא בפני בעל דין חברו, ואם כן, בענין מחלקת שיש גם צד שני וההכרעה נוגעת גם להם, איך אפשר להתדין שלא בפניהם? ובפרט ששכיח במחלקת שנוגע גם לענין מומן ממש, או טובת הנאה (כמו במחלקת סביב 'בחירות').

נמצא שהשואלים ה"תמימים" הללו רק מכשילים את החכם, שהרי רק כשהשאלה מובאת לפניו על ידי שני הצדדים ובפני שניהם, תצא האמת לאור.

בתשובות "דבר שמואל" למהר"ש אבוהב מאריך ומספור, בסימן רמ"ג ורס"ג, על תקנה גדולה וקבועה בעיר ויניציא, מלפני יותר משלש מאות שנה, המיסדת בין בני הישיבה מימי קדם –

שלא לענות על שום מכתב שאלה הנוגעת לענין מחלקת, בין ביחיד בין ברבים, אלא אם כן שני הצדדים חתומים עליה.

בסימן רמ"ג מדובר במחלקת בין מתפללי בית כנסת שחלקם רצו לפרש וליסד בית כנסת לעצמם, ובסימן רס"ג במחלקת בענין תקנות הקהל. המעין בפנים בגוף דבריו גם ימצא דעת זקנים בעצה ותחבולה איך לקצץ בנטיעות המחלוקות ולהשפין שלום בין הצדדים.

קיצור הלכות לא תשנא

מקורות

לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

ויקרא יט ז

תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו לא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר, מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחנו וכו', יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא.

הרואה דבר ערוה בחבירו... אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב מותר לשנאתו שנאמר כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו... ומי שריא למסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה: רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו, שנאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע: **פסחים קיג:**

רבי יהודה אומר וכו' האוהב והשונא [-פסולים לעדות], אוהב זה שושבינו, שונא כל שלא דיבר עמו שלשה ימים באיבה, אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך.

סנהדרין כז:

הזהיר משנאו קצתנו את קצתנו, והוא אמרו לא תשנא את אחיך בלבבך, ולשון ספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב, אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו, אינו עובר על זה הלאו, אבל [הוא עובר] על לא תקום ולא תטור, ועובר על עשה [גם כן] והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל.

רמב"ם סה"מ ל"ח ש"ב

כל השונא אחד מישאל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל המכה את חבירו והמחרפו, אע"פ שאינו רשאי, אינו עובר משום לא תשנא.

כשיחטא איש לאיש לא ישתטמו וישתוקו כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב יג) ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים.

רמב"ם דעות ו ה-ו

כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו ותדלת מעזב לו, עזב תעזב עמו.

שמות כג ה

תנו רבנן, אוהב לפרוק ושונא לטעון - מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו:

בבא מציעא לב:

הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואח"כ טעון, בד"א כשהיו שניהם שונאים או אוהבים, אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכופ את יצרו הרע.

השונא האמור בתורה לא מאומות העולם הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך? אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו, ואע"פ שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו, מצוה לטעון ולפרוק עמו, ולא יניחנו נוטה למות, שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם גלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה.

רמב"ם רוצח יג יג-יד

קיצור ההלכות

קיצור ההלכה המבוא כאן מבוסס על הספר הגדול "בין אדם לחבירו" כרך א', ששם נתבררו הדינים בהרחבה. כל סוגיא מהספר הגדול הוא פרק בקיצור ההלכות וכל פרק בספר מצטמק לכדי סעיף אחד כאן.

שנאת ישראל אסורה מן התורה [בנוסף על מה שהיא מידה מגונה], והיינו שכל השונא את אחד מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר "לא תשנא את אחיך בלבבך". חילוקי דינים יש בלאו זה, כמו בלאוין אחרים בתורה, ובפרקים הבאים יתברר בעז"ה בקיצור איזה סוג שנאה אסרה תורה ואיזה התירה, מה שיעור השנאה האסורה ושאר כללות ופרטות בלאו זה.

✻ פרק א ✻

שנאה גלויה ושנאה נסתרת

לא תשנא את אחיך "בלבבך". מה פירושה של מילת "בלבבך"? [השוה למצות ואהבת שלא כתוב ואהבת לרעך 'בלבבך']. פירש הרמב"ם בספר המצות שהכוונה לשנאה נסתרת בלב וכלפי חוץ מחניף לחבירו ומדבר איתו אחד בפה ואחד בלב, אבל השונא את חבירו בגלוי ואינו מסתיר שנאתו אינו עובר בלאו זה. ומשום ששנאה כזאת חמורה יותר הזהירה תורה על כך במיוחד בלאו זה, אבל השונא את חבירו בגלוי הרי הוא עובר בעשה של "ואהבת לרעך", ובלאוין של נקימה

ונטירה. עד כאן חידושו של הרמב"ם. אך יש חולקים [שאלתות ועוד] על הרמב"ם ומפרשים "בלבבך" היינו שנהא ברגש הלב ואף שמגלה שנאתו.

(א) השיטות בפוסקים:

לא תשנא את אחיך "בלבבך" – מפרש הרמב"ם [בספר המצות] שהתורה אסרה רק להסתיר השנאה בלב וכלפי חוץ להעמיד פני אוהב, אבל אם גילה שנאתו אינו עובר בלאו זה. חידוש זה לא נזכר במפורש בשאר ראשונים [מלבד החינוך שנמשך אחר ספר המצות].

ואף שישנה משמעות בכמה ראשונים שחולקים וסוברים שאין חילוק בין שנאה גלויה לבין שנאה נסתרת, בכל זאת יש מהפוסקים האחרונים שסתמו בפשטות כדעת הרמב"ם ובפרט ה"חפץ חיים" שנקט בפשיטות כדעת הרמב"ם דבשנאה גלויה אין איסור "לא תשנא". וצריך עיון להלכה.

(ב) סברות המחלוקת:

לראשונים הנ"ל החולקים על הרמב"ם – שנאה גלויה חמורה יותר משנאה שבלב משום שהיא בדרך כלל שנאה גדולה יותר. ולרמב"ם – שנאה נסתרת חמורה יותר משום שהיא "מסוכנת" יותר.

ומה היא הסכנה? הוזכרו שתי סברות באחרונים. סברא א' – שנאה שמוסתרת וסגורה בלב מעמיקה כל הזמן וסופה שתתפרץ בחזקה, ויכולה להגיע אפילו עד שפיכות דמים. סברא ב' – מאחר שאין שונאו יודע בשנאתו של זה, אינו יכול להשמר ממנו. ונפק"מ להלכה במגלה השנאה לאחרים ולא לשונאו אם עדיין עובר בלא תשנא.

פרק ב

שיעור השנאה

כל מצוה שבתורה והשיעור שלה – בכמה מקיים המצוה או בכמה עובר עליה. העובדא שהלא תעשה "לא תשנא" נאמר על מידה מופשטת ולא על חפצא מסויים ומוגדר כל כך, אינה פוטרת אותנו מלבקש ולחקור אחרי שיעורה, ואדרבא היא הנותנת, שכאן יותר קשה למצוא שיעור מוגדר בשנאה "רוחנית" שבלב השונא.

לכאורה, כמה דרכים יש להגדיר שיעור השנאה. יתכן שכל רגש "שנאה" כגון מצפה לרעתו של חבירו או שמח לאידו, כבר נחשב לשנאה שאסרה תורה. או י"ל רק במחליט בלבו שרוצה לנתק היחסים עם חבירו מחמת מריבה, אע"פ שעדיין לא הוציא מחשבתו זו לפועל, כבר נחשב ל"שונא". או שנאמר שרק במוציא לפועל את החלטתו ובאמת מנתק יחסים עם חבירו, אז עובר. גם המושג של "ניתוק יחסים" שאנו עוסקים בו אין משמעותו ברורה, שיכול להתבטא במניעת עזרה

לחבירו בשעת הצורך והתעלמות מצרתו וכיו"ב, אך יכול להיות שמנתק יחסים לגמרי באופן שמתעלם ממציאותו של חבירו מכל וכל ואף מפסיק לדבר איתו ולעמוד בקשר יום יום איתו, ואולי זהו שיעור השנאה שאסרה תורה.

ועדיין יש להוסיף שאף ניתוק יחסים מושלם, לא נחשב שנאה גמורה לעבור עליו אלא אם כן נשאר מצב זה זמן מספיק שייחשב לדבר של קבע, וכגון שנמשך מצב זה ביניהם **שלשה ימים** וכך הוקבעה השנאה וראויה לעבור עליה בלאו.

מבין כל הפוסקים שדנים בהלכות לא תשנא, מעטים הם שכתבו דברים מפורשים בענין השיעור, ואלה כתבו שהשיעור הוא האפשרות האחרונה והמקילה ביותר – דהיינו השנאה שבתורה פירושה – ניתוק יחסים **במעל, ולגמרי** ושימשיך כך ג' ימים, ובלשון הפוסקים [והמשנה]: "לא דיבר עמו ג' ימים באיבה".

שיעור זה הוא באמת מוגדר מאד. גם אדם שאינו מבין רחשי לבבו ואינו בקי ברגשותיו לדעת מה הם ועל מה הם, גם אצלו נוהג לא תעשה זה ואינו נפטר בטענת אונס, שהרי כל שלא דיבר עם חבירו מחמת מריבה שלשה ימים יבין וידע שמעשה עובר על לאו שבתורה. להבחנה עמוקה יותר במהות ה"שנאה" ראה להלן מדור "חכמת הנפש" מעמוד ?? ואילך.

(א) שיעור השנאה:

כתבו כמה פוסקים ששיעור השנאה לעבור עליו ב"לא תשנא" הוא – "כל שלא מדבר עם חבירו שלשה ימים מחמת איבה". שיעור זה למדו מהאמור במשנה בסנהדרין (כז:): לענין פסול השונא לדין ולעדו, ויש שאף למדוהו מפוסקים בתורה. אע"פ שפוסקים אחרים לא הזכירו השיעור, אך אין מי שחולק במפורש על שיעור זה. כשיעור הזה משמע שנקט גם ה"חפץ חיים" להלכה.

גם לדעת הרמב"ם המובא לעיל בפרק א' שרק המסתיר שנאתו בלב עובר, שייך שיעור זה, כששנאתו עזה כל כך שרוצה לנתק הקשר, ורק משום שרוצה להעמיד פני אוהב אינו מנתק ומדבר עמו – הרי זו שנאה האסורה.

שיעור נוסף יש לעבור על הלאו, ואע"פ שלא נתפרש בגמרא, נתפרש בתורה, והוא – "מבקש רעתו", והיינו שכל שמשתדל להרע לחבירו ורודף אחריו, הריהו שונא גמור, ועובר בלא תשנא, ואין הבדל אם דיבר עמו או לא דיבר ג' ימים.

(ב) איכות השנאה ועמקה:

גם באיכות השנאה ועומקה יש לעיין מה שיעורה. שיש שונאים שאינם מדברים ג' ימים, ובאמת שונאים זה את זה שנאה עמוקה וחזקה ששמחים לאיד, ומגיעים עד כדי עמידה על הדם ח"ו, וכל שכן שבעת צרה לא יעזרו איש לרעהו.

ומאידך, יש שנאה שיטחית וזמנית השכיחה בין אוהבים, שאע"פ שאינם מדברים ג' ימים מתוך מריבה, אבל אין השנאה עמוקה, ובכל עת צרה נשכחת השנאה, וכל שכן שאינם שמחים לאיד או עומדים על הדם ח"ו. ויש סברא לומר [וגם כמה ראיות] ששנאה כזו אינה נכללת בפרשת לא תשנא, שהכוונה שם לשנאה

חזקה ורצינית יותר. אולם ממה שכתב ה"חפץ חיים" בקונטרס "אהבת ישראל" משמע שדעתו שעוברים בלאו בכעין זה, וצריך עיון עוד. ולכתחילה נסון לזיהר גם משנאה שאיננה עמוקה כל כך.

(ג) כל זמן שהשנאה נמשכת עוברים בלאו, ודין מעמיק השנאה:

כתבו האחרונים שאיסור לא תשנא אינו קשור לתחילת קביעת השנאה בלב אלא עוברים כל זמן שהשנאה נמשכת ביניהם, והיינו כשעסוק עם השנאה ולא כשעוסק בדברים אחרים כי רק נתק "באיבה" ממש נחשב לשנאה. וב"ספר החינוך" משמע קצת שעוברים רק בתחילה כשקובעים השנאה בלב. לדבריו יש להסתפק האם עוברים שוב בלאו כל פעם שמוסיף ומעמיק השנאה.

❖ פרק ג ❖

אופני היתר שדנו בהם הפוסקים

ההיתרים הבסיסיים והברורים שבלא תעשה "לא תשנא" לא הוזכרו בפרק זה. (א) היתר היראים לשנוא על פגיעה אחרי תוכחה כדן [הובא להלן פרק ה סעיף ג]. (ב) היתר שנאת החוטאים [שכלליו ופרטיו ממלאים את הפרקים ח-יג כאן]. (ג) שנאה שאין בה את השיעור המובא בפרק ב [-ניתוק יחסים ג' ימים, או שנאה חלשה]. בפרק זה הובאו רק ההיתרים השנויים בספק או במחלוקת הפוסקים ושדנו בהם להלכה.

(א) האם מותר לשנוא את שונאיו:

כתבו כמה אחרונים דאף אם חבירו שונא אותו אסור לו לשנאותו, והביאו על זה ראיות, וכן יש להוכיח מדברי הריטב"א בבא מציעא. [ויש שכתב להסתפק בזה]. ויש שכתב שאם חבירו רודפו ממש, מותר לשנאותו.

(ב) האם יש היתר לשנוא על צערא דגופא:

מסתנימת הראשונים נראה שאין היתר כזה לענין לא תשנא, וכן כתב במפורש ב"ארח מישרים", וכן נראה דעת ה"חפץ חיים".

(ג) שנאה לגוי:

איסור שנאה נאמר רק כלפי ישראל, אבל גוי לא נכלל באיסור זה, כן כתב הגר"ח קנייבסקי שליט"א לפי פשטות הגמ' פסחים, [ודלא כדברי "ספר הברית"].

* פרק ד *

מעשים הנובעים מתוך שנאה

הפוגע במעשה או בדיבור, מתוך שנאתו, האם עובר גם משום לא תשנא

"בשנאת הלב הכתוב מדבר", עיקר איסור שנאה בתורה היא שנאה שבלב. אך כתבו כמה אחרונים, ש"מעשי שנאה" גם כן אסורים [אפילו כשאין בהם איסורים אחרים] ואף נכללים ממש בלאו דלא תשנא ואסורים כמו שנאת הלב. כן כתבו ה"חפץ חיים" וה"קהלות יעקב".

* פרק ה *

מצות התוכחה

חיוב התוכחה והתווכחות על פגיעה שבין אדם לחבירו, כדי שלא יגיעו לשנאה

דין התוכחה שבין אדם לחבירו, פירושו, החיוב שחייבה תורה לכל נפגע או מי שחושב את עצמו נפגע – פגיעה הגורמת שנאה בלבו כלפי מי שפגע בו – להוכיח ולהתווכח עם הפוגע ולהקשות לו, היתכן!! מדוע!! ולא להחזיק ולהעמיק השנאה בלב. וכך ירוויחו שניהם, שתבטל השנאה בסופו של דבר, כפי שקורה בדרך כלל אחרי ויכוחים כאלו.

דין מחודש הוא זה ואין לו שייכות עם מצות התוכחה הידועה לכל שהיא תוכחה לחוטאים על חטאיהם לשמים כדי להחזירם למוטב.

תוכחה לשמים באה לטובת החוטא כדי ללמדו לקח ולהחזירו למוטב [שהמוכיח מעורר על מה שעשה ומלמדו מה שהיה צריך לעשות, כעין שיעור בהלכה], מה שאין כן בתוכחה על פגיעה בין אדם לחבירו, הנפגע מוכיח ותובע עלבונו, וטובת עצמו הוא דורש. כאברהם אבינו שהוכיח את אבימלך על הבארות שגולו עבדו ממנו, והוא מוכיח ומתווכח עד שהאמת יוצאת לאור. על ידי כך תשקוט המריבה ביניהם. אם הנפגע יצדק, יפייסו הפוגע ויבקש ממנו מחילה. ואם לפי מסקנת הויכוח יצא הפוגע כמנצח ויצליח לשכנע את הנפגע שבאמת לא נפגע כלל או שלא נתכוין לפגוע בו, וכיו"ב מסוגי האמתלאות, הרי יחזור בו ה"נפגע" ולא ישמור טינא בלבו מכאן ולהבא.

מסתבר שבנוסף למצוה ולדין שיש כאן, יש גם **עצה גדולה**, עצת התורה, שירדה לעומק לבו של אדם. כמה מריבות וקטטות ושנאות נגרמות רק בגלל שאנשים, לפי טבעם, מעדיפים שלא לדבר בגלוי לב לאלו שיש בלבם עליהם, ומוכנים לעשות

הכל – להוציא דיבתם רע ולהשמיצם ברבים ואף להזדעקם ספרים שלמים נגדם – ורק לא לגשת ולדבר שיחה גלוית לב שמרכזה השאלה: "היתכן?!" "מדוע?!"

אבל עצת התורה, עצת הבורא, היא שיתגבר על הקושי הטבעי והרגעי שבדבר, ויגש ישר אל אותו אדם ויגיד לו כל מה שבדעתו להגיד לאחרים מאחרי גבו. "לא תשנא את אחיך בלבבך" – אלא – "הוכח תוכיח את עמיתך". כך פירשו המפרשים, אל תשנא את אחיך בלבבך, כשאתה חושב שהוא פגע בך, אלא תתווכח איתו על זה, עד שתשתו ביניכם.

כך לימדנו "מצוות הלבבות" (נקימה ונטירה "דרך מצותיך" ט"ז): "על כן העצה הגדולה אשר היא גורמת לבטל כל נטירת איבה ושנאה, ולעשות שלום בין איש לרעהו, היא שאם חטא לו חבריך, ידרוש ממנו מדוע עשית לי כזה?" וכתב שם שכן העיד הנסיון, שיש בעצה זו להשכיח שלום.

ואלו דברי רבינו יונה בפירושו למשלי (י יח): "וכבר נתבארה בתורה העצה היעוצה על מחשבת השנאה וידיעת החטא והדבה בחבירו שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא".

(א) חיוב התוכחה ומקורה:

מלבד איסור הלאו של שנאה כלפי מי שפגע בו, חייבה תורה גם במצות עשה של "הוכח תוכיח". דין זה של תוכחה על פגיעה שבין אדם לחבירו פירושו, שמי שנפגע מחבירו מחויב מן התורה להתווכח איתו ולהוציא הטענות שיש לו עליו, ולא יחזיק התרעומת בלבו וישנאנו. דין זה ברור הוא בפוסקים [מג"א, שו"ע הרב, משנה ברורה] ובראשונים, ומקורו בתורה בפסוק "לא תשנא... הוכח תוכיח... ולא תשא עליו חטא", שפסוק זה מדבר [עכ"פ גם] כשסיבת השנאה היא פגיעה שבין אדם לחבירו. ולפי כמה מגדולי אחרונים מפורש דין זה בגמ' ערכין טז: המדברת ביני תוכחה וכוונת הגמ' שם לתוכחה זו.

(ב) נוסח התוכחה ושיעורה:

ומהו היסוד לנוסח תוכחה זו? מסתבר מלשונות הראשונים שהמוכיח אינו בא לקבוע עובדא, אלא הוא שואל ומקשה "מדוע עשית לי כך?" ותשובת הפוגע אפשרית בדרך כלל בשני דרכים: א) הפוגע יכול להפריך טענותיו וחשדותיו של המוכיח ולשכנעו שכלל לא פגע בו וכיו"ב וממילא אין סיבה לשנאה. ב) הפוגע מודה באשמה ומפייס את המוכיח וכך מתבטלת השנאה שביניהם.

(ג) חלקי התוכחה ואיזה מעכב:

ברור שלא תמיד הענין מסתיים בפשטות כזאת, ולפעמים גם חסר חלק חיוני מחלקי התוכחה, והדין משתנה לפי זה. ונפרט:

א. כשחסר חלק התוכחה מכל וכל – היינו שלא הוכיח – והפוגע בא לפייסו מעצמו, ודאי שלא קיים מצות תוכחה [אף על פי שכבר אין שנאה בלבבו].

- ב. הוכיח ואף התווכח כדין אך הפוגע אינו רוצה לפייסו למרות שהשתכנע שהוא אשם – ה"קהלות יעקב" הוכיח מדברי היראים שבציור זה מותר לשנוא אחר התוכחה.
- ג. הוכיח והתווכח אך לא הצליח לשכנע את הפוגע באשמתו – בזה יש להסתפק אם יצא ידי חובת תוכחה וכבר מותר לשנאותו, ומלשון היראים משמע שגם בזה מותר.
- ד. הוכיח והפוגע מפייסו ומבקש מחילתו, אבל אין המוכיח מסוגל למחול לו על הפגיעה אע"פ שבאמת צריך למחול, האם יצא ידי חובת תוכחה ומותרת לו השנאה אח"כ? אין בזה הכרעה מפורשת בפוסקים וצריך עיון להלכה.

(ד) מדיני התוכחה ושיעורה:

מבואר בראשונים ובפוסקים שבתוכחה זו נוהגים הדינים כמו בתוכחה על חטא לשמים, וחייב להוכיחו בנחת ובסבר פנים יפות, וכל שכן שאסור לו להכלימו ברבים, ואף אם הוכיחו כדין ולא קיבל תוכחתו, אסור להכלימו ברבים בשביל פגיעה שבין אדם לחבירו. ויש מנו"כ הרמב"ם שחילקו בדין זה כמה חילוקים כדי ליישב סתירה בלשון הרמב"ם.

שיעור תוכחה זו – כל שיש בלבו שנאה גמורה על חבירו מכח תרעומת, חייב להוכיחו. ומוכיח "עד שלא ישאר דבר בנפש" [רמב"ם]. וכל שאין עדיין שנאה ממש בלבו ורק הקפדה – המשמעות בראשונים שאין חיוב תוכחה, ובפרט כשמדובר בפגיעות קטנות משמע ב"מצות הלבבות" שהשתיקה עדיפה.

אם אין הפוגע מקבל התוכחה צריך עיון אם מחויב להוכיחו עד מאה פעמים ועד הכאה קללה ונזיפה, שהוא השיעור המפורש בתוכחה לשמים.

הוכיחו דרך הטלפון או במכתב ולא נתקבלה תוכחתו, מסתבר שחייב להוכיחו פנים אל פנים.

(ה) דין הדיוט ביותר:

אם הפוגע הוא הדיוט ביותר ודעתו עקומה [או שבענין זה "דעתו משובשת"] ואין מה לדבר עמו על הפגיעה וגם לא יביא תועלת, פטור מלהוכיחו אם ימחול לו בלבו על מה שפגע בו. ויש מהאחרונים הסוברים שתמיד אפשר למחול על הפגיעה ולהפטר מתוכחה ואף כשאין הפוגע הדיוט ביותר. וכן פסק בשו"ע הרב.

סיכום פרק ה: מצות תוכחה בין אדם לחבירו

שני המסלולים של תגובה בתוכחה בין-אדם-לחבירו
מסלול הצטדקות - ומסלול פיוס ומחילה

פגיעה
הגורמת
לשנאה

הנפגע מוכיח - "היתכן?!"

מסלול פיוס ומחילה

מסלול הצטדקות

א הפוגע משתכנע שחטא

1 הפוגע מצטדק

ב הפוגע מפיס את המוכיח

2 משכנע את המוכיח

ג המוכיח מוחל לפוגע

3 המוכיח מודה וחוזר בו

השנאה בטלה
ושלום

* פרק ו *

כפיית יצר השנאה

דין הקדימה – שחייב אדם להעדיף ולהקדים העזרה לשונאו לפני אוהבו – המבואר כאן מגמ' ב"מ דף לב:, הלכה מוסכמת היא, והובא בכל הפוסקים ונפסק בשו"ע (חו"מ סי' ער"ב סעיף י') שהעתיק מלשון הרמב"ם (רוצח פי"ג הי"ג) וז"ל:

"הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו, מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואח"כ טוען, במה דברים אמורים כשהיו שניהם שונאים או אוהבים, אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב, מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכופ את יצרו הרע".

משמעות כפיית היצר כאן היא, שעל ידי שיעזור לשונאו, יעקור מלבו ומלב חבירו השנאה, ויכפה היצר המפתה את האדם לשונא אדם מישראל. וכמו שפירש ברבינו חננאל (ב"מ לב:): "אוהב צריך לסייע בפריקה והשונא צריך לסייע בטעינה, יניח האוהב ויסייע השונא, כדי לכופ את יצרו לשלום".

"אמר רבי אלכסנדר, שני חמרים מהלכין בדרך שונאין זה את זה, רבץ לאחד מהן חמורו, חבירו עובר וראהו שרבץ תחת משאו, אמר, לא כתיב בתורה כי תראה חמור שונאך וגוי עזוב תעזוב עמו, מה עשה חור וטען ומלוהו, התחיל מסיח עמו – עזור קימעא מכאן, העלה מכאן, ערוק מכאן, עד שיטעון עמו – נמצאו עושין שלום ביניהם. וחבירו אומר לא הייתי סבור שהוא שונאי, ראה היאך ריחם עלי כשראה אותי ואת חמורי בדוחק. מתוך כך נכנסו לפונדק, אכלו ושתו ביחד ונתאהבו זה לזה, וכו'".

מדרש תנחומא [משפטים סי' א' ד"ה ואלה]

(א) מקור הדין ואם הוא דין דאורייתא:

למדנו בגמ' בבא מציעא [לב:]: דמצוה להקדים את שונאו לטעינה לפני אוהבו הזקוק לפריקה. מקור דין זה לא נתפרש שם, ולא הוזכרה אלא סברא – "כדי לכופ את יצרו". וכתבו האחרונים שנלמד מפסוק (בפרשת פריקה) "כי תראה חמור שונאך... וחדלת מעזוב לו", שהדגישה תורה החיוב לפרוק בשונא, ולכן עדיף וקודם לאחרים. וכן משמע בספרי.

מהות הדין – בגמ' שם מבואר שדין כפיית היצר דוחה אפילו צער בע"ח דאורייתא, ולכאורה מוכח שגם הוא דין דאורייתא, אבל יש מהראשונים הסוברים [וכן הכריעו הפוסקים] שכל שיש בו תועלת לאדם אין בו משום איסור צער בע"ח, וממילא אין ראייה מהגמ', שהכפייה היא תועלת לאדם. והרמב"ן כתב שהוא תקנת חז"ל, וכן נקטו כמה פוסקים.

(ב) האם יש דין קדימה בשונא רשע:

אם שייך כפיית היצר בשנאת החוטאים – מוצאים אנו בראשונים שתי דעות. א] שיטת תוס' פסחים, שגם ברשעים שייך כפיית יצר השנאה שלא תתרחב השנאה ותתדרדר לשנאה אישית וקטטה. ב] שיטת תוס' בבא מציעא ורוב הראשונים שבשנאת הרשעים לא שייך כפיית היצר ואין דין קדימה לשונא כזה כלל. והריטב"א [ישנים] ס"ל כשיטה זו אבל לומד פירוש חדש בדין הקדימה – שלהיפך, החוטא חייב להקדים את זה שראה בו עבירה.

נחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם וכן בדעת השו"ע שהעתיק דבריו, כמי מהשיטות הנ"ל סבירא להו. [ונחלקו גם בדעת הסמ"ג].

להלכה פסקו הרמ"א ועוד מגדולי הפוסקים כשיטת תוס' ב"מ והראשונים דלא שייך כפיית יצר בחוטאים, ואין חיוב להקדימם. ויש שפסקו כתוס' פסחים.

(ג) כמה דינים פרטיים:

א. בשאר עניני עזרה וחסד [כגון השבת אבידה והלואה וכיו"ב] כתבו האחרונים שגם בהם חייב להקדים את שונאו לפני אחרים.

ב. דין הקדימה נאמר ב"שונא", והיינו שיש שיעור שנאה [שנתבאר בפרק ב' "שיעור השנאה"]. ועל כל פנים משמע בפסוק כאן "כי תראה חמור שונאך... וחדלת וגו'" שרק בשונא כזה שהיה חודל מלעזור אלולא ציווי התורה, רק אז מחוייב להקדימו. – כן כתב הגר"ח קנייבסקי שליט"א. ולפי כמה אחרונים יתכן שאפילו כשיש רק חשש שיבואו לידי שנאה, אע"פ שעדיין לא הגיעו, אפילו הכי חייב להקדימו.

ג. אינו חייב לחזר אחר שונאו להיטיב לו, ורק בנזדמן מצב שחייב לעזור, אז קודם השונא לאחרים. ואם השונא אינו יודע אם מקדימו או מאחרו, יש מי שכתב שאין חיוב להקדימו. ועוד כתב שבחוטאים שאין חשש שישנא אותם, אין צריך להקדימם [אפילו לתוס' פסחים].

ד. אם אין באפשרותו לעזור לשניהם, ג"כ מחוייב להעדיף את שונאו.

ה. באופן שיש רק היתר לשנא אבל לא מצוה, לא שייך כפיית היצר לשיטת תוס' ב"מ והראשונים – כך משמע בלשון כמה ראשונים ותוס' ב"מ והרמ"א.

ו. יש להסתפק כשהאוהב הוא גם קרובו, האם גם בכה"ג יקדים השונא לפני הקרוב, וכן היכא שיש לפניו מצוה אחרת.

ז. במקום שאין דין קדימה, יקדים ההגון לפני מי שאינו הגון.

* פרק ז *

התשובה על עון השנאה

שנאה גרידא [בלי פעולות נזק] האם נחשבת חטא לחבירו וצריך לפייסו אם רוצה לשוב, או אינו אלא חטא לשמים

כתב ה"חפץ חיים" (אהבת ישראל פ"ה) שהבא לעשות תשובה על עון השנאה: "ראשית כל, צריך להסיר השנאה מלבו, ואז יטהר נפשו מעון שנאת חנם, שיוכל אח"כ להתוודות על העבר ויתכפר לו. וכשם שבעוון גזל, כל זמן שלא השיב הגזילה לבעליו לא יתקן חטאו, ואפילו יוה"כ אינו מכפר עליו, כן הדין בעון שנאת חנם, כל זמן שלא נעקרה השנאה מלבו לגמרי, אינו יכול להתוודות, ואינו מתכפר לו העון הזה אפילו בכמה וידוים, דהוי כטובל ושרץ בידו".

על פי רוב הלאוין שבין אדם לחבירו, כגון – הכאה, קללה, אונאת דברים, הלבנת פנים ולשון הרע – אף שאין בהם הפסד ממון לחבירו, אבל מפני שהם פוגעים ומצערים את חבירו, הבא לשוב על חטאים אלה חייב גם לפייס את חבירו הנפגע, ולא תספיק לו תשובה לשמים גרידא. וכפי שפירש לנו הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב ה"ט).

יוצא מכלל זה הוא הלאו של לא תשנא שיש להסתפק בו האם שנאה גרידא נחשבת כחטא לחבירו או אינה אלא לשמים. הנפק"מ להלכה בשאלה זאת היא לענין תשובה, האם סגי בתשובה לשמים כעל כל חטא לשמים או שצריך גם לפייס את חבירו וזה מעכב את תשובתו.

מי שנכשל בשנאה האסורה ורוצה לשוב, צריך להסיר השנאה מלבו ולעשות תשובה כמו על כל עבירה לשמים. ולענין אם צריך גם לפייס את חבירו – הבחינו האחרונים בין שני סוגי השנאה. שנאה גלויה [-אינו מסתיר שנאתו בלבו וידוע הלה ששונאו] ושנאה נסתרת, וכתבו שבגלויה ודאי חייב לרצות את חבירו על שציערו בשנאתו, ובנסתרת אין צריך לרצות ויוצא ידי חובתו בתשובה לשמים בלבד.

הקדמה לפרקי שנאת הרשעים

איסור שנאת ישראל האמור בתורה מוגבל לכשרים שבישראל דוקא, אבל החוטא אין איסור לשנאתו וכמבואר בגמרא פסחים דף קיג ע"ב. סוג החוטא שבו מדובר בגמרא ופוסקים בהלכות לא תשנא, הינו יהודי שחטא חטא אחד, לא להכעיס אלא לתיאבון, ובחוטא כזה נדון בפרקים הבאים בעז"ה. מובן מאיליו שהחוטא יותר מחטא אחד, וגם להכעיס, כל שכן שמותר ומצוה לשנאתו, ואין צריך לומר אפיקורס או הכופר באחד מעיקרי האמונה.

לא הוגדרו כאן סוגי הכופרים ופרטיהם, וכגון השאלה האם כופר שהוא תינוק שנשבה דינו ככופר, ובכלל דיני תינוק שנשבה, ובפרט היהודים מבני זמננו שפרקו מעליהם עול תורה ומצוות, מהו מעמדם בהלכה ואיזה מהם דינו כתינוק שנשבה. אלה הם נושאים כלליים ונוגעים לכל המצוות שבין אדם לחבירו [ועוד מצוות] – ולא נתבררו כאן.

❖ פרק ח ❖

היתר שנאה החוטאים

"הרואה דבר ערוה בחבירו מותר לשנאותו", כך מבואר בגמ' פסחים (קג:), ולמדנו שמותר לשנא חוטא ואפילו אם עבר רק על חטא אחד לתיאבון, כציור הגמ' שם. – מה בעצם הותר, ועד כמה הותר כלפי החוטא, ושמא גם נאמר שלגבי חוטא לא נאמרה כלל פרשת לא תשנא שבתורה והריחו לענין זה כגוי ח"ו ומותר כלפיו כל סוג שנאה, או שמא החוטא עדיין הוא בכלל פרשה זו ככל ישראל אלא שדין מיוחד יש המתיר לשנאותו באופן מסוים, ונלמד מפסוק מיוחד בפרשת פריקה: כי תראה חמור "שונאך" וגו'?

בדברי הראשונים לא מצאנו שהגבילו שנאה זו אלא כתבו בסתם שמותר לשנא את הרשעים. ובפרט לדעה שנתבארה בסעיף א' שחוטא נתמעט לגמרי מפרשת לא תשנא לכאורה הותר כל סוג שנאה, ולא הוגבלה בשיעורה. אלא שמדברי כמה אחרונים ז"ל [ובאריכות בספרי מוסר וחסידות] למדנו לחלק בשנאת הרשעים – שאינם כופרים גמורים המוציאים עצמם מכלל ישראל. יש שכתבו שהותרה רק שנאה לשם שמים ולא שנאה אישית כלל, ויש שכתבו שכל השנאה המותרת היא רק למעשיו הרעים של הרשע אבל אסור לשנא את עצם האדם, או ששונא רק חלק הרע שבו ולא החלק הטוב שמתבטא בקצת מעשיו הטובים.

ושמא אין הכוונה בכל השנאה הנזכרת כאן לשנאה אמיתית ועמוקה, אלא לשנאה שטחית שעיקרה ושורשה – אהבה. שהרי עפ"י דין מחויב הוא לעזור גם לחוטא בעת צרתו, כמבואר בגמ' פסחים ובפוסקים, לפרוק ולטעון עמו ולהשיב אבידתו, וא"כ איזו מין שנאה היא זו? הרי בשנאה אמיתית הוא חפץ בכליון שונאו ושמוח לאידו ובמפלתו וכש"כ שאינו עוזר לו בצרתו, וא"כ אין השנאה לחוטאים שנאה גמורה לכאורה.

(א) גדר ההיתר והאם נתמעט החוטא לגמרי מלאו דלא תשנא:

הרואה דבר עבירה בחבירו מותר לשנאותו ואינו עובר ב"לא תשנא" – כך מבואר בגמרא פסחים [ק"ג:]: ונחלקו הראשונים אם החוטא אינו בגדר "אחיך" ואינו בכלל הפסוק "לא תשנא את אחיך", וממילא כשהותרה השנאה כלפיו, הותרה לגמרי בלי הבדל בין סוגי השנאה, או שמא חוטא כזה עדיין בכלל אחיך הוא ורק נתחדש היתר מיוחד לשנאותו עבור החטא.

במחלוקת זו נחלקו ג"כ מגדולי הפוסקים, ודעת ה"חפץ חיים" שהחוטא נתמעט לגמרי מפרשת לא תשנא, שאינו בכלל "אחיך".

(ב) מהות השנאה המותרת – גלויה או נסתרת:

שיטת הסמ"ק היא ששנאת הרשעים המותרת היא רק כשמגלה השנאה, אבל אסור מה"ת להסתיר השנאה בלבו [וכלפי חוץ להעמיד פני אוהב]. שיטה הפוכה מזו היא שיטת הריטב"א בשם תוס' הסוברת שמותרת רק שנאה נסתרת לחוטא אבל אסור לגלות השנאה.

אולם רוב הראשונים והפוסקים סתמו והתירו השנאה לחוטאים בכל אופן ולא חילקו בין מגלה השנאה או מסתירה.

ויש מהאחרונים שהכריעו וחילקו שאע"פ שכל שנאה מותרת אבל רק במגלה השנאה מקיים גם מצוה. ויש שחילקו בין סתם חוטא לתיאבון שאין לגלות כלפיו השנאה כדי שלא יבוא לקטטה גמורה, ובין חוטא להכעיס וכש"כ כופרים שמצוה לשנאותם בגלוי ולרודפם בכל מה שאפשר.

(ג) הגבלות בשנאת החוטאים מדברי האחרונים:

בדברי הראשונים לא מצאנו שהגבילו את השנאה לחוטאים וכתבו בסתם שמותר לשנוא את החוטאים. וכן מוכרח לשיטות שנתמעטו החוטאים מ"אחיך" כמש"כ בסעיף א'. אבל יש באחרונים ז"ל שהגבילו את השנאה הזו. הגר"מ פיינשטיין זצ"ל האריך להכריח שבכל חוטא, חוץ ממסית, הותרה רק שנאה לשם שמים.

ויש שכתבו שאינו שונא את החוטא שנאה שלימה ורגילה ורק מצד יראת שמים שבו. ויש שהגבילו את השנאה למעשיו הרעים של החוטא. ויש שאף הגבילו את השנאה בעמקה וחזקה, וכתבו שלא מדובר בשנאה אמיתית כשנאה הרגילה בין שונאים, אלא בשנאה שטחית שעיקרה ושורשה – אהבה ודאגה לחוטא.

גישה זו לשנאת החוטאים מעוגנת היטב בהלכה שהרי מחוייבים אנו לעזור לחוטאים, לפרוק ולטעון עמדם, להשיב אבידותם ולהטיב להם בכל מיני חסד (גמרא פסחים ק"ג: רמב"ם שו"ע ו"אהבת חסד" לח"ה ועוד). נמצא שאין כאן שנאה אמיתית שבה חפצים בכליין השונא, שמחים לאידו ובמפלתו וכש"כ שאין עוזרים לו בשעת צרתו.

(ד) משעה שחזר החוטא בתשובה אסור לשנאותו, ובמה תשובתו:

משעה שחזר החוטא בתשובה – אסור לשנאותו. ותשובה לענין זה סגי בחרטה, קבלה להבא, ועזיבת החטא, ואין וידוי בפה, ופיוס לחבירו מעכבים לענין זה.

ואיך נדע ששב? כתבו האחרונים שאין ענין זה חמור כתשובת פסולי עדות שצריכים מעשה גמור להוכיח שאין כאן הערמה. ונראה דבאומר בפיו ששב נאמן אם עזב את החטא, וכן מי ששינה את הנהגתו בכללותו לטוב וניכר שחזר מהחטא. ועוד כתב ה"חפץ חיים" בשם ה"חוות יאיר" דאם עבר הרבה זמן מהחטא ואדם זה מתנהג בטוב, נחשב לבעל תשובה ואסור לשנאותו.

עוד כתבו הפוסקים שאלו החוטאים שרוצים להתקרב ולחזור בתשובה ולהכליל בתוך הכלל, מקבלים אותם ומקרבים אותם אף שלא עזבו לגמרי את כל חטאם ולא עשו תשובה גמורה.

דין "תינוק שנשבה" בזמן הזה

בפרק זה – "היתר שנאת החוטאים" – לא מדובר בחוטאים כאלו שהם בגדר **תינוק שנשבה** לבין הגוים, שהאריכו הפוסקים ובשו"ת האחרונים בדינם, שהם בגדר אנוס גמור שמעולם לא ידעו ולא שמעו על התורה ועל מצוותיה, ופשיטא שאסור לשנאותם. ולכן כשדנים אודות חוטאים סתם שמקטנותם לא שמרו תורה ולא נתגדלו על ברכיה, אי אפשר להכריע מיד שמותר לשנאותם לפני שיתברר שהם אינם בגדר "תינוקות שנשבו", שענין זה שכיח למעשה היום אצל פורקי עול תורה ומצוות שקוראים לעצמם "חילונים", שיש ביניהם כאלו שהם בגדר תינוק שנשבה.

ובפרט לשיטת הרמב"ם שכל מי שנתגדל ונתחנך מקטנותו אצל גוים או רשעי ישראל נחשב כתינוק שנשבה, ואע"פ שראה אח"כ תורה ומצוות והכיר יהודים ראים המקיימים אותם, עדיין נחשב אנוס מאחר שקבל **חינוך** רע. וז"ל הרמב"ם הלכות ממרים פ"ג ה"ג:

"... אבל בני התועים האלה ובני בניהם [של הכופרים בתורה שבעל פה], שהדחיו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו, ואינו זריו לאחוז בדרכי המצוות שהרי הוא כאנוס, ואע"פ ששמע אח"כ [שהיה יהודי וראה היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על דעתם (טעותם)], כך אלו שאמרתו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם **בדברי שלום** עד שיחזרו לאיתן התורה". [נע"ע בשו"ע יו"ד ריש סי' קנ"ט].

רק אם ישמע וילמד כל כך שיש בלימוד זה להפוך דעותיו שנשתרשו בו מחינוכו הרע שקבל, אז יוצא מגדר תינוק שנשבה. וכפי שמגדיר ה"חזון איש" בדבריו המפורסמים ביו"ד (סי' א' סק"ו).

בסוף דבריו שם חזר החזו"א וכתב ש"צריך לדון על כל אחד בנפרד", וזה בא לאפוקי מאלו שמכלילים ודנים על ציבורים שלמים או חוגים נרחבים באופן כללי, וחורצים את משפטם בזמן שעל פי האמת צריך לדון על כל יחיד בנפרד.

❁ פרק ט ❁

התנאים להיתר שנאה החוטאים

"הרואה דבר ערוה בחבירו מותר לשנאותו" – כך איתא בגמ' פסחים, וכך נפסק להלכה שהרואה אדם העובר עבירה, אפילו פעם אחת ולתיאבון, מותר וי"א אף מצוה לשנאותו. אולם תנאים יש בהיתר זה, **ואם חיסר אחד מהתנאים הרי שנאתו לחוטא אינה מצוה אלא עבירה גמורה** ועובר על לאו "לא תשנא את אחיך בלבבך".

שלושה תנאים הודגשו בפרק מפני שהם התנאים העקריים וגם הם הלכה לכו"ע. שלושה תנאים אלו אפשר לכוללם יחד ולהגדירם כתנאי אחד כללי: לפני שמוותר

לשנא את החוטא יש לקבוע בודאות גמורה שהוא **אכן עבר עבירה גמורה**. (א) מצד איכות החטא וסוגו, (ב) מצד שאין לימוד זכות על המעשה לומר שלא חטא כלל, והן מצד שעבר במזיד ויודע חומרת החטא (ג).

תנאי נוסף יש שלא הזכר במפורש בפרק – והוא תנאי גדול ועיקרי – וצריך להדגישו כאן, והיינו שכדי לקבוע שאדם חוטא צריך **שהוא עצמו ראה במו עינו את החטא** ולא על ידי שמיעה בעלמא. וכלשון הגמ' פסחים "הוואה דבר ערוה בחבירו". אמנם יש דרכים שיוכל לקבוע עפ"י שמועה, וכגון: השומע מפי אדם שנאמן עליו כשני עדים, או שיש דברים הניכרים המאמתים את הסיפור ששמע, ועוד, כמבואר ב"חפץ חיים" (לשה"ר כלל ז'). וכל זה יתבאר אי"ה בהלכות קבלת לשון הרע ושם מקום הלכות אלו.

(א) על איזה סוג עבירה מותר לשנא החוטאים?

בפרק הקודם נתבאר עיקר הדין של שנאת החוטאים, אבל כתבו הפוסקים שג' תנאים יש בדבר:

תנאי א' – עבירה גמורה: דין זה נאמר רק במי שעבר עבירה גמורה [דאורייתא, ויש מי שכתב שגם בעבירה דרבנן הדין כן] אע"פ שעבר לתיאבון. אבל המבטל מנהג או אפילו עושה דברים של פריצות [שאינו בו איסור מעיקר הדין], אסור לשנאותו. וכמו כן אסור לשנא סתם עם הארץ שלא נראה בו עבירה מסויימת. [ויש אומרים שאפילו בעבירות דאורייתא מותר לשנא רק מי שעובר על לאו שיש בו מלקות, אבל עבר על עשה או על לאו שאין בו מעשה וכיו"ב, אסור לשנאותו].

(ב) לימוד זכות והאם חוששים שמא עשה תשובה:

תנאי ב' – אין לימוד זכות: צריך שיתברר בודאות גמורה שאכן נעשה כאן חטא ושאינו צד זכות ללמד על חבירו, ושלא רק למראית עין נראה מעשהו כחטא ובאמת אינו כן.

כללי לימוד זכות בקיצור הם: ב"בינוני" [דהיינו יהודי רגיל שנוהר בדרך כלל מן החטא ולפעמים נכשל], חייב לדונו לכף זכות אם צד החוב וצד הזכות שקולים הן, וכ"ש כשנוטה יותר לצד זכות. ובנוטה יותר לחוב אינו חייב לדונו לכף זכות. אך אם מדובר ב"ירא אלקים", גם בזה חייב לדונו לכף זכות. וב"רשעים" [שרוב מעשיהם לרוע ואין יראת אלקים בלבם] מצוה לדונום לכף חובה ככל שאפשר. ואם אינו מכיר את האדם ודרגתו ביראת שמים, אין מחוייב כלל לדונו לכף זכות ורק מידת חסידות יש בדבר.

גם באופן שאין לימוד זכות על עצם המעשה, אם החוטא מוחזק לתלמיד חכם וירא שמים, אסור לשנאותו אם ראה בו דבר עבירה, מפני שודאי נתחרט אח"כ ועשה תשובה מיד.

וב"ד הקטנה" כתב שגם בבינונים [שבדרך כלל נשמרים מחטא ורק לפעמים נכשלים] יש לחשוש שמא הרהר החוטא תשובה בלב והריהו צדיק, ולכן כתב לחלק בסוג הבינונים, שבינוני טוב באמת אסור לשנוא, ורק בבינוני הקרוב לרשע ואינו שם לב למעשיו מותר לשנאותו.

אולם ה"חפץ חיים" חולק וסובר שכל בינוני מותר לשנוא כשראה בו דבר עבירה ואין חוששים שמא שב עד שינדע ששב. וכן פסק ב"מצוות הלבבות", וכן מבואר מדברי שו"ת חוות יאיר. ואם עבר זמן רב ראה פ"ח ס"ד (עמוד 61).

(ג) דין התראה לחוטא – ובעבירה מפורסמת אין צריך התראה:

תנאי ג' – עבר במזיד: צריך שנדע בודאות שהחוטא מזיד הוא, וגם יודע חומרת החטא, ורק אז מותר לשנאותו. ולכן אם רואה באדם עבירה שאינה מפורסמת בישראל לאיסור [או שאין "חומרתה" מפורסמת והאנשים דשים בה בעקביהם], וגם לא התרה בחוטא, אסור לשנאותו, כי שמא חוטא זה אינו יודע ושוגג הוא. ורק אם התרה בו והודיעו חומרת החטא ולא קיבל, מותר לשנאותו. כן כתבו הרבה ראשונים ונפסק להלכה בשו"ע ובפוסקים.

אבל בעבירה מפורסמת [לפי אותו זמן ואותו מקום] וכגון איסורי עריות ואכילת נבילות וטריפות וכו', מותר לשנוא אפילו בלי התראה, שכל אחד בחזקת שהוא יודע חומרת חטאים אלו. וכן פסק ב"חפץ חיים".

עוד כתבו אחרונים שאסור לשנוא עבור חטאים שבין אדם לחבירו, שהרי כל דרך איש ישר בעיניו, ואף אם כבר יודע עצם האיסור הרי שמכח הנגיעה חושב כל אחד שהצדק איתו וכל מה שעושה לחבירו בדין עושה ואף מצוה יש במעשיו, ולכן אינם נחשבים כמזידיים בזה להתיר לשנאותם. "אם לא" – מוסיף החפץ חיים – "שהוא נראה לכל שאין באותו הדבר במה לטעות בשום אופן, רק החוטא הזה הוא גנב או גולן פשוט".

(ד) רק כשהשנוא עצמו אינו לקוי בחטא זה:

כתבו כמה אחרונים שמי שהוא בעצמו לקוי בחטא זה אסור לו מה"ת לשנוא חוטא אחר, כי נחשב "אחיו" של החוטא בזה, וכתוב לא תשנא את אחיך. ואף אם אין בזה איסור תורה, יש מהראשונים שכתבו שהוא יענש על זה, ולמדו מהמסופר בנביא לענין יהוא מלך ישראל שנענש על שהרג את בית אחאב שהיו עובדי ע"ז, מפני שגם הוא נכשל בחטא זה אח"כ. וכתב ה"חפץ חיים" שכן הדין בכל דבר צער שעושה לחבירו משום שמחזיקו כחוטא, אם גם הוא עצמו חוטא כמוהו, ודאי יענש על זה כאילו ציער "אדם השלם בתורת ה' ובמצותיו".

פרק י

"התראה" או "תוכחה"

הדעה הסוברת ש"התראה" אינה מספקת, ורק אם קיים בחוטא מצות תוכחה בשלימותה מותר לשנאותו

שני מושגים הם – "התראה" ו"תוכחה", ולא הרי זה כהרי זה. "התראה" באה לפני עשיית החטא ועיקר ענינה להודיע לחוטא האיסור ועונשו, שמא שוגג הוא או שאינו יודע חומרת הדבר, וכיון שהודיע לחוטא, כבר יצא ידי חובת התראה. אבל תוכחה שנתחייבנו בה בפסוק "הוכח תוכיח את עמיתך", ונתבאר דיניה בגמ' ובפוסקים, באה בין לפני החטא למונעו מעשייתו, ובין לאחריו כדי להחזירו למוטב. ואפילו עד מאה פעמים חייב להוכיח, ומוכיח בדרכי נועם וסבר פנים יפות, ומקפיד שלא לבייש את החוטא, ושיעורו עד הכאה או קללה וכו' וכו', ורק אחרי שעשה כל זה אז קיים מצות תוכחה ונפטר מלהוכיח עוד.

וא"כ כשנזכר בפוסקים שאסור לשנוא עד שיוכיח, ודאי הבדל גדול יש אם מדובר בהתראה גרידא, דהיינו שמודיע לחוטא האיסור וחומרנו ובכ"ז אינו פורש, אז כבר מותר לשנאותו. או אם הכוונה כאן בפוסקים הוא "תוכחה" גמורה עם כל דיניה ופרטיה, שאז אפילו כשהתרה והוכיח לפני החטא ולא הועיל, צריך עדיין להוכיח אח"כ הרבה ולהשתדל עמו לנסות להחזירו למוטב, ורק כשהשתדל שיעור ולא השפיע עליו לטובה, אז מותר לשנאותו.

(א) "תוכחה" לעומת "התראה":

נתבאר בפרק הקודם שהתנאי הג' להיתר שנאת החוטא הוא שודאי עבר במזיד, ולכן כתב הרמב"ם [והעתיקו השו"ע] שצריך להתרות בחוטא. פירוש "התראה" לפי"ז הוא כפשוטו דהיינו להודיע לחוטא האיסור וחומרנו, וסגי בזה, וכן מוכח מהיראים. ומראשונים אחרים אין משמעות ברורה נגד זה.

אך כתבו כמה אחרונים [וביניהם החזו"א] שצריך גם ל"הוכיח" את החוטא תוכחה גמורה כדין, עם כל הנכלל בזה, והיינו גם לאחר מעשה, ועד מאה פעמים ולהשתדל להחזירו למוטב, ורק אם לא הצליח בזה אז מותר לשנאותו. ודעת ה"חפץ חיים" כדעה הראשונה שמספיק להתרות בחוטא לפני החטא כדי שיהיה מזיד ואח"כ כבר מותר לשנאותו, ואין צריך תוכחה גמורה.

(ב) החוטאים שאין צריך להוכיחם:

גם לדעה השניה שנזכרה לעיל שצריך תוכחה גמורה אבל כופרים ומומרים להכעיס שפטורים ממצות הוכח תוכיח כלפיהם, מסתבר שמותר לשנאותם גם בלי תוכחה גמורה. ובמומר לתיאבון מסתפק ה"חפץ חיים" ב"ביאור הלכה" אם מחויבים להוכיחו, אולם ה"אבני נזר" האריך ופסק שודאי חייבים להוכיחו. ויש שכתבו שאפילו סתם חוטא במזיד אע"פ שחייב בתוכחתו – אפילו הכי מותר לשנאותו בלי תוכחה [ובלבד שיתקיימו כל התנאים שנתבארו בפרק הקודם].

* פרק יא *

מצות שנאת הרשעים**המצוה לשנוא רשעים וחוטאים: המקור, הטעם ולהלכה**

באיזו "מצוה" מדובר? דבר פשוט באחרונים שמצוה זו ודאי אינה מצוה מן התורה, והמהרש"ל (סמ"ג ל"ט ה') כתב שהיא מדברי קבלה, וכן ב"ספר חרדים". גם ב"מצות הלבבות" (הל' אהבת ישראל סעיף כ"ב) כתב כן ואף פסק להלכה שאין צריך להפסיד ממונו ופרנסתו, ואפילו במקצת, עבור מצות שנאת הרשעים, והיינו שבמקום שיוכל לגרום לעצמו הפסד או למעט פרנסתו אם ישנא החוטא, פטור ממצוה זו.

באילו "רשעים" מדובר? בפרק זה כשמוזכר רשעים או חוטאים אין הכוונה לרשעים גמורים, מומרים להכעיס או כופרים, אלא הכוונה לחוטא שמדובר בו בגמ' פסחים דף ק"ג, והוא החוטא חטא אחד פעם אחת או כמה פעמים לתיאבון, וזה פשוט במפרשים שם, אבל דין השנאה ברשעים גמורים ובכופרים חמורה הרבה נתבאר בסוגיות אחרות, כגון מס' שבת (דף קטו.) ועוד מקומות.

(א) השנאה לחוטאים – מצוה או רשות:

להלכה נפסק בשו"ע ופוסקים ד"מצוה" לשנוא החוטאים, כדעת רב נחמן בר יצחק בגמרא פסחים ק"ג, בניגוד לדעת רב הסובר ששנאת החוטאים היא רק "רשות". ובסמ"ג וספר החינוך יש סתירה, שכתבו במקום אחד רשות ובמקום אחר מצוה.

(ב) המקור בפסוק למצות שנאת הרשעים:

המקור למצות שנאת רשעים מבואר בגמ' שהוא מפסוק "יראת ה' שנאת רע", וכמה ראשונים הוסיפו פסוק "הלא משנאיך ה' אשנא", ואולי כך היתה גירסתם בגמ'.

(ג) הטעם [והמטרה] למצות שנאת הרשעים:

שלשה טעמים [בעיקר] הוזכרו במצות שנאת הרשעים:
 (א) שנאת הרע בעצם משום שהוא רע – וזה בכלל יראת ה'. (ב) השנאה כדי לא להתחבר לרשע וללמוד ממעשיו.
 (ג) השנאה כתוכחה ואמצעי כפייה שיחזור החוטא למוטב. כמה חילוקים להלכה הובאו באחרונים בין טעמים אלו.

שנאת הרשעים וקירוב וחוקים

מצות שנאת הרשעים הלכה ברורה היא ואינה שנויה במחלוקת בפוסקים. ואף שמצאנו שבאופנים מסוימים אין מתחשבים במצוה זו, וכגון מה שמצאנו בהרן הכהן דנאמר עליו במס' אבות (פ"א מ"ב): "הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן,

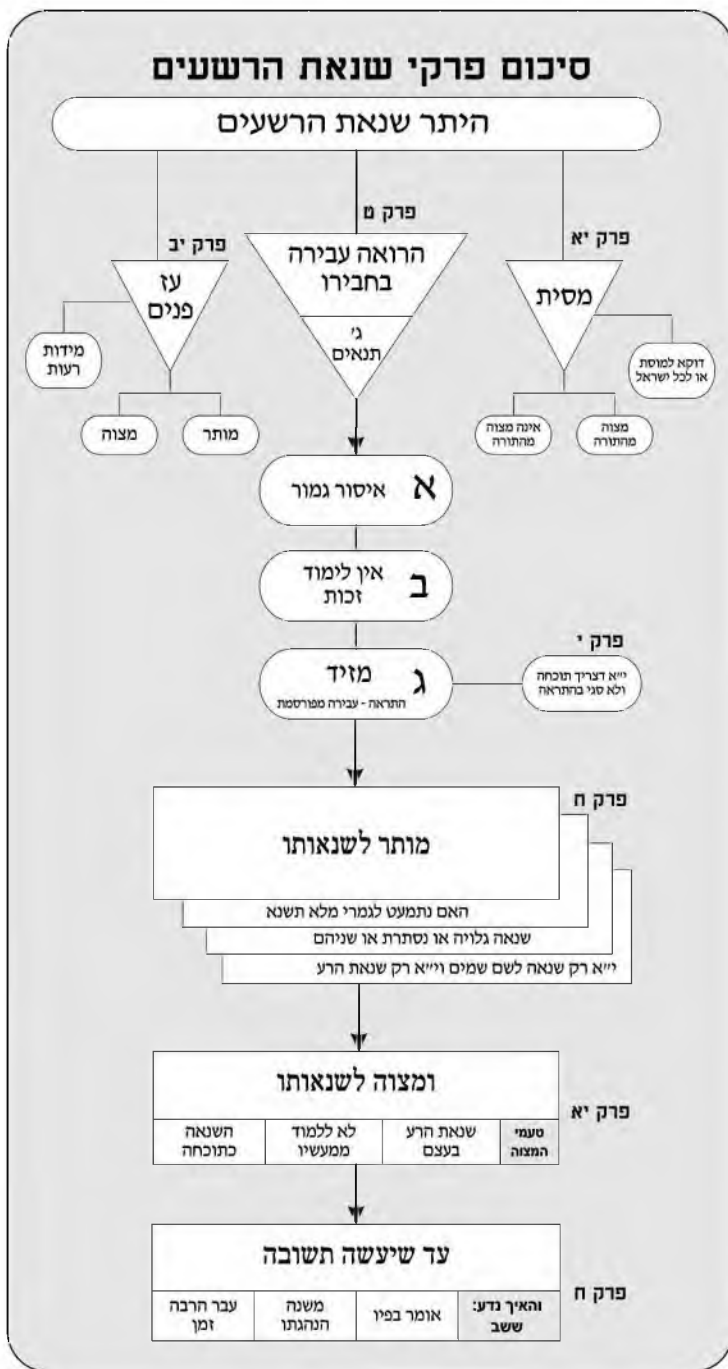
אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרנן לתורה", ומבואר יותר באבות דר' נתן (יב ג) וז"ל:

"... כשהיה אהרן מהלך בדרך, פגע בו באדם רשע ונתן לו שלום, למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה, אמר, אוי לי היאך אשא עיני אח"כ ואראה את אהרן, בושתי הימנו שנתן לי שלום, נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה".

במקומות רבים בפוסקים ועד פוסקי דורינו אנו מוצאים דברים ברוח זה, ודנו להגדיר מקום הגבול שבין מצות שנאת הרשעים לבין הענין הגדול של קירוב רחוקים. וכמה חילוקים יסודיים יש בדבר עד כמה חייב האדם להתרחק ולהפרד מהרשעים, ומצד שני כמה שייך הענין של אהרן "אוהב את הבריות ומקרנן לתורה", התקרבות לרשע כדי להשפיע עליו לטובה.

ברם לפי הפשטות גם נושא זה אינו שייך כ"כ לענין הלכות שנאת הרשעים שנתבארו כאן. כי הרי מדובר כאן בסתם איש ישראל איך יתייחס לחוטאים בחיי יום על פי ההלכה, ולא באותם היחידים שהתנדבו להקריב מכוחם וזמנם ללמד תועים בינה ולהחזירם למוטב. [ובאופן שהם באמת מוכשרים לדבר ולהשפיע על החוטאים לטובה ולא ח"ו להיפך]. ופירוש הדבר שהתנדבו להיות מלמדם ו"רבי" שלהם, שאז יתכן שאין חיוב להתרחק מהרשע, ואזרבה יותר צריכים להתקרב לחוטאים ללמדם הדרך הישרה ולמושכם בעבותות האהבה כמו רב לתלמיד.

זו באמת היתה מדרגת אהרן הכהן שמתוך אהבתו לבריות התנדב להיות מורם ורבם, והתקרב לרשעים להיטיב דרכם, [ועיין בספר הנחמד "עבותות אהבה", שביאר ענינים אלו ובקובץ "תורת האדם לאדם" ח"ה עמ' 35 והלאה ובעמ' 97 והלאה ברור מיוחד ומקיף בנושא]. אבל בסתם בני אדם שאינם עוסקים בהוראת דרך לרשעים, עליהם ודאי נאמרה מצות שנאת הרשעים כשהם נפגשים אתם ונתקלים בהם בחיי יום יום. [וגם כששונא אותם עוזר להחזירם למוטב כמבואר לעיל בסעיף ג'].

✽ פרק יב ✽

עז פנים מותר לשנאותו

והאם מותר לשנוא כל בעל מידות רעות

בפרקים הקודמים נתברר דין היתר שנאה למי שראו בו שעבר **עבירה**, ובסוגיא זאת הנידון הוא – היתר שנאה למי שיש בו המדה הרעה של **עזות פנים**, אף שלא ראו בו שעבר עבירה ידועה. מקור דין זה הוא בגמרא תענית ז':

"אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע שנאמר (משלי כא) העז איש רשע בפניו. **רב נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאותו וכו'.**"

אולם הגמרא קיצרה כאן ולא פירשה מצד איזה דין מותר לשנוא עז פנים ואין כאן לאו דלא תשנא, ואולי גם יש מצוה בדבר כמו שמצוה לשנוא החוטאים? ומה עם שאר המידות הרעות האם גם עליהם נאמר מותר לשנוא את הלוקי בהם. ובכלל עדיין אין אנו יודעים מהו הפירוש וההגדרה המדויקת של מידת "עז פנים". שאלות אלו ואחרות יבוארו בעז"ה בפרק שלפנינו.

(א) הגדרה ושיעור:

למדנו בגמ' תענית ז': שכל אדם שיש לו עזות פנים, מותר לשנאותו. גדר מידת "עז פנים" הוא היפך מידת הבושת והצניעות. ובשיעורו, כתב ה"חפץ חיים" שצריך להתיישב בדבר, ועכ"פ כתב המהר"ל דיסקין שצריך שיהיה מפורסם בציבור לעז פנים ורק אז מותר לשנאותו.

(ב) היתר השנאה מכח איזה דין:

מחלוקת רש"י ותוס' ביסוד הדין של שנאת עז פנים – לרש"י סיבת השנאה היא משום עצם המידה הרעה של עזות שיש בו, ולתוס' אין זאת סיבה לשנאותו, אלא משום שכל עזות פנים סימן הוא שחטא, וממילא שונאים אותו כמו ששונאים כל חוטא.

(ג) מצוה או רשות:

דעת הרבה אחרונים שאין מצוה לשנוא עז פנים ואינה אלא רשות. ויש שכתבו שגם מצוה יש בשנאת עז פנים.

(ד) לענין הלכה:

הפוסקים האחרונים הביאו דין זה להלכה, אף שהפוסקים הראשונים השמיטוהו.

(ה) בשאר מידות:

היתר השנאה בגמרא על מידה רעה נאמר רק בעזות פנים, ויש שכתבו שבכלל זה גם שאר מידות רעות ובפרט מידת גאווה. אבל ה"חפץ חיים"

כתב ש"עז פנים" שנקטה הגמרא "דוקא במידה גרועה הזו ולא בשאר מידות".

✽ פרק יג ✽

חיוב השנאה למסית

חיוב השנאה מן התורה למי שמסית אחרים לעבודה זרה או לכפירה

בפרקים הקודמים למדנו דיני היתר שנאת הרשעים, ומצות שנאת הרשעים מדברי קבלה, וכפי שנדרש בגמ' פסחים מהפסוק "יראת ה' שנאת רע". כאן נברר בעז"ה מצות השנאה המיוחדת שהיא מדאורייתא שנאמרה במסית לעבודה זרה [פרשת ראה]. חומרה גדולה החמירה תורה במי שמסית אחרים לעבודה זרה וכפירה וכתבה פרשה מיוחדת בתורה "כי יסתך אחיך וכו' נלכה ונעבדה אלהים אחרים" וגו', והוסיפה להזהיר "לא תאבה לו ולא תשמע אליו". הרמב"ם מנה בפסוק זה שתי מצוות במנין התרי"ג [עי' הספרי שם] "שלא לאהוב המסית", ו"שלא לעזוב שנאתו".

(א) ביאור הלואין – לא תאבה לו ולא תשמע אליו:

ראשונים רבים [ורמב"ם, סמ"ג, סמ"ק, ועוד] מנו במנין התרי"ג לאו מיוחד "לא תאבה לו" – שלא לאהוב את המסית לעבודה זרה, ולרמב"ם וחינוך יש בזה גם לאו שני: "ולא תשמע אליו" – שלא לעזוב שנאתו. ויש מהראשונים, בה"ג רס"ג ורמב"ן, החולקים שאין לאו מיוחד בתורה על אהבת המסית.

יש מחלוקת בפוסקים אם לאו זה הוא רק על המוסת או גם על כל ישראל. והדורש לרבים דברי כפירה – הרי כל הרבים הם נחשבים למוסתים. ועוד י"ל דכל הבא במגע עם המסית ועלול להיות מושפע ממנו, הוי בכלל מוסת, ומוזהר בזה לכ"ע.

כתב ה"חפץ חיים" דכל זה לאו דוקא במסית לעז"ה, אלא כל המסית לכפירה ואפיקורסות הוי בכלל. ובמסית לשאר עבירות [עשה ול"ת] – אף שכתבו כמה אחרונים שיש בו חומרא של מסית בדיני שמים לענין כמה דברים – אבל לא הזכירו במפורש שאסור לאהבו.

(ב) התאמת דין זה עם הדין הכללי של שנאת הרשעים:

רק במסית [לעז"ה או כפירה] יש לאו מן התורה שאסור לאהבו [ומצוה לשנאותו], אבל בשאר רשעים אף שמוותר מן התורה לשנאותם – כמבואר בגמ' פסחים – אבל אין איסור למי שירצה לאהבם. ולהלכה שמצוה לשנוא כל הרשעים, מדובר רק במצוה מדברי קבלה [נביאים] ולא במצות עשה מן התורה. והג"ר משה פיינשטיין ז"ל כתב שמסית מותר לשנוא שנאה גמורה ואישית אבל שאר הרשעים הותר רק שנאה לשם שמים.

מחשבת המצוות מחשבה והשקפה תורנית

- עד כדי כך, 97
"קהל עמים", 82
נוהגים כבוד זה בזה, 97
חשבונות מצרים, 101
קודם כל הוא קיים, 109
"כמוך" כיצד, 134

מחשבת המצוות מחשבה והסקפה תורנית

עד כדי כך?!

אחרי כל הדיבורים

אוי... אם נכתוב, אוי... אם לא נכתוב. מצד אחד, הבא לדבר מענין שנאת חינוס משתקים אותו מיד וטוענים לפניו - ובצדק - **די! הרי כבר דיברו כל כך הרבה בענין זה, ומה אתה בא להוסיף ולחדש לנו?** הרי יודעים אנו כבר ש"בעוון שנאת חינוס חרב בית המקדש", ו"עדיין שטן זה מרקד בינינו", ו"מי שלא נבנה בימיו" וכו'. אך מצד שני אחרי כל הדיבורים, כל כך מעט יודעים אנו על נושא זה, ועוד פחות מזה מבינים.

"מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים... אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות ובגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו **שנאת חינוס**, ללמדך ששקולה שנאת חינוס כנגד ג' עבירות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים". (יומא ט:)

עצם הקביעה המקשרת בין שנאת חינוס לבין חורבן בית המקדש אינה נתפסת בלב האדם. איך ניתן להבין שעל חטא אחד יהיה העונש חורבן איוס כזה בזמן שהיה בהם תורה ומצוות וגמילות חסדים?

יתירה מזאת נסביר לעצמנו את העובדה שעל ג' העבירות החמורות ביותר בתורה שדינם יהרג ואל יעבור ישב עם ישראל בגלות רק שבעים

איך נסביר לעצמנו שעל שנאת חינוס מתעכבים בגלות אלפים שנה?

שנה, ועל שנאת חינוס שהוא לכל היותר לאו "רגיל" ולא שאין בו אפילו מלקות מתעכבים בגלות כבר אלפיים שנה?

עד כדי כך הגיעו הדברים שבמרוצת הזמן יש שהתחילו לפקפק באמיתות הכלל הזה – כפשוטו – וניסו להטותו לכאן ולכאן בפלפולים שונים. יש שאמרו שמאחר ואין השנאה חטא חמור כל כך על כן אין הכונה לשנאת חינוס לבד אלא חטאים נוספים שהיו שם. ויש שאמרו שרק בגלל שבית שני לא היה מקדש גמור כמו הראשון לכן נחרב בשביל עון "פעוט" כזה, או שהזכירו סברא שחוסר האחדות רק גרם להם שלא יהיו מוגנים על ידי השלום, אך נענשו על עונות חמורים שהיו בידם. או שבכלל יש להמעיט בערך אגדות חז"ל הקושרות את החורבן לשנאת חינוס שהרי אין למדין הלכה מדברי אגדה וכו'.

אולם אי אפשר לברוח מהפשטות והאמת, שהרי בהמשך הגמרא שם הוסיפו חז"ל דברים חותכים בזה הלשון: **"ללמדך** ששקולה שנאת חינוס כנגד שלש עבירות עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים". הרי שבפירוש הוסיפו להדגיש **וללמד** אותנו שלא נפלפל כדי להמעיט בחומרותה של שנאת חינוס אלא להיפך – נלמד לדעת ולהכיר נכונה בחומרות חטא זה, בניגוד גמור למה שהיינו רגילים לזלזל בו ולא העלנו על דעתנו לדמות שנאת חינוס – ולו דמיון רחוק – לאחת משלושת העבירות החמורות וכל שכן לשלשתן יחד⁷.

ואם תאמר, מה לנו ולהגיון, אם קבלה נקבל שכך גילו לנו חז"ל ומה בכך שאין הדבר מתקבל על דעתנו – דעת "בעלי בתים"? ברם, הלואי וטענה זו היתה נכונה, אך במציאות העגומה אין הדבר כך. כיון שיסוד זה אינו נתפס בשכלנו, עדים אנו לתופעה שמאמרי חז"ל אלו שגורים על פינו ותמיד מזכירים אותם לזולת, הדרשנים בדרשותיהם, הנואמים בנאומיהם, המרצים בהרצאותיהם, והמחנכים בחינוכם, ואין איש שם על לב ואינו מרגיש שהדבר מחייב **אותו** ממש יום יום.

כל זה, בין השאר, הוא משום שבסתר הלב מקננת ההרגשה שהדבר לא יתכן, ופנימיות הבנתו של האדם ורגשות היושר והצדק מתקוממים ואינם מוכנים לקלוט דבר שהוא כל כך מנוגד להם. לכן נוצר מצב

**מאמרי חז"ל אלו שגורים בפינו תמיד,
ואיש לא תופס שהדבר מחייב אותו**

שכלפי חוץ הענין נקלט, וזה מתבטא בריבוי שיחה והתעסקות בענין זה, אך למעשה כל הדיבורים האלו אינם מחייבים כלום. רק יחידי סגולה מסוגלים לכופף את שכלם והרגשתם מן הקצה אל הקצה ולעשות רצונם כרצונם יתברך.

האמת, שטעות קטנה נשתרבה אצלנו בהבנת הענין וזה עושה את כל ההבדל. כי לפי התפיסה וההבנה הנפוצה כאילו החורבן והגלות הינם עונש על חטא שנאת חנם ודאי שקשה לייחס את העונש לחטא, אולם לפי המתבאר במקורותינו, להמעיין בצדק, לא מדובר ביחס של חטא ועונשו אלא שהחורבן והגלות הם פועל יוצא בלתי נמנע של שנאת חנם. כמו מי שמכניס ידיו לאש התוצאה הוא שנכוה, כך שנאת חנם ומחלוקת בעם ישראל התוצאה הטבעית שלהם היא גלות וחורבן וללא כל קשר לחומרת החטא.

חורבן וגלות – תוצאות בלתי נמנעות

משנאת חנם

מצאנו מדרש חז"ל על הפסוק "ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט ו):

"למה הדבר דומה – לפלטין שהיתה בנויה על גבי הספינות שקשרם אלו באלו, כל זמן שהספינות מחוברות פלטין שעל גביהן עומדת, פירשו הספינות אין הפלטין עומדת. כך כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשויים אגודה אחת..."

במדבר רבה טו יח, ספרי זאת הברכה שמו

הדברים מאירים לנו! הבסיס להשראת השכינה בעולם הוא עם ישראל. ה' אחד משרה שכינתו על עם אחד ומאוחד. ברגע שיש פירוד ביניהם הרי התפזרו הספינות ואין בסיס.

ובמילים אחרות: השראת השכינה בעם ישראל בצורה מרוכזת ובמקום מרוכז – בית המקדש – תתכן רק כשהעם מאוחד כאיש אחד בלב אחד. אבל כשהמצב אינו כך אז השראת השכינה מתאפשרת רק

**אין כאן חטא ועונש, החורבן והגלות
הם פועל-יוצא בלתי נמנע משנאת חנם**

בצורה מחולקת – בלב כל אחד ואחד. [כמו שהביאו המפרשים על הפסוק ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוך כל אחד ואחד]. אבל קיבוץ עם ישראל יחד, במקום אחד, ובקביעת מקום מרכזי אחד לשכינה, מוצדק רק כשישראל מאוחדים, ונחשבים כולם כאחד למציאות מאוחדת "עם" מאוחד.

וזהו באמת ייעודם, **בתוך עם** שהשכינה בתוכו, שאז השפעתם רבה על כל העולם והם אור לגויים. מה שאין כן כשהם נפרדים והשכינה שורה רק בתוך כל אחד ואחד אין מקום לבית מקדש כללי במקום מיוחד ומאוחד, ואז אף אינם יכולים להשפיע קדושה לכלל העולם ואינם במצב עליון לכל העמים כי אינם ממלאים את ייעודם בעולם.

במדרש תנחומא (נצבים א'): :

"...והיה ה' לך לאור עולם (ישעיה ס), אימתי בזמן שתהיו כולכם אגודה אחת, שנאמר (דברים ד) חיים כולכם היום. וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו כולן אגודה אחת, שנאמר (ירמיה ג) בימים ההמה ובעת ההיא נאם ה' יבואו בני ישראל ובני יהודה יחדיו, כשהם אגודים מקבלים פני שכינה..."

הדברים תואמים להפליא לדברי המדרש במשל הספינות.

כדרך שאמרו בגמרא סנהדרין (דף צו:): לענין חורבן בית ראשון שאמרה בת-קול לנבזרואדן: "עמא קטילא קטלת, היכלא קליא קלית, קימחא טחינא טחינת", יש לומר בחורבן בית שני שעיקר החורבן כבר היה לפני שבאו הרומאים כי הבסיס האמיתי להשראת השכינה בעולם הוא עם ישראל, וברגע שנתפרדה החבילה ונתרחקו הספינות הרי ממילא חרב מקום שכינתו יתברך בעולם והחרבת הבית היא ענין סמלי בלבד.

בקשר "טבעי" זה בין שנאת חינוס לחורבן עסקו ראשונים ואחרונים, ספרי מוסר, קבלה וחסידות. נתמקד כאן בדברי שנים מגדולי הדורות שהאריכו בכך. הראשון, מגדולי ההוגים במחשבת ישראל שבכל הדורות, והשני, מגדולי ההלכה ומקובל מובהק מבית מדרשו של האריז"ל. אף שאין סברותיהם דומות לגמרי להסבר שהבאנו בשם

**"משל לפלטין שהיתה בנויה על ספינות,
שכל זמן שהן מחוברות הפלטין עומדת"**

חז"ל במשל הספינות, אך העיקרון דומה ודבריהם משלימים את התמונה הכוללת.

המהר"ל מאריך בכמה מקומות בספריו לבאר ענין זה. (נצח ישראל פ"ד ופ"ה, נתיב לב טוב פ"א, אגדות גיטין ח"ב עמ' ק"א).

תמצית דבריו – שני תפקידים יש לבית המקדש. א) בית להשראת השכינה, ב) מקום המרכזי המאחד את כלל ישראל. והנה במקדש הראשון היו ישראל במעלה גדולה וזכו להשראת השכינה ואז בית המקדש באמת שימש לבית השכינה. לכן בית זה נחרב רק על ידי עבירות גדולות המטמאות את ישראל וגורמות לסילוק השכינה. מה שאין כן בבית שני, לא היתה השראת השכינה ממש כבבית ראשון [ולא היו בו הנסים התמידיים] אבל את התפקיד השני הוא מילא, שאיחד את כל העם יחד במקום אחד. כהן אחד ומזבח אחד בלי במות. וזכו לזה ישראל באותו דור על ידי האחדות שהיתה להם. לכן בבית שני, כשנתפרדה החבילה ונתבטלה האחדות, נחרב הבית, שאם אין אחדות ממילא אין ענין לבית המקדש.

ולפי דבריו החורבן העיקרי של סילוק השכינה כבר היה בבית ראשון משום העבירות הגדולות, ומשום החטא של שנאת חינוס נאבד לנו "בית שני". ולפי זה אם נתקן היום חטא שנאת חינוס נוכל לזכות לבית המקדש מסוג "בית שני", ואם נתקן גם שאר העבירות הגדולות אז נזכה להשראת השכינה ולבית מעליא כראשון.

[ולפי דבריו מובן למה גלות הראשונה היתה רק שבעים שנה אף שבזמן קצר זה לא נתקנו כל העוונות, ואף חזרו מבבל חלקם נשואים נשים נכריות, משום שבזכות האחדות זכו לבנין הבית השני ששימש גורם מאחד בעם].⁸

בספר חרדים מאריך ומבאר לנו עיקרון זה בדרך הקבלה ומתאר איך שכל הבריאה וכל השתלשלות העולמות תלויה ובנויה על האחדות והשלום:

"... וכשם שעשר ספירותיו מיוחדים, כך הכסא שהיא הבריאה, ייחוד אחד, וכן היצירה, כמו שאנו אומרים כל יום עליהם: 'כולם אהובים

מקום "אחד" מרכזי לשכינה מוצדק רק כשעם ישראל מאוחדים כולם כ"אחד"

וכו' כולם כאחד' וכו'. וכן בעשייה צוה לעם אשר בחר: ואהבת לרעך כמוך, לא תקום ולא תטור את בני עמך, לא תשנא את אחיך בלבבך, המצוות שבין אדם לחבירו, כיוון יתברך לעשותה ייחוד אחד כדי שיהיו דוגמת שלש עולמות שעליהם, אצילות בריאה יצירה, שכולם מיוחדים.

ואם חלילה וחס ימצא מחלוקת ופירוד ביניהם, לא ישרה בתוכם, כדפירש רשב"י על הפסוק 'והוא באחד ומי ישיבנו' (איוב נג), שדקדק ז"ל שלא אמר הכתוב והוא אחד אלא והוא באחד, שרוצה לומר שלא ישרה במקום פירוד אלא במקום ייחוד. ופירש מי ישיבנו, על דרך כי הא דאמרו רז"ל כשישראל בשלום זה עם זה אין שטן נוגע בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו, ושכינתו אינה מסתלקת מביניהם אפילו הם עובדי עבודה זרה, זהו פירוש ומי ישיבנו, כלומר אין שום עוון יכול לגרום סילוק שכינתו מעליהם...

לכן נתארך גלותנו על עוון מחלוקת ושנאת חינום שהוא בינינו, שעדיין לא הטהרנו ממנו. שכל העולמות קשורים זה בזה, ובהראות פירוד בתחתון גורם דוגמת פירוד בשלשה אשר עליו ואין לך עבודה זרה גדולה מזו. ולכן אמרו בגמרא (יבמות צו): שפעם אחת היתה מחלוקת בבית הכנסת של טבריה וקם אחד ואמר שבעבור אותו עון יהיה אותו בית כנסת בית עבודה זרה, מידה כנגד מידה, וכן היה.

ועוד כי נשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד, וכולן יחד שם אחד, להכי נקראו בלשון יחיד, שבעים נפש. ובהיות פירוד ביניהם למטה, מראין פירוד בכסא הכבוד. לכן לעת בא גואלנו, יבוא אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, היינו שלום כדפירשו ז"ל.

ספר חרדים פרק ז'

דרכו של בעל החרדים תואמת להפליא למשל הספינות שהבאנו לעיל מחז"ל. אלא שבעוד שחז"ל רק הדגישו סילוק השכינה מעולם הזה ברגע שהאחדות מתפרדת והבסיס להשראת השכינה מתפרק, הרי שה"חרדים" מדגיש בעיקר את הפגם והפירוד הנגרמים למעלה בעולמות העליונים⁹, בלי קשר למצב השראת השכינה בעולם הזה. ועל כל פנים ראינו שהעיקרון דומה בכולם, והצד השווה שאין החורבן "עונש" על "חטא" שנאת חינום, אלא תוצאה טבעית בלתי נמנעת. ומעתה מובן יותר למה אין שוקלים את חומרת החטא ביחס לעונש.

**מהר"ל: זכו ישראל לביית שני רק בזכות
האחדות ולא בגלל צדקתם, ובאין אחדות...**

שנאת חינם "תיקני" ובכמויות

סוגית "שנאת חינם" הגורמת לעיכוב הגאולה לא תהיה שלימה אם לא נתייחס לשנאה הבוקעת מתוך ציבור אחינו בני ישראל המכנים עצמם "חילונים". נוסף על השנאה שיש בציבור זה בינם לבין עצמם [כתוצאה מ"חינוך" מערבי "מודרני" למתירנות ואגואיזם] פיתח חלק גדול של ציבור זה שנאה תהומית לכלל היהדות הנאמנה שומרי תורה ומצוות, שנאה הפורצת חוצה ומורגשת היטב בכל הזדמנות.

אין ספק ששנאה זו חינם היא במלא מובן המילה. היא מבוססת על כמה שדרנים צעקניים וכתבים שונאי דת המזינים את מאזיניהם דרך קבע בכזבים ועלילות על היהדות הנאמנה. מצד שני מתבססת שנאה זו על ציבור גדול של מאזינים שמשום מה מגלים תמימות נאיבית בתחום זה דוקא, ומאמינים לכל הגה היוצא מפיות אנשים שמוכרים להם כאינם מהימנים ביותר.

הדברים ידועים למדי ואין להרחיב כאן בניתוח השנאה העיוורת הזאת, אופיה, גורמיה וכו', אבל נעתיק קטעים מתוך עדות/וידוי אוטנטית חשובה שנכתבה בידי חילוני גמור לשעבר. הרב אורי זוהר (בספרו "לא נתנו ציאנס" פרק 19) מתאר את לבטיו בטרם החליט סופית לחזור בתשובה. הדברים מאלפים ובמיוחד לאור העובדה ששורות אלו יצאו מעטו של מי שהיה בזמנו בורג לא קטן במכונת התקשורת-בדרנות, ואחד ממעצבי דעת הקהל.

"...פתאום התברר לי שאני שונא דתיים. את צורתם, את האידיש שלהם, את לבושם, את הפוליטיקות שלהם, את האבנים שהם זורקים, דווקא את האבנים הדתיות שנאתי. האבנים הסוציאליות של שכונת התקוה לא מרגיזות כל כך, גם לא הפוליטיקות של מפא"י, דווקא של אלה ה"סבונים", איך הם בכלל מעיזים עם המצוות שלהם, והכפיה הדתית, והצורה שלהם, והכספים, ובכלל..."

אולי כדאי להקדיש כמה מלים לשנאה. אני מעיד על עצמי שעד לרגע הזה לא ידעתי שאני שונא דתיים. להיפך, בויכוחים בעבר, בהיות

ספר חרדים: ה' אחד שורה בעם אחד ומאוחד
ואין בכוח שום חטא לגרום סילוקו

עדין חילוני, לא הבנתי אף פעם למה מגדירים משא ומתן פוליטי של המפלגות הדתיות "ככפיה דתית"... אני מספר זאת כדי להוכיח שהסיבות לשנאת יהודים שומרי מצוות היא כנראה עמוקה. גם מי שבדרך כלל לא חש שנאה מיוחדת כלפיהם, בתנאים מסוימים ירגיש נגדם גל גואה של איבה תהומית..."

דור שלם היום אינו מכיר יהודים שומרי תורה ומצוות אישית רק דרך התקשורת. ובאמת כאשר חילוני בא במגע עם דתי ומכירו מקרוב בדרך כלל נמוגה השנאה הדמיונית שנשא איתו כל העת. היש שנאת חינם גדולה מזו? ברור שמדובר בשנאת חינם למהדרין ובסיטונות.

ואם אנחנו מלקים את עצמנו ומתייסרים תדיר על חשש שנאת חינם כזו או אחרת ובודקים אנו את השנאות שלנו בשבע בדיקות האם הן מותרות לכל הידיעות... מה יש לומר על הכמויות העצומות של שנאת חינם גסה ופשוטה המקננת בלבו של החלק הארי של עם ישראל בארץ ישראל? ודאי שאין להתעלם מכח השנאה הזאת שיש בה לעכב את גאולתנו.

ואם תאמר, על עוון שנאה אתה מתגולל על אחינו החילונים? והרי עוברים הם על מצוות רבות שבתורה, חמורות כקלות, ומה תוסיף השנאה שבלבם?

אבל, הרי נוכחנו כבר שאין הדבר כן. אלא שיש והקב"ה מתעלם מכל העבירות החמורות ועל שנאת חינם אינו מוותר. שהשנאה והפיצול בעם מעכבים יותר את השראת השכינה וכמו שנתבאר לעיל.

ובכל זאת, עובדה זאת אין בה כדי לפטור אותנו מלשרש אחר חלאת שנאת חינם מקרב הציבור שלנו, ולפחות נדע שאין אנו מעכבים הגאולה ח"ו. ומי יודע, אולי מעט שנאה שלנו שקולה כנגד הרבה משלהם שהרי "וסביביו נשערה מאד" והקב"ה מדקדק יותר עם הקרובים אליו.

גם נתפלל לה' שיסיר את השנאה העיוורת כלפינו מצד אחינו בני ישראל החילוניים. זאת ועוד, בידינו להשתדל יותר לקדש שם שמים

"פתאום התברר לי שאני שונא דתיים!"

את לבושם, את היידיש שלהם, את האכונים..."

בכל הליכותינו, ואע"פ שאין עדיין אפשרות להשתיק את קומץ הצעקניים השולטים על התקשורת – ודרכה על דעת הקהל הכללית – אולם אלה הבאים במגע קרוב עמנו יראו את עדינות נפשו ואמינותו של יהודי דתי, ירא ה', ויווכחו בעצמם עד כמה שהתקשורת מסלפת את האמת.

אָבִינוּ מֶלְכֵנוּ זָכַר רַחֲמֵיךָ וּכְבֹשׁ כְּעֶסֶף וְכֹלָה דְבָר
וְחָרֵב וְרָעַב וְשָׁבִי וּמְשַׁחִית וְעוֹזֵן וּמַגְפֵּה
וּפָגַע רָע וְכָל מַחֲלָה וְכָל תַּקְלָה
וְכָל קִטְטָה וְכָל מִינֵי פְרַעֲנִיּוֹת
וְכָל גְזֵרַת רָעָה
וְשָׁנְאֵת חַנּוּם
מַעֲלִינוּ וּמַעֲלֵךְ כָּל בְּנֵי בְרִיתְךָ.

**ומה נאמר על הכמויות העצומות של שנאת הינם
גסה שבלב אחינו החילוניים כלפינו?**

”קהל עמים”

עם ישראל, עם מחולק אבל מאוחד

עם ישראל מצטיין מאז ומתמיד כעם מאוחד ומלוכד היטב. אבל, מראשית ראשיתו מיום היולדו בעצם, כבר היה מחולק בחלוקה ברורה לשתיים עשרה שבטים.

אין לזלזל בחלוקה זו. החלוקה מהותית ביותר והיא הודגשה בהיסטוריה וגם בתורה ובנביאים בכל הזדמנות, הורגשה היטב בחיים ואף הונצחה לדורות בהלכות קבועות.

והרי סקירה חלקית:

כבר במתן תורה כשקיבלו ישראל את התורה **כאיש אחד בלב אחד** אנו מוצאים: ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל (שמות כד ז). לכל שבט מצבה בפני עצמה! ולפי דברי חז”ל הרי שעוד ביציאתם ממצרים הושם דגש לשביל נפרד ונבדל ביס-סוף לכל שבט לבל יתערבו זה בזה.

ובמשכן, הובלט כל שבט ושבט לעצמו על ידי אבן מיוחד וייחודי בחושן שעל לבו של הכהן הגדול. כבר בחנוכת המשכן הודגשו השבטים ונשיאייהם בנפרד (במדבר ז) וגם 12 מטות שהוכנסו לקודש מיד לאחר מחלוקת קרח ועדתו הדגישו את החלוקה השבטית (שם יז). ויש שרמזו לכך גם ב-12 לחמי הפנים שעל השולחן אשר לפני ה' (ויקאנטי ויקרא כד ה, וע”ע מדרש תדשא פ”ה).

ישראל – עם מאוחד ומלוכד היטב, אבל כבר מראשיתו היה מחולק בחלוקה ברורה

המסעות לפי שבטים (במדבר י) והחנייה לפי שבטים, דבר שהתבטא במיוחד על ידי הדגלים. כל שבט ודגלו המיוחד רק לו בצבעיו המיוחדים לו על פי האבן שלו בחושן (במ"ר ב ז). כיוצא בזה, בזמן יהושע בעברם את הירדן (יהושע ד ב-ז) צוה ה' שיקחו י"ב אנשים איש מכל שבט ויכינו י"ב אבנים שהקימו אחר כך כמצבה לזכרון עולם שעברו את הירדן ביבשה.

בשני המפקדים שנפקדו ישראל במדבר טרחה התורה ופירטה מספר האנשים שבכל שבט בנפרד ולא הסתפקה בסיכום כללי של העם (במדבר א ושם כה). בשליחות המרגלים נציג לכל שבט ושבט (שם יג). בברכה וקללה בהרי גריזים ועיבל שוב הדגשה על החלוקה השבטית (דברים כז). כהנה וכהנה על כל צעד ושעל בא לידי ביטוי חלוקת העם לשבטיו.

חלוקה זו מאת ה' היתה וכחלק מהתכנית והייעוד של עם ישראל. הפילוג אף הונצח לדורות בחלוקת הארץ, כשכל שבט קיבל נחלה מוגדרת לעצמה מלווה באזהרת התורה לא להעביר קרקע משבט לשבט. בת היורשת נחלה [כבנות צלפחד], נאסר עליה להתחתן לבן שבט אחר כדי שלא תעבור נחלתה לאותו שבט¹⁰.

משמעות כל זאת שכל שבט גר בעל כרחו בתחום בפני עצמו, מה שגרם בלי ספק, לדפוסי התנהגות ייחודיים וגם לבוש שונה שאפיין כל שבט ויחד אותו משאר השבטים. הרי אפילו בצורת הדיבור ניכרו הבדלים בולטים בין השבטים. ראה לדוגמה בנביא (שופטים יב ו) ששבט אפרים התאפיינו בחוסר יכולתם לבטא את האות "שין" וכשהיו אומרים "שיבולת" נשמעה כ"סיבולת".

גם אחרי פילוג העם לשתי ממלכות, מלכות יהודה ומלכות י" שבטים, בזמן אחאב, במעמד האדיר של אליהו בהר הכרמל אנו קוראים (מלכים א יח לא): "ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב וגו' ויבנה את האבנים מזבח בשם ה'". ללמדנו שההרכב של עם הכולל י"ב שבטים נשאר קדוש גם אחרי הפילוג הכואב.

כל שבט ונשיאו המיוחד לו, המנהיג ומורה הדרך הבלתי מעורער בחיים הציבוריים ובחיי כל פרט. גם סנהדרין מיוחד לכל שבט (סנהדרין יז:). ומצוה על כל אחד מהשבט להתדיין רק אצל בית דין של שבטו

החלוקה לי"ב שבטים מאת ה' היתה וכחלק מהתכנית והייעוד של עם ישראל

(שם וע"ע הוריות ה:). ולא זו בלבד אלא שבית דין של כל שבט גוזר גזירות על אותו שבט בלבד כפי הצורך למיגדר מילתא (רמב"ן דברים טו יח). והרי כשם שאין פרצופיהן דומין זה לזה כך אין דעותן דומין זה לזה (ירושלמי ברכות פ"ט ה"א) ואם לכל שבט מנהיג בפני עצמו וסנהדרין בפני עצמו בודאי נחלקו גם הדרכים בעבודת ה', וכל שבט עבד את ה' בדרך המיוחדת רק לו ולתכונותיו הייחודיות.

ומי שחושב שכל זה הוא נחלת העבר בלבד כדאי לו לעיין ברמב"ם הלכות מלכים (פ"ב ה"ג עפ"י קידושין עא.):

"בימי המלך המשיח, כשתתישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל, יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו, שנאמר (מלאכי ג ג) וְיָשֶׁב מִצְרָף וּמְטָהָר וּגו'... ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם, שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני, אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה.

ופרשה שלמה בפירוט גדול בספר יחזקאל (פרקים מז מה) שלעתיד לבוא תתחלק הארץ לשבטים, וע"ע גמרא בבא בתרא דף קכב.

* * *

ובאמת אנו מוצאים תכונות ייחודיות ודרכי עבודה מיוחדים בשבטים מסוימים ומהם נקיש לשאר השבטים.

הבהרה! התכונות המפורטות להלן מציינים רק תמונה חלקית מהשבטים הקדושים, במדרשי חז"ל ישנם עוד אך הבאנו רק מקצת. המחשנו את התכונות לפי מושגי דורנו כדי להחיות את הדברים בעיני הקוראים דהיום. אין לתקוע יתדות בתיאורים אלו.

שבט שמעון: מלמדי תינוקות, ר"מים וראשי ישיבות, הקדשת החיים לחינוך, הרבצת התורה באופן נעלה ו"העמדת תלמידים הרבה"! כמו כן רבים מהם עסוקים במלאכת הקודש כתיבת סת"ם והפצתם בישראל.

**דרכי השבטים נחלקו גם בעבודת ה',
כל שבט בדרך המיוחדת לתכונותיו הייחודיות**

שבט לוי: הלויים ובפרט הכהנים שימשו כמשפיעים רוחניים לעם בנוסף לעבודה בבית המקדש ועבודת התפילה ודביקות שבמקום קרבנות, רבנים ומורי הוראה "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". מי יכול לעמוד נגד כעסם וקפידתם בהתעוררם לקנאות קנאת ה'.

שבט יהודה: מלכות ושלטון כדי להשליט את התורה על העם, ראשי קהל וראשי עיר, מנהלים ומנכ"לים, עסקנים נמרצים וכו' המייצגים את הציבור בנאמנות ודואגים לצרכיו.

שבט יששכר: ממייתים עצמם באהלה של תורה כל ימיהם בשקט ובהצנע בלי שום "תפקיד" תורני בדרך כלל ובלי טירדות. הגרעין הקשה של לומדי התורה שהכל צריכים להם ולספרים היסודיים שהם מוציאים. ופרנסה? ראה בהמשך.

שבט זבולון: אין צורך להכביר מילים על אנשי עסקים ממולחים אלה. בלעדס – זאת אומרת בלי הכסף שהם מזילים בנדיבות – לא ירים איש את ידו ואת רגלו בעולם התורה והיהדות בכלל. ובמיוחד אוהבים אנשי זבולון לתמוך בסתר באחיהם הת"ח הצנועים משבט יששכר, ולסחור באמונה בכספיהם כדי לחלוק בריווח כשותפים נאמנים. דרך אגב, מסופר בגמרא (פסחים ד.) שירודי הים הללו היה להם אהבה מיוחדת לשפת הים ותמיד סיפרו בשבח.

שבט גד: גיבורי חיל, ובעבודת ה' אינם מפחדים מאיש, אינם מחניפים לרשעים. קנאים ולוחמים עבור כל דבר שבקדושה – כשצריכים ללמד לקח לרשע אלים שכולם יראים מפניו, יודעים את הכתובת.

שבט דן: דיינים, שוחרי דין וצדק, טוענים רבניים – "דן ידין עמו" וגו'. ובגמ' מסופר (פסחים ד.) על אדם שתמיד תבע לדין תורה, שסימן שמשבט דן הוא.

שבט נפתלי: זריזים, רצים כאילות וקלים כנשר לעשות רצון קונם. ראשים וראשונים לכל דבר שבקדושה. הכבדות והשמרנות מהם והלאה. מחדשים חידושים מועילים.

**שבט יששכר הגרעין הקשה של לומדי התורה
שהכל צריכים להם ולחיבוריהם היסודיים**

שבט יוסף: עובדי ה' בטהרה. צדיקי יסוד עולם. רביים, אדמור"ים ומשגיחים בישיבות הקדושות.

מסתבר שהתפלגות העם לשבטים השפיע לא פחות מפילוג העם בזמנינו לחוגים ולזרמים שונים, ואולי אף יותר! [נשמא חוגים מסוימים של היום מוצאים מהתפלגות השבטים ההיסטורי. בספרי חסידות דנו בכך ובעיקר בעל "תולדות יעקב יוסף" זצ"ל בספריו גם בשם רבו הבעש"ט זצוק"ל].

השבטים נקראו "עמים"

ולא זו בלבד, אלא שהשבטים נקראו "עמים" ו"גוים". כל שבט כאילו עם בפני עצמו! "עמים הר יקראו" (דברים לג יט), וברש"י שם: עמים של שבטי ישראל. וכן באונקלוס: שבטיא דישראל. ובנביא יחזקאל (ב ז) בן אדם, שולח אני אותך אל בני ישראל אל **גוים** המורדים וגוי. וברש"י שם שהכוונה לשבטים ועיי"ש ברד"ק. וגם בתהלים (מז י) נדיבי **עמים** נאספו, עיי"ש במפרשים.

אין זאת מליצה בלבד. ריבוי הפעמים שבהם מוזכר עם ישראל בתורה בתור "קהל עמים" או "קהל גוים". [בספר בראשית בלבד שלוש פעמים: "והיית לקהל עמים" (כח ג), "גוי וקהל גוים יהיה ממך" (לה יא), "ונתתיך לקהל עמים" (מח ד, ועיי' הוריות ה:)], מלמדנו שבאמת מדובר באוסף של עמים-שבטים המאוחדים יחד תחת שם אחד, ברית של עמים מאוחדים.

כשברוך יצחק את יעקב בלכתו לפאדן ארם, להתחתן ולהעמיד עם ישראל, אמר לו בין השאר "וא-ל שד-י יברך אותך... והיית **לקהל עמים**". איזה שילוב מעניין! מצד אחד **עמים** מחולקים ושונים זה מזה כפי שעמים שונים אלו מאלו, ובכל זאת **קהל**, קהילה מלוכדת.

דברים מאירים כותב הנצי"ב בפסוק זה (העמק דבר בראשית כח ג) וז"ל:

"...ועמים הוא שניכרים בשינוי הליכתם לעם בפני עצמו, אע"ג שהמה בממשלה אחת, כלשון הגמרא (שבת פו) נשים עם בפני עצמן הן, ועיין

"קהל עמים" – שילוב מעניין!
עמים שונים, אבל קהילה מלוכדת

ויקרא כא א. ואמר לו שיהיה זרע יעקב עשרה עמים, היינו דכל שבט יהיה למנהג ועם בפני עצמו אע"ג שהיה להם תורה אחת ומלך אחד, מ"מ היו משונים בהליכות עולם. ורק שבט יהודה ובנימין היו למנהג אחד..."

תמונה צבעונית מרהיבה

אין שום פגם בריבוי הזרמים והשיטות בעם ישראל. אדרבא כך היתה רצון ה' מתחילה, ולא שיהיו כולם שווים ודומים זה לזה. כל יחיד והתפקיד המיוחד לו, כל ציבור ודרכו בקודש אפילו עד כדי דבר והיפוכו. אלו ואלו דברי אלקים חיים.

משל פשוט המשיל ה"חפץ חיים" (ח"ח על התורה עמ' תנ"ו): הדבר דומה לצבא של מלכות, כל חיל מיועד לתפקיד מוגדר וייחודי. חיל רגלים, חיל שריון, חיל צנחנים, חיל הנדסה, חיל רפואה, חיל אויר, חיל הים וכו'. אבוי למדינה שכל מגוייסייה ירצו לשרת כולם רק בחיל אחד... הרי דוקא על ידי ריבוי סוגי החיילות ועבודתם יחד בהתאמה מלאה נבנה צבא חזק ונוצח.

כל חיל נחוץ בצבא וכל שבט זורם ביהדות חיוני לשלימות כלל ישראל. "גמירי דלא כלה שבטא" (ב"ב קטו:), אף אחד מהשבטים לא יכלה ח"ו. כולם קיימים לעולמי עד. שהרי עבודת כל שבט ייחודי כ"כ ומה שעושה שבט זה לא יעשה אף שבט במקומו.

יסוד זה מודגש בתורה גם בתופעה מעניינת מאד. **15 פעמים מוזכרים רשימת השבטים בתורה, ובכל פעם בסדר אחר קצת.** כמעט אין שני פעמים בתורה בהם מפורטים השבטים בסדר זהה. וכל זה ללמדנו את החשיבות המיוחדת שבכל שבט ושבת וערכו הרב. ראה דברי רש"י (שמות ו טו) שלפעמים מקדים משה לאהרן ולפעמים אהרן למשה ללמדך ששקולים הם).

כעין רעיון זה אנו מוצאים במדרש רבה (שמות א ו):

"למה אין שמותם של שבטים שונים בכל מקום אלא [פעמים] שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה? שלא יאמרו בני גבירות תחילה ובני השפחות אחרונה. ללמדך **שלא היו גדולים אלו מאלו**".

**אין שום פגם בריבוי הזרמים והשיטות
אדרבא רצון ה' שלא יהיו כולם דומים**

נושא שינוי הסדר בפירוט השבטים בתורה הוא נושא מעניין וראוי לשימת לב מיוחדת. כדי להמחיש הענין ערכנו טבלה מפורטת מובאת להלן בעמוד 86. [הטבלה מבוססת על טבלה דומה שפירסם הרב מרדכי מנחם רייך שליט"א בספרו "תורת הדורות" כרך ב'. חן חן על רשותו האדיבה].

קעת מתעוררת שאלה. איה האחדות? אם כל שבט שונה כל כך מחברו, שונה בכל, איך תשכון האחדות בעם הזה?

נראה כי יסוד אחדותו של עם ישראל מרומז בתורה. בחושן, לב לבם של בגדי כהן גדול, ובדגלים, מסמלת התורה את השבטים **בצבעים**. לא לחינם עשתה תורה שימוש בצבעים דוקא כדי לבטא את השוני שבין הפלגים, ולא בסמלים אחרים כמו אותיות וכיו"ב.

הדבר מעורר מחשבה מענינת.

איזה צבע חשוב יותר, צהוב או ירוק?

איזה צבע יפה יותר, אדום או כחול?

לא מחכמה שאלנו זאת! וכי שייך להעריך צבעים ולשקלם זה מול זה? הרי **אין כאן ענין של יותר ופחות** כמו באותיות ומספרים למשל, אלא כל צבע מיוחד הוא ושונה מהאחרים. אדם אחד יפה בעיניו צבע זה ואחר הוטב בעיניו צבע אחר. ובאותו אדם עצמו לפעמים כך ולפעמים כך. כללו של דבר, כל הצבעים אהובים, כולם ברורים, ואין אנו מוותרים על אחד מהם.

התורה מלמדנו שכל שבט, כל פלג, משול לצבע מיוחד, ולא שייך להשוות ולשקול מי חשוב ממי כי כולם חשובים כולם אהובים לפני הבורא יתברך המעוניין בכל הצבעים המשתלבים יחד בהרמוניה נפלאה ויוצרים יחד את התמונה הצבעונית המרהיבה והיפה ביותר שבכל הבריאה... עם ישראל!

**אבל אם כל שבט שונה כל כך מחברו,
איך תשכון האחדות בעם הזה?**

שתים עשרה השבטים בתורה

	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו
	בראשית כט לב	בראשית לח כז	בראשית מו ח	בראשית מט ג	שמות אב	במדבר אה	במדבר אכ	במדבר בג	במדבר יב	במדבר יז	במדבר יח	במדבר כ	במדבר כז	במדבר לד יב	דברים לג ו
	השבטים לידת	בני יעקב 12	הבאים מצרימה	ברכת יעקב	מצרים	שמות יורדי הנשיאים	מפקד ראשון	סדר דגלים	בחונות המזבח	נסיעה לפי דגלים	שמות המרגלים	אחרי קרח	נחלות	הר גדיזים והר עיבל	משה
א	ראובן	ראובן	ראובן	ראובן	ראובן	ראובן	ראובן	יהודה	יהודה	יהודה	ראובן	ראובן	יהודה	שמעון	ראובן
ב	שמעון	שמעון	שמעון	שמעון	שמעון	שמעון	שמעון	יששכר	יששכר	יששכר	שמעון	שמעון	שמעון	שמעון	יהודה ⁵
ג	לוי	לוי	לוי	לוי	לוי	יהודה	גד	זבולון	זבולון	זבולון ²	יהודה	גד	בנימין	יהודה	לוי
ד	יהודה	יהודה	יהודה	יהודה	יהודה	יששכר	יהודה	ראובן	ראובן	ראובן	יששכר	יהודה	דן	יששכר	בנימין
ה	דן	יששכר	יששכר	זבולון	יששכר	זבולון	שמעון	שמעון	שמעון	שמעון	אפרים	יששכר	מנשה	יוסף	אפרים ⁶
ו	נפתלי	זבולון	זבולון	יששכר	זבולון	אפרים	זבולון	גד ¹	גד	גד ³	בנימין	זבולון	אפרים	בנימין	מנשה
ז	גד	יוסף	גד	דן	בנימין	מנשה	אפרים	אפרים	אפרים	אפרים	זבולון	מנשה	זבולון	ראובן	זבולון
ח	אשר	בנימין	אשר	גד	דן	בנימין	מנשה	מנשה	מנשה	מנשה	מנשה	אפרים	יששכר	גד	יששכר
ט	יששכר	דן	יוסף	אשר	נפתלי	דן	בנימין	בנימין	בנימין	בנימין	דן	בנימין	אשר	אשר	גד
י	זבולון	נפתלי	נפתלי	נפתלי	גד	אשר	דן	דן	דן	דן	דן	אשר	דן	זבולון	דן
יא	יוסף	גד	דן	יוסף	אשר	גד	אשר	אשר	אשר	אשר	אשר	נפתלי	אשר	דן	נפתלי
יב	בנימין	אשר	נפתלי	בנימין	יוסף	נפתלי	נפתלי	נפתלי	נפתלי	נפתלי	גד	נפתלי		נפתלי	אשר

1. אחרי גד מוזכר בתורה שנסע מנחה הלויים.
2. אחרי זבולון כתוב שנסעו בני גרשון ובני מררי.
3. אחרי גד כתוב שנסעו הקהתים.
4. השבטים גד וראובן נטלו חלקם בעבר הירדן.
5. שבט שמעון לא מוזכר.
6. עי"פ הרמב"ן יוסף כולל אפרים ומנשה המוזכרים בסוף ברכת יוסף, שתמיד שמוזכרים השבטים מנינם הוא שתים עשרה וכאשר מוזכר לוי אז יוסף נמנה אחד וכשאין לוי אז יוסף נמנה שתיים, אפרים ומנשה.

תופעה מעניינת מתגלה לנו בענין. שמות שבטי ישראל הוזכרו על בגדי כהן הגדול **פעמיים**. פעם על אבני המילואים שבחושן, כל שבט על אבן לעצמה בצבעה הייחודי. ופעם כשהם מרוכזים יחד על אבני השוהם שעל כתפי כהן גדול, ששה מזה וששה מזה. כפילות זו למה?! השאלה מתחדדת כשאנו מעיינים בפרשת בגדי כהונה שבתורה, שם כתוב במפורש ששני סוגי האבנים באו "לזכרון לפני ה'", להזכיר את עם ישראל לטובה לפני ה'. מה טיבו של זכרון כפול זה?

לפי דרכינו נבין היטב. שתי המעלות של עם ישראל הודגשו לזכרון לפני ה'. השוני והייחודיות של כל שבט וכל יהודי – מחד, והחן שבהשתלבות והאחדות של כל הכלל ביחד – מאידך.

להמחשה: נתאר לעצמינו, כשמצרפים יחד כל התפילות של כל החוגים בעם ישראל לתפילה אחת גדולה כדי להעלותם עטרה לראש מלך מלך המלכים. איזו תפילה מתוקה ומושלמת מתקבלת!

תפילה שקדמה לה: ◊ תיקון חצות והכנה גדולה בעסק תורת הנסתר ◊ לימוד הלכה וגמרא בעיון ◊ אמירת כל התהלים, תפילות לפני התפילה ולימוד בספרי יראים ◊ נתינת צדקה ◊ טבילה במקוה ◊ חגירת אבנט ושאר עניני 'היכון'.

והתפילה עצמה: ◊ תפילה בנץ, וברור שהיא תוך זמן תפילה המוקדמת ◊ לאט ובאריכות 'כמונה מעות' ◊ ובכל זאת נקיה ממחשבות זרות כמו התפילות הנאמרות במהירות מטעם זה ◊ נאמרת בהיגוי נכון בלי עירוב אלפין ועינין כף וקוף, לפי כל כללי הדקדוק, מלעיל ומלרע, נח ונע ◊ כוונת פירוש המילות ◊ כוונות האריז"ל והרשי"ש ז"ל ◊ ברגש ובהתלהבות ◊ בשירה ובזמרה ◊ בציבור וברוב עם יחד עם ההעמקה שבהתבודדות ◊ ביראת הכבוד שבעמידה יחד עם יישוב הדעת כתוצאה מישיבה ◊ מתוך שברון לב ושפתים דולקות, אך גם מתוך שמחה ורוממות רוח ◊ מתוך הסידור ובכל זאת בריכוז המחשבה כתוצאה מעצימת עיניים ◊ הרצינות של קול דממה דקה וגם ההתעוררות כתוצאה מתפילה בקול גדול, וכו'.

כל שבט משול לצבע אחר
וביחד יוצרים תמונה צבעונית מרהיבה

אבל כשכל אחד תוקע עצמו רק בסגנון תפילה שלו ומתעלם מכל שאר סוגי התפילות, אינו מעריך ואינו מתחבר, איזו תפילה דלה ומסכנה הוא מעלה?! במדרש שמות רבה (בשלה פרשה כא) יש לראות כעין בסיס למה שכתבנו¹¹.

במילים פשוטות יותר – למרות השוני הרב שבין השבטים היתה קיימת אחדות נפלאה כי כל פלג ופלג החשיב את דרכו שלו, והחשיב גם את הפלגים האחרים. **לא ביטל אותם בלבנו ולא זלזל בהם.**

"אני עובד את ה' בדרכי שלי, המיוחד לי לפי שורש נשמתי ולפי קבלותי מרבתי, אולם אני מבין שישנם גם דרכים אחרות ואיני מרגיש צורך לבטל אותם בהבל פי. ואפילו לא לנסות להשפיע עליהם ולהעביר את כולם לדרכי שלי".

מה יפה ונעימה היתה כנסת ישראל בזמנים שכל אחד ואחד לא ביטל את דרכו ואת מהותו של זולתו, אדרבה ראה כל אחד מעלת חברו והערכה עמוקה שררה בין יחידים ובין ציבורים.

בשבט שמעון מעריכים מאד את הרבנים ומורי ההוראה משבט לוי, ולוי לא פחות מעריך את ראשי הישיבות והר"מים משמעון. שניהם יחד מתפעלים מהשיקול-הדעת והישרות של הדיינים של דן. ושלושת השבטים יחד יוצאים מכליהם מההתמסרות לתורה בצניעות ובהתמדה ובהסתפקות במועט של בני יששכר. אולם תלמידי חכמים המובהקים הללו מיששכר אינם מזלזלים ח"ו בשום ראש ישיבה או ר"מ וכיו"ב, אדרבא מעריכים את תרומתם בחינוך ועיצוב הדור.

המנהיגים הפרנסים מיהודה מתחשבים ומעריכים כל מילה מעולם התורה והללו מכירים טובה ומלאים תודה להנהגה וראשיה העסקנים. כמו כן מעריצים כולם את אנשי המעשה מנפתלי, ואפילו גיבורי המלחמה' והקנאים מגד זוכים למידת הערכה.

מקומם הנכבד בכותל המזרח של בני שבט יוסף מובטח. כשכל הפיות פונים אליהם לעצה ותושיה והדרכה.

**מה יפה היתה כנסת ישראל כשכל אחד
לא ביטל את דרכו של זולתו**

ומהיכן תתקיים כל הצמחיה הקדושה אם לא על ידי ההערכה העמוקה של זבולון המשקים אותה תדיר. ובאמת כולם מעריכים את נדיבותם ופעולותיהם של הזבולונים התומכים מעל ומעבר ליכולתם.

תמונה נהדרת של כיבוד הדדי והערכה!

אבל אם נחזיק את התמונה היפה הזאת הפוכה –

לוי מזלזל בשמעון ורואה בראשי הישיבות שלהם מלמדי דרדקי בסך הכל. ושמעון מבטל במחי יד את הוראותיהם והנהגותיהם של לוי. שניהם יחד לא מייחסים חשיבות יתירה לפסקי דיניהם של דן. שלושת השבטים מפגינים זלזול לשבט יששכר [”כל כך הרבה לומדים ולא יוצא מהם שום דבר”], ובו בזמן יששכר אינו טומן ידו בצלחת ותוקף את בעלי התפקידים הלוקים בשטחיות יתירה לטעמו ומתמחים בהוצאת פסקים מהשרוול.

הזבולונים רואים בלומדי התורה ”בטלנים” שאינם עוסקים ביישוב העולם ”משפשי ספסלים”, אבל נותנים להם קצת צדקה מתוך רחמנות. והתלמידי חכמים מסתכלים על אנשי זבולון כעל אנשים חומריים שכל חייהם סוגדים לעגל הזהב, ”עכברי דשכבי על דינרי”, וכשנותנים קצת, נותנים רק מתוך הצורך בכבוד, ותו לא.

המנהיגים מיהודה סתם מתנשאים על הציבור ומועלים בכספיהם. גנבים בצוארון לבן.

בני נפתלי פזיזים ולא שקולים... והרי חדש אסור מן התורה.

גד... מעוררים מהומה על לא מאומה, קנאים קיצוניים חסרי תקנה וגברי אלימי.

הצדיקים מיוסף כולם אהובים... אבל איזה ערך יש לכל הצדיקים והגדולים כשאינם הרביים שלי?

וכו' וכו'.

הבאנו כל זה בתור דוגמא חלקית ביותר לשתי תמונות הפוכות. הראשונה של עם מלוכד מכובד ושמח, איזהו מכובד המכבד... עם

**אבל אם נחזיק התמונה היפה הפוכה,
נקבל עם ממורמר מושפל ומשפיל**

בריא ושלם! השניה, עם ממורמר ומושפל, כל אחד מזלזל ומזולזל בעצמו. עם כתוש ומפורר כמיטב חזונו של המן "מפורז ומפורד" וגוי.

שתי התמונות שייכות גם היום בזמנינו אנו. בלי להיכנס לשאלה האם החוגים והפלגים של היום מייצגים את השבטים העתיקים של פעם, או שלפנינו "שבטים" חדשים, חוגים חדשים ודרכים חדשות הנוולדות חדשים לבקרים. בכל אופן הסגנון זהה.

היצר אינו שוקט על שמריו, ולו יש תכניות לכלל ישראל. בכשרון רב ובהצלחה לא מבוטלת הוא מיישם את תוכניותיו. נמחיש כאן אחת מתוכניות היצר בנושא "אחדות והערכה הדדית בעם ישראל" הנכונה לתקופתנו.

תכנית של היצר, לדוגמא: "תכנית 5 השלבים"

תכנית זו אנו למדים מהמציאות העגומה היום יומית

שלב א: מגבש קבוצה, קטנה או גדולה, ומשרה ביניהם – היצר – אחדות פנימית נדירה ותמימות דעים מתוקה מדבש...

שלב ב: מחליטים כולם על ענין אחד או שנים ביהדות שהם עיקרי העיקרים ויסודי היסודות [לפעמים מדובר דוקא בענינים שוליים ביותר, לכל הדעות, אך אין הדבר גורע במאומה מערכם לצורך זה].

שלב ג: מחליטים עוד שהם מושלמים בענינים הללו בתכלית השלימות.

שלב ד: מעתה מסתכלים סביבם, בודקים ומוצאים ששאר חלקי העם, על חוגיו וזרמיו, אינם מושלמים כל כך בענינים אלו, ובודאי לא כמותם.

שלב ה: מבטלים בלבם את כולם, את כל כלל ישראל בעצם חוץ מהם עצמם. מסתכלים בזולתם בבוז ובזלזול מוחלט, מרגישים התנשאות וגאווה מתוקה בבחינת "אני ואפסי עוד". כל שאר היהודים שאינם

**היצר יש לו תוכניות אחרות
והוא מיישם אותן בכשרון רב ובהצלחה**

בקבוצתם נחשבים בעיניהם ליהודים מסוג ב', הם ג"כ יהודים אך לא לאלה מתכווין ה"פסוק".

עד כאן התכנית

התיאור הוא תיאורטי בעיקרו. כי השלבים א-ב אינם שכיחים הרבה ובמקום זה בדרך כלל ההתגבשות היא סביב צדיק וירא אלקים, גדול בתורה או מקובל שפורש את חסותו, וברוב קדושתו וחכמתו מדריך את הקבוצה במה עליהם להשתלם בייחוד. אולם שלבים ג-ד-ה שבתכניתו של היצר חלים בהחלט גם על קבוצות אלו כפי שעניינם תחנה מישרים במציאות החיים.

"זה לעומת זה" / תכניתו של הקב"ה כביכול, 5 שלבים.

"תכנית" זו אנו למדים מהתורה מכל המקורות המובאים במאמר זה.

שלב א: מתגבשת קבוצה להתחזק ולעבוד את ה' בשמחה. היצר, כמובן, עמל קשה לסכסך ביניהם ובאמת נדיר שישתוו כולם לדעה אחת.

שלב ב: מחליטים על ענין אחד או כמה ענינים שהם יותר עיקריים ביהדות [על פי מנהיגם וכנ"ל] ועל זה צריך להיזהר ביותר.

שלב ג: בחשבון הנפש שעורכים מדי פעם, מגיעים למסקנה שהם רחוקים משלימות בענינים אלו "שלהם" ומקבלים על עצמם להתחזק יותר.

שלב ד: אם לא די בכך הרי כשמסתכלים סביבם אצל יהודים אחרים וחוגים אחרים הם מתמקדים דוקא בשאר כל הענינים העצומים שביהדות – שאינם ברשימה שלהם – ומבחינים איך שכל חוג יש לו נקודות חזקות וכל יהודי משתלם בנושא אחר ויש לו להקב"ה עולם שלם זולתם, תמונה צבעונית יפה, ו... דעתם משתפלת עליהם.

שלב ה: ובכל זאת הם מתחזקים ומתנחמים בעובדה שכל יהודי וכל דרך עבודה חשובה בעיניו של הקב"ה. כל אחד והייחודיות שלו. והם

**כל שאר היהודים שאינם בקבוצתם נחשבים
בעיניהם לסוג ב', "גם יהודים"**

הרי מיוחדים קצת בדברים שקבלו עליהם ומקפידים עליהם יותר מהממוצע, וזאת נחמתם בעניים.

עד כאן התכנית.

שלבים א-ב אינם שונים שינוי מהותי אך ההבדלים בשלבים ג-ד-ה בין תכנית זו לתכנית היצר זועקים עד לשמים. ממש דבר והיפוכו. וזה מה שמשנה את כל היחס וההערכה הבין חוגית בישראל מן הקצה לקצה.

ולסיום: שנינו בגמי' מנחות דף כט:

"מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד, מפני שצדיקים שבו מועטים, ומפני מה כפוף ראשו, מפני שצדיקים שבו כפוף ראשיהם מפני מעשיהן שאינן דומין זו לזו".

ההבדלים בדרכי עבודת ה' ובמעשים טובים מביאים את הצדיקים הללו **לענוה** דוקא, ומשום כך הם שם, בעולם הבא. אבל בעולם הזה ישנם רבים שהבדלי הדרכים והגישות מביאים **לגאווה** דוקא, ומפני כך הם לא מגיעים לעולם הבא.

יתן ה' ונזכה להשתתף בהרכבת התמונה הקדושה והיפה. נדע להעריך כל צבע וגוון גם אלו השונים משלנו, ועל ידי כך נזכה כולנו להגיע לחיי עוה"ב עם ראשים כפופים ולבבות ישרים ששים ושמחים בשמחת עולם.

הצורך לבטל חוגים אחרים

במאמר זה לא התיימרנו לחקור **הסיבות** המביאות לידי זלזול וביטול חוגים אחרים. ובכל זאת נביא כאן קטע מדבריו של אדמו"ר הר"ר בונים מפרשיסחא זצוק"ל המדהים בעמקותו ובפשטותו כאחד, ויש בו להאיר פן אחד - די שכיח היום - בצורך לבטל חוגים אחרים.

**ההבדלים בדרכי עבודת ה' מביאים את
הצדיקים לענוה דוקא ולכן הם שם, בעוה"ב**

תורף הדברים: כשאדם נמצא בחוג מסוים משום שהוא "נפל" לשם, וכגון שנולד שם ולא משום שבאמת מרגיש השתייכות והזדהות עם עקרונות חוג זה - לפי שורש נשמתו. הרי שעליו לתרץ לעצמו כל הזמן למה הוא נמצא כאן ולא במקום אחר.

הדרך הפשוטה והמהירה ביותר לכך, לכאורה, הוא לבטל את כל החוגים האחרים במחי יד, וכיון שבעצם אינם קיימים ממילא עליו להיאחז בחוג שמצא את עצמו בו.

ההיפך הגמור באדם שבאמת שייך לדרך מסוים ובחר בו, חוסך מעצמו את כל הטורח הזה, וכפי שמטיב להגדיר הר"ר בונם זצ"ל:

...שכל הנשמות יש להן סגנון אחד בעבודת השי"ת לקיים התורה והמצוות בלי שום שינוי, רק בענין המידות והעצות הם מחולקים. שיש צדיק שהנהגות שלו הם בסיגוף גופו, ויש צדיק שאוכל ושותה ואינו מסגף עצמו כלל והוא גם כן צדיק גדול וקדוש מאד נעלה כידוע בט"ז אה"ע סי' כ"ה, וכן בשאר הענינים יש חילוק בין הצדיקים,

וזה מחמת שהולכים בדרך הישרה ששייך לנשמתו באמת, על כן אינו תופס בדרך שאינו מיוחד לו. ואף שמשבח מאד דרך הצדיק [-האחר] בעבודה ויפה בעיניו יותר מדרך שלו, אעפ"כ אינו זו [-מדרכו הוא] ואוחז צדיק דרכו. וזהו הסימן שהוא דרכו האמיתית.

וזה פירוש המשנה 'איזו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה', שהדרך שהוא עושה בעצמו ונוח לו ומחזיק בו, אעפ"כ 'ותפארת לו מן האדם' היינו שמפאר ומשבח דרך חבירו הצדיק. והבן הדברים כי הוא כלל גדול בעבודת השי"ת שלא לילך בגדולות שאינו בערכו ואפילו בעניני העוה"ז כן".

"רמתים צופים", תנא דבי אליהו רבא פרק י' אות י"ז

=====

=====

נוהגים כבוד זה לזה

העקרון שלמדנו במאמר הקודם בנוגע לשבטים וחוגים ויחסי ההערכה ביניהם נוהג גם בין יחידים בתוך כל חוג. ראוי לייחד לכך כמה מילים.

"שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לרבי עקיבא... וכולם מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" (יבמות סב:). מכלל לאו אתה שומע הן. הדרך הנכונה הוא "נוהגים כבוד זה לזה".

חידוש עצום! הרי הכבוד במהותו שייך תמיד רק מצד הקטן לגדול ממנו והחשוב ממנו, מהיכי תיתי שא' ינהג כבוד בב' וגם ב' ינהג כבוד בא'. ואפילו אם נאמר שמדובר כששניהם שווים, תמוה, מנין החובה לכבד את מי שאינו גדול וחשוב יותר? וא"כ היה לו לומר "שלא נהגו הקטנים כבוד בגדולים מהם"?

לומדים אנו מושג חדש. גם כשהם שווים שייך ענין הכיבוד בעצם, "מכבדין זה את זה", ולא רק הקטן לגדול כפי שדעת בעל הבית נותן.

גם בהלכה מצאנו ביטוי לכך, בהלכות אבילות. דעת הטור והמחבר (וי"ד רמ"ב) שחכם שלמד ממנו רק דבר אחד בין קטן ובין גדול, חייב לקרוע עליו כשנפטר. וגם הרמב"ם (אבל פ"ט הי"א) כתב שתלמידי חכמים נהגו לקרוע זה על זה טפח אע"פ שהם שווים, ומציין הרדב"ז מקורו בגמרא ב"מ לג. תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה וקורעין זה על זה.

ולפי דבריהם יוצא כיון שאנשים הנפגשים תדיר ומדברים זה עם זה, לא ימלט שלא ישמעו עכ"פ דבר תורה זה מזה, ולכן חייבים לנהוג

**כבוד שייך רק כלפי אדם שגדול ממנו,
ולמה יש לנהוג כבוד "זה בזה"?**

כבוד זה בזה. ואף שהרמ"א הכריע שאין נוהגין במדינות אשכנז לקרוע, אבל מעצם הנידון רואים את העיקרון של כיבוד הדדי לפי דעת תורה.

על כל מעלה מגיע כבוד

עלינו להבין מהותו של כיבוד זה. ממה נפשך, אם א' מכבד את ב' משמע שב' חשוב ממנו וא"כ למה יצטרך ב' לכבד את א'?

על כרחינו נסיק, שאנו מתקשים בזה לפי המושגים המצומצמים שלנו היום במושג "כבוד".

אולם אליבא דאמת, ועל פי דעת תורה, חיוב הכיבוד אינו נמדד במעמדו הכללי של האדם ומדרגתו ביחס לשאר בני אדם. אלא כל שיש בו מעלה מסוימת או מידה טובה, מידה מסוימת של ידיעת והבנת התורה או קיום מצוה, ראוי הוא להוקרה על כך ומגיע לו כבוד בעצם מצד כל הנבראים.

"שלושה כתרים הן... כתר תורה" וכו' (אבות פ"ד י"ג). "ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב" (שם פ"ו). "ואל תתאוה לשולחנם של שרים ששולחנך גדול משולחנם וכתרך גדול מכתרם" (שם). על תורה, מצוות ומידות טובות מגיע כבוד בעצם וכל החשבונות הצדדיים לא מעלים ולא מורידים כלל.

ואם לתלמיד חכם מגיע כבוד רב, מובן מאליו שליהודי פשוט וטוב הלומד תורה ומקיים מצוות כפי יכולתו ואף מעבר לכך, מגיע לו גם מידה מסוימת של הערכה בלב אע"פ שאין קמים מפניו ואין קורעין עליו בפועל.

"כשם שאין פרצופיהן דומין זה לזה, כך אין דעתן דומין זה לזה" (ירושלמי ברכות פ"ט ה"א). א"כ הרי שלכל אחד מישראל מעלה מיוחדת שאין בחבירו. לפיכך "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" (סנהדרין ריש פרק חלק), ולא כמתנת חנם ולפנים משורת הדין אלא כך שורת הדין וכפי הדרש שדרשו שם "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ".

באמת חיוב הכיבוד אינו נמדד לפי מעמדו הכללי של האדם

וכמו שכתוב בסה"ק שיש בכל יהודי נקודה אחת לפחות שבה הוא **צדיק גמור**. יסוד זה אפשר גם ללמוד מהמציאות היום יומית אם נעייך היטב בהנהגותיהם של האנשים הסובבים אותנו.

אם כן מובן למה מכבדין זה את זה, כי כל אחד מתייחס לחבירו, בעיקר לחלק המיוחד בו, ומכבדו.

"אש בחופה למה?"

מעתה גם נבין דברי הגמרא במסכת בבא בתרא דף עה.

"אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק... כי על כל כבוד חופה (ישעיה ז), מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו... ואש בחופה למה, אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה..."

עייך שם במהרש"א שביאר שיש לכל צדיק וצדיק מעלה ומדרגה שאין לחבירו, וב"כוכבי אור" לגר"י באלזר (י-ס תשל"ד עמ' טז) מסביר עוד שגם אם שני צדיקים עושים אותו מצוה יש הבדל באיכות המצוה ובוזה כל אחד מיוחד [עיי"ש דלא כרשב"ם].

לעתיד לבוא "כל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו", ולא אמרו שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו **הגדול ממנו**, וכו'. משמע שגם הגדול יש לו ממה להיכוות ולקנאות בהנקודות החזקות אצל מי שקטן ממנו.

נמחיש ונצייר תמונה המתקבלת לפי ההנהגה ההלכתית. ראובן מכבד את שמעון בגלל מעלה מסוימת שיש בו, ושמעון מכבד את ראובן על מעלה אחרת [או אפילו זהה] שיש בו. שניהם נוהגים כבוד זה בזה ומעריכים זה את זה. שניהם יוצאים נשכרים. שניהם מכבדים וגם מכובדים. "איזהו מכובד המכבד" וכו' (אבות פי"ד א').

וכיצד מצטיירת התמונה ההפוכה "אינם נוהגים כבוד זה לזה"?

על כל מעלה

מגיעה כבוד והערכה בעצם

אמנון מזלזל באבשלום על שאין בו את המעלה שלו ובנוגע למעלה המיוחדת שיש באבשלום – הוא מעלים עין ומסיחה מדעתו. [או לחילופין, מחליט שאין זה מעלה כלל ומבטלה במחי יד. בדרך כלל הוא אפילו לא מבחין במעלותיו של זולתו מאחר והוא שקוע כל כולו בעצמו].

אבשלום מזלזל באמנון על שאין בו את המעלה שלו ובנוגע למעלה המיוחדת שיש באמנון – הוא מעלים עין ומסיחה מדעתו, [או שמחליט שאין זה מעלה כלל ומבטלה בלבו. בדרך כלל הוא אפילו לא שם לב למעלה ההיא מתוך ששקוע כולו בעצמו, ב"אגו" שלו].

סוף דבר, שניהם אינם מכובדים ושניהם יוצאים מזולזלים ומבווישים. פשוט הדבר שהרבה אחדות ואהבת ישראל לא נראה בסביבתם ובקלות יעברו לשלבים הבאים – שנאה, מריבות וקטטות ואש של מחלוקת שיוצת מכל פגיעה קטנה.

ג ג ג

**ר' מכבד את ש' בגלל מעלה שבו, וש' מכבד את ר'
בגלל מעלה שבו, ושניהם מרוויחים**

חשבונות מצרים

"וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו..."

אל ארץ טובה ורחבה...":

(שמות ג ח)

"אנכי ה' א' המעלך מארץ מצרים,

רחב פיך ואמלאהו":

(שמות ג ח)

כדי להבין במקצת את היצר הפועל בינינו במרץ רב כדי לבלבל האחדות ולבטל את ה"כמוך", נתמקד כאן בניחות "קליפת מצרים". ניתוח חדש במושג ישן נושן השכיח בספרים הקדושים.

מצרים – מצרים – צר. "צר לי המקום". אין מקום לשנינו. "זה או אני או אתה"!

ארץ ישראל שהיא ההיפך מארץ מצרים היא "ארץ טובה ורחבה" (שמות ג ח ובברכת המזון). ההגדרה "רחבה" צריכה ביאור מה היא מוסיפה בדיוק על מעלות הארץ. אם איננה גדולה מה יועיל הרחב ובפרט תמוה הרי מצרים רחבה בהרבה מארץ ישראל מבחינה גיאוגרפית?

על כרחינו שהמושג "רחבה" כאן הוא מושג רוחני. [כפי המושג "גבוה מכל הארצות" שבחז"ל, שהרי בגשמיות ישנו דוקא בארץ ישראל המקום הכי נמוך בעולם].

ארץ ישראל – בזמנים הטובים – רוחני יותר, קרוב לה', ומשרה תחושה של רחבות, תחושה שיש מקום לכולם, ובשפע. מעולם "לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים" (אבות פ"ה). הנס היה שלא אמר אדם. לא הרגישו הצפיפות ולא הפריע להם. [השווה

"מצרים" – צר המקום

ההצלחה של פלוני הוא הכשלון שלי

ללשון המשנה שם בנס שבבית המקדש "עומדים צפופים ומשתחוים רווחים" שמשמע שהנס היה במציאות, משא"כ בירושלים. הדקדוק מבואר גם בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ד].

כל זה הוא היפך מהות "מצרים", שאפילו כשיש מקום גשמי, יש תחושת צרות. אין מספיק מקום ומרחב מחיה. פלוני חי, מתפרנס ומתכבד על חשבוני. מה שהוא מרויח יחסר לי. ההצלחה שלו הכשלון שלי... בקיצור, הסיסמה היא "או אני או אתה", המביאה מאבקים אין סופיים על מעמד, כסף וכיו.

יסוד של קליפת מצרים בולט כבר מיד מההתחלה. פרעה הנוכח שבני ישראל מתרבים בקצב מהיר נתקף מיד בחרדה וחושש שאין מקום לשני העמים. או אנחנו או הם! חשש זה הוכח בהמשך כחשש שווא. העם שפרעה כ"כ פחד מריבוי לא מילא אפילו את ארץ ישראל הקטנה בהרבה מארץ מצרים (ילא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה", דברים ז כב).

אבל פרעה חושש ופוחד. ומתוך כך מתחיל להתחכם ולטכס עצות, "הבא נתחכמה". **חשבונות של מצרים**. החשבונות-חישובים הללו מביאים אותו לידי עצות מרושעות **שהן הן מביאות בסוף את חורבנו וחורבן עמו** כדרכם של חשבונות מסוג זה. [לפי המשתמע בתורה, אם המצריים לא היו מסתבכים בחשבונות אלה, מצרים לא היתה נחרבת].

לב גדול ורחב, היפך "מצרים"

נפלא הדבר שגם ראשית גאולת ישראל ממצרים קשורה להיפך של חשבונות מצרים-צרים.

התורה מספרת על סירובו של משה לגאול את ישראל וחז"ל מסבירים (ילקוט שמות רמז קע"ב) שכל זה משום שלא רצה לפגוע באהרן, אחיו הגדול, שכבר היה מנהיגם המוכר והוותיק של ישראל במצרים.

שבעה ימים התנגד משה רבינו – כשהקב"ה מאיים 'אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם', – עד שהבטיחו הקב"ה שאהרן אחיו, ברוחב

חשבונות אלו מביאים בסוף את חורבנו וחורבן העם

לבו, לא יקפיד כלל ואדרבא הוא אף ישמח בשמחת משה. "וראך ושמח בלבו" (שמות ד יד). רק אז הסכים משה והתאפשרה הגאולה.

היכן אפשר למצוא עוד לב רחב וענק כזה?!

האח הצעיר מגיח פתאום מבחוץ בתור נביא מיוחד ובשליחות מדהימה, וכובש בסערה את מנהיגותו רבת השנים! ואהרן אינו עורך "חשבונות של מצרים". אינו מתחכם ואפילו אינו מקפיד בלבו... ולא עוד אלא שמח בשמחת והצלחת אחיו. יש אין סוף מקום בלב ענק זה. ורחבות. ולכן יש שם גם מקום לשכינה! מכל הלבבות שבעולם מצא חושן המשפט והאורים והתומים דוקא כאן מקום – וכעדות חז"ל (ראה שבת קלט. "בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן").

חישוב מהיר יסכם לנו את "הפסדיו הגדולים" של אהרן הכהן בשל ויתור על חשבונות מצרים.

◀ בזכות זה נתאפשרה גאולת עם ישראל מארץ מצרים וכנ"ל.

◀ זכה לכהונה גדולה לעמוד ולשרת לפני ולפנים ולאורים ותומים על לבו.

◀ גם לנבואה זכה אח"כ שנתייחד אליו הדיבור מאת ה'.

◀ אף זכה בדבר גדול שמשה רבינו לא זכה בו. זרעו אחריו יורשים את מורשתו הגדולה ועומדים ומשרתים בקודש עד סוף כל הדורות. עד היום הזה קדושת הכהונה על צאצאיו. מה שלא זכה משה אחיו להוריש גדלותו אפילו לבניו.

ולמה אנו מדגישים את כל זה ועורכים לאהרן הכהן את חשבונותיו? הלקח הנלמד מכאן יש לו ערך מיוחד. היצר של מצרים כוחו רב בהפחדת האדם ובפרט בחששות לטווח ארוך, וכפי שנלמד עוד להלן מסיפורו של ירבעם בן נבט. כאן אנו למדים – **שדוקא לטווח ארוך מרוויחים ריווח אמיתי**, ובודאי שלא מפסידים, **כשמוותרים על חשבונות מצרים** – חשבונות של חינוך.

לטווח ארוך מרוויחים ריווח אמיתי
כשמוותרים על "חשבונות מצרים"

לא רק ארץ ישראל היא ההיפך הגמור מקליפת מצרים, גם שבת קודש ידועה בקדושתה מעל למגבלות זמן ומקום. "נחלה בלי מצרים", כדברי חז"ל (שבת קיח).

בולט הדבר שעם ישראל כבר שמר שבת במצרים בהשתדלותו של משה רבינו ובזכות זה נגאלו. ועוד, המצוה הראשונה שנצטוו בה במרה, עוד לפני מתן תורה היתה השבת. ללמדנו על הקשר ההדוק שבין קדושת שבת להשתחררות מקליפת מצרים.

אלוה מצרים – הטאות ירבעם בן נבט

הנביא אחיה השילוני השלוח מאת ה' בוחר בירבעם בן נבט – צדיק הדור באותה שעה – למלוך על רוב רובו של עם ישראל. הנביא מודיעו שרחבעם בן שלמה גם ימלוך אבל רק על שבט אחד בעיקר (שבטו, שבט יהודה). הנביא מבטיח וחוזר ומבטיח שאם ירבעם ילך בדרכי ה' וישמור מצוותיו אין לו לדאוג כלל על יציבות מלכותו.

"ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את ישראל" וגו'. בהמשך שולח ה' גם את הנביא שמעיה איש האלקים – המנבא לרחבעם – כדי לבסס את מלכות ירבעם (מלכים א יא-יב).

הכל טוב ויפה, ומבטיח כל כך...

אלא שירבעם מתיישב בדעתו ופתאום הוא נלחץ מאד. הוא נזכר ששלש פעמים בשנה עולים כל ישראל לבית המקדש שבירושלים, בירתו ומעוזו של רחבעם [ולפי חז"ל הרי שרחבעם גם יקבל יותר כבוד שם]. מפחד הוא ירבעם שמלכותו תתנגש במלכותו של רחבעם, ודוקא מלכותו שלו, של ירבעם, ירד לטמיון ומי יודע שמא אפילו יהרגו אותו.

מה עושים? במוחו הגאוני של ירבעם נרקם תכנית. יש לייצר תחליף לבית המקדש ובמקום שני הכרובים קדשי הקדשים, להעמיד שני עגלי זהב ולהתחיל מסע שכנוע גדול לגמול את העם מבית המקדש

מפחד הוא ירבעם

שמלכות רחבעם תתנגש במלכותו

ולהרגילם להשתחוות ולהקריב לעגלים. איך משכנעים עם חכם וצדיק – ביניהם הרבה גדולי תורה ויראה – בצעד טיפשי כזה?

בירושלמי (ריש עבודה זרה וסנהדרין קא:): מובא מקצת מדרכי התעמולה המתוחכמים של ירבעם. הוסף לכך גם כפייה בכח על ידי מחסומים קבועים ושומרים ("פרוזדאות") שהושיב על כל הכבישים המוליכים ירושלימה (גיטין פח.), עד שבסוף הצליח להעביר רוב רובו של העם לעגלו ולהשכיח מהם את בית המקדש מכל וכל יחד עם חגי ישראל.

דבר אחד ברור, הרבה הסברה ואידיאלוגיה היו חייבים להיות בדבריהם של ירבעם וסוכניו כדי להצליח במסע התעמולה. עוד מתברר מתוך ההמקורות שעגלי הזהב של ירבעם היו מבוססים על אידיאלוגיית 'עגל הזהב' שעשו ישראל במדבר באותו דור דעה מיד לאחר מתן תורה.

אין המקום כאן להאריך במהות העגלים האלה ומה ראו על ככה חכימי דיהודאי להידבק בהם ועוד כתחליף לבית המקדש. כאן נתמקד רק בשאלה מה לו לירבעם ולעגל?

בעגל המדבר ישנם שתי דעות עיקריות, ובפשטות שתיהן אמת –

א. כל כולו לא היה אלא אמצעי ושליח בין ישראל להשי"ת במקום משה וכפי שמוכיחים פשטות הפסוקים – שזאת היתה המהלך של אהרן והגישה שדחף.

ב. אלוה ממש, תחליף לכביכול, ולא אחר מאשר אלהי מצרים – הגישה של העם.

יש לשאול איך הגיעו ישראל לאלהי מצרים? אלא שחז"ל וברש"י שם מדייקים בפסוקים שה"ערב רב" שעלו ממצרים הם הם שעשו את העגל וניצחו על כל המלאכה והם הרי הביאו אתם אידיאלוגיה מצרית ואיליתם שהורגלו בהם מאז ומתמיד.

אולם על ירבעם יש לתמוה מה לו ולאולה מצרים אחרי מאות שנים שנשתכחה עבודה זרה זו? (ראה במפרשים בספר מלכים ובמלבי"ם שם וצ"ע).

ברור שאלמלא "חשבונות מצרים"
היה ירבעם נאדר בקודש עד היום

ניתנה ראש ונשובה מצרימה. אחרי שנתחוור לנו כשמלה מהותה של קליפת מצרים וחשבונות של מצרים, נבין – בדרך המחשבה – שעל ידי החשבונות של חניס ושל הבל שהעלה ירבעם, צר לו המקום מפני רחבעם. תקף אותו פחד שאין מקום לשניהם. אין מקום גם למלכותו וגם למלכות רחבעם, בזמן שהנביא צווח ומכריז יש ויש מקום. הרי שנכנע בכך לקליפת מצרים ובעצם כבר השליט על עצמו אלוה מצרים. מכאן ועד להתדבקות בפועל לרעיון העגל הדרך קצרה.

ברור לנו היום לפי דבריהם המפורשים של נביאי ה' אחיה השילוני ושמעיה איש האלקים שאלמלא נדחק ירבעם לדקדוקי מצרים אלו היה מצליח במלכותו מעל המשוער. ירבעם מלך ישראל היה עומד בעזרה, שבבית המקדש, ליד עמוד ("סטנדר") מגולף מעץ נהדר ביופיו ולידו יושב רחבעם מלך יהודה על כסא מגולף מעץ נדיר ביופיו ושניהם יחד מנהיגים את העם כל אחד כפי מתת ה' לו וכשרונותיו. שמו של ירבעם היה נאדר בקודש, ברטט של קדושה, עד היום הזה.

אולם "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (אבות פ"ב ה'), ובשעת מעשה היה הנסיון קשה ביותר לירבעם, ולא עמד בו. אין ספק, כשישב בביתו ותכנן בהתלהבות את מלכותו החדשה, "לשם שמים" לפי דעתו, לא חלם לאיזה סיבוך הוא נכנס.

סיכום קצר ימחיש לנו את ה"רווחים הגדולים" שהפיק ירבעם על ידי התרגיל "המבריק" שהתבסס על חשבונות מצרים.

חשבון כללי:

- ◀ דורות דורות של פילוג נורא ושנאת חניס בעם – עד החורבן.
- ◀ מלחמות אחים עקובות מדם, מאות אלפי הרוגים וצער אין קץ.
- ◀ הפסיד ובעצם "החריב" את בית המקדש לרוב כלל ישראל [עשרת השבטים] קרוב מאוד לבנייתו.
- ◀ עבודה זרה ברוב עם ישראל בכמויות עצומות במשך מאות שנים.

**מי שחי בתחושת "רחבות",
היפך מצרים, מרגיש שיש מקום לכולם**

חשבון אישי:

- ◀ ירבעם נכנס להיסטוריה בתור מחטיא הרבים הגדול ביותר ומשמש כסמל ודוגמא בנביאים ובחז"ל ועד היום, לרשע הגדול ביותר.
- ◀ לא הספיקו בידו לחזור בתשובה ומת בלי תשובה (ראה אבות פ"ה כא-כב).
- ◀ נטרד מעולם הבא, (ויש פרק חלק בסנהדרין) ונמחה מספרו של הקב"ה לנצח. "מי אשר חטא לי אמחנו מספרי" (שמות לב'ג) דברים אלו שהבטיח הקב"ה בעגל במדבר לא הלכו לאיבוד אלא נתקיימו בירבעם החוטא והמחטיא האמיתי בעגליו, ולא 6 שעות בלבד אלא מאות שנה. נורא ואיום!

אך דא עקא חשבונותיו של ירבעם-מצרים שכיחות לדאבונינו עד היום, כמובן לא בסדר גודל כפי שהיה אצל ירבעם, אבל בדקות יותר. בכל מקום שריח של שררה וכבוד או ריח של כסף נודף שם, קיים חשש שיתגנבו חשבונות מצרים ויקנו תחושה של צר המקום מלהכיל, גם ב"מקדשי מעט" והיכלות התורה ובכל התאגדות של קדושה.

יהי רצון שלא נתפתה לחשבונות אלה. נזכור את המסקנה המתבקשת מהשוואת "הפסדי" אהרן הכהן מול "רווחי" ירבעם בן נבט, ולא נתחרט לעולם.

ולסיכום:

עיקר קליפת מצרים הינה התחושה של צרות, צרות עין. הפחד שכל אחד לוקח ממנו, חי ומצליח על חשבוננו. ברם ההמשך הישיר והטבעי מתחושה זאת היא ה"הבה נתחכמה". טיכוס עצות ועריכת חישובים, "חשבונות של מצרים", שעל פי רוב יותר ממה שיש בהם כדי להועיל מקרבים את האדם אל פי פחת ר"ל, כפי שנזכחנו כאן.

לעומת זאת מי שחי בתחושת "רחבות" הוא מרגיש שבבריאתו של הקב"ה יש מקום לכולם ואף אחד אינו לוקח מזולתו ולא חי על

כשתיכנן ירבעם את מלכותו "לשם שמים"
לא חלם את התוצאות האיזמות

חשבוננו. אדם זה חוסך מנפשו גם את שלב החשבונות – בנוסף על מנוחת הנפש ושמחת החיים – ושעתו ודעתו פנויים לחשבונות יותר נעלים. "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון" (במדבר כא). בואו ונחשב חשבוננו של עולם (ב"ב עה:). חשבוננו של מי שאמר והיה העולם.

סוד הזמרה

ואמר רבי שפטיה כל הקורא בלא נעימה **ושונה בלא זמרה** עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים... אלא שני תלמידי חכמים היושבים בעיר אחת ואין נוחין זה את זה בהלכה, עליהם הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים... מגילה לב.

...כל היופי שיש בניגון וזמר הוא ההרכב בין תנועות שונות וקולות משונות אשר בהתמזגם יחד מהווים נועם של שיר. וכן בדברי תורה דוקא בהשיטות השונות והגישות המשונות זה מזה יוצא יותר כבוד שמים, והפרחים השונים מוסיפים גוון ויופי בגן ה'.

ועל כן שני תלמידי חכמים שאינן נוחין זה לזה בהלכה... כל אחד חושב שכל האמת הוא אתו ושולל דרך חברו מכל וכל, נמצא שהוא 'שונה בלא זמרה', כי לא ירד בינתו להבין סוד הזמרה הנ"ל... בלי סוד הזמרה התורה נעשית ח"ו לחוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.

על כן יש לשנן ולחזור לשנן יסוד אמת זה, להשיג סוד הקריאה בנעימה וזמרה. וכמו שאמר הכתוב הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור הללוהו במינים ועוגב... היינו כל אחד יזמר וישורר לפי שורש נשמתו. ואם כי משתמשים בכלי זמר שונים זה מזה הללוהו בנבל וכנור וכו', וממילא עולים קולות שונים קול דממה דקה מכאן, וקול חזק מכאן, עם כל זה מכולם יחד עולה שבחו של הבורא ית', וכל הנשמה תהלל י-ה ויתגדל ויתקדש שמיא רבה...

מתוך קונטרס "שלום על ישראל" לרה"ג רבי אברהם ויינפלד זצ"ל

תורת האדם לאדם ח"ד עמוד 38

**עד היום שכיחות חשבונות ירבעם / מצרים
במקום שריה של שררה או כסף נודף משם**

מאמר

קודם כל, הוא קיים

"ואהבת לרעך כמוך" היא מצוה כללית האמורה להסדיר לנו את כל היחסים שבין אדם לחבירו ואת כל תורת "המידות" שבנפש. מגיע לה למצוה יקרה זו שנקדיש לה כמה שורות ואפילו כמה פרקים כדי להבין מה התורה רוצה מאתנו ואיך המצוה "עובדת" ומשפיעה עלינו.

מפעל לייצור כוסות

נמחיש את כוחן הרב של ה"מידות", הטובות או הרעות – נמשיל "פעולה" יחידה לחפץ, נגיד כוס, ו"מידה" לבית חרושת שלם, המסוגל לייצר ומייצר אין סוף כוסות. כל מידה ותכונה בנפש "מייצרת" ודוחפת אין סוף פעולות במשך החיים, ומכאן חשיבותה הרבה. [ראה 'שערי קדושה' למהר"ו ח"א שער ב באריכות].

אדם המשאיר מידות רעות בלב ורק מתאפק מעשיית הפעולות הנדחפות על ידו, דומה למי שמשאיר את ה"מפעל" על תילו, ומפעל זה עובד במלא התפוקה, והוא רק עמל קשה להשמיד תמיד את התוצרת. הרי יתעייף בסוף. לדוגמא, נמנע מלדבר לשון הרע אבל לא מדגדג את המידות כמו קנאה, יהירות, שנאה, נקמה וכו', הדוחפות לדיבור לשון הרע.

הוא הדין אם נפתח את המידות הנכונות המביאות לידי פעולות טובות, הרי שהן ידחפו אותו לפעול פעולות טובות כמעט מאליהן.

**כל "מידה" ותכונה משמשת כבית חרושת
המייצר אין סוף פעולות**

אבל אין להתעלם מכך שישנה מידה אחת ויחידה יסודית האחראית לבניית רוב בתי החרושת/מידות ההרסניים הללו. בספרי מוסר מכנים זאת "גאווה", ויש כמה סוגים. יש שאדם חש צורך בתחושת עליונות, הוא דוקא "רואה" אחרים ושם לב לזולת, ומתענג בתחושת העליונות ו/או תחושת ה"שלטון" כביכול.

ישנן מידות התלויות בסוג זה כמו הכעס, אכזריות ושנאה. המידה הנגדית והמשלימה לסוג זה של הגאווה היא מידת הקנאה. כשזו עולה זו יורדת. כי כשטוב לאדם הרי הוא חש גאווה ועליונות ואלה שמסביבו חשים בקנאה, וכשרע לו וטוב לאחרים הם למעלה וחשים בגאווה והוא למטה מתייסר בקנאה.

קיים סוג של גאווה עדין יותר, "תמים" ו"נאיבי" יותר. האדם בונה חומה סביב עצמו "ואינו רואה". זאת אומרת הוא לא רוצה לראות את הזולת. הוא חי בתוך הקונכיה שלו ושם הוא הכי הכי בכל דבר, הכי חשוב והכי מוצלח וכו'. כך הנפש מתגוננת וחיה את החיים בצורה קלה יותר. גאווה זאת רווחת מאד אפילו אצל עדיני הנפש, והיא יסוד מרכזי למגוון מידות ומעשים. לזה ניחד את השורות הבאות.

האדם בטבע אוהב בני מינו אבל...

קורה שאדם נפגע ממישהו ומכריז בכאב: "איזה אכזריות! רשעות לשמה!"

אבל אין זה נכון. תכונת האכזריות ("סאדיזם" בלע"ז) היא נדירה, וכל שכן אצל בני אברהם יצחק ויעקב שהצטיינו בתכונות של רחמנות ביישנות וגמילת חסדים (ראה יבמות עט.). ומהו בכל זאת הדחף לפגוע באחרים? תיפתעו לקרוא – אהבת עצמו בסך הכל, והתרכזות יתירה ב"אני" שלו.

"...חסרון אהבת הבריות מקורו באהבתו היתירה את עצמו. לולא אהבת עצמו היה האדם אוהב את כל ברואי עולם, בפרט את חבריו,

**מידה אחת ויחידה אחראית
לבניית רוב בתי חרושת אלו**

האדם הדומה אליו בדעה, במידות, בכח, ובמראה. כי זה טבע הבריאה כל בעלי חיים אוהבים את בני מינם.

ואף האדם טרם בואו להכרת ערך עצמו וטרם התפתח בקרבו חוש האהבה העצמית המצומצמת לאהוב את הכרתו ולהוקיר את מהותו, אוהב הוא את רעהו. כל ילד נמשך אחר חביריו הילדים ובקל מתוודע אליהם, אף לאלו שלא הכירים מעודו. והכל בלי שום מתווך או טיפוח מצד הגדולים, אלא מעצמו הוא, בלי שום טעם וסיבה נכרך אחריהם ואוהבם אהבה טבעית הנובעת מטבע נשמתו התמימה, אהבת הבריאה הטבועה בכל ייצור. כל מה שגדל הילד כן הוא מחלק רשויות ומתחבר רק לדומים לו ביותר בקומה, בלבושים וגם בממון. כל מה שמתפתחת דעתו כן גדל פירוד לבבו.

האם השכל גורם לכך? הלא אדרבא הדעת מחייבת את האהבה ואת האחוה ומגנה את פירוד הלבבות, אלא התשובה – יחד עם התפתחות השכל, מתפתח גם הרצון להראות לכל את יתרונו הפרטי ולהבליט על כל צעד את ה"אני" שבו, כי אוהב הוא את עצמו יותר מכל. הבלטה זו מפרידה אותו מחבריו בני אדם כי גם המה מבקשים כמוהו להבליט לעין כל את "אנוכיותם" ולהדגיש את יתרונם במעמדם הם.

אהבת עצמו זאת, היא המחיצה הגדולה המפרידה בין בני אדם, ומשליטה בהם כל המידות המגונות. העצה לזה היא עשיית פרץ בחומה זדונית זו...!"

הגה"צ רבי אברהם גרוזינסקי זצוק"ל "תורת אברהם" עמוד רלג:

איפה "אני" בתמונה

כשאנו פותחים האלבום של חתונה כדי לצפות בתמונות ולהיזכר באירוע המשמח, מה הדבר הראשון שנחפש ובו נתמקד הכי הרבה? כמובן היכן "אנו" בתמונה. מדוע זה כך? מדוע לא נחפש את החתן שהוא העיקר של כל האירוע, או אולי את הרבנים או האישים החשובים שהשתתפו? הסיבה היא, האדם הוא הכי חשוב לעצמו. כל מה שקשור אליו קודם לכל.

**מתוך "אהבת עצמו" אדם בונה סביבו חומה
והיא הגורמת לרוב המידות הראות**

חתך קטן באצבע שלנו מעסיק אותנו ומעניין אותנו יותר ממחלה קשה אצל הזולת. התנהגות סבירה, **ודוקא די מוצדקת**.

המידות המגונות, רובן ככולן, תלויות **בהגזמה של התכונה הזאת של האנוכיות**, ואפלייה לטובה של ה"אני", על חשבון הפגיעה בזולת. קחו לדוגמא "לשון הרע". הרי אנו כל כך רוצים שלא ידברו עלינו, אבל לדבר על אחר זה שונה. מה אמרתי סך הכל... מעבירים את הזמן, וגם נעים.

מידת סדום

אפילו מידת האכזריות ביכבודה ובעצמה' בנויה בעיקרה על הדגשה יתירה של ה"אני". הראיה מסדום. סדום נתפסת בתור הסמל ההיסטורי של אכזריות ורשעות. אבל הנביאים מגלים לנו שבעיקרון זה לא היה אכזריות לשם אכזריות.

בספר יחזקאל (טו טז): "נהנה זה היה עוון סדום אחותך" (הנביא משווה עם ישראל לסדום וקורא להם אחות), "גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה", היה להם הרבה שפע ועושר, גם לוט ראה בככר סדום את כל השפע וחמד את המקום הזה. ממשיך הנביא: "ויד עני ואביון לא החזיקה". חידוש גדול! הרשעות של סדום מגדיר הנביא בסך הכל בהימנעות מצדקה. אלא שמההסתבכו יותר ויותר עד לחקיקת חוקים אכזריים כדי להרתיע את העניים והאורחים וכל מי שנותן צדקה. לא רצו לתת אלא להשאיר את השפע רק לעצמם. היו להם עקרונות. אמרו לעני "פרזיט, לך לעבוד!", אתה בא לחיות על חשבוננו ולנצל אותנו?

חז"ל אפילו הטביעו לשון "כופין על מידת סדום" (בי"ב יב:). מידת סדום פירושו שאדם מונע הנאה מחבירו אע"פ שהוא לא יחסר על ידי זה כלום, רק מתוך אטימות ואדישות. זה נהנה וזה לא חסר. הפוסקים מביאים שגם אם החסרון של הנותן הוא מזערי וההנאה גדולה מאד אצל הנצרך, זה גם נכלל במידת סדום. למעשה כל ענין מידת סדום בנוי על עיקרון של "אהבת עצמו" במידה מוגזמת. הסדומיים - בראשית דרכם - לא גנבו מאחרים ולא הזיקו, רק רצו

הסדומיים לא רצו לפגוע

רצו רק לשמור את שלהם בקיצוניות מזעזעת

לשמור את שלהם לעצמם אפילו במחיר סבל של עניים ואומללים. זו מידת "שלי שלי שלך שלך" בהקצנה מופרזת, כפי המבואר בפרקי אבות שיש אומרים שזאת היא מידת סדום (אבות ה ג).

מכאן נלמד שאפילו מידת האכזריות המצויה, השורש הפנימי שלה מתחיל מאהבת עצמו והשתקעות בעצמו ובצרכיו, ולא דוקא מעצם הרצון להתאכזר.

דוגמא למידת סדום, השכיחה בינינו יום יום מחוסר מחשבה, הנוהג שלא להחזיר ספר בגמר הלימוד בבית המדרש. מצד הלומד ההחזרה אינה כרוכה בטירחה ואורכת בסך הכל כמה שניות. אבל מצד הגבאי אוסף הספרים הדבר לוקח זמן רב וכרוך בטירחה רבה לאסוף אל כל הספרים. בהחזרת הספר זה נהנה [-הגבאי] וזה לא חסר [-הלומד]. הדבר דומה לתיאור תז"ל במעשי סדום שכל אחד לקח גרגיר אחד מבעל התבואה ובסוף הוא הפסיד הכל. אותו עיקרון כאן רק בצורה הפוכה. כל אחד משאיר רק ספר אחד עד שמצטברת ערימה גדולה. [השווה לנוסח הסטייפלר זצ"ל במכתבו הידוע בענין החזרת ספרים בבית המדרש "ודאי מידת אכזריות ורשע היא..."].

"רעך", קודם כל תראה אותו

החומה שאנו עמלים לבנות, אע"פ שעיקר מטרתה להתגונן מהעולם החיצוני ה"עוין" והתחרותי, בכל זאת גורמת לכל הפגעים שבין אדם לחבירו. היא נוגדת את הכלל "מאי דעלך סני לחברך לא תעביד". כל עיקרה לא בא אלא להפלות בין דם לדם. "דמא דדי סמיק טפיי".

התורה מלמדת אותנו במצוה הכללית "ואהבת לרעך", קודם כל "רעך", הוא קיים! שים לב אליו. תראה אותו. תרגיש אותו. תפרוץ חלון בחומת האנוכיות שלך ותציץ החוצה. זה יסוד היסודות לכל תורת בין אדם לחבירו. רק אח"כ בא "ואהבת". ובסוף "כמוך", כמו שאתה אוהב את האני שלך ומחפה על עצמך, כן תסתכל גם על החבר.

תפרוץ חלון בחומת האנוכיות שלך
תציץ החוצה, תראה אותו, הוא קיים!

כעין זה מצאנו ביוסף הצדיק. "וירא אותם והנם זועפים". יוסף "ראה" את העצב בפניהם של שר המשקים ושר האופים, [זועפים" פירש רש"י עצבים]. הוא הבחין בהבדל דק במצב-הרוח באותו יום, שהרי יש להניח שבית הסוהר גם כך אינו מקום של שמחה. וכן משה רבינו: "וירא בסבלותם", וברש"י נתן לבו וכו'. היסוד כתוב כבר אצל אברהם אבינו, ריש פרשת וירא, שכתוב פעמיים וירא וירא, ומפרש רש"י, הראשון פירושו ראה כפשוטו, והשני פירושו שהבין, ושם לבו.

התפרסם סיפור באדם שעבר ברחוב הומה במנהטן שבניו יורק, בעיצומו של מזג אוויר קר וסוער, וראה עני אומלל ("הומלס") יושב ורועד מקור. הלה הפשיט את הזיקט שלו ומסרו לעני ומיהר לביתו להתחמם. מקרה זה צולם והופץ על ידי אחד העוברים ועורר הד חזק בכל העולם עד כדי כך שהאיש האדיב הזה קיבל אותות הוקרה מעיריית ניו יורק ומגופים נוספים.

נשאלת השאלה: מה כל הרעש? מי מאתנו לא מסוגל לנהוג כך? אבל עובדה שאנחנו לא עושים מעשה כזה אף שיש לנו בארונות בבית כמה וכמה בגדים מיותרים. עובדה שאלפי ועשרות אלפי האנשים שעברו שם, אף אחד לא נהג כך, למרות שביניהם בודאי היו אנשים טובי לב.

התשובה פשוטה – **הם פשוט לא ראו!** ואם ראו **לא הפנימו**. כל כך היו שקועים בתוך עצמם ובבעיות שלהם. גם אנחנו לא רואים ולא שמים לב. ברגע שאנו רואים ומרגישים, ודאי שאנחנו לא גרועים מאותו אדם טוב הלב.

ואם תאמרו, מה זה מביא לנו סיפור ממנהטן? בציבור שלנו התנהגות כזאת בל יראה ובל ימצא. ברשותכם, דוגמא אחת **אמיתית** מהחיים שלנו. בעיצומו של יום לייג בעומר מאות אנשים נוהרים במורד הר מירון בדרכם לתחנות האוטובוסים שבתחתיתו. ביניהם נסחב אברך הנושא שני ילדים בזרועותיו [אחד ילד חלאקה שבוכה בקול גדול והשני מבוגר בשנה וישן]. חבילות שונות תלויות לו על ידיו וכתפיו, ובנוסף נאבק שתיק הטלית-ותפילין שמתחת לבית שחיו לא ישמט ויפול חלילה. וכך נסחב

אנשים טובי לב פשוט לא ראו
ואם ראו לא הפנימו

לאיטו אובד עצות בזמן שמסביבו מאות אנשים ההולכים באותו דרך. היהודים היקרים הללו, רחמנים בני רחמנים, לא הציעו עזרה.

ומדוע? הם פשוט לא "ראו" ואם ראו לא הפנימו. שקועים במחשבות קדושות ואולי אף טרודים בדאגות התחבורה שמא אינה מסודרת כל צרכה.

שביל שורץ נמלים

האדם חי את שנותיו כשהוא מוקף מראות המשקפות את עצמו. הוא רואה בכל דבר ובכל אדם מה שנוגע לעצמו בלבד. חשבו על כך, אדם שאפילו לא ראה ציפור מימיו, רואה רק אם מלכלכת במרפסת שלו או אם נהנה מצפצופי שירתה, אך לא ראה את הבריה הזאת כשלעצמה, החיים הציפוריים שלה מאבקי ההשרדות שלה וכו'. [אם בדעתך לזלזל בכל הבריות הפחותות הללו עיין בבקשה בפרק שירה ותמצא נחת]. כשלא רואים ציפור או מקק מילא, אבל כשאנו לא רואים בני אדם ועוד יהודים, ולפעמים אפילו הקרובים לנו ביותר, לא רואים אותם כשלעצמם, כואב הלב.

זאת ועוד, כשאנחנו לא מסוגלים לצאת מעצמינו ולראות את הזולת, אנחנו גם לא מסוגלים "לראות" ולהשיג את השיי"ת. משיגים רק במה שנוגע לנו ולצרכינו וכמין אהבה התלויה בדבר. וכבר כתבו בספרים שהיחס לזולת והיחס להקב"ה כביכול קשורים יחד, ראה רש"י (שבת לא). בפירוש הראשון על "דעלך סני לחברך לא תעביד".

יתכן שיסוד זה נכלל באימרה שנמסרה בשם הבעל שם טוב: "האדם מסוגל לראות הרבה מאד אך הוא מסתיר הכל בכף ידו הקטנה". ולא מפסידים רק השגות גדולות ועצומות אלא דברים פשוטים של חיי יום יום. היד הקטנה על העיניים מונע מאתנו לראות את הכמויות האדירות של הטוב והיפה באנשים הסובבים אותנו. ההתרכזות המוגזמת ב"אגו" שלנו מסתירה הכל.

**"האדם מסוגל לראות הרבה מאד
אך הוא מסתיר הכל בכף ידו הקטנה"**

נמחיש עוד ונשאל: איך אנו עוברים בשביל השורץ נמלים, האם אנו מדלגים ומקפצים כדי שאף נמלה לא תיפגע? התשובה: לא ממש. הרי אין אנו מחויבים בדבר. נמלה יותר, נמלה פחות, מאי נפקא מינה?

עתה נדמיין שאנחנו בעצמנו הפכנו לנמלים! אנו עמלים קשה ובזריזות אופיינית, סוחבים מה שיותר גרעינים לחור. משתתפים בכריית החורים והמחילות ובכל החיים הציבוריים הנמליים. אנו חיים את צערם (השתתפות בהלוויות ל"ע) ושמחים בשמחתם. בקיצור אנו חיים חיי נמלים מלאים ושלמים. אחרי חודש אנו חוזרים להיות בני אדם. איך אנו עוברים כעת בשביל שורץ נמלים?! ההבדל פשוט, כעת אנו כבר רואים ומרגישים את הנמלים ויש לנו את הצד השני, דבר שהיה חסר בתחילה.

עצם הרעיון מוזכר בתורה. לדוגמא (שמות כג ט) "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים", וברש"י "את נפש הגר, כמה קשה לו כשלוחצים אותו", וכיון שכך אפשר לתבוע מכם התנהגות נאותה כלפיו¹². ==הערה אין הכוונה

לפרוץ את החומה על ידי מידת הרחמנות

התורה גם **עוזרת** לנו במה שהיא מעוררת בנו את מידת הרחמנות. אפילו מי שהוא שקוע בעצמו ולא יכול לתת, אם הוא רואה מצב אומלל, המעורר רחמנות, זה חודר ללבו, כמובן כל מה שאדם אנוכי יותר צריך מצב קורע לב יותר כדי שזה יפרוץ חומת האנוכיות שלו.

בספר יראים (סימן רב) במצוות צדקה והלואה, מוכיח שכוונת התורה היא להכניס בנו מידת הרחמנות. לצאת מעצמנו ו"לרחם" על אחרים. לא רק מעשה הנתינה חשוב אלא קניית מידת הרחמנות. וז"ל: "לא תאמץ את לבבך וגו' ויראת מאלקיד, צוה הכתוב להיותנו רחמנים וכו' מוזהר אדם כשלבנו נוטה לרחם, שלא יאמץ להסב הרחמנות"¹³.

מדהים! הרחמנות מתעוררת באופן טבעי, אלא שהאדם רוצה להתגבר ולבטל את הרחמנות. המצוה היא לא לדכא אותה אלא להוציאה לפועל.

כל מה שאדם "אנוכי" יותר

צריך מצב קורע לב יותר כדי לעורר רחמנותו

גם בספר החינוך (מצוה תעה) כותב: "שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל... ועל זה נאמר לא תאמץ את ידך ולא תקפוץ את ידך מאחיק האביון, כלומר אל תשליט עליך מידת הכילות והנבלה, אבל הכן לבבך על כל פנים במידת הנדיבות והחמלה". ובמצות הלואה (מצוה סו) כותב: "שורש המצוה, שרצה האל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במידת החסד והרחמים, כי היא מידה משובחת"...

העיקרון כאן שהמצוות האלו באות כדי לזכך אותנו, ולעורר בנו את מידת הרחמנות הפורצת את החומה שאנו בונים בהתמדה סביבנו, המונעת עשיית טוב וחסד.

"טוב לב משתה תמיד"

כשאדם נפתח ומוותר קצת על ההתרכזות הקנאית ב"אני", הוא מתחיל לגלות עולם חדש. עולם שלם ושמח. הוא כבר מסוגל יותר לשמוח בשמחת אחרים, ויש לו מזה הנאה כל הזמן, כי לא צריך שיהיה טוב דוקא לו. זה אוצר גדול. כבר כתב שלמה המלך בחכמתו (משלי טו טו) "כל ימי עני רעים, וטוב לב משתה תמיד". והדברים מובנים היטב על פי מה שכתבנו. אדם שהוא טוב לב ויוצא מה"אני", יש לו משתה תמיד, כי רואה את הטוב וההצלחה של אחרים ושמח בהם.

יתכן שאחת ההנאות ב"תיירות" שאנשים משלמים כסף רב להסתובב בעולם ולראות אנשים ותרבויות שונות היא היכולת לצאת ולהשתחרר ממאסר ה"אני". דבר שקשה לחוות בחיי יום יום כשהאדם חי בסביבתו הטבעית והקרובה.

תירגול מעשי לראות הזולת

יש הרבה הזדמנויות ללמוד ולתרגל את היסוד הגדול הזה. לדוגמא: **מחכים בתור**. אם בבנק אם במכולת או בקופת חולים. איזה בזבז זמן! זה הזמן הכי מבוזבז בחיים. אם הביא איתו איזה ספר מילא, אבל אם לא, אין לך הפסד גדול מזה. ואפילו כשמדובר בתור לדברים

מצוות הצדקה והחסד בתורה

באות כדי להרגיל אותנו במידת הרחמנות

רציניים, כמה פרוטקציה מפעילים כדי להקדים תור לניתוח, כמובן על חשבוננו של אדם אחר הזקוק בדחיפות לניתוח לא פחות מה"אני" הזה.

אבל האמת כשאדם עומד בתור הוא לומד דבר חשוב מאד. הוא לומד שחוץ ממנו והבעיה שלו שעכשיו צריך לפתור אותה, ישנם עוד אנשים ולהם הבעיות שלהם, והבעיות שלהם לא פחות חשובות משלו. לכן כשהוא מחכה בתור זה בצדק וביושר. הוא נותן אפשרות לאנשים אחרים לחיות, לפתור את הבעיות שלהם. למעשה זה זמן נפלא לתרגל הסתכלות אחרת. וזו הסיבה העיקרית שעכשיו זה כל כך מפריע, שהרי האדם מבזבז די הרבה זמן ביום, פה ושם, ולא כל כך חבל לו, כמו בתור הארוך הזה. "למה לא פותחים עוד קופה?" ו"למה יש פקיד אחד בדואר ביום ראשון?" אלא שכאן הוא פוגש פנים בפנים את הצרכים של האחרים, שהם עכשיו מטפלים בהם. הקונפליקט בין ה"אני" לבין הזולת מתחדד כעת ומוצא ביטוי מעשי בשטח.

כל "אני" וכיוון הטיבה שלו

השכן:

"כשהוא בונה הוא חושב שכל העולם מת. למה לא להתחשב קצת בשכנים? בגלל שהוא רוצה להרחיב דירתו ולהוסיף חדרים כאוות נפשו כולם צריכים לסבול שנה שלימה של רעש בלתי פוסק ולכלוך בכל האיזור? ומה עם המעלית, בקושי מחזיקה מעמד. ואיזה פועלים 'טיפוסים' הוא מביא, הילדים מפחדים לשחק בחוץ. והוא לא מבין. הרעש הזה הוא מוזיקה עריבה לאזניו. מצוה רבא ללמד אדם זה פרק בדרך ארץ והתחשבות בזולת. לא ניתן לבנות בצורה מתורבתת יותר?"

המרחיב דירתו:

"טענה ממשית אין. הבנייה לא מסתירה לא אור ולא נוף, אינה ממעטת את ה"אור" בכהוא זה. מה איכפת לו? למה להתנגד? הוא לא מבין שהמשפחה גדלה וחייבים להרחיב את הדירה? הנשואים יוכלו לבוא ולהתארח בצורה מכובדת. אז יש קצת לכלוך בחצר, קצת רעש בצהרים אבל כך זה בכל בנייה. הרי אי אפשר להגביל את הפועלים בשעות ולחנך אותם לעבוד בצורה נקייה. הסבל עובר מהר והריווח לשנים רבות. מה צרות העין הזאת? אני אשם שאין לו אופציה לבנייה?"

כשאדם מכה בתור, ה"אני" שלו פוגש את הזולת וצרכיו פנים בפנים, ולא נעים

שניהם צודקים! כל אחד מנקודת מבט שלו. אבל חבל שאף אחד מהם לא מנסה להיכנס לראשו של חברו. הרבה עגמות נפש היתה נחסכת.

הזדמנויות כאלה לתרגול, שכיחות וצצות בוויכוחים ובסכסוכים המתעוררים מדי פעם. נסה להיכנס לראשו של השני, לבחון את הענין מנקודת ראותו. גישה זאת היא כלי עוצמתי מאד להפיג את המתח ולהביא לידי הבנה הדדית, בדוק ומנוסה.

...וישקול הדברים כפי דעת חברו לא כפי דעתו, כי לא כל הדעות שוות. כי אף על פי שלדעתו אין לו כף זכות להכריע, אפילו הכי לפי שכל חברו וכפי השגתו ישקול, ואולי ימצא כי אין בידו עוון ואשמה, כי בתמימות לבו עשה מה שעשה לא במרד ולא במעל. וזה דבר גדול כדי שלא יבוא אדם להתקוטט על דברי חברו ולא על דברי אשתו בשיקול הענין הזה.

וזה פירוש: אל תדין את חברך עד שתגיע 'למקומו', ומקומו הוא ערך שכלו והשגתו. כי כל אחד יש לו צד וענין בשכלו, ויש בזה מה שאין בזה. ולפי זה אין לדונו לכף חובה כפי שכלו אלא לכף זכות כפי שכל (אחד) [אחר] הנוטה לאותו צד. וצדקה יחשב לו, ובמידה שאדם מודד בה מודדין לו:

ספר "סדר היום" פירוש עלינו לשבח

יש לציין: "ראיית" הזולת והבחנה בו ובצרכיו מחוייבת גם מכח מצות "והלכת בדרכיו". כי **דרכי ה' כוללות לא רק הטבה וחסד לנבראים אלא שימת לב ורצון שיתקיימו ויצליחו**. הקב"ה רואה משגיח ושם לב לכל בריה מקרני ראמים עד ביצי כינים, ורוצה בקיומם. פלא שהקב"ה רוצה בקיומם ואוהב כל נברא? אם מסתכלים על נברא בלי נגיעות עצמיות **ורואים אותו** על בעיותיו ומאבקי החיים וכו', מתעוררות תחושות של רחמים ואהבה. קל וחומר כשמסתכלים כך על בן אדם, ק"ו בן בנו של ק"ו **נשוראים** יהודי. הדבר מביא לידי הערכה ואהבה ולא לניכור וריחוק.

כל "אני" צודק מנקודת מבט שלו
אבל תשתדל להיכנס קצת לראשו של השני

לסיכום

שורשי כל **הפעולות** הטובות וגמילות החסדים הם **המידות** הטובות. שורשי **ההנהגה** הקלוקלת בין אדם לחבירו הם **המידות** הרעות שבנפש. השורש של רוב השרשים האלה הוא ההדגשה של ה"אני". הצורך החזק באדם להרגיש את עצמו, **ורק את עצמו**, גורם לו לבנות חומה בינו לבין כל השאר. התורה מלמדת אותנו במצוה היסודית ואהבת "לרעך", לסדוק את החומה לראות את הזולת, כך נגיע ל"ואהבת". אז נהיה אוהבים, מפרגנים, ולא פוגעים. כל ההתנהגות שבין אדם לחבירו תשתפר ללא היכר.

**התורה מלמדת: 'רעך' הוא קיים, וממילא כל
ההתנהגות שבין אדם לחבירו משתפרת**

מאמר

"כמוך" כיצד ?

פרק א: שיטות הפוסקים בהגדרת המצוה 121

פרק ב: "ואהבת כמוך" לעומת "והלכת בדרכיו" 27

פרק ג: צריך פשוט לאהוב יהודי 130

פרק ד: מלאכים בלי כנפיים 134

פרק א

שיטות הפוסקים בהגדרת המצוה

המצוה של "ואהבת לרעך" כמה שהיא "כלל גדול בתורה", הגבלה יש בה, **כמוך!** מצד אחד תביעה גדולה אך מצד שני הגבלה, **כמוך** ולא יותר. זאת אומרת שהכל סובב סביב ה"אני" שלך. כל ה"נתינה" לרעך מוגבלת והיא תלויה באהבתך את עצמך, שכפי שאתה אוהב את עצמך כך עליך לאהוב את חבירך. בניגוד למצות "ואהבת את ה'" שלא נאמר בה "כמוך" ואינה תלויה באהבת עצמך אלא "אפילו נוטל את נפשך".

אליבא דאמת אין אתה מצווה לאהוב את רעך אפילו כמוך! שהרי כבר עמדו המפרשים ראשונים ואחרונים על פירוש המצוה וטוענים שעל כרחך אין ה"כמוך" כפשוטו.

א) "כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבת נפשו".
 ב) איך מסתדר חיוב "כמוך" עם הכלל "חייך קודמין לחיי חבירך", הנלמד מפסוק "וחי אחיך עמך"? היעלה על הדעת שאדם המכין לעצמו כוס קפה חייב להכין ששים ריבוא כוסות לכל עם ישראל!?

**היעלה על הדעת שהמכין לעצמו כוס קפה
 חייב להכין ששים ריבוא כוסות?**

ג) איך אפשר לצוות על אהבה, ואת מי לאהוב.
 ד) איך יתכן לאהוב כולם בשווה הרי ודאי קיימים דרגות בקירבה.
 הבדל גדול יש בין אדם שפגשו פעם אחת לבין ידידו ורעו הטוב.
 ה) מהי מהות האהבה הזאת, האם היא מצוה מעשית או מצוה שבלב?

השיטות העיקריות

[א] **מניעת פגיעה**, כפשטות לשון הגמרא בדברי הלל "מאי דעלך סני לחברך לא תעביד" (שבת לא.) שמצוות ואהבת לרעך כוללת רק מניעת פגיעה וכיו"ב אך אינה מחייבת לתת ולהעניק משלך. כך תירגם יונתן בן עוזיאל (תלמידו של הלל): "ותרחמי לחברך דמן אנת סני לך לא תעביד ליה". וכך ביאר המהרש"א בגמרא, וכך נקט הפרמ"ג בכמה מקומות. פירוש זה מצאנו כבר בראשונים כמו היראים, החינוך ופירושי בעלי התוס'. (הסמ"ק ורבינו מיוחס פירשו מצוות ואהבת רק כאיסור שגאה גרידא).

[ב] **רק בממון**, עיקר המצוה הוא לשמור על ממון חברך כמו שאתה שומר על ממונך; פירוש אחד בחינוך, פענח רזא בשם רבינו משה, מהרי"ק עה"ת ועוד.

[ג] **עין טובה** – "פירגון" בלע"ז, ועיקרה אהבה בלב; רמב"ן, אבן עזרא ועוד. ובלשון הרמב"ן:

"כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה, ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיוכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת ובחכמה, ולא שישוה אליו, אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה. ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה.

[ד] **מה שמצפה לקבל מחבירו כך עליו לתת** – שיטתו הייחודית של ספר הברית. לא כל דבר שאדם אוהב לעצמו הוא צריך לעשות לחבירו, אבל מה שהשכל נותן שאדם יכול לבקש ולצפות מחבירו, זה כן מוטל עליו לעשות. אדם מצפה שחבירו ינהג בו כבוד ולא יתגאה עליו, יקבלו

ספר הברית: רק מה שאדם מצפה לקבל מחבירו, מוטל עליו לעשות לו

בסבר פנים יפות וידונו לכף זכות, ישתתף בצערו ואף יטרח קצת עבורו בעת הצורך. לכן בכל הדברים האלו הוא חייב גם כלפי חברו. לפי שיטה זו המצוה תלויה בקרבת היחסים שבין שני האנשים, כי מחבר או מקרוב ישנן ציפיות יותר גדולות¹⁴. ("ספר הברית", "אהבת רעים" פרק יג)

המיוחד בשיטה זו שהיא היחידה המפרשת המצוה כמצוה מעשית וגם חיובית, זאת אומרת להטיב בפועל, ואעפ"כ מוגדרת היטב ונוח לקיימה. לדבריו לא מדובר באהבת הלב וגם לא להיטיב לכל אחד כמו שאוהב ומטיב לעצמו, כי כל זה לא מציאותי, אלא החיוב להיטיב לאדם במידה שאתה מצפה ממנו שהוא ייטיב לך. נמצא שככל שאדם קרוב אליך יותר, אתה מחוייב כלפיו יותר מצד מצות ואהבת, ו"כמוך" מתפרש כלפי כל אדם באופן אישי, ולא כחוק קבוע ושווה לכל ישראל¹⁵.

גם לדעת ספר הברית - כמפרשים רבים אחרים - מצות "ואהבת לרעך כמוך" פירושה לא לפגוע בזכויות החבר. אלא שמדובר כאן בפגיעה עדינה. אם זכותי לצפות ממנו הרי שזכותו גם לצפות ממני, ובמניעת ההטבה אאכזב אותו. במצות "ואהבת" התורה מחזקת את החיוב של מילוי ציפיות הקרובים, שהשכל מחייבו ממילא. כמו שמצינו ב'לא תרצח' ו'לא תגנוב' ודומיהן שהתורה רק מחזקת בציווי מה ששכל האדם מחייב.

הנצי"ב מוצא עיקרון זה בלשון הרמב"ם (הל' אבל יד א): "כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיד בתורה ובמצוות". (העמק דבר ויקרא יט יח)

הצד השווה בכל הפירושים במצות "ואהבת לרעך" שאין אנו מצווים לתת ולהקריב משלנו או את עצמינו.

נסכם יסוד זה בדבריו הברורים של אחד מגדולי הפוסקים:

"נראה... דמצות ואהבת לרעך כמוך לא נקבעה כי אם בגדר מה שהוא בכלל יזה נהנה וזה לא חסר... משא"כ במה ששייך בו צד חסרון לעצמו עיי"ז, הן בעסק הנפש הן גוף, לא שייך כלל מצות עשה זו, והוא בכלל חייך קודמין, כי חיי עשה ותיקוניהם הם ג"כ בכלל חייך".

"כסף הקדשים", להרב מבוטשאטש ז"ל, חו"מ רלו א

הצד השווה בכל הפירושים שאין אנו מצווים לתת ולהקריב משלנו או את עצמינו

מהלך חדש – ואהבת לרעך היא מצוה שכלית

בהמשך לשיטות שפירטנו במהות מצוות "ואהבת לרעך כמוך", אנו מציעים מהלך הגיוני וגם מעשי, בהבנת דברי הרמב"ם בכמה מקומות וראשונים נוספים. מהלך זה ניתן לאחדו - במידה מסויימת - עם השיטות האחרות, ואף לגשר על ידה בין גישת ההלכה לדרכה של החסידות והמוסר במצוה זו ש"צריך פשוט לאהוב יהודי".

אנו מתבססים על שני יסודות: א) "ואהבת לרעך" היא מצוה של חסד ונתינה, והיא מצוה עשה ואינה לא תעשה, כפשטות משמעות הפסוק. ב) המצוה אינה מצוה מעשית כלל אלא רעיונית ומצוה שבלב, מאחר והתורה לא ציוותה כאן בלשון מעשה ועשית וכדומה.

מצוה זו מקבילה למצוות "ואהבת את ה'" שעיקרה בלב. המצוה היא להתבונן ולחשוב מחשבות המביאות לידי אהבת ה', וכמו שכתב הרמב"ם (יסודי התורה ב ג): "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים" וכו', ובחינוך (סימן תיח, ראה ביה"ל ריש או"ח). ואף שאין להשוות בין סוגי האהבה, ולא עוד אלא שאהבת רעך חייבים רק "כמוך" ולא יותר וגם "חייך קודמים", ואהבת ה' יותר ויותר, בכל נפשך ובכל מאדך. אבל פעולת המצוה שוה בשניהם. וברור שאהבת ה' מביאה גם לידי מעשים – בכל נפשך ובכל מאודך, כך אהבת רעך מביאה מעצמה לידי מעשים טובים כלפיו.

צרכי רעך חשובים לא פחות משלך

אין הכוונה כאן לרגש הלב. ו"כמוך" יוכיח, כי אין האדם אוהב עצמו ברגש הלב ואינו "חולה אהבה" כלפי עצמו, אלא הכוונה לאהבה טבעית שדואג מאד לשלומו ולצרכיו ומחשיבם ביותר. זוהי תכונת יסוד בכל אדם ובכל ייצור חי. (מכאן תשובה על טענת כמה אחרונים שיש בני אדם שאינם אוהבים עצמם ואיך יקיימו ואהבת לרעך "כמוך").

התורה רוצה שנשתף בזה גם אחרים באופן שכלי. שנחשיב צרכי יהודי אחר כמו שאנו מחשיבים של עצמינו. ולא שיהיו חשובים לנו כצרכינו

מהלך חדש – מצוות 'ואהבת לרעך' היא מצוה שכלית, ומקבילה למצוות 'ואהבת את השם'

– שהרי חייך קודמין – **אלא שנבין שצרכי הזולת חשובים להם לא פחות מאשר צרכינו חשובים לנו.**

וזהו פירוש "כמוך". האהבה שיש לך כלפי עצמך, שאתה מחשיב מאד צרכיך והצלחותיך ובעיותיך, יהיה לך לחברך, שתחשיב צרכיו ובעיותיו. אמנם צרכי עצמך אתה עוסק בהם תדיר, וצרכי החבר אין אתה מחוייב למלאות בפועל. יש להניח שהתבוננות בזה תשפיע במשך הזמן ותשנה את כל הגישה לזולת, כמו שהתבוננות באהבת ה' משפיעה למעשה. אפילו יתכן שהיא תביא גם אהבה ברגש הלב אבל אין זה מעיקר המצוה. (על אהבה בלב ראה להלן פרק ג). ולכאורה מצוה זו אין לה שיעור, וברגע שתתחיל להתבונן שהחבר יש לו גם צרכים והם חשובים לא פחות משלך, אתה כבר מקיים את העשה.

הרמב"ם בנושא דגל שיטה זאת

אחרי העיון בכל דברי הרמב"ם במצות "ואהבת" - בספר המצוות, פירוש המשנה, ויד החזקה - אנו מבחינים שלא הזכיר כלל חיוב עשיית פעולות. בעשה ר"ז כתב: "מצוה לאהוב ולחמול" וכו' עיי"ש. ובספר המצוות (שורש ט) חילק כל המצוות לארבע, וכלל את "ואהבת" ב"מידות" ולא ב"פעולות", וז"ל: "וכן ציוונו להתנהג במידה מהמידות כמו מה שציוונו בחמלה והרחמנות והחסד והוא אומרו ואהבת לרעך כמוך".

וברוח זו כתב במקומות נוספים, רק שבעשה ר"ז הנ"ל הוסיף מספר מילים **"וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו"**, שזהו ממש כמו שכתבנו שאינו מחוייב למלאות הרצונות ורק לרצות שיהיה לחבר מה שרוצה לעצמו ולהחשיב את הצרכים שלו.

בהלכות דעות (ו ג) כתב שמצד מצוה ואהבת חייבים "לספר בשבחוי", וברור שאין כוונתו שצריך להסתובב ולספר בשבחוי, אלא כאשר שמו מוזכר, והעיקר שלא יעליבו, שהרי בהמשך לשון הרמב"ם שם משמע שזהו היפך מתכבד בקלון חברו, עיי"ש. וכמו שמפורש בספר החינוך (סימן רמג): "ואם יספר עליו דברים, יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא

**אנו אוהבים את עצמינו אהבה טבעית, הכרוכה
בדאגה עמוקה לשלומינו ולצרכינו בלבד**

יתכבד בקלונו". ובאמת הסיפור בשבחו אינו פעולה שנמשך מאהבה אלא היא האהבה עצמה, וכן דרך האוהבים. ועוד שהרי זה נהנה וזה לא חסר וכמו שהתבאר לעיל שלכו"ע חל חיוב "פעולה" כמו שחל חיוב להימנע מלהזיק.

הבאנו לעיל שהנצי"ב דייק מהרמב"ם סוף הלכות אבל (יד א) שדעתו כעין דעת ספר הברית, עיי"ש. אבל הרי הרמב"ם לא כתב שהדבר תלוי בפרטות שהחיוב לעשות לכל אחד כפי שאתה מצפה ממנו. ועוד שכלל זה לא הזכיר הרמב"ם בשום מקום אחר שמדבר בו במצוות ואהבת.

נסיק שהרמב"ם עוסק שם בחיוב דרבנן של מצוות החסד שבגופו, כמו לשמח חתן וכלה, הלווית המת והלווית אורחים וכו'. וחכמים ודאי תקנו חיובים למעשה אף שמן התורה מצות ואהבת אינה כוללת מעשים. וההגדרה בדבריהם היא שאע"פ שודאי אין אני חייב לעשות לאחרים כל מה שהם אוהבים ורוצים, אף שאני מחשיב את צרכיהם, בכל זאת אני חייב בפעולות כלליות שאנשים מצפים שנעשה להם.

שהם מצפים ממני שאעשה להם. וי"ל שאף הכלילו זאת בדין "ואהבת" דאורייתא כי דברים שהוא מצפה ממך שתעשה, עליך לעשות, כמו שאתה רוצה שיעשו מה שאתה מצפה ומבקש.

ולמה באמת דוקא בדברים אלו חייבו חז"ל? כי כל מעשי חסד אלו הם דברים שאין האדם יכול לעשות לעצמו, כגון הלווית המת ושמחת חתן וכלה והכנסת אורחים, עיי"ש בסוף הל' אבל שפירט מצוות החסד שהאדם זקוק לעזרת אחרים. וישנה מידה מסויימת של צדק במה שמצפה שאחרים יעזרו לו. אבל בדברים שהאדם רוצה ואינו מצפה מאחרים שיעשו לו, אין חיוב מעשי מצד מצות ואהבת, לא דאורייתא ולא דרבנן.¹⁶

לפי דרכנו תובן היטיב שיטתו המיוחדת של הרמב"ן (בפסוק "ואהבת), הבאנו מקצת דבריו לעיל בפרק א', עיי"ש. כשאדם מבין שצרכי חברו חשובים כמו שלו הרי הוא חפץ ושמח בטובתו כמו שחפץ בטובת עצמו, וכל שכן שאינו מצטער בטובה זו. זה גופא האהבה שציוותה עליה התורה.¹⁷

**חז"ל הוסיפו לחייב בפעולות חסד
שהאדם צריך לאחרים ומצפה להם**

נסכם מהלך זה על דגל אחת

מצות "ואהבת לרעך כמוך" מדאורייתא היא **אהבה שכלית**, וקל לקיים אותה. לא מדובר ב**רגש הלב**, כי אי אפשר לצוות על זה. כמו כן המצוה בעיקרה אינה כוללת חיוב עשיית פעולות לטובת אחרים. המצוה היא להתבונן ולפתח השקפה נכונה, "לראות" ולהבין את הזולת ואת צרכיו, ולנסות להסתכל עליו כמו שאתה מסתכל ומתייחס לעצמך. האדם המשתדל להבחין במציאותם של יהודים אחרים ולהבין שהם כמותו ממש, וצרכיו חשובים להם לא פחות משצרכיו חשובים לו, כבר מקיים המצוה. ויתכן שבמשך הזמן גם ירצה לסייע להם למלאות צרכיהם ואף יגיע לידי אהבה רגשית, אבל אין זה עיקר המצוה.

פרק ב

"ואהבת כמוך" לעומת "והלכת בדרכיו"

מ"כמוך" ל"דרכיו" יתברך

אי אפשר להוציא עניני מצות "ואהבת" מתחת ידינו מבלי לכתוב כמה שורות על המצוה התאומה והמשלימה "והלכת בדרכיו".

אף אם יתאמץ יהודי יקר לקיים מצות "ואהבת" עד קצה היכולת האנושית: לא יזיק לרעהו, "יפרגן" ואף ישמח בהצלחת חבריו, יבחין בצרכיהם ויחשיבם כמו שמבחין ומחשיב צרכי עצמו וכו', אך לכלל מצות "והלכת בדרכיו" לא הגיע.

שונה היא ביסודה מצות "והלכת בדרכיו" המשמשת מקור לכל מצוות החסד. ידועים דברי הגמרא (סוטה ד). ...הלוך אחר מידותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים... אף אתה, הקב"ה ביקר חולים... אף אתה וכו'. וברמב"ם: מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה היה רחום... להתדמות

**יתכן שמחשבות "כמוך" יביאו בסוף
לידי רגש אהבה ואף למעשה חסד**

למעשים הטובים ולמידות הנכבדות שבהם מתואר יתעלה, (ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ח' על פי הספרי).

מהות מצוה זו היא להתדמות לבורא בהיותו נותן ומעניק, זן ומפרנס¹⁸. כל מהותה של מצוה זו סובבת סביב נתינה נקיה והקרבה, לפי צרכי המקבל, ולא לפי ה"אני" ותכונות האנוש המוגבלות.

נבוא - בניגוד לבורא - בעצם מהותו הוא מקבל ולא נותן. בפרט נתינה הכרוכה בהקרבה עצמית, נתינה מ"שלו", זה נהנה וזה "חסר". **נתינה אמיתית שייכת רק מצד הנשמה** שהיא חלק אלוך ממעל, חלק מהבורא כביכול! מכח נשמתו הקדושה מסוגל האדם להקריב מעצמו ולתת בלי שום תמורה, גמילות חסד של אמת.

ביכולת זו לוותר מממונו, מכבודו ומעצם מהותו לטובת חבירו מתדמה הוא לבורא. הוא ית', הנותן האמיתי, מוותר על כבודו הגדול כדי לברוא ולהטיב, להחיות ולזון ביצי כינים והבריות הפחותות ביותר. הוא מאריך אף וסובל הרשעים הגדולים ביותר, מחיה ומפרנס הכופרים והאפיקורסים המקרקרים כל חייהם נגדו. הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו (יומא סט:).

עומק דברים אלו ועד היכן הם מגיעים אינם נתפסים בלבו של בשר ודם, אבל אנו מצווים להתדמות אליו ית' וללכת בדרכיו. להתעלות מנטיית ה"מקבל" כדי ללכת בדרכו של המטיב הגדול ולהיות "נותן" וכל זה מצד הנשמה שבתוכינו חלק אלוך ממעל. שהרי לא מבקשים מפרה שתלך בדרכי אדם ותתדמה אליו, אבל מבקשים מאדם קטן שיתדמה לגדול וילך בדרכו. מובן שאין המצווה לחקות את הקב"ה ממש שזה אי אפשר אלא ל"התדמות" עכ"פ דמיון כל שהוא וללכת בדרכו ית'. **הליכה בדרך זה לפחות, אף שלעולם לא נגיע עד סוף הדרך.**

הרמ"ק ב"תומר דבורה" מבאר על פי המוסר והקבלה את פרטי המידות והמעשים שעלינו להתדמות בהם לבורא ית', יריעה קצרה זו לא תכילם.

**מצות 'והלכת בדרכיו' מחייבת נתינה נקיה,
לפי צרכי המקבל, בלי קשר ל"אני" שלך**

מספר מילים לסיום. במצות "ואהבת" "אני" קיים ומנסה לעלות את החבר לדרגת קיום "שלי". "אני" משתמש באמת-מידה אחת ויחידה לשנינו "כמוך". אבל במצות "והלכת בדרכיו" אני משתמש בו זמנית בשתי אמות מידה. את עצמי אני מקטין מה שיותר ואת חברי מנסה להחשיב ולהגדיל על חשבוני. סגנון חיים של "והלכת בדרכיו" מיוחד מאד והוא מאופיין ב"נתינה" תמידיית ועמוקה, ולפעמים אפילו על ידי הקרבה וויתור על ה"אני" העצמי.

והנה תיאור קולע של אדם החי לפי עקרונות ואהבת-והלכת גם יחד :

"יש איש מתאווה להיטיב לזולתו. הפגשו עם רעהו הוא לו לחדוות לב. מקבלו בסבר פנים יפות. חרד אולי לא קלע אל המטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן. כי אין כאב לב אצלו ככאב של פגיעה בכבוד חברו, או שחסר מרעהו חסד.

ומעולם לא נפגע הוא מרעהו, כי לבו המלא אהבה תכסה על כל פשעים. והוא מוכן מראש לקבל באהבה נאמנה פצעים ונזיפות שיחלוק לו רעהו בידעו שאין רוב בני אדם אצילי המדות, ומה אפשר לתבוע מהם, ובכל זאת רוחש לבו להם יקר וכבוד, ואין בלבו הרהורים רעים מעין ולזול בכבוד הבריות.

כי תפנוקי הנפש מפנקים את בעליהם להיות משמש -למען הטוב המלא- גם בשני הפכים בנושא אחד, ולהיות מאשים את עצמו על כל שעל על חסרון השלימות בסגולת המדות, ולהיות מזכה את אחיו זכות גמורה ומוחלטת אף אם כעבות עגלה חטאיו.

יקיר הנפש דנו, אינו דורש מנפשו התאפקות יתירה וחגירת שארית כח נגד הרגזנות הטבעית ונגד כאב של הלבנות פנים, כי נפשו כבר מלוטשת ומצוחצחת שאינה מקבלת כתמים, והוא שובע שמחות וגיל בנעימות נצח"¹⁹.

חזון איש "אמונה ובטחון" פ"א אות יא

יתן ה' ונזכה גם אנו להיות יקירי נפש, אוהבי ישראל והולכים בדרכו ית', הליכה מחיל אל חיל, ונראה אל אלקים בציון.

**נתדמה לבורא שהוא הנותן האמיתי
ומוותר על כבודו כדי לברוא ולהטיב**

פרק ג

צריך פשוט לאהוב יהודי

"כמוך" הסיבה לאהוב

למרות כל הנכתב לעיל בחיוב "ואהבת-כמוך" לפי גדרי ההלכה, אין אנו רשאים להתעלם מפירושו המתוק שמלמדים אותנו ספרי המוסר והחסידות – **צריך פשוט לאהוב יהודי** ! ברשותכם כמה שורות לקרב את האהבה הזאת אל השכל ואל הרגש.

הארה מדהימה מאירה לנו התורה במילה "כמוך".

אין במילה זו שיעור **ב"כמות"** האהבה, אלא ציווי "תאהב את רעך כמו שאתה אוהב את עצמך". וכל כך למה? **משום שהוא באמת כמוך**. הציווי מלווה בנתינת טעם ברור, כמו שאתה אוהב את עצמך, כמו כן ממש ומאותם סיבות, תאהב את רעך. כי כמוך כמוהו שניכם דומים כשתי טיפות מים, כמעט.

"אהבת הדומים" שנויה כאן. ישנם כמה סוגי אהבה, כל סוג אהבה וההגיון שלו, כפי שמאריכים בכך ספרי המוסר וההגות הראשונים. (המלב"ם בפסוק מביא מדבריהם). "אהבת הדומים" המדוברת כאן היא אהבה הגיונית, פשוטה וטבעית, המתעוררת מאליה בין שניים הדומים במהותם ובתכונותיהם. ולפיכך אנו מצטווים – אם אתה אוהב את עצמך, כמו כן תאהב גם כל הדומים לך.

בני אדם די דומים בפנימיותם, במדותיהם, בחולשותיהם, בשאיפותיהם ובפחדיהם, בשמחתם וכו' וכו'. אולם כלפי חוץ עוטה כל אחד מסיכה קשוחה, קרה, מחוספסת ו**מנוכרת** וזה מה שמטשטש את הדמיון הרב שבין הבריות בפנימיותם, וזה גם מה שמפריע ל"אהבת הדומים" לפעול באופן טבעי.

למה 'ואהבת' ? בגלל 'כמוך'.
הוא דומה לך. – אהבת הדומים

ריקוד דובים

מסופר על "מושקה" אחד שחטא לאדונו ה"פריץ" ונתחייב עונש חמור. החליט הפריץ שבמסיבה הבאה יכריח את מושקה שלו לרקוד עם דוב גדול ואימתני כשהוא עצמו מחופש כדוב ויקבל את עונשו המגיע לו ולא יזיד עוד. פחד פחדים ומתח נפשי רב היו מנת חלקו של מושקה עד שהגיע תאריך המסיבה. הלא דבר הוא לרקוד עם חיות טרף מסוכנות! שמא חלילה ירגיז אותה בתנועה קלה ותטרפהו באחת ח"ו.

סוף סוף הגיע זמן הרקידה. כל ה"פריצים" האורחים מתרגשים והנה מביאים כבר את היצור האימתני ומתחילים לרקוד... בתחילה עוד שלט מושקה על עצמו איך שהוא, אך ככל שהתפתח הריקוד וצבר תאוצה עלה פחדו לשיאים חדשים עד שיצא לגמרי מכלל שליטה, ומתוך מצוקתו נפלטה מפיו קריאה בקול ניחר "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד"...

לא ארך זמן רב ומפי הדוב עצמו נפלטה קריאה, קריאה של שמחה והרגעה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"...

התברר שפריץ נוסף היה חייב עונש ל"מושקה" שלו וכך זיווג יחד שני ה"מושקים" כשהם מחופשים בעורות דובים, כשכל אחד נפשו יוצאת מאימה ופחד מדמותו של הדוב השני. מיותר לספר שברגע שנתוודע לרוקדים שמדובר בריקוד תמים של שני "מושקים" נעשו רגליהם קלות כאיילות ונסחפו לריקוד שמח וסוער במיוחד עד שכל הפריצים האורחים הסכימו פה אחד שריקוד דובים יפה כזה לא נראה אפילו בימי אבותיהם.

הסתכל על דעך מבפנים

אין כמו סיפור ריקוד הדובים להמחיש את היחסים החברתיים שלנו. כל אחד מאתנו הוא בפנימיותו "מושקה" נחמד, רגיש, רך כחמאה, דואג, פוחד, שמת, עליו... אולם כאשר אנו יוצאים לחברה אנו מתעטפים בעור דוב ומעמידים פנים כשלמים, כל יכולים, יהירים, קשוחים, ביקורתיים, לא מתפשרים ולא מתחשבים וכו'.

**בני אדם די דומים בפנימיותם, אבל כלפי חוץ
עוטים מסיכה קשוחה, קרה ומתנכרת**

כל כך קשה לאהוב את "מושקה" כשהוא מתעטף בעור הדוב שלו כל עוד שאינו זועק "שמע ישראל" ואינו מגלה את פנימיותו. שלא לדבר על "אהבת הדומים" הרי את עצמו מכיר האדם לפי פנימיותו הרגיש והעדין, ואת החבר הוא מכיר רק על פי התדמית החיצונית שהוא עמל לשוות לעצמו. איזה מרחק! איזה ניכור! אילו לא =נסאר= הדבר היה כדאי להתבונן במראה פעמיים ביום כדי לראות את עצמו מבחוץ כמו שרואה אחרים, ולצמצם את הפער הגדול.

לפיכך התורה מצווה וגם מלמדת - "ואהבת לרעך כמוך", תאהב את רעך כמו שאתה אוהב את עצמך, למה? **משום שהוא באמת כמוך**, דומה לך, בפנימיות נפשו. אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. בתוך התחפושת האימתנית מסתתר "מושקה" קטן ונחמד, בדיוק כמוך. ראויים אתם לרקוד יחד מתוך אהבה ושמחה אין קץ.

במקום להתרכז ולשפוט מבחוץ, תנסה "להכנס לתוכו". להתבונן על חייו מנקודת מבטו ולהרגיש מה שהוא מרגיש. הוא אדם כמוך עם משפחה אוהבת, חברים מעריכים, זכרונות עבר ושאיפות לעתיד, מידות סבירות, מצוות ומעשים טובים וכו'. כל שכן כשאתה מתאמץ להסתכל בעין טובה ולהתרכז בצדדים הטובים שבו, אז מתחזקת האהבה פי כמה.

מומלץ לתרגל גישה זו לעתים קרובות, כל פעם כלפי אדם אחד. יש בכך לשנות את כל ההסתכלות על בני אדם לבלי היכר. התבוננות זו היא עצמה פירוש של "אהבה" ויישומה למעשה.

ידוע שאהבה מביאה לידי "נתינה", ו"נתינה" מביאה לידי אהבה. אבל האמת, שהאהבה בעצם היא נתינה. כי בזה שאתה מוותר ומקריב את ה"אני" שלך ומוכן ליכנס לתוך מציאותו של חברך, אין לך "נתינה" גדולה מזו.

והעיקר, **לדעת ולזכור שה"כמוך" היא המציאות האמיתית**. לכל אדם מגיע אהבה מחמת פנימיותו כמו שמגיע לך אהבה, ולנסות לחיות עם ה"סוד" הזה בחיי יום יום.

כל כך קשה לאהוב את "מושקה"
כשהוא מתעטף בעור דוב

אהבה מצד הנשמה

אולי גם נזכה לחזור את מעטה הגוף מכל וכל ולהגיע לנשמה הטהורה של יהודי, ונזכה לאהוב אותו מצד נשמתו הקדושה. אז נזכה לאהבה אין סופית ובלתי מוגבלת שהיא מעל ומעבר למעשים, תכונות ודרגה רוחנית. האריכו במהותה של האהבה היפה הזאת בספרים קדושים.

"...דהא ודאי האדם לאו איהו אלא נשמתה, ואלין דקאמר [אייוב י] עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשוככני] כולחו לא הוו אלא מלבושא בלחודוי, מאנין [-בגדים] אינון דבר נש ולאוי אינון אדם...

זוה"ק יתרו עו.

...כי גוף האדם איננו האדם, אבל הוא ענין לבוש אחד, תתלבש בו הנפש השכלית, אשר הוא האדם עצמו, בעודו בעולם הזה, ואחר הפטירה יופשט מעליו הלבוש הזה ויתלבש בלבוש זך ונקי רוחני...

שערי קדושה למהר"ו בתחילת הספר

וע"ע רמב"ם יסודי התורה פ"ד ה"ח ובספרים רבים אחרים

כמו כן מלמדים אותנו שהפירוד הוא בגופות בלבד שמצד הנשמות כל כלל ישראל הם אחד. נשמה אחת גדולה. כשיהודי אוהב מצד נשמתו שלו, היינו בלי חולשות של קנאה, גאווה וחשבונות רבים, הוא אוהב את נשמתו של יהודי שני כמו שהיא בפנימיותה, אז **מתאחדים הנשמות יחד כשתי שלהבות לאבוקה אחת גדולה וקדושה.**

**אהבה מצד הנשמה הטהורה היא אינסופות,
ובלתי מוגבלת לדרגה רוחנית**

פרק ד

מלאכים בלי כנפיים

ספר תורה שנשרף

למדנו בפרקים הקודמים לראות ולהחשיב מעלותיו של כל יהודי על פי הבנת "כמוך". נוסף על כך יש להבין את ערכו הרב וקדושתו של כל יהודי. התבוננות זו יש בה כדי לשנות את הגישה שלנו לכל המצוות שבין אדם לחבירו.

לדוגמה – איסור דיבור לשון הרע. נראה שאחת הסיבות העיקריות מדוע איננו מרגישים שזה חטא גדול, כי יש לנו בעיה בהסתכלות שלנו על יהודי. לא תופסים את עוצמת הקדושה האופפת כל יהודי מעצם היותו יהודי. לכן אומרים: "סך הכל דברתי על חברי משה יענקל, או שרגא פייבל, על סעדיה או עמוס" וכדומה. נראה שברגע שנצליח להתרגל להשקפה אחרת, השקפה נכונה איך להסתכל על יהודי או נבין שיש כאן בעיה גדולה.

כל יהודי הוא קדוש. לא משנה אם הוא בסך הכל חבר שלך או השכן שלך, אתה דברת על קדוש. דברת על ספר תורה!

דתניא ר"ש בן אלעזר אומר, העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע [גם באדם שאינו כשר עי"ש בגמרא], הא למה זה דומה לספר תורה שנשרפה וכו' (שבת קה:). וברש"י: הרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע כדאמרינן במועד קטן... אף נשמת ישראל הניטלת דומה לו, שאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות. וברש"י במו"ק (ריש כה.) 'דתורה קרויה נר... ונשמה קרויה נר, נר ה' נשמת אדם'.

שבת קה: ורש"י שם. וע"ע שו"ע יו"ד סימן שמ סעיף ה' ובנו"כ

**כל יהודי הוא קדוש, לא משנה
אם הוא "רק" חבר או שכן שלך**

כשאמרו בזה"ק שקודשא בריך הוא, אורייתא וישראל חד, מדובר גם ביהודים הכי פשוטים. ממש אין בהם כלום, הם מהולים ולא יותר מזה. עיין זה"ק פרשת אחרי מות דף עג. באורך.

צדיקים אמרו כשנופל ספר על הרצפה מיד מתכופפים ומרימים ומנשקים אותו, וכשנופל יהודי זה לא פחות, צריך להרים אותו ולנשקו כמו ספר. ועל אחת כמה וכמה צריך לזהר לא להפילו ולפגוע בו ח"ו.

יש מלאכים בארץ

היבט מחודש יותר יש במדרש שמות רבה פרשה ט"ו.

"צבאות השמים – מלאכים, (מי הם הצבא של הקב"ה בשמים? המלאכים), שנאמר (דבה"ב יח יח) כל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו, צבאות הארץ – ישראל, שנאמר (שמות יב מא) יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים, דימה הקב"ה את ישראל למלאכים, במלאכים נאמר שרפים "עומדים" ממעל לו ובישראל נאמר אתם "נצבים" היום, המלאכים אומרים בכל יום קדוש קדוש קדוש וישראל אומרים אלקי אברהם אלקי יצחק אלקי יעקב, המלאכים נקראו אש... וישראל כמו כן".

עם ישראל הם מלאכים!

המדרש מוסיף שגם בדבר שלכאורה זה גריעותא, אנחנו דומים למלאכים: "המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב"ה והם חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו (נהר דינור) ושוב הקב"ה מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה" – יש מערכת מיחזור, נכנסים לנהר דינור ונבראים מחדש – "כך ישראל משתקעין בעוונות מיצר הרע שיש בגופן וחוזרין בתשובה, והאלקים בכל שנה סולח לעוונותיהם ומחדש לבם ליראתו שנאמר ונתתי לכם לב חדש". בזה שישראל חוטאים וחוזרים בתשובה והקב"ה מוחל לעוונותיהם, הם דומים למלאכים שמתים ומתחדשים.

תוספת הסבר מצאנו בדבריו המאירים של אחד מגדולי הראשונים רבינו יוסף גיקטילא, בעל "שערי אורה", המבאר על ידי משל היחס

"קוב"ה, אורייתא וישראל חד"
מדובר גם ביהודים פשוטים ביותר

שבין אדם למלאך. וישא משלו ויאמר:

"למה הצדיק דומה אצל המלאך? – לשני פרשים עבדי המלך, אחד מהם עומד לפניו תמיד ומשמשו ולא ראה מלחמה מימיו, ואחד הולך ולוחם מלחמות המלך ונוצח במלחמותיו את אויביו.

פירוש, האדם והמלאך שניהם נבראו לשמש לפני הקב"ה, האחד בפנים והאחד בחוץ. המלאך משמש בפנים ואין בו יצר הרע עם מי שיקטרג כל היום כולו, והאדם משמש בחוץ ויש בו יצר הרע שמקטרגו כל היום כולו, והוא עומד כנגדו במלחמה בזמן שהוא רוצה להחטיאו.

אם הוא צדיק ונוצח במלחמה הנה הוא גדול מן המלאך שלא ראה מלחמה לעולם. ועתה אמור במי משניהם המלך משתבח, אם בגיבור שנצח המלחמות או באותו שלא ראה עצמו בצער מלחמה מעולם אלא עמד בנחת והשקט לפני המלך? הוי אומר בגיבור שנצח במלחמות הוא משתבח, וזהו שאמר הפסוק (מלכים-א כ יא) אל יתהלל חוגר כמפתח".

ספר המשלים משל ה:

המלאכים אמנם נמצאים בשמים והאדם על הארץ, אך אין בכך כדי לגרוע מחשיבותו. אדרבא, בשפת ימינו היינו מסבירים דברי "ספר המשלים" בפשטות. המלאכים הם בעצם הפקידים היושבים "בפנים" בארמון המלך, במשרד. ובני אדם הם החיילים הנלחמים בחזיתות. אם נצחו במלחמה חשיבותם עולה על הפקידים, ואם נכשלו – הפקידים יותר חשובים.

העיקרון הזה נכון גם לפי הפשט. כי יש לזכור שמילת "מלאך" בכל התנ"ך פירושו "שליח". שליח של ה'. זה מופיע בעשרות מקומות. דוגמא אחת בהפטרה של פרשת תולדות (מלאכי ג), הנביא מתאר את שבט לוי ואת קדושתם, ובסוף אומר "כי מלאך ה' צבאות הוא". ובמלבי"ם שם ובמפרשים אחרים מבארים שאף שמדובר בבן אדם, בכל זאת נקרא מלאך כי הוא שליח ה' ומלאכו.

לכן כיון שלעם ישראל יש תפקיד בעולם הזה, הם שלוחים של הקב"ה, נציגיו, אם כן הם מלאכים לא פחות מהמלאך הכי קדוש בשמים. כל זה כלול בדברי המדרש שפתחנו בו.

"מלאך" פירושו שליח. עם ישראל הם השליחים של הקב"ה בארץ

יותר משירת המלאכים

בגמרא חולין דף צא: למדנו חידוש יותר גדול. "חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת". מביאה הגמרא שלוש סיבות, ושלשתן אינן עוסקות אלא בתפילה, עיי"ש. נפלא הדבר מה מצאו חז"ל בתפילותיהם של ישראל, ולמה החשיבו אותה מהשירה הקדושה והטהורה של המלאכים והשרפים?

מלכים גדולים היו מדי פעם מתחפשים לאזרחים ומסתובבים ביניהם לשמוע מה יש להם להגיד על מלכותם והנהגתם. למה ראו צורך להסתובב בין האיכרים הפשוטים? כי מהם שמעו את האמת. דברים שהשרים לא יכולים לספר, כי הם מוכרחים להחניף למלך להללו ולשבחו.

הקב"ה יושב בשמים ויש שם שירת המלאכים הפלא ופלא, אבל בשביל כך הם נבראו והם לא יכולים אחרת. חשוב יותר בעיניו לשמוע מילה אחת מ"האיכר" ממקום ההסתר – כי הקב"ה נמצא כאן בעוה"ז רק בהסתר ויש בחירה. אם כן כשיהודי פותח פיו ואומר מילת שבח על הקב"ה, אף שיש לו כל כך הרבה מניעות, אם הוא מכווין במילה אחת או שתיים היוצאות מתוך לבו, זה אמת! **תפילת היהודי הזה חשובה פי כמה משירת המלאכים**²⁰.

נדהפים לראות יהודי

נחזור למה שהתחלנו – יש לנו כאן השקפה חדשה – יהודי הוא מלאך. אמנם בלי כנפיים. **מי אומר שמלאך צריך דוקא כנפיים?**

נתאר לעצמנו שמישהו יושב בבית מדרש ומתחיל להתלוצץ ממלאכים קדושים וטהורים. מלאך מיכאל למשל, או מלאך רפאל. הוא מתלוצץ ואומר שיש לו פגם בכנף החמישית. אדם זה הוא חסר דעת. ויותר מכך אפילו אם מלאך ישב ויתלוצץ ממלאך אחר, הטענה חזקה עליו למה הוא מזלזל במלאך, אע"פ שגם הוא מלאך אבל איך זה מתיר לו להתלוצץ בדבר קדוש?

**המלאכים נבראו להלל ולשיר, מכורח תפקידם,
אבל אנחנו עושים מתוך בחירה חפשית**

זו הבעיה שלנו. מכיון שגם אנחנו לא מעריכים מספיק יהודים אחרים. אבל זה לא נכון. אם אתה מדבר על יהודי אתה מדבר על דבר שקדוש בעצם. על מלאך ה' צבאות. לא משנה שגם אתה מלאך.

עוד סיבה לזלזול שחשים שיש הרבה יהודים. כי רואים הרבה יהודים בבית כנסת ונתקלים בהם במכולת וברחוב. מקבלים תחושה שלהיות יהודי זה משהו פשוט וסטנדרטי. זו טעות גדולה. האמת היא שאנחנו המעט בין העמים, יש מעט יהודים בעולם יחסית. כל יהודי הינו יקר המציאות.

משיגים כשרות סיפר שהוא נסע לטיוואן והסתובב במקום נידח. פתאום רואה שמתקבצים סביבו הטיוואנים ונדחפים. הוא נבהל מאד איזה לינצ'י יעשו לו, ושאל את המתורגמן שלו לפשר הדבר. אמר לו אל תדאג, הם באים ומתקבצים רק לראות אותך. הם אף פעם לא ראו יהודי. רוצים לראות אחד מעם-התני"ך, מהעם המובחר שמוזכר בתני"ך. התקבצו ונדחפו סביבו משל היה איזה גדול הדור. זאת ההשקפה האמיתית על יהודי. בושה לומר כך, אך עלינו ללמוד את ההסתכלות הנכונה על יהודי דוקא מהגויים הבערים הללו!

נתרגל להעריך כל יהודי כערכו האמיתי. אט אט נשנה את השקפתינו על חברינו ושכנינו, היהודים "הפשוטים". בד בבד תשתנה גם גישתינו אליהם. נגלה את עומקה של מצות "ואהבת לרעך כמוך" והחשיבות של כל המצוות שבין אדם לחבירו, עד כמה הן "רציניות" ולמה הן חמורות כל כך בעיני ה' יתברך.

**נתקלים תמיד ביהודים, וחושבים
שלהיות יהודי זה פשוט ורגיל**

באלה חפצתי

כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל
יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר
בעשרו: כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל
וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה
בארץ, כי באלה חפצתי נאם ה':

ירמיה ט כב-כג

הקדמה

מה ה' דורש בדיוק?

שאלה מרכזית זו מעסיקה אותנו רבות. אנו מתעמקים בספר התורה במפרשיה, עמלים בתורה שבעל פה ומבררים הלכותיה, מתייסרים בספרי מוסר ומקבלים השראה מספרי חסידות, והכל כדי לדעת איך לחיות על פי רצון ה'. אך, נעלם מעינינו מקור בסיסי המכיל אוצר של ידיעת רצון ה'.

ארץ ארץ שמעי דבר ה'...

אחד המקורות העיקריים ממנו שאבו בכל הדורות הם ספרי הנביאים. רצון ה' יתברך מפורש היטיב בדברי נביאי-האמת. (מסיבות שונות, חלקן מוצדקות, מיעטו ללמוד אותם בדורות האחרונים ולכן הזכרנו בעיקר את הנבואות שקוראים בהפטרות בשבתות ובימי צום). הנביאים הקדושים נשלחו משמים כדי להודיע מה בדיוק הקב"ה רוצה מאתנו, להוציא דמיונות שוא מלבנו ולהעמידנו על האמת

**הנביאים הקדושים נשלחו משמים כדי להודיע
מה בדיוק הקב"ה רוצה מאתנו**

האלקית הנצחית. מכל דברי הנביאים הרבים לא נכתבו אלא הנבואות שהוצרכו לדורות (מגילה ד). כולל גם דורנו אנו על תהפוכותיו וחולשותיו.

ישנם ליקויים והרגלים שהוטבעו בנו והיצר מטעה אותנו לחשוב שזה רצון ה'. לעומת זאת עניינים חשובים הוזנחו מתוך תחושה שאינם חלק עיקרי בעבודת ה'. אך הנביא צועק בכל כוחו - לכל המעוניין לשמוע - "לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם", ומגלה לנו תמונה אחרת לגמרי ממה שאנו מציירים בדמיונו. מעשים אשר בעינינו הם מעשי גבורה מלאי הוד וקדושה, זוכים לכינויי בוז וגנאי קשים מפי הנביא השלוח מאת ה'. מאידך, מעשים ומצוות שאנו דשים בעקב בזלזול, נביא-האמת מציירם בצבעים זוהרים, ומכריז ואומר: הנה זה מה שהי' יתברך רוצה מאתכם ובשביל זה ברא את עולמו.

עולם הפוך! עליונים למטה ותחתונים למעלה (פסחים נ. ב"ב י: עיי"ש). רחוקים מושגינו מהאמת האלוקית הצרופה. על כן חובה וזכות היא להתעמק בדברי שליחיו נביאי-האמת, שכל מטרת שליחותם היתה להעביר לנו את דבר ה' באופן מפורט ובציור חי שאינו משתמע לשתי פנים.

חלק גדול מדברי הנביאים אינו זקוק לפירוש כי הדברים חדים וברורים וחותכים כאזמל בלב האבן. וגם אז הם נאמרו להמוני בית ישראל, בלי פירוש, לכן המפרשים לא פירשו קטעים אלו. אולם יש דברים הצריכים הסבר. חז"ל בשי"ש ובמדרשים עוסקים בזה וראשונים ואחרונים מפרשים על פיהם. אין אנו צריכים אלא עיניים לראות ורצון להבין ולקבל את הבהירות האלוקית בה הקב"ה מדבר אלינו.

כי באלה הפצתי נאום ה'

אחד הנושאים המפתיעים ביותר בכתבי הקודש הוא התייחסות הנביאים לענייני בין אדם לחבירו. נדהמים אנו מן העוצמה והחריפות בהם מגנים הנביאים את המעשים הפוגעים והמצערים את הזולת. חטאים כמו דיבור לשון הרע ורכילות, לעג ובוז לחברים, לצער אותם

**אחד הנושאים המפתיעים בדברי הנביאים
הוא התייחסות לענייני בין אדם לחבירו**

בדיבורים, לשקר ולנצל החלשים וכו', שבעוונותינו הרבים **אפילו מי שיודע שהם חטאים אינו מחשיבם כחמורות שבתורה אלא כענייני חסידות שהמקפיד בהם הרי הוא צדיק וחסיד**. כמו כן, הנהגות טובות ביחסים שבין אדם לחבירו כגון עשיית חסד וכו' נתפסים בעינינו כחשובים פחות ואף העוסקים בהם מעריכים אותם לדברים צדדיים הטפלים לעיקר עבודתם את ה'.

אך עיון בדברי הנביאים מוכיח לנו **שעלינו לשנות השקפתנו מקצה לקצה** כדי להתאימה לדעה האלוקית האמתית.

מאמר זה נועד לחשוף את השקפתם הבהירה של הנביאים המתנבאים בשם ה' בכל מה שנוגע למצוות שבין אדם לחבירו [חסד, משפט וצדקה, מושגים שיתבארו בהמשך]. בשלושת הפרקים שלפנינו ניפגש פנים אל פנים במסר האלוקי.

בפרק א' נחזור בעז"ה לתוך תוכם של קטעי הנבואה כדי לגלות מה בדיוק מבקש ה' מבניו.

בפרק ב' מתגלה לנו **תגלית עצומה**. הבנת שפתם של הנביאים האחרונים, ה"קוד" **בו משתמשים כדי להגדיר את נושא בין אדם לחבירו באופן כללי**.

בפרק ג' ננסה להבין מתוך דבריהם הקדושים, ועל סמך מה שלמדנו בפרק ב', **מדוע** חמורים כל כך עבירות אילו בעיני ה' יתברך.

פרק א

האם בגוי כזה לא יתנקם נפשי?

נתחיל בעיון בירמיהו פרקים ח-ט. נבואה זו היא הפטרת תשעה-באב שחרית **שנתקנה להיאמר אז כדי שנדע על מה חרבה הארץ ונשרף בית המקדש**, ומה עלינו לתקן כדי לזכות לגאולה. אך דא עקא שמתוך

עיון בדבריהם מוכיח לנו שעלינו לשנות השקפתנו מקצה לקצה

שנקראת בחיפזון אחר קריאת התורה אין אנו שמים לב לפרשה עמוקה זו והחידושים הטמונים בה. בפרשה זו מתנבא ירמיה הנביא על חורבן הארץ והמקדש ומתאר בצבעים קודרים ביותר את הצרות והתלאות העתידות לבוא על עם ישראל. הנביא גם מפרט את החטאים הגורמים לחורבן איום כזה ומתחנן שיחזרו בהם ויתקנו את מעשיהם.

את רשימת החטאים שמפרט הנביא אפשר לסווג לשלשה סוגים, וראוי לשים לב אלו מהם מודגשים:

(א) תוכחה כללית על עזיבת התורה ועל עבודה זרה. בפרק ט' פסוקים יב יג, בתשובה על השאלה על מה אבדה הארץ נאמר:

ויאמר ה' על עזבם את תורתני אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה: וילכו אחרי שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם:

(ב) גילוי עריות, הבא לידי ביטוי בשתי מילים בפסוק א':

כולם מנאפים...

(ג) עבירות שבין אדם לחבירו ופגיעה בזולת [-שאינם בממון], בפסוקים א-ח: [על פי מפרשי הפשט]:

...עצרת בוגדים [-אספותיהם וכינוסיהם לבגידה ושקר]: וידרכו את לשונם קשתם [-מדמה הלשון לקשת כי נזקו מגיע לרחוק] שקר ולא לאמונה גברו בארץ, כי מרעה אל רעה יצאו ואותי לא ידעו נאום ה':

איש מרעהו הישמרו ועל כל אח אל תבטחו, כי כל אח עקוב יעקוב וכל רע רכיל יהלוך: ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו, למדו לשונם דבר שקר, העוה נלאו [-עמלים ויגעים לעוות דרכם]: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי נאום ה':

...חץ שחוט לשונם, מרמה דבר, בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו [-הדגשה למסתירים שנאתם ומעמידים פני אוהב]: העל אלה לא אפקד בס נאום ה', אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי...

**הנביא ירמיהו מנבא חורבן קודר ביותר,
מפרט את החטאים המביאים לחורבן איום כזה**

על זה מקונן הנביא ומנבא את החורבן האיום ומתבטא קשות :

(ט) על ההרים אשא בכי ונהי... ונתתי את ירושלים לגלים [גלי אבנים]
מעון תנים, ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב...

(יד) לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם
הזה לענה, והשקיתים מי ראש: (טו) והפצותים בגוים אשר לא ידעו
המה ואבותם, ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם... (יז)
כי קול נהי נשמע מציון...

(יח) כי שמענה נשים דבר ה' ותקח אזנכם דבר פיו, ולמדנה בנותיכם
נהי ואשה רעותה קינה: (כ) כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו,
להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות: (כא) דבר כה, נאם ה', ונפלה
נבלת האדם כדומן על פני השדה, וכעמיר מאחרי הקוצר...

דברים חמורים ומרים שעם ישראל אכן עד להם לאורך גלותו עד
היום. כל זה אינו אלא דוגמא אחת מיני רבות, נבואות המאלפות
ומלמדות אותנו את ההשקפה האמתית בחומרת העבירות שבין אדם
לחבירו הנדושות בעקב, ופגיעה בזולת שמרוב הרגל נעשתה כהיתר
גמור ולעתים אף מצוה, כשהכוונה היא "לשם שמים".

נוסף על עונשים ואזהרות מפי הנביאים, מפליגים הם גם בהבטחות
גדולות ושכר רב על הנהגות הנדמות לנו כפעוטות ועל הטבות שמטיב
איש לרעהו בלי להעריך את חשיבות מעשיו.

הנביא מבטיח בשם ה' במידה טובה מרובה:

ישעיה פרק נח: (ח) אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמת, והלך
לפניך צדקך [אחרי פטירתך] כבוד ה' יאספך [בגן עדן]: (ט) אז תקרא
וה' יענה תשוע ויאמר הנני, אם תסיר מתוכך מוטה, שלח אצבע
ודבר אוזן: (י) ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע, וזרח בחושך
אורך ואפלתך כזהרים: (יא) ונתך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך
ועצמותיך יחליין, והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו:
(יב) ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקורא לך גודר
פרץ משובב נתיבות לשבת...

**הם מלמדים את חומרת הפגיעה בזולת, שמרוב
הרגל נעשתה כהיתר גמור ולפעמים אף מצוה**

והנה דוגמא נוספת בה הנביא מפרט חטאים שבין אדם לחבירו יחד עם עבירות חמורות שבחמורות כגורמי הגלות. [מלבד החטאים שהנביא מדגיש "למען שפך דם" שמדובר בעבירות המביאות לידי שפיכות דמים החמורות גם בעינינו]

יחזקאל פרק כב [הפטרת אחרי קדושים]

(א) ויהי דבר ה' אלי לאמר: (ב) ואתה בן אדם התשפט התשפט את עיר הדמים, והודעתה את כל תועבותיה: (ג) ואמרת כה אמר אדני ה' עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה, ועשתה גלולים עליה לטמאה: (ד) בדמך אשר שפכת אַשְׁמַת־וּבגְלוּלֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ טִמְאַת וְתִקְרִיבִי יָמֶיךָ וְתָבֹוא עַד שְׁנוֹתֶיךָ, עַל כֵּן נִתְתִּיךָ חֲרָפָה לְגוֹיִם וְקִלְסָה לְכָל הָאָרְצוֹת: (ה) הַקְּרֹבוֹת וְהַרְחֹקוֹת מִמֶּךָ יִתְקַלְסוּ בְךָ, טִמְאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה:

(ו) הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך, למען שפך דם: (ז) אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך, יתום ואלמנה הונו בך: (ח) קדשי בויזת, ואת שבתתי חללת: (ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, ואל ההרים אכלו בך, זמה עשו בתוכך: (י) ערות אב גלה בך, טמאת הנדה ענו בך: (יא) ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה, ואיש את אחתו בת אביו ענה בך:

(יב) שוחד לקחו בך למען שפך דם, נשך ותרבית לקחת ותבצעו רעיך בעשק, ואותי שכחת נאם אדני ה': (יג) והנה הִבִּיתִי כְּפִי אֵל בַּעֲדֶךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ, וְעַל דַּמְךָ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכְךָ: (יד) הִיעֲמוּד לְבָבְךָ אִם תַּחֲזֹקנָה יוֹדֵיךָ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתְךָ, אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי: (טו) וְהַפִּיצוֹתִי אוֹתְךָ בְּגוֹיִם וְזָרִיתִיךָ בְּאֲרָצוֹת, וְהִתְמֹותִי טִמְאַתְךָ מִמֶּךָ: (טז) וְנִחַלְתָּ בְךָ לְעֵינֵי גוֹיִם, וִידַעַת כִּי אֲנִי ה':

דוגמא נוספת בה הנביא מקשר את הגלות לחטאי בין אדם לחבירו בירמיהו פרק לד [הפטרת משפטים]:

(יב) ויהי דבר ה' אל ירמיהו מאת ה' לאמר: (יג) כה אמר ה' אלהי ישראל, אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוציאני אותם מארץ

הם גם מפליגים בשכר הרב על הנהגה נכונה לחברינו שאין אנו מחשיבים

מצרים מבית עבדים לאמר: (יד) מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך, ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם:

(טו) ותשובו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו, ותכרתו ברית לפני בבית אשר נקרא שמי עליו: (טז) ותשובו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם, ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות:

(יז) לכן כה אמר ה' אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו, הנני קרא לכם דרור נאם ה' אל החרב אל הדבר ואל הרעב, ונתתי אתכם לזעוה לכל ממלכות הארץ:

חובה להדגיש: הציטוטים הנ"ל הם רק חלק קטן מדברי הנביאים שנמסרו לנו בנושא והובאו כאן לדוגמא. [קטעים נוספים מובאים להלן בפרק ב']

פרק ב

דעת אותי

תגלית עצומה מגלה הנביא ירמיהו בפרשה הנ"ל, בנוסף על התוכחות והמוסרים. הוא מלמדנו את שפתם של הנביאים האחרונים, ה"קוד" בו משתמשים כדי להגדיר את הנושא של בין אדם לחבירו, ומדוע הדברים כל כך חמורים!

כשנעיין היטיב בפרשה יתגלה לפנינו סוד העניין! הנביא מסכם דבריו:

כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו: כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע

הציטוטים המובאים כאן לדוגמא הם רק חלק קטן מהנבואות שנמסרו לנו בנושא

אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה הפצתי
נאם ה': ירמיה פרק ט' כב-כג

פסוקים אלו נאמרו אחרי תיאור ארוך של החורבן והצרות שיבואו כתוצאה מחטאים שבין אדם לחבירו.

בפסוקים הללו כן עסקו הרבה במרוצת הזמן, כל אחד לפי דרכו, בפרט בביאור המילים "השכל וידוע אותי". לאיזה "דעת" הכוונה כאן? הפילוסופים האלוקיים פירשו שהכוונה לחקירות עמוקות בייחוד ה'. המקובלים פירשוהו בעניינים גבוהים במעשה מרכבה וכו'. ברור שאלו ואלו דברי אלוקים חיים.

ברם מכיוון שאין מקרא יוצא מידי פשוטו עלינו להבין את הפרשה גם לפי הפשט ולפי המפרשים הפשטנים. כשנענין ניווכח שהנביא עצמו מלמדנו בדיוק באיזה "דעת" מדובר ומה עלינו ל"דעת":

נתבונן בפסוק: "...השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום ה'".

מה התוספת הזו "כי אני ה' עושה חסד..." אחרי המילים "השכל וידוע אותי"? ומה קשורים לכאן חסד, משפט וצדקה? גם ההמשך "**כי באלה חפצתי**" לא מובן.

הרמב"ם מבאר לנו בבחירות את הפירוש הפשוט, ודבריו הובאו בקיצור בשמו ברד"ק כאן בפרשה:

"... שלא הסתפק בפסוק זה בביאור הנעלה שבתכלית שהיא השגתו יתעלה בלבד, כי אילו היתה זו מטרתו היה אומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ויפסיק הדיבור, או היה אומר 'השכל וידוע אותי כי אני אחד', או היה אומר 'כי אין לי תמונה', או 'כי אין כמוני' וכל כיוצא באלה. אלא אמר **כי ההתפארות היא בהשגתי ובידיעת תארי כלומר מעשי** כעין מה שביארנו באמרו הודיעני נא את דרכך וגו', ובאר לנו בפסוק זה כי אותם המעשים אשר חובה לדעת אותם ולהתדמות בהם הם חסד משפט וצדקה".

**מתגלה שפה מיוחדת ו"קוד" שמשמשים בו
הנביאים כדי להגדיר נושא בין אדם לחבירו**

הרמב"ם בא להוציא מדעת מפרשים אחרים שמחלקים את הפסוק לשניים, "השכל וידוע אותי" פירושו השגות בידיעת אלוקות וכו', והמשך הפסוק "כי אני ה' עושה חסד משפט וגו' מבטיח שכר טוב על זה. ה' ישלם שכר כי הוא יתברך עושה חסד משפט וצדקה ובאלה חפץ. (עיין תרגום אונקלוס ורשיי שם). פירושים של הרמב"ם והרד"ק מאיר עינים בפשטותו ומקבל חיזוק גם ממקורות אחרים בנביאים, המצוטטים בפרק זה.

הרמב"ם גם מסיים ומדגיש את ההדרכה המעשית שפסוקים אלו מלמדים אותנו:

"ואחר כך השלים העניין ואמר כי באלה הפצתי נאום ה'... ר"ל שכוונתי שיצא מכס חסד משפט וצדקה בארץ כמו שביארנו בייג מידות, כי הכוונה להדמות בהם ושנלך על דרכם.

אם כן הכוונה אשר זכרה בזה הפסוק הוא ביאורו ששלימות האדם אשר בו יתהלל באמת הוא להגיע אל השגת ה' כפי היכולת ולדעת השגחתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם איך היא, וללכת אחרי ההשגה ההיא בדרכים שיתכוין בהם תמיד לעשות חסד ומשפט וצדקה להדמות בפעולות השם"... (סוף ספר מורה נבוכים)

קעת אנו מבינים. כשהנביא אומר בשם ה' "דעת אותי" הכוונה לדעת ולהשיג את ה' יתברך ע"י הכרת מידותיו ומעשיו שבהם עוסק תדיר ובהם הוא מנהל את העולם.

והם:

משפט -] דין ואמת ושמירת הזכויות של כל אחד בממון גוף ונפש להמנע מלפגוע ומלהזיק],

חסד -] הטבה מופלגת לאחרים והשפעת טובה],

צדקה -] ממוצע בין משפט לחסד, כשהשכל נותן להטיב כגון צדקה לעני הנצרך ומידת הרחמנות על החלשים].

בשלוש אלה עוסק הקב"ה תמיד. מתחסד עם בריותיו בורא, זן ומפרנס וכו', כי לעולם חסדו. גם שופט בצדק ומעניש למי שמגיע

כשהנביא אומר "דעות אותי" הכוונה להשיג את ה' ע"י הכרת מידותיו שבהן מנהיג העולם

עונש, וגם עושה צדקה ומרחם על החלשים ועל האומללים. [בתורה ישנה הדגשה חזקה על עינוי יתום ואלמנה וכל הנחשלים והחלשים. ובכלל, כשנתחקה אחר המכנה המשותף שבכל העבירות שבין אדם לחבירו נגלה שהאדם מנצל לטובתו חולשה שיש בזולת]. וכיון שאצל הקב"ה לא שייך חלילה בין אדם למקום, ולא בין אדם לחבירו במובן הפשוט אלא בינו לבין בריותיו, נמצא שעיקר עיסוקו כביכול של הקב"ה הוא במידות הללו, לפי מיעוט השגתנו וכראות עיני הבשר את הנהגתו יתברך בבריאה.

נשים לב שהנביא מדגיש שני דברים:

א. הקב"ה אומר שהוא יתברך נוהג כך, וכפי שאנו עדים לדבר יום יום ושעה שעה.

ב. שהוא יתברך חפץ שגם אנחנו ננהג כך. המושג "דעת" פירושו "התחברות" כידוע. ע"י שאנו נוהגים כמותו – באפס מה – בכך שאנו הולכים בדרכיו בענייני חסד משפט וצדקה כפי קוצר השגתינו, אנו מתדבקים בו יתברך. "ואנוהו – אני והוא". הרי אין אנו יכולים לברוא שמים וארץ וכל צבאם ואיך נתדמה אליו? אלא ביכולתנו לחקות את הנהגתו עם בראוי וכך לגעת בקצה דרכיו הקדושים.

זהו הידעה את ה"י" שהנביא תובע שנתעמק בזה ונלמד היטיב כדי שנוכל גם אנחנו להתנהג כך. וזה מה שכתוב בתורה כמה פעמים "והלכת בדרכיו" שפירשו חז"ל בדרכיו - דרכי ה', שהוא הולך בהם ומתנהג על פיהם, מה הוא... אף אתה. ולא רק המצוות שהוא מצווה לנו לעשות.

ברור שעצם הידיעה לבד אינה מספיקה. צריך גם לנהוג כך מתוך רצון להתדמות אליו יתברך, להידבק במידותיו וללכת בדרכיו כמבואר בראשונים וכמפורש בתוכחות הנביאים. [הרי המילה "דעת" פירושה גם התחברות כמבואר בספרים וכמו שכתוב "וידע אדם את חוה" וגו' והיינו שמשיגים ומבינים כה טוב עד שרוצים גם לנהוג כך, לחקות, להתחבר ולהתאחד לאחד].

**זהו "דעת את ה'" שהנביא תובע שנתעמק בה
כדי שנוכל גם אנו להתנהג כך**

אם נדקדק בפרשה עוד, נגלה שפעמיים נוספות הזכיר הנביא ה"דעת" הזו. בתחילה כשמפרט את החטאים שבין אדם לחבירו (הועתק לעיל) מפסיק באמצע במילים: "ואותי לא ידעו נאום ה'", וכמו כן בסוף רשימת החטאים הללו מסיים "מאנו דעת אותי נאום ה'". הרי הדברים ברורים ומכריזים בעד עצמם מהי המשמעות של חטאים אלו. כך מובנת יותר חומרם וההתבטאויות החריפות מצד הנביאים, כי התנהגות קלוקלת בשטח זה מוכיחה בעליל שאין יודעים ואין רוצים "לדעת" ולהכיר את ה' ואת מידותיו הטובות.

הלא היא ה"דעת אותי" נאום ה'

נראה שהמקום המפורש ביותר בנביאים המלמד שהמונח "דעת אותי" צופן בתוכו רמז נסתר לתורה שלמה הוא בפרשה הבאה:

הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט, ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו: האומר אבנה לי בית מדות ועליות מרווחים, וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר: התמלוך כי אתה מתחרה בארז, אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: דן דין עני ואביון אז טוב, הלוא היא הדעת אותי נאום ה': ירמיה כב יג-טו

הנביא ירמיה אמר פסוקים אלו למלך יהויקים בן יאשיהו. שהסתגף וצם בחשבו שהתנהגותו המשובחת שבין אדם למקום תחפה על העוולות שעושה בין אדם לחבירו. לכן הנביא מייסרו הלא אביך אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו... יאשיהו הצדיק לא צם ולא הסתגף אבל עשה מה שבאמת טוב בעיני ה' אז טוב לו. [כן פירשו הרד"ק בשם יש מפרשים' והמצודות דוד ועוד]. וע"ע בדברי הרמב"ם שהבאנו להלן בפרק זה בפירוש הפסוק "הודיענו נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך".

"הדעת אותי", בהא הידיעה, מלמד שקיים מושג "דעת אותי" שהוא בעצם כותרת ומילת מפתח לסוגיות שלמות בהנהגת ה' עם בריותיו.

**אות ה' שמוסיף הנביא 'ה'דעת אותי, מלמד
שהיא מילת מפתח לסוגיות שלמות**

בנביא הושע [פרק ד' א-ב ו] בולט הדבר שקיימת מילת מפתח בה משתמשים הנביאים המסמלת וכוללת בתוכה את כל תורת בין אדם לחבירו.

שמעו דבר ה' בני ישראל, כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ: אֵלֶּה וְכִתְּשׁ וּרְצַח וְגִבּוֹ וְנָאֵף, פָּרְצוּ ודמים בדמים נגעו... נדמו עמי מבלי הדעת, כי אתה הדעת מאסת, ואמאסך מכהן לי, ותשכח תורת אלהיך, אשכח בְּנֵךְ גַּם אֲנִי:

רד"ק: ואין דעת אלהים בארץ, לעשות משפט וצדקה, כמו (ירמיה כב טז) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו, דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת אותי נאם ה', או יהיה פירוש דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו, ויונתן תרגם ולית דמהלכין בדחלתא דה':

נעתיק שני פסוקים נוספים מהפטרת יום כיפורים, ישעיה פרק נח, שהובאה לעיל, בהם גם נרמז העניין המפורש בירמיהו:

(א) קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך, והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם: (ב) ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון... ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון... (ד) הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע, לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: (עיי"ש במפרשים).

הנביא מוכיחם על שהם מעמידים פנים כאילו הם חפצים "לדעת" דרכי ה' ולהידבק בצדקה ובמשפט, אבל במציאות רחוקים הם מאלה (והועתק חלק מדבריו לעיל).

גם בירמיה פרק ט פסוקים א-ה מפורשים הדברים:

מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם, כי כלם מנאפים עצרת בגדים: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ, כי מרעה אל רעה יצאו ואותי לא ידעו נאם

הנביא מוכיח על שמעמידים פנים כאילו חפצים "לדעת את ה'" אבל רחוקים מזה

ה': איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו, כי כל אח עקוב יעקוב וכל רע רכיל יהלוד; ואיש ברעהו יתלו ואמת לא ידברו, למדו לשונם דבר שקר, הענה נלאו: שבתך בתוך מרמה, במרמה מאנו דעת אותי נאם ה':

כמו כן הנביא הושע מוכיח, פרק ו ג-ט

...ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו, ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך: על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא: כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעלות: והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי: גלעד קרית פעלי און עקבה מדם: וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו:...

ראה גם בהושע פרק ב כא-כב

וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים: וארשתיך לי באמונה, וידעת את ה':

עיי"ש ברש"י ובמפרשים נוספים שיידעת את ה"י על ידי מעשים של צדק, משפט וחסד

"ואדעך" בתורה

ומצאנו את היסוד גם בתורה אצל בקשת משה רבינו מאת ה':

ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך, וראה כי עמך הגוי הזה: ...ויאמר, אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך, וחנתי את אשר אחזן ורחמתי את אשר ארחם: ...ויעבור ה' על פניו ויקרא, ה' ה' אל רחום וחנון וגו', שמות לג יג, יט

הרמב"ם (מו"נ א נד) מפרש באריכות גם כאן שבקשת משה רבינו ע"ה "הודיעניו נא את דרכיך ואדעך" פירושה שהשי"ת יודיע לו את דרכיו

יסוד חשוב זה אנו מוצאים כבר בתורה

"הודיעני נא את דרכיך 'ואדעך'" וגו'

בהנהגה ודרכי הפעולה כלפי הנבראים, ועל ידי כך יזכה לדעת את ה' – **ואדעך**. ובזה נעתר לו ה' והודיע לו את מידותיו הקדושות, י"ג מידות של רחמים ה' ה' אל רחום וחנון וגוי בניגוד לבקשה השנייה שביקש משה רבינו 'הראיני נא את כבודך' שעל זה היתה התשובה "לא יראנו האדם וחי"

נעתיק חלק מדבריו הבהירים:

"...והתבונן במה שנכלל בלשון זה מן המופלאות, אמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך, מלמד על היותו יתעלה נודע בתאריו שאם ידע הדרכים ידעוהו. ואמרו למען אמצא חן בעיניך, מלמד כי מי שידע את ה' הוא אשר ימצא חן בעיניו, לא מי שצם והתפלל בלבד. אלא כל מי שידעו הוא הרצוי המקורב. ומי שסכל ידיעתו הוא הזעום המרוחק. ולפי ערך הידיעה והסכלות יהיה הרצון והזעם והקרבה והריחוק..."

...נענה על הבקשה הראשונה והיא הודיעני נא את דרכיך ונאמר לו אני אעביר את כל טובי על פניך...נמצא כי השגת אותם המעשים הם תאריו יתעלה אשר על ידם הוא נודע.

והראיה שהדבר אשר הובטח בהשגתו הם פעליו יתעלה שהרי הדבר שהודיעו הם תארים מעשיים בהחלט רחום וחנון, ארך אפים. הנה נתבאר כי הדרכים אשר בקש ידיעתן והודיעו אותן הם הפעולות הבאות מאתו יתעלה, וחכמים קוראים אותם מדות ואומרים "שלוש עשרה מידות"...

יש מפרשים נוספים שמשמע מדבריהם כפירוש הרמב"ם עיין חזקוני וספורנו ועוד²¹.

"דעה את ה'" בהשקפת הז"ל

גם בדברי חז"ל אנו מוצאים את הרעיון של "דעת אותי" ו"דעה את ה'" בצורה מפורשת. [בג' מקומות שמצאנו כעת]

בשניים מהם הם מתייחסים לפסוקים "וגר זאב עם כבש וגוי", לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ **דעה את ה'** כמים לים מכסים".

רמב"ם: כאשר הודיע ה' למשה י"ג מידות

הרחמים נענה בזה לבקשתו "ואדעך"

ישעיה פרק יא :

ושפט [המשיח] בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ, והכה ארץ
 בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע: והיה צדק אזור מתניו, והאמונה
 אזור חלציו: וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ, ועגל וכפיר ומריא
 יחדו ונער קטן נהג בם: ופָּרָה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן, ואריה
 כבֶּקֶךָ יאכל תבן: ושעשע יונק על חור פתן, ועל מאורת צפעוני
 גמול ידו הָדָה: לא יִרְעוּ ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ
 דעה את ה' כמים לים מכסים: ישעיהו יא ד-ט

חכמינו מדגישים שה"דעה את ה'" - הן המידות הטובות והשלום
 והמשפט - יתפשטו כל כך שלא רק בבני אדם תשלוט הדעת אלא גם
 בבהמות ובחיות בדרגות הנמוכות ביותר יגיע דעת אלוקים כי מלאה
 הארץ - וכל הנבראים שבה - דעה את ה' כמים לים מכסים. ועל כן
 לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי.

והשווה גם לדברי ירמיהו פרק לא, לג :

ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה',
 כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה', כי אסלח לעונם
 ולחטאתם לא אזכר עוד:

ב"משנת רבי אליעזר" פרשה טז :

"... אין לי [שהמשיח ישכין שלום] אלא לבני אדם בלבד, מנין שהמשפט
 שלום אף לבהמות ולחיות וכל בעלי חיים? ת"ל ושפט בצדק דלים,
 וכתוב והיה צדק אזור מתניו, מה כתיב שם וגר זאב עם כבש ופרה
 ודב תרעינה ושעשע יונק על חר פתן לא ירעו ולא ישחיתו, למה, כי
 מלאה הארץ דעה את ה', מה היא הדעת הזאת? הוי אומר זה המשפט,
 שכן הוא אומר לשלום, התמלך כי אתה מתחרה בארץ, דין דין עני
 ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאם ה'."

כמו כן במכילתא דרשב"י (שמות יח ג) מופיעה דרשה זאת מילה במילה.

**לעתיד לבוא תתפשט ה"דעה את ה'" לדרגות
 הנמוכות ביותר ואפילו לבהמות ולחיות**

מקורות אלו מדגישים את העוצמה של ה"דעת" שתהיה לעתיד לבוא, שדעת זו תתפשט בכל הבריאה כמים הנכנסים לכל חור, וגם לכל הבריות הפחותות כמו בהמות וחיות.

נוסף על כך מצאנו גם באבות דרבי נתן:

בפרק לו בברייתא ח מפרט שבע מידות שמשמשות לפני כסא הכבוד: חכמה צדק ומשפט חסד ורחמים אמת ושלוש שנאמר וארשתוך לי לעולם, וארשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתוך לי באמונה **וידעת את ה'**, ומסיים:

"רבי מאיר אומר מה ת"ל וידעת את ה', אלא מלמד שכל אדם שיש בו מידות הללו יודע דעתו של מקום". [אם לא נגחס את המוסגר שם הרי שסתם ברייתא אומרת כך].

מפורש שהדעת – ידיעת ה' – תלויה בידיעת הנהגות הבורא הללו, ולא עוד אלא שהיא תלויה במי **שיש בו** המידות הללו, דהיינו שמקיימם וחי על פיהם וכמו שנתבאר לעיל שזהו דעת ה' האמתית, עיי"ש.

גם במדרש במדבר רבה פרשה י' תחילת אות א' נרמז העניין: שמפרש שם המושגים "חכמה, בינה, דעת" וכתב בזה הלשון:

"דעת, זה המכיר את בוראו כמה דתימא (הושע ד) ואין 'דעת אלוקים' בארץ, ואומר, השכל 'יודוע אותי'".

הרי הביא ב' מהמקומות העיקריים שהנביא מזכיר את המושג 'דעת' על ענייני בין אדם לחבירו והגדירו בתור "המכיר את בוראו".

ה"דעת אותי" בראשונים

מבין מפרשי התורה הראשונים הבאנו לעיל את פירושי **הרד"ק** בשם **הרמב"ם**. הרד"ק הוא הכי עקבי בענין, ומפרש את כל המקומות שבנביא שכתוב בהם המושג "דעת אותי" או "דעה את ה'" באופן שיטתי כפי שהבאנו לעיל, או שהוא מציין למקומות אחרים שפירש שם כך.

**רבי מאיר אומר שכל אדם שיש בו המידות
צדק משפט ורחמים, יודע דעתו של מקום**

בראשונים נוספים אנו מוצאים יסוד זה.

נתחיל עם **רבינו חננאל** מראשוני הראשונים שכותב במסכת חגיגה על המשנה בתחילת פרק ב (חגיגה יא): שכל המסתכל במה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור, ראוי לו שלא בא לעולם (ועייני' בגמרא בדף טז.), וז"ל בתו"ד:

"...כי אין לאדם להתעסק אלא [במה] שנצטווה להכיר קונו בעשיית חוקיו ומשפטיו, כי עשיית משפט וצדקה הם ידיעתו של הקב"ה כדכתיב בעשיית צדקה ומשפט 'הלא היא הדעת אותי נאום ה', ולעשות מצוותיו ותורתיו..."

מבין גדולי מוני המצוות אנו מוצאים את **הסמ"ג** (עשה ז) שמדגיש היטב את ענין ידעת את ה' שאנו עסוקים בו, וזה לשונו:

"עשה ז: מצות עשה ללכת בדרכיו הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו, ואומר אחרי ה' אלהיכם תלכו, ומפרש בפ"ק דסוטה (יד.) אחרי מידותיו תלכו מה הוא מלביש ערומים שנאמר... אף אתה עושה כן.

וכן פירשתי לחכמי ספרד פירוש של זה המקרא (דבה"י א כח ט) ודע את אלהי אביך ועבדהו, שכמו שהוא חנון ורחום ועושה חסד משפט וצדקה בארץ – כן תעשה אתה. והא לך שני עדים ביאשיהו שנאמר עליו (ירמיה כב טו-טז) שאכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב, הלא היא הדעת אותי נאם ה', ונאמר עוד (ירמיה ט כב) אל יתהלל חכם בחכמתו, וכתוב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'".

הנה הסמ"ג מתבסס על ב' המקומות העיקריים שהבאנו, 'השכל וידוע אותי', ו'הלא היא הדעת אותי', ואף מוסיף הפסוק מדברי הימים (א' כח ט) ודע את אלקי אביך ועבדהו' ומפרש את המושג דעת אותי כפירוש הרמב"ם הנ"ל.

בשלי"ה הקדוש פרשת וירא בנר מצוה מעתיק דברי סמ"ג אלו כלשונם ומוסיף נקודה מעניינת.

"ונראה בעיני פשוט, שמכל שכן מצות הכנסת אורחים שהיא בכלל מצות עשה דיוהלכת בדרכיו, נוסף על שהיא מעלה גדולה ממעלות

**גדולי הראשונים, רבינו חננאל וסמ"ג,
מדגישים יסוד זה שמלמדים אותנו הנביאים**

המידות. וזה לך האות, שהאריכה התורה בסיפור הכנסת אורחים דאברהם אבינו... וזה כי הקב"ה מכניס אורחים בכל זמן ועידן, בכל שעה ובכל עת ובכל רגע, כי אם לא היה מכניס אורחים ברגע כמימרא היה העולם אבד, רצוני לומר, כי כל העולם אורחים הם לגבי השם יתברך, 'כארח נטה ללוף' (ירמיה יד ח), כי גרים אנחנו והוא מכניס, וקיומם בהשפע שמשפיע עליהם, וכהרף עין אם לא השפיע עליהם והכניסם לקיום, אז הכל אבד. וזהו הענין שפירש הכתוב באורך מעלת הכנסת אורחים שהייתה באברהם, ושהוא גדול מהקבלת השכינה, כדאיתא במסכת שבת".

הרי שכל שההנהגה שהקב"ה עוסק בה היא תדירה יותר, נחשבת יותר להליכה בדרכיו ולידעה את ה' " המושג שהזכירה השל"ה הקדוש בתחילת דבריו בשם הסמ"ג.

נראה שיסוד הרעיון מוזכר גם בהקדמת "חובות הלבבות" בקיצור:

"...ואומר (מיכה ו ו) במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות, והיתה התשובה, הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך, ואומר (ירמיה ט ג) כי אם בואת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ופירוש ענין התשובה הזאת, שצריך המתהלל להתהלל בהבנת דרכי והכרת חסדי, להתבונן בבריאתי, ולהכיר גבורתי וחכמתי מתוך מעשי.

גם רבינו יונה בפירושו לאבות פרק א' על המשנה "הו מתונים בדין" כותב דברים ברורים מאוד, והנה חלק מלשונו:

"והטעם על מה שאמרו 'בדין', כדי להזהיר על הדינין יותר משאר הוראות, שהם עיקר גדול בידעת הבורא ית'. וכמו שאמר ירמיה הנביא ע"ה (ירמיה ט ג) השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום ה', ואיך ישכיל אדם לדעת את ה' והוא דבר הנמנע, אך בואת ידענו לעשות דין ומשפט כי השם עושה אלה. וזה הוא שנאמר (שם כב טז) דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי נאום ה', וכתב במקום אחר (מיכה ו ח) ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך". [ועיין היטיב ברבינו יונה בפירושו על משלי ב, ה].

רבינו יונה: איך ישכיל אדם "לדעת את ה'?"
בעשיית דין ומשפט כי ה' עושה אלה

פרק ג

וכל כך למה?!

מִשָּׁל לְמָה הַדְּבַר דּוּמָה

ניתן להסביר חומרת העניין של היחסים שבין אדם לחבירו על ידי משל פשוט. זוג נשוי שאין ביניהם הבנה מלאה, כל עוד קיימת הבנה בסיסית ואי ההבנה שוררת רק בדברים שוליים, אז הבעל יכול להבליג קצת והאישה לוותר קצת עד שישתוו. אבל אם אי ההבנה היא יסודית ומקיפה, וכל מה שבעיני הבעל חשוב ומקודש נחשב אצל האישה גרוע ונבזה, ומה שחשוב ביותר בעיני האישה הבעל מבטל במחי יד. האם אפשר להמשיך יחד חיי נישואין במצב כזה?

ובנמשל - הקבי"ה מודיע שוב ושוב, עליכם לדעת מי אני ובמה אני חפץ, במה אני עוסק תמיד ומה חשוב בעיניי. בדברים אלו אתם מזלזלים ואינכם מעריכים ואתם עושים את ההיפך תמיד! ומה שבעיניכם טוב וחשוב ואתם מרבים לעסוק תמיד במרמה, שקר, מריבות, לשון הרע ורכילות, הלבנת פנים, עינוי הדין, השפלת אביונים, ותולים בהם בטחונכם? בעיניי הן הנהגות רעות ומכוערות. אם כן חסרה לנו ההבנה הבסיסית ואיך נדור יחד?

העל-אלה לא אפקוד בם נאום ה', אם בגוי אשר כזאת לא תתנקם נפשי. על ההרים אשא בכי ונהי... ונתתי את ירושלים לגלים... והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם... "ירמיה ט ה-ג, טו

יסוד גדול נתפרש בנבואת ירמיהו כאן ונשנה גם בדברי נביאים אחרים.

אי הבנה בסיסית לאורך כל הדרך קיימת בין הקבי"ה - הבעל הגדול והקדוש - לבין כנסת ישראל - הרעייה הנאמנה. חסר כאן 'משכין שלום בית' מומחה. זה היה תפקידם של נביאי האמת שנשלחו ע"י השכם והערב להכריז בשמו ולגלות לעם במה הוא יתברך חפץ באמת.

עליכם לדעת במה אני עוסק תמיד ומה חשוב בעיניי, באלו אתם מזלזלים ועושים ההיפך

לדאבוננו, רדפו אותם והרגו בהם כי היה נעים יותר להקשיב לדברי החנופה של נביאי השקר שאחת המטרות שלהם היתה להגדיל את ערכם של המצוות שבין אדם למקום – החביבים על המון העם.

קל יותר להרגיש מושלמים בענייני בין אדם למקום מאשר במצוות שאדם מקבל כל הזמן תזכורות מחבריו ואינו יכול לרמות עצמו שהוא משולם.

מה לא עשו כדי לסתום את פיו של ירמיהו הנביא ונביאים נוספים! תיאורים ארוכים בספרי הנביאים האחרונים מספרים הכל. אותם משפטים שירמיהו היה צועק לפני חורבן בית המקדש וכל כך קשה עבדו להשתיקו, אנו מזמזמים ונאנחים בהם אחרי החורבן כבר אלפיים שנה, במגילת איכה שכתב.

קשה עד מאוד לשנות את ההשקפה המוטעית המושרשת בנו המזלזלת וממעטה בערכן של מצוות בין אדם לחבירו. גם בקרב אלה המשקיעים מאמץ להשתפר, אין תחום זה נחשב כבסיסי ואינו תופס את מקומו הראוי לו בסולם העדיפויות. יש הרואים בזה ענייני חסידות והידורים. ויש המתייחסים לזה כעניין טכני ותיקון העולם שבא להסדיר את היחסים שבין אדם לחבירו, לתקן את החברה ולהנעים לנו את השהות בעולם הזה. אין הם מחשיבים זאת כעבודת ה' ממש.

אנו תמהים ושואלים ללא הרף, למה בית המקדש עדיין אינו עומד על תילו? הרי אכשר דרא והמצב הרוחני שלנו השתפר ללא היכר. [עכ"פ החלק של העם השומר תורה ומצוות, חוץ מכל התינוקות שנשבו והרשעים וכו', והרי רשעים היו גם בימי בית ראשון ובית שני, והרבה.] אבל הנביא צווח – ישעיהו פרק ו ט-יב:

ויאמר לך ואמרת לעם הזה, שמעו שמעו ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו: הַשְׁמֵן לֵב הָעָם וְאֹזְנוֹ הַכְּבֹד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ, פֶּן-יִרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמַע וּלְבָבוֹ יִבִּין וּשְׁבַר וּרְפָא לוֹ: וְאָמַר עַד מַתִּי אֲדַנֶּה, וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם שָׂאוּ עֵרִים מֵאִין יוֹשֵׁב וּבְתִים מֵאִין אָדָם וְהֵאדְמָה תִּשְׂאָה שִׁמְמָה: וַיִּרְחַק ה' אֶת הָאָדָם, וּרְבֵה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

שנאו נביאי האמת וניסו לסתום פיהם, גם בגלל המוסר החרیف שלהם על חטאים לחבירו

ושם בפרק נח א-ב:

קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך, והגד לעמי פשעם ולבית
יעקב חטאתם: יום יום ידרושין ודעת דרכי יחפצון, כגוי אשר צדקה
עשה ומשפט אלהיו לא עזב, ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים
יחפצון...

כדי לחדד יותר את המסר נרשה לעצמינו להמשיך ולהעמיק את המשל
שהתחלנו בו.

אשה נשואה שאינה ממלאה את תפקידיה, הבית תמיד מלוכלך והפוך
הילדים מוזנחים ורעבים אין כביסה נקיה וכו'. כל פעם שבעלה מעיר
לה ומוכיח אותה היא מתקשטת ומתייפה יותר, מוסיפה עוד תכשיט
כדי למצוא חן בעיניו וכועסת על שמנסה להסביר לה ולשים אותה
במקום.

הקב"ה שלח שליחים ללא הרף, הוכיח וגילה דעתו ורצונו ואנחנו
הוספנו עוד ועוד קרבנות, פרים שמנים יותר... ציציות יותר ארוכות,
רצועות תפילין יותר שחורות, אתרוג יותר נקי, לולב ישר יותר, סוכה
מקושטת יותר, עוד חומרה ועוד חשש לדעת יחיד הדחוי מההלכה.

חס ושלום, אין הכוונה לזלזל בכל הדברים הקדושים הללו ולא לערוך
השוואות בין המצוות שבין אדם לחבירו לבין אלו שבין אדם למקום.
אדרבה, עם ישראל נועד להיות ממלכת כוהנים וגוי קדוש. להיות
מסורים לה' תמיד ולעבדו בלבב שלם, להללו ולשבחו ולעסוק בתורתו.
"עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו". והם מצוינים בין הגויים ע"י המצוות
שבין אדם למקום דוקא אבל חובה עלינו לסדר את השקפתנו לפי רצון
ה' המתגלה לנו ע"י עבדו נביאי האמת שתורת "בין אדם לחבירו"
חמורה מאוד בעיני ה' וכבידת משקל²²!!

קשה מאוד לקרוא את הדברים וקשה עוד יותר לכתוב אותם. יותר
קל ונעים להתיישב כל שנה מחדש על שרפרף ולהיאנח, להפטיר
כדאשתקד בכמה מאמרי חז"ל "בעוון שנאת חינם נחרב ביהמ"ק
ושעדיין השטן מרקד בינינו..." "ו...כל מי שלא נבנה בימיו כאילו נחרב

**הקב"ה גילה רצונו ללא הרף, אבל אנו הוספנו
עוד קרבנות שמנים יותר, ציציות ארוכות יותר**

בימינו" וכו'. לנשק את ספר הקינות ולהצניעו במקומו הקבוע, לשנה הבאה.

אם ביהמ"ק היה עומד כבר על תילו בוודאי שלא היינו צריכים להתעסק בכל זה. אבל עובדה שהחורבן גדול ואנו שקועים אלפי שנים בבוץ הגלות בזמן שעומדים לפנינו דבריהם הלוהטים וצעקותיהם הנואשות של נביאי האמת שחזו את החורבן ומסרו לנו בשם ה' את הסיבות **האמתיות** לכך ומה ה' שואל מאתנו כדי לבנותו מחדש.

הנביא מיכה צווח "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך?! אתה שואל בני אדם מה טוב? ...נביאי האמת יגידו לך מה ה' דורש ממך!

שיהיה ברור! גם חז"ל התריעו קשות על חומרת החטאים שבין אדם לחבירו. לדוגמא, הם שוקלים חטא לשון הרע כנגד ג' העבירות החמורות שהם ביהרג ואל יעבור, ועוד הרבה מאמרים כיוצא באלו.

הם גם מלמדים אותנו (סנהדרין קג.) "ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, כת לצים, כת שקרנים, כת חניפים, כת מספרי לשון הרע". מדובר במידות רעות שהם במהות האדם ולא במעשים רעים ועבירות שעליהם יש גיהינום. בעלי המידות הרעות מנוגדים בעצם להקב"ה שהוא תכלית השלימות ומעוטר בשלושה עשר מידות של רחמים. לכן אין הללו יכולים לדור יחד עם הקב"ה בכפיפה אחת ולהדבק בו ית', כמו במשל הנ"ל.

גם בהקשר לחורבן ביהמ"ק דבריהם ברורים מאד. **אך כמה דיו נשפך במשך הזמן כדי להוציא מאמרים אלו מפשטם ולהתאימם להשקפה שלנו ולסולם העדיפויות שלנו!** לכן בחרנו להתמקד בדברי הנביאים החריפים והעוצמתיים שקשה לטשטשם ולהוציאם מפשטם²³.

עבודה מהודרת 'בין אדם למקום' על חשבון 'בין אדם לחבירו' הלא הנביא עצמו עומד ומשווה בין ההתייחסות שלנו למצוות שבין אדם לחבירו ובין ההתייחסותנו למצוות שבין אדם למקום ומתריע על

קל יותר להתיישב על שרפרף, להזכיר מאמרי חז"ל, לנשק ספר הקינות ולהצניעו לשנה הבא

סולם עדיפויות מסולף שלנו ועל הזלזול שאנו רוחשים לאלו הראשונים מול האחרונים. ולא עוד אלא שהנביא מזהיר שבל נשלה את עצמנו שעבודתנו המהודרת למקום תחפה על חולשותינו כלפי חברינו. אלא ההיפך הוא הנכון. כמו שמסביר לנו כאן הנביא ישעיה שהצומות והשק והאפר וכל העבודות החשובות אינן מקובלות לרצון לפני אדון כל כי דווקא העבירות כלפי הבריות הן מעכבות אותם מלהתקבל. סגנון זה מצוי הרבה בנביאים.

בתור דוגמא נצטט כמה פסוקים מהפטרת יום הכפורים שחרית, בפרק נז נח בנביא ישעיהו, ובעיקר בפרק נח פסוקים ג-יב. הנביא מייסר את העם על הצומות ומדוע אינם מתקבלים לרצון לפני ה':

(ג) למה צמנו ולא ראית ענינו נפשינו ולא תדע הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו: (ד) הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע, לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם: (ה) הכוזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה':

(ו) הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע [-התר הקשרים הרעים], התר אגדות מוטה [-התר אגודות המוטות שהוכנו לתת על צוארי העניים לרדות בהם תמורת חובתיהם], ושלח רצוצים חפשים [-תשחררו את העבדים הרצוצים בשנה השביעית] וכל מוטה תנתקו: (ז) הלוא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם [-עזור לקרוביך בעת דחקם]:

והנביא מיכה מייסר, פרק ו:

(א) בְּמָה אֶקְדֵּם ה', אֶכֶּף לְאֱלֹהֵי מְרוֹם, הֲאֶקְדַּמְנוּ בְּעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שְׁנָה: (ב) הֲרִצְעָה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרַבְבוֹת נַחְלֵי שֶׁמֶן, הֲאֵתַן בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בִטְנֵי חֲטָאת נִפְשֵׁי: (ח) הֲגִיד לְךָ אָדָם מִה טוֹב, וּמִה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ, כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאֵהֶבֶת חֶסֶד וְהִצַּנְעַת לִכְתֹּעַם אֱלֹהֶיךָ:

הם מתריעים על סולם עדיפויות מסולף, ושלא נשלה עצמינו שעבודה מהודרת למקום תחפה

וגם הנביא הושע, פרק ו:

(ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו, ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה, וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך: (ד) על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי, ומשפטיך אור יצא: (ה) כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעולות: (ו) והמה כאדם עברו בריתי, שם בגדו בי: (ז) גלעד קרית פועלי און, עקובה מדם: (ח) וכחכי איש גרודים חבר כהנים דרך ירצחו שִׁבְמָה, כי זמה עשו:

אנו מרגישים חובה להעתיק חלק מדבריו הבוערים של המלבי"ם כאן:

"על כן חצבתי בנביאים (אשר) הרגתים באמרי פי... כי חסד חפצתי ולא זבח... מצייר במליצתו נשגבות, ה' שלח את נביאיו להוכיח את העם אשר חשבו שברוב הזבחים והעולות שהם מתמידים להקריב יתנו לה' שוחד ומתן ויכפרו פניו עד שהותר להם לעשות כל רע, כמ"ש הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר, ובאתם ועמדתם לפני בבית אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו, והנביאים הגידו להם אמרי פיו של ה' שה' יאמר חסד חפצתי ולא זבח, שאינו חפץ בזבחים ועולות רק שיעשו חסד ושידעו דעת אלוהים, והעם קמו על הנביאים והרגו אותם בעבור נבואה זאת שניבאו, ובזה יצייר כי ה' הרג את הנביאים באמרי פיו, שע"י אמרי פיו שניבאו בשליחותו נהרגו וה' היה הסיבה להריגתם וכאילו הוא הרגם.

אולם במה שנהרגו הנביאים ע"י דבור זה והם מסרו נפשם למות עבור הדבור הזה שדברו לאמר כי חסד חפצתי ולא זבח, נשאר הדבור הזה קיים ומתמיד בלב הדורות הבאים כדבר החקוק בעט ברזל על מצבות צור ואבן לזכרון עולם, ובזה יצייר המליץ שגוויות הנביאים הנהרגים נעשו כמצבות צורים ולוחות אבנים שעליהם חצב ה' את אלה הדברים, "חסד חפצתי ולא זבח",

וז"ש על כן, ר"ל על אשר חסדכם דומה כענן בקר ואינכם עושים חסד ולא יודעים אלוהים, ע"כ חצבתי בנביאים ר"ל בגופות הנביאים אשר הרגתים באמרי פי, חצבתי וכתבתי עליהם בעט ברזל לאמר כי חסד חפצתי ולא זבח, שהזבחים והשלמים שאתם מביאים שראשית עניינם

**"הרגו את הנביאים על שהוכיחו 'חסד חפצתי
ולא זבח' וגופותיהם נשארו כמצבות לדורות"**

היה שיאכיל בשרם לעניים בקודש, עיקר חפצי הוא החסד לא הזבח. ודעת אלוהים חפצתי מעולות, העולה שהיא כליל לגבוה עיקרה הוא שידע את ה' ושראוי שיקריב את עצמו כליל על מזבחו לרצון ועיקר חפץ ה' הוא דעת אלוהים, לא העולה, כן נשאר חרות וחצוב בגוויות הנביאים הנהרגים... " עכ"ל.

ונסיים עם נבואת זכריה, פרקים ז-ח. בעת בניית בית שני ועליית חלק מהעם לארץ ישראל, אלו שנשארו בבבל שלחו לשאול האם עדיין צריכים לצום בתשעה באב ובשאר הצומות או שמא כבר הגיעה הגאולה השלימה? עיי"ש תשובה ארוכה בשם ה'. תמצית התשובה על פי המפרשים היא שוודאי עליהם להמשיך לצום כי הגאולה השלימה תהיה רק כשישובו כולם בתשובה שלימה ויקיימו את מה שרוצה ה' מעמו עיי"ש. נצטט כאן כמה קטעים:

זכריה פרק ז: (ח) ויהי דבר ה' אל זכריה לאמר: (ט) כה אמר ה' צבאות לאמר, משפט אמת שפוטו, וחסד ורחמים עשו איש את אחיו: (י) ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשקו, ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם: (יא) וימאנו להקשיב, ויתנו כתף סדרת, ואזניהם הכבידו משמוע: (יב) ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח ה' צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים, ויהי קצף גדול מאת ה' צבאות: (יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו, כן יקראו ולא אשמע אמר ה' צבאות: (יד) וְאֶסְעַרְם עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּם, וְהָאָרֶץ נִשְׁמָה אַחֲרֵיהֶם מֵעוֹבֵר וּמִשָּׁב, וַיִּשְׁמְנוּ אֶרֶץ חֲמֵדָה לִשְׁמָה:

פרק ח': (יד) כי כה אמר ה' צבאות כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבותיכם אותי אמר ה' צבאות, ולא נחמתי: (טו) כן שבת י זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלים ואת בית יהודה, אל תיראו: (טז) אלה הדברים אשר תעשו, דברו אמת איש את-דעהו, אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: (יז) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם, ושבעת שקר אל תאהבו, כי את כל אלה אשר שָׁנֵאתִי נאם ה':

תשובת זכריה הנביא: הגאולה השלימה תהיה רק כשישובו על חטאי בין אדם לחבירו

(יח) ויהי דבר ה' צבאות אלי לאמר: (יט) כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים, והאמת והשלום אֶהְבּוּ:

יתן ה' שמעט הדברים שכתבנו כאן בדם לבינו, יעירו ויעוררו את האהבה, אהבת ישראל אמתית מתוך דביקות במידותיו, מידות הרחמים של הקב"ה, והליכה בדרכיו. ועל ידי כך תתעורר אהבתו הגדולה לעמו ישראל, ונזכה לגאולה שלימה מתוך חסד ורחמים, בניקל ובקרוב.

חכמת הנפש חקר התכונות על פי התורה

השנאה מה היא? 141

א: הבנת תהליך השנאה, 143

ב: הפגת השנאה, 154

ג: הבחנות בסוגי השנאה, 159

ד: מוחות השנאה לרשעים, 166

השנאה, מה היא?

תיאור וניתוח תכונת השנאה על פי התורה

הקדמה

במצוות הקשורות לחפץ גשמי מוגדר אין עלינו לעמול כ"כ להגדיר מה הוא בדיוק ה"חפצא דמצוה", כגון תפילין, מצה ושופר, חלב, בשר בחלב, ושעטנז, וכיו"ב, ופנוים אנו להתעסק בדיני ותנאי המצוה. אולם במצוות הלבבות הקשורות לנפש האדם – ושמצות לא תשנא היא אחת מהן – הרי שעוד לפני שנוכל להתחיל לברר הדינים, חייבים אנו לחקור ולהתבונן מהו ה"חפצא" בכלל. איזו מחשבה והרגשה מבין ים ההרגשות ההומות והמעורבות יחד בלבו של אדם – נקראת בתורה "שנאה" ונאסרה בלאו.

ואל יטעון האדם, אדרבא היא הנותנת היות ובשעת מעשה קשה מאד, או אף לא שייך, לברר המחשבות וההרגשות ולבודד מביניהן זו האסורה ולהרחיקה מלבו, ולכן כאונס יחשב, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת וכו'. טענה זו איוולת היא, והרי כמה מילים מהספר "השלמת המידות": "הרהיג שלמה פיניולבר, קידן תרפ"ה, פ"א:

"...וכמו מצות עשה של בערב תאכלו מצות, היאמר אדם כי יבוא בלילה לביתו וימצא מצות מוכנים לפניו, ומכל שכן כשהוא במדבר שאין לו מי שיכין בעדו, וכיון שיש מצות עשה 'בערב תאכלו מצות', הכוונה לקחת חיטים ולטוחנם וללוש ולאפות, וכן שארי מצוות התורה אינן באין מאליהם רק על ידי היגיעה, כן במצוות עשה אלו [התלויות בלב] אינן באות מאליהן, אלא שצריכה יגיעה רבה שילמד בעיון היטב עד אשר יעלה קנין המידות הנשגבות בידו", עכ"ל..

גם בשאר המצוות אין אנו מוצאים שום דבר מוכן ומזומן לפנינו מאליו, כמה טרחות אנו טורחים וכמה יגיעות אנו יגיעים בכל מצוה להכינה כתיקונה וכהידורה, אלא שאין אנו מבחינים בזה כי רגילים אנחנו בכל היגיעה הזאת. כן הדבר ממש גם במצוות הלבבות שחייבים אנו להכין ולטרוח הרבה, **ולפני זמן המעשה**. חייבים אנו לברר וללבן המחשבות וההרגשות לברור ולטחון, ללוש ולאפות, עד שיהיה מוכן לפנינו בצורה בהירה ה"חפצא דמצוה" – דהיינו, המחשבה או ההרגשה הנכונה שעליה צייתה תורה [במצות עשה] או אסרה תורה [במצות לא תעשה].

נפשו של אדם והרגשותיה, עמוקים מיני עומק, ולא יפלא הדבר שהרי הנפש היא חלק אלוק ממעל, ואין לה סוף, ושכיח שתהליכים שלמים של מחשבה והרגשה יכולים להתהוות ולחלוף ממש כהרף עין [ולפעמים אף בבת אחת]. ולכן אין לצפות למצוא סדר ההרגשות במציאות בדיוק כפי שמתואר בספר. גם אין ההרגשות בתוך הנפש מסומנות במספרים ובאותיות, רק העיקר להשתדל באופן כללי בהבנת תהליך מסוים בדרך סיבה-ומסובב, ועיי' יקל יותר לזהות הרגשה מסוימת במציאות למרות שמעורבת בהרגשות אחרות והרגשה זו עצמה חולפת במהירות כהרף עין.

מאמר זה שלפנינו מתיימר לנסות – נסיון צנוע – לחדור לתוך ליבה של ה"שנאה", גורמיה ותוצאותיה. פשוט הדבר שאינו בא לקבוע בהחלטיות, אלא לעורר לב המעיינים לחקור ולהבין מכלול המחשבות המתעוררות בלב השונא.

בעבודת החקירה להכנת המאמר לא הסתמכנו על מקורות פסיכולוגיים למיניהם, היסוד למחקר היו מקורות הלכתיים או הקרובים להלכה, בנוסף למקצת תצפיות במציאות, והשתדלות להבנת המציאות "כפשוטו" עד כמה שידינו מגעת. והיה אם על ידי מאמר זה אך יתעוררו לחשוב ולהתבונן, לנסות להבין רחשי לב האדם כדי לשמור ולקיים מצוות השי"ת התלויות בלב, והיה זה שכרנו.

במהדורה זו מובא עיקר המאמר שנדפס לראשונה ב"בין אדם לחבירו" כרך א' (עמ' 288-305) – המעונין לעמוד על כל היקף הענין יעיין במקור.

פרק א'

הבנת תהליך השנאה, גורמיה ותוצאותיה

"השנאה הוא הרגש כאילו מציאות איזה יצור ניצבה כצר וכמפריעה למציאות עצמנו, וכי ביטול מציאות היצור יכול להשלים ולמלאות את חסרון מציאות עצמנו, זאת אומרת, כי לא נוכל לחוש עצמנו בשלווה ובבטחה כל עוד הדבר ההוא מתקיים במציאותו".

רש"ר הירש ז"ל "חורב" [תרגום אהרנזאהן עמ' 85]

"שנא = סנה. השונא מבקש לעשות מעשה קוץ. הוא דוחה את חבירו ומרחיקו מעליו. קיומו נראה לו כמעכב את הצלחתו, והוא מבקש להרחיקו ולנוונו עד כדי ביטול קיומו".

"אהבה – דורש קיום הזולת; שנאה – ריחוקו עד כלה".
רש"ר הירש ז"ל בראשית כב ב, ויקרא יט יז

תכונת ה"שנאה" מוזכרת בתנ"ך ובחז"ל פעמים רבות. שלשה כינויים עיקריים יש לה לתכונה זו במקורות: שנאה, איבה, ושטמה. בהגדרת ההבדלים בין כינויים אלו דנו המפרשים והעלו מסקנות שונות²⁴ (ההערות בעמוד 225). נתייחס כאן בעז"ה למושג "שנאה" בכללותה על כל צורותיה, במה שנוגע ללאו דלא תשנא.

א. גורמי השנאה העיקריים

גורמי השנאה [ה"גירויים"] העיקריים הם שלושה:

(א) הגורם הבסיסי, והחזק מכולם בדרך כלל, הוא פגיעה מחבירו, בעיקר באופן שהפגיעה עדיין נמשכת, או שנשקפת סכנה לעתיד מפגיעה דומה, ואין בכוחו לסלק מעצמו איום זה²⁵.

ולאו דוקא כשנפגע הוא עצמו, אלא כל שפגע פלוני בדבר השייך והמקורב אליו כגון שהכה את בנו או זלזל באביו ובמשפחתו, או אפילו זלזל בכבוד רבו, בחבירו הטוב, או בכבוד החוג שאליה משתייך וכן כל כיו"ב, שפוגע בדבר השייך אליו ומחשיבו כחלק מהמציאות של עצמו.

ולפעמים אף לא מדובר בפגיעה של ממש רק שהלה לא הטיב לו כפי שציפה, וכגון שלא עזרו בעת דחקו כפי שרצה, וכל כיו"ב.

(ב) תחרות. והיינו שחבירו מתחרה בו, לפי הבנתו, להשיג קנינים הנצרכים לחיים החומריים, כגון פרנסה וכיו"ב או בצרכים הנפשיים, כמו כבוד, מעמד ושררה. והיא הנקראת שנאה-מחמת-קנאה. והיא אחת מהצורות של "שנאת חנם". וכהגדרת הרש"י הרש לעיל וכמש"כ בהמשך דבריו בפירושו עה"ת (ויקרא יט):

"ואכן שנאת חנם שכחה בלב ההדיוטות. דים לאלה שאם מתחרה איתם ב'מלחמת הקיום'... ואע"פ שהוא נאבק באמצעים כשרים, מעכב את שלומם, והם מצפים להרחקתו ולאבדנו הגמור".

וזהו כעין מה שאמרו חז"ל "אומן שונא את בני אומנותו"²⁶.

(ג) הבדלי השקפות וחילוקי דעות תהומיים באופן שהדעות הן כל כך חלוקות וגם נוגעות לאנשים עצמם עד שכל אחד הוא מופרך לגמרי ופסול בעיני חבירו. ולכן נחשב כאילו כל אחד פוגע בחבירו ממש, בפרט כשנפגשים יחד, כי פסילת האישיות צער גדול הוא לאדם, ואינו שונה מאשר מכהו או חובל בגופו, וכן כאן שמכים כל אחד את חבירו נפשית, וזה גורם שנאה ומתח גדול ביניהם.

ולא רק באנשים פרטיים שהם בעלי דעות מנוגדות, אלא כל שני אנשים הנפגשים יחד וכל אחד מהם שייך לחוג אחר ושני החוגים הם בעלי השקפה מנוגדת – באופן שהבדלי ההשקפה הם עמוקים – יוולד ביניהם מתח, ולפעמים יגיעו עד שנאה ממש²⁷.

ב. תוצאות השנאה – "תגובות"

עיקר מידת השנאה הטבועה בנפש האדם היא אמצעי של התגוננות הנפש וה"אני" מפני מתנגדיה ומיצריה מבחוץ. וכמו תכונות אחרות של הנפש הבאות במטרה לעזור לנפש להיחלץ ממצבי לחץ מסוימים, ככעס ונקמה וכיו"ב, וכל כח מכוחות הנפש וכן כל מידה ממידותיה, יש לה סיבה ומטרה, [כמו שבגוף האדם אין שום אבר מיותר אלא הכל עשה הקב"ה בחשבון ודעת, כמו כן וכל שכן בנפש, שאין שום "אבר" ומידה מיותרים בלי סיבה ומטרה, וכידוע לעוסקים בתורת הנפש], אלא שאם משתמשים בשנאה שלא במקומה עפ"י תורה, הריהו עבירה גמורה, כי לא מדובר כאן ב"התגוננות" נקיה אלא

בהתגוננות הבאה על ידי תוקפנות והכרזת מלחמת חרמה מצד הנפש, וכמו במידות רעות אחרות.

גם הרש"ר הירש ז"ל (בראשית א כא) מקשר בין המילים: זנה, שנא, סנה וצנה. ומבאר, שהראשון [זנה] פירושו להסיר האהבה, השני [שנא] להעלות שנאה, השלישי [סנה] לדחות תוך כדי הגנה, ומכאן סנה = קוץ, והרביעי [צנה] מגן דוקרני, עכ"ד.

הרי לנו עוד הגדרה קולעת למידת השנאה: סנה, לדחות ולפצוע תוך כדי הגנה, צנה, מגן דוקרני. היינו שעיקרה של המידה הוא התגוננות עצמית של הנפש, אך דרך ההתגוננות היא על ידי "דקירה" ופגיעה בחבירו. [ואע"פ שבמהותה אין השנאה דוחפת למעשים אלו רק היא התחושה הרעה וקשה כלפי מי שמתנגד לעצם קיומה, והדחפים לנקוט פעולות כמו התגוננות או תקיפה באות בהמשך כתוצאה].

על פי זה יש להבין היטב תהליך השנאה ומהותו, וגם תוצאותיה והתנהגות האדם על פיה. ונפרט קודם תוצאות ותגובות השנאה ובהמשך נידון על השנאה עצמה.

באופן כללי יש לחלק תגובות השנאה לשלשה סוגים

(1) מצפה לרעתו ושמה לאידו

הסוג העיקרי והחזק ביותר הוא שהאדם השונא את חבירו מקוה ומצפה לכליונו וכשלונו, ובנוסף – וגם כתוצאה מכך – "שמח לאידו", היינו ששמח ויש על כל כשלונו שמגיע אליו, גדול כקטן, וכש"כ ששמח בנפילתו הגמורה וכמאמר הכתוב במשלי: "בנפול אויבך אל תשמח". דוגמא לזה יש בכמה מקומות בתורה, כגון "מבקש רעתו" (במדבר ל"ה כ"ג ועוד).

[זהו דרך אחד איך שהנפש נחלצת מסבלה, כי מתנחמת היא ומשתעשעת בתקוה כי יכלה מתנגדה, ובינתיים מתנחמת בכל צרה וכשלונו שבאים עליו. מחשבות אלו ודומיהן מקילות ומרגיעות הנפש הסובלת].

בתוך סוג זה יש להבחין עוד בשני מינים:

א. מצפה ומקוה לכליון שונאו ושמח לאידו, אבל הוא עצמו אינו מוכן לעשות דבר בכיוון הזה והוא פאסיבי ולא מעשי בשנאתו. וכפוסק בתהלים (מא ו): אויבי יאמרו... מתי ימות ואבד שמו, ובמשלי: בנפול אויבך אל תשמח.

ב. אינו מסתפק בתקוות וכיו"ב אלא הוא עצמו רודפו ומשתדל בפועל לפגוע בחבירו בستر או בגלוי [או למסרו לידי אחרים שיפגעו בו], ולפעמים התוצאות שבאמת מצליח לפגוע בו ולהזיקו הלכה למעשה. שנהא פעילה ואקטיבית כזאת היא הדרגה הגרועה ביותר בשנהא. ולדוגמא שנתא האחים ליוסף "ויתנכלו אותו להמיתו", ושנתא שאול לדוד שהיה רודפו כדי להרגו.

אמנם יתכן ששני מיני שנהא אלו אינם נבדלים בחוץ השנהא דוקא. שאין הכרח שבסוג השני, הפעילה, השנהא שבלב חזקה יותר, אלא תלוי הדבר בטבעו של השונא, שאם הוא איש מעשי ופעיל אז גם שנתאו מעשית ופעילה, ואם הוא בטבעו אדם של "שב ואל תעשה", תהיה שנתאו שישב באפס מעשה ויצפה שהדברים יקרו מאליהם.

עצמת הרעות והצרות שמייחל שונא זה לשונאו, וכמו כן סוג הרעות ששמח עליהן כשבאות עליו, תלוי בעומק השנהא וכמשנית באורך ב"בין אדם לחבירו" כך אי סוגיא ב' "שיעור השנהא האסורה"

(2) ניתוק יחסים

ובשפת ההלכה: "אינו מדבר עמו שלושה ימים באיבה". פירושה של תגובה זו אינו ניתוק הקשר גרידא והוא רק "בורח" מחבירו, כי הרי ניתוק יחסים אמיתי כולל גם התעלמות מוחלטת מחבירו, ואפילו בעת צרתו [כי תראה חמור "שונאך" רובץ תחת משאו – וחדלת מעזוב?], ואינו נותן לו מה שאדם נותן לחבירו אפילו בדברים חיוניים, ובמקרים חמורים – היינו בשנהא עמוקה וחזקה – אפילו עומד על דמו חיו ואינו מצילו ממות [תלוי לפי עצמת הניתוק והשנהא וכדלעיל].

כוונת ה"נפש" בהתנהגות זאת מובנת, שהיא נעזרת על ידי הדמיון ובמקום רק לשבת ולצפות בכליון עינים אימתי ימות, הרי היא מחליטה מיד שמבחינתה הריהו כמת וכבר אינו קיים במציאות, ועל ידי שלילת מציאותו מכל וכל נחלצת ממיצר במקרים רבים ונרגעת, אך לא בכל המקרים וכדלהלן.

לפי הבנה זו בדרכי הנפש, שניתוק היחסים המוחלט מתפרש כעין "רציחה דמיונית" של השונא, הרי מובן למה בשיעור של "אינו מדבר עמו ג' ימים באיבה", אמרו בגמרא (סנהדרין כז: ובמכות ט:): שהשונא נחשד לעדות שקר אף בידיני נפשות, וגם נחשד להורגו במזיד [וליי"א בשוגג קרוב למזיד, והיינו שאינו שומר מזיקו ממנו כדבעי מתוך שנתאו]. ואם היינו מפרשים ה"אינו מדבר" סתם כניתוק יחסים "תמים" וזמני, קשה להבין החשדות החמורים הללו על השונא.

אבל מכיון שמאחורי "ניתוק יחסים" זה מונח היסוד של שלילת המציאות של חבירו מכל וכל²⁸ בצורה אכזרית, ולכן אח הוא לרודף ומזיק בידיים, ויכול גם הוא להגיע לידי כך כי בדעה אינו רחוק ממנו, ולכן חשוד הוא על כל האמור.

אולם ביסודה של תגובת "ניתוק יחסים", מסתבר שבנוסף לתגובה הרצונית [קצת] לנתק היחסים מכח חשבון מסוים ותועלת, וכאמור, קיים גם דחף בלתי רצוני להתרחק מהשונא ולברוח ממנו ואפילו לא להסתכל עליו. זה מאחר שהם "מנוגדים", ולפי דעתו קיומו של כל אחד הוא על חשבוננו של השני בבחינת, "כשזה קם זה נופל", ואפילו רק לראות בקיומו והצלחתו של שונאו זהו כמו לראות חורבנו של עצמו. זה ודאי דבר שאין האדם רוצה בו.

ולכן טבע השונא הוא "לברוח" משונאו כבורח מפני אש, ומשתדל אפילו לא לראותו וכ"ש שלא לדבר עמו, ואף אם אינו יכול להצביע על תועלת מסוימת שתגיע מכח ניתוק היחסים²⁹. [עצם העובדה שהלה פוסל את אישיותו וכדומה מהוה סיבה מספקת לבריחה ונמנע מלהסתכל עליו ולדבר עמו, והוא מעדיף לנתק הקשרים ולהסיח דעתו ממציאות טורדנית זאת].

יסוד זה יש ללמוד מדברי הגמרא בגיטין דף נו: , בענין אספסיינוס [קיסר] כשצר על ירושלים ור' יוחנן בן זכאי יצא לדבר עמו ובאמצע השיחה הגיעה משלחת מרומי ואמרו שמינו אותו לקיסר, ומספרת הגמרא:

"הוה סיים [- אספסיינוס] חד מסאני, בעא למסיימא לאחרינא, לא עייל, בעא למשלפא לאידך לא נפיק, אמר מאי האי? אמר ליה [-] רבי יוחנן בן זכאין לא תצטער, שמועה טובה אתיא לך דכתיב 'שמועה טובה תדשן עצם' (משלי טו), אלא מאי תקנתיה, ליתי איניש דלא מיתבא דעתך מיניה ולחליף קמך, דכתיב 'ורוח נכאה תיבש גרם' (שם יז), עבד הכי עייל...". וברש"י שם: "ורוח נכאה, וכאשר תכאה רוחך מחמת השונא תיבש העצם שלך".

הרי לפנינו שראיית השונא היא ההיפך של שמועה טובה [של הצלחה] והיא כמו שמועה רעה, ולכן פעולתה על הגוף הפוכה משמועה טובה, וכמשנ"ת שראיית קיום השונא כמוה כראיית החורבן וההעדר של עצמו.

סוג זה של "ניתוק יחסים", דהיינו תופעת ה"בריחה", שכיח הרבה אך אינו ניתוק אמיתי, וגם אינו עונה להגדרה ההלכתית "אינו מדבר

שלשה ימים באיבה". אין כאן ניתוק עקרוני והחלטי אלא טכני, שלא "נעים" לשהות במחיצת אדם זה. וכבר נתבאר לעיל שבהלכה מוצאים אנו משמעות עמוקה בהרבה לניתוק יחסים, ובין השאר נחשד שונא כזה גם ברציחת שונאו.

(3) מבזה ומשפיל ערכו

סוג זה קל יותר וגם שכיח יותר. והיינו שבתור תגובה לשנאתו מבזה ומשפיל את שונאו בלבו, משכנע את עצמו ומשתכנע שהלה אינו נחשב לכלום ואין צריך להתחשב איתו כלל ולא להצטער בעבורו וכו', ולפעמים גם אומר כך לאחרים או דורש כך ברבים. ועל ידי כך יוצא לחירות ממנו ומשפיתו שהרי גם לפי מהלך מחשבה זו הרי הוא כאילו אינו קיים במציאות. [אלא שכאן המהלך הוא יותר שכלי ו"הגיוני", שמרבה להרהר בגנותו ולנפח חסרונותיו עד שמגיע למסקנה "הגיונית" הני"ל].

ג. היחס שבין ה"תגובות" וה"גורמים"

דוגמאות לדרכי התנהגות הנפש

לא נאריך לחקור מה קובע באיזה סוג תגובה יגיב האדם בשנאתו, ולמה פעם מגיב כך ופעם כך, ולמה אדם זה מגיב כך ואדם אחר מגיב אחרת³⁰, אבל נסתפק בהערה שקיים קשר הדוק בין גורם השנאה לבין סוג התגובה, והנפש בוחרת בדרך כלל בתגובה היעילה ביותר לפי גורם וסוג השנאה. ולדוגמא:

תגובה 2 – "ניתוק יחסים", לכאורה לא תעזור בגורם א' – "פגיעה", ולא בגורם ב' – "תחרות", שהרי חבירו פוגע בו בהווה, או שהוא מהוה איום לעתיד ומתחרה איתו, ומה יועיל לו דמיונו שכאילו אינו קיים בשעה ש"מרגיש" בחוש שהוא חי וקיים כל הזמן. וכמו כן לא תעזור לו תגובה 3 – "משפילו", שהרי במציאות סובל הוא ממנו ואף אם יחשיבו ללא כלום. ואדרבא מחשבה זו יכולה להחריף את סבלו. והתגובה המתאימה ביותר היא תגובה 1 – "מצפה לרעתו", שמתנחם הוא בסבלו על ידי שמשתעשע בתקוותיו ומצפה לאובדן שונאו.

גם לפעמים לא שייך במציאות להגיב בתגובה 2 – "ניתוק יחסים", וכגון כשמעבידו הוא זה המציק לו, וסובל ממנו, אך חייב להתייחס אליו כרגיל אם מעונין הוא שישאר הלה מעבידו. או שסובל מחמיו או חמותו או כל אדם אחר שאינו יכול לנתק יחסים ממנו או שקשה לעשות כן. אז נשאר בעיקר תגובה 1 – "מצפה לרעתו".

אולם סוג תגובה 2 – "ניתוק יחסים", משתמשים בו הבריות הרבה גם בגורמים א' – "פגיעה" וב' – "תחרות", כי אע"פ שסובל מחבירו כל הזמן אפ"ה אינו שם לב לסבלו וכאילו אינו קיים וגם משמש כעין נקימה שמרגיש שמענישו בזה שמנתק יחסים איתו ואינו מכיר בו, וגם מונע ממנו "שירותי חברה" הרגילים בין בני אדם.

ויש מקרים ש"ניתוק היחסים" בכוחו לפתור ולסלק הפגיעה מכל וכל, וכגון שעיקר הפגיעה היא תוצאה מהקשרים שיש לו עם אדם זה, וברגע שמנתק הקשרים נעלמת הפגיעה [מכאן ולהבא], ולכן במקרים כאלו יעילה תגובה זו גם בגורם א'³¹.

תגובה 3 – "משפילוי", אינה מתאימה כל כך לגורמים א' ב' וכדלעיל, אבל מתאימה היא מאד לגורם ג' – "חילוקי דעות", שעל ידי שמבטל ומשפיל מתנגדו בלבו אינו צריך להתחשב בהשקפתו וביקורתו, ובאמת שבגורם זה (ג'), שאר התגובות אינן מועילות כ"כ, כי ברגע שמדובר בויוכו ומרגיש מופרך באופן שכלי, לא ירגע עד שבאופן שכלי יבטל את חבירו, ולא ירגע בזה שמתעלם ממנו או שמחכה לכליונו. נמצא שתגובה 3 טובה לגורם ג', ורק לו³².

ד. מפגיעה לתרעומת

התוצאה הישירה – והראשונה בשרשרת התוצאות – מפגיעה, היא כאב לב, כעס ותרעומת בלב הנפגע על עצם הפגיעה ועל השפלת כבודו וכו', ומתוך התבוננות בזה מגיע אח"כ לשנאה. ונסה לנתח מהות תרעומת אלו ובמה נבדלות הן משנאה אמיתית.

והנה תרעומת הן טענות ו"קושיות" על הפוגע. **היתכן?! היתכן שהוא פגע בי כך וכך?** וכל מה שמתבונן יותר ומעמיק ומרחיב במחשבתו את ממדי הפגיעה, מתחזקת הקושיא, היתכן?! ובדרך כלל מלווה גם מחשבה מסוג "והלא אני התייחסתי אליו כל הזמן כך וכך... והוא... מה עשיתי לו? וענינו להעמיק עוד יותר את רעת הפגיעה, על ידי הצגת יחסו הטוב של הנפגע כלפי הפוגע, שהוא בניגוד משווע ליחס הפוגע אליו. וכמו כן אם הפגיעה חוזרת על עצמה עוד פעם, אז גם הקושיא מתחזקת יותר. וככל שקושיא זאת מתחזקת מתרבה הכעס והכאב, וחוזר חלילה שמתבוננים עוד ומתעמקות הטענות עוד וכו'.

ואם נעיין בפירושה של מחשבה זו "היתכן?!!" הרי נראה שעדיין אין כאן שנאה כלל, ואדרבא כל הקושיא הזאת בנויה על היסוד שהם אינם שונאים, ולכן מקשה ומתפלא, היתכן שעשה לי כזה? אבל בשונה

לא שייך להקשות קושיות כאלו. זאת אומרת, שכל התרעומות הן על המעשים של פלוני כלפיו, אבל לא שפלוני בעצם מהותו מתנגד אליו והוא שונאו.

סימוכין למה שכתבנו ש"תרעומת" אינה שנאה כלל, יש לראות בדברי "עמק הנצי"ב על ספרי דברים [פיסקא ל"ח עמ' ר"ג] בביאורו למה שיעור השנאה הוא ג' ימים כתב:

"אבל בפחות מג' ימים אין ראה ששונא הוא לו בעצם אלא מילתא הוא דנקיט ליה בלביה עליו ויש לו תרעומת עד שאינו יכול להתפייס, אבל במשך ג' ימים גלוי וידוע שאם לא היה לו שונא בעצם, היה מתפייס ממנו בזה הזמן", והדברים מפורשים.

ואף בגמרא נדרים (דף כ:): יש רמז לדבר, בענין בני תשע מידות שעליהם אמר הנביא (יחזקאל כ) "וברותי מכם המורדים והפושעים וכו'", ומפרט שם בני **מריבה** וגם בני **שנואה**, בתור שני סוגים. ומפרש שם רש"י ד"בני שנואה" היינו ששונא את אשתו ממש, ובני מריבה שרק יש ביניהם מריבה לפי שעה, ולכן הבנים אינם בכלל בני שנואה. ולכאורה מצב "מריבה" כולל בתוכו גם תרעומת, ומוסיף עליו, שגם פורץ החוצה בצורת ויכוחים, משא"כ בסתם תרעומת שנשארת בלב, ואעפ"כ עדיין אינו בכלל בני שנואה רק בני מריבה³³.

כאן יש לציין, שבשלב זה, שלב התרעומת, המצב והזמן האידיאלי שבו יכול האדם לקיים מצות עשה: לא תשנא, אלא, "**הוכח תוכיח את עמיתך**", שפירשו המפרשים שמצוה להוציא מלבו התרעומת שיש לו על חבירו ולהתווכח איתו כדי שלא יגיע לשנאת הלב. מובנה של המצוה הוא, שבמקום שיתבונן בכאב ויתעמק בתרעומת בלבו, "היתכן?" וכו', במקום זה יגלה התרעומת לפוגע ויתווכח איתו, היתכן? וכו', וכך קיים סיכוי טוב שיגיעו יחד להבנה, ויחסכו את כל השנאה הכאובה ותופעות הלוואי הקשות שלה..

ואע"פ שיתכן שעיקר החיוב של מצוה זו חל **כשכבר יש שנאה**, עכ"פ ברור גם לסברא זו, שאין צריך לחכות עד שתתעורר בלבו שנאה ממש כדי לקיים מצות הוכח תוכיח. אלא כל שמוכיח ומתווכח עם הפוגע ומוציא התרעומת שבלבו כדי **שלא יגיע לשנאה** עדיף.

ה. המשפט המסכם את התרעומת ומביא לידי שנאה

אולם לפעמים מסתיים שלב התרעומת במשפט מסכם שצורתו בערך כך: "אלא ודאי שבאמת הלה אינו אוהבי כלל, ואדרבא מזלול בי ושש

לפגוע בי בכל הזדמנות, ובחנם אני מתפלא עליו כל הזמן למה פגע בי בזמן שמעשיו נגדי מכוונים ומחושבים היטב כפי הרגשתו כלפיי".

מהלך מחשבה כזה הוא כעין תירוץ על כל הקושיות "היתכן? היתכן!", ועכשיו מתיישבות כולן כאחת על ידי שמערער כל היסוד שפלוגי הוא ידידו, ושעל זה נסמכו כל קושיותיו ופליאותיו. שהרי מאחר שפלוגי בעצם מנוגד לו ואינו "איש שלומי" כלל א"כ מה שייך להתפלא על התנהגותו הזאת כלפיו³⁴.

מובן שמשפט זה הוא היסוד שעליו נבנית אח"כ כל השנאה וההתנכרות שביניהם, כי משמעות המשפט היא מסקנה **שבצמ** הם מנוגדים ואינם יכולים להתקיים יחד במרחב אחד. וכלשון בני אדם "מנוגד לאינטרסים שלי".

היחס שבין שנאה לנקימה-ונטירה:

ומעתה קל להבין במה מתייחדת השנאה מנקימה ונטירה, כי המשפט המסכם שזכר, המסיק מסקנה מהפעולות לעצם הגברא, הופך את כל מהות היחס של פלוגי כלפיו והופכו מאוהב לאויב בעצם, וזהו מה שקובע אח"כ שם "שנאה". ובאמת בלי המסקנה הזאת כל מה ששייב לו כגמולו ו"ינקום" ממנו, לא יהיה אלא נקמה ולא יחשב פעולות הבאות מתוך שנאה, שמהות הנקימה היא להשיב לפוגע כגמולו בלי חשבונות רבים.

וכמו שרואים אנו אצל ילדים קטנים שכבר מפותחת אצלם מידת הנקימה ומקפידים לנקום תמיד ומיד בלי חשבונות. וכמו כן מוצאים אנו לפעמים קצת נקמה גם אצל אוהבים גמורים שהנקמה אינה שייכת לשנאה כלל, רק שהנפש אינה נרגעת עד שתראה בנקמת מי שציערה, וכפי שהאריך הרמב"ם בספר המצוות בלי"ת דלא תקלל חרש, לי"ת שיי"ז עיי"ש.

וכן לענין איסור נטירה, הרי שבתרעומת לבד עובר כבר באיסור זה לכאורה, [למ"ד שנטירה היא במחשבה, ועוד יתבאר בעז"ה במצות נטירה], כי בעצם זכירת הפגיעה עובר, [לשיטה זו], וכש"כ כשמתבונן ומעמיק בדעתו להתרעם, והופך בדבר הפוך והפוך בה וכל פעם מוצא בה טעם חדש בגנות הפגיעה. ורק אחרי משפט המסכם הנ"ל ממשיך אח"כ ל"שנאה" וכן מה שעושה הוא משום שנאה ונחשבות פעולות שנאה בנוסף ללאוין האחרים, שאין כוונתו רק להשיב לו כגמולו, אלא רוצה הוא בביטולו של חבירו ובהחלשת מציאותו, מאחר והוא מנוגד לו בעצם ואין שניהם יכולים לחיות "יחד" במדור אחד.

בספר "מצוות הלבבות" הגדיר חילוק זה במשפט אחד: "דשנאה ונטירה שני ענינים הם. דשנאה היינו ששונא את האדם, ונטירה אינו רק שנוטר על הדבר הזה", [הלכות נקימה ונטירה "דרך מצוותיך" אות ה-ו].

ו. השנאה עצמה וגבולה

עד כאן נתבארו קצת הגורמים לשנאה ותוצאותיה [התגובות], ברם העיקר שיש לברר עתה הוא ה"שנאה" עצמה מה היא, ומהו הגבול הדק שבין כעס, תרעומת והתמרמרות וכו', לבין שנאה אמיתית, שאסרה תורה בפסוק לא תשנא.

כבר הקדמנו שכל תכונות ותנועות הנפש אינן סתמיות ובלי תכלית, אלא יש להן מטרות וכדלעיל, ובדרך כלל הן דרכי התגוננות הנפש וצורות לחימה ב"מלחמת הקיום" שלה נגד כל המניעות והלוחצים וכו' שמבחוץ. אולם מובן שאם האמצעים הם פסולים ורעים, אז נקראת תכונה זאת "מידה רעה", ויש שאף נאסרו במפורש בתורה.

במצבי לחץ שיש בהם מה שקראנו "גורמים", הנפש **סובלת**, בכל מקרה לפי ענינו, וכדי **להיחלץ ממצור**, הנפש מגיבה בכמה דרכים, [בדרך כלל מעדיפה להגיב בתגובה היותר יעילה במקרה המסוים וכ"ל סימן ג'].

תגובה זאת היא קצת **רצונית** ושכלית – לעומת הרגשת הסבל שאינה נקראת תגובה וכש"כ שאינה רצונית, שהרי טבע האדם לסבול במצב זה, וכמו שבטבע הגוף שאם נכנס אדם למקום אש ונכוה מהחום, שעצם הרגשת הכאב היא תוצאה ישירה מהגורם [שנכנס לאש] ואינה **תגובה** מחושבת בפני עצמה, ורק כשעושה פעולות לכבות את האש, תגובתו זו נחשבת כבר **תגובה רצונית**.

ולפי"ז, יש להבין שעצם הרגשת אי-נוחות וסבל כשנקלע אדם למצב הגורם שנאה – אינה עדיין שנאה ממש, ורק אחרי שנחלצת הנפש לפעול ומתחילה להגיב באחת מצורות התגובה הנ"ל, שהצד השווה שבהן הוא ביטול מציאותו של האדם המתנגד והמפריע לו או לפחות החלשת מציאותו. [דוק ותשכח שזהו היסוד המשותף לכל התגובות, אלא שבכל מקרה לובש צורה אחרת לפי הענין ולפי סוג הגורם].

וזוהי שיטת הלחימה של הנפש להיחלץ ממצרים. אך שיטה זו פסולה היא מאחר שבאה לבטל ו"להרוג" את חברו המיצר לו לפי דעתו, וההתגוננות היא על ידי התקפה אכזרית ואינה התגוננות נקיה

ואמיתית, ואע"פ שאינה אלא מלחמה "נפשית" ולא מלחמה במציאות, נאסרה בתורה, [עכ"פ כלפי לישראל, אבל כלפי נכרי מותר להתנהג כך וכדמוכח בגמרא פסחים וכמבואר בסוגיא ג' פ"ג].

ולפי"ז היה אפשר לומר שבאופן שלא החליט בהחלטה גמורה על ניתוק יחסים וגם אינו מנתק ממש את היחסים עם חבירו, ואינו מתעלם ממציותו, [וגם אינו מתעלם מצרתו, כגון כשחמורו רובץ תחת משאו, וכש"כ שאינו עומד על דמו ח"ו], רק שמשתדל לא להיפגש עם חבירו **בורח** ממנו, כגון כשרואהו ברחוב עובר לצד השני, או כשיודע שישתתף הלה בחתונה פלונית משתדל לא לבוא לשם, אבל אם נפגשו יחד ידברו כמה מילים, וכש"כ אם הלה שואלו יענהו, הרי שבהתנהגותו זאת לא נקט שום פעולה המאפיינת פעולות ותגובות השנאה, אלא שרק **בורח** הוא, וכדרך הטבע לברוח תמיד ממצב כואב ולא נעים, ומאחר שסובל בחברתו של זה הרי הוא בורח ממנו, וממילא יש מקום לומר שעדיין לא נכנס בגדר שנאה האסורה לכאורה³⁵.

ובפרט באופן שאף אין מקפידים לא להיפגש, ורק שבעת שנפגשים מרגישים שלא בנוח, אחד בחברת השני, ואינם סובלים זה את זה. כמו ששכיח בין אנשים לפעמים שפלוני אינו סובל את אלמוני, וכל דיבור או מעשה שלו מקומם אותו, אבל אין ביניהם ניתוק יחסים ואדרבא לפעמים מרבים לישא וליתן, ויש ביניהם ויכוחים חריפים. וכמו כן אין ביניהם שום תגובה אחרת מתגובות השנאה, ואע"פ שלפעמים יש סיבות ממשיות לגרום מתח ביניהם, כגון שאחד מהם לקוי בתכונות דוחות, או משום קנאה וכיו"ב, שלכאורה אינה נקראת "שנאה" עדיין, ולא לזה כוונה התורה באיסור לא תשנא את אחיך בלבבך.

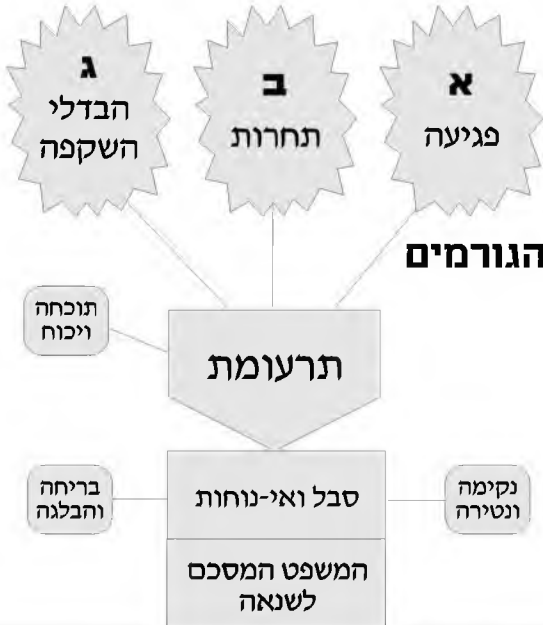
ויש להעיר: כל הנידון כאן במהות השנאה, במחשבות והרגשות הלב הובא כדי לעזור בהבנת דרכי הנפש ותחבולותיה ולשפוך אור על המידה העמומה הקרויה "שנאה", וגם כדי להבין כמה הלכות הקשורות למידה הזאת.

אך לענין שיעור השנאה להלכה ולמעשה כבר הבאנו בקיצור הלכה בפרק "שיעור השנאה האסורה" דעת אחרונים ששיעור השנאה הוא 'כל שלא דיבר עם חבירו ג' ימים באיבה, והיינו ניתוק יחסים בפועל מחמת מריבה וכמו שנתבאר שם באורך.

וממילא אין נפק"מ למעשה בגבול השנאה שבלבו, שהרי כל עוד לא עברו עליהם ג' ימים בניתוק יחסים מוחלט מתוך מריבה וכעס אין כאן איסור לא תשנא. ובאופן שיש ניתוק יחסים כשיעור, גם כן אין נפק"מ מה בלבם של השונאים, כי מקור הדין הוא מגמרא סנהדרין בדין שונא שפסול לדין ולעדות, ושם ודאי אין נפק"מ מה בלבו של השונא, שהרי העדים והבית דין יראו לעינים ואינם יודעים מה בלבו וכמש"כ האחרונים, ובכל אופן נחשב שונא ופסול לעדות.

וכן לענין לא תשנא צ"ל שהתורה אסרה השנאה בשיעור מוגדר ופשוט שאינו תלוי בצפונות הלב והבחנות דקות, וכל שרק ניתקו היחסים מחמת מריבה, ולא משום סיבה אחרת, הרי זה בכלל שנאה שאסרה תורה.

**טבלת סיכום למאמר: השנאה מה היא?
גורמי השנאה, השנאה עצמה וגבולה, והתגובות**

גבול השנאה כאן מתחילה השנאה גבול השנאה

התגוננות / מלחמה
נקיטת "פעולה"
נפשית רצונית

- 1 מצפה לרעתו ושמה לאידו רודף ומשתדל לפגוע פוגע בפועל
- 2 ניתוק יחסים התעלמות מהפסד ממון וכבוד עמידה על דמו
- 3 מבזה ומשפיל

התגובות

פרק ב'

הפגת השנאה

שלושה דרכים עיקריים יש לדעיכת ותפוגת השנאה:

א. פורקן: לגלותה, ולעשות מעשי שנאה [לפגוע בשונא בכל צורה האפשרית].

ב. פיוס: על ידי פיוס והתנצלות ובקשת מחילה.

ג. הזמן:

נבארם בעז"ה בקיצור ראשון ראשון;

א. פורקן

דרך זה של פריקת השנאה על ידי מעשי איבה ופגיעה בשונא פשוט מאד להבין, כי זהו הרי תוחלתה של השנאה מעת שנולדה בנפש, להילחם מלחמת חורמה כדי לבטל ולכלות את השונא או להחלישו. וודאי שלפגוע בו במציאות עדיף מאשר לשבת ולצפות לנפילתו, או לנתק היחסים ולדמיין כאילו אינו קיים יותר. דרך זה של פגיעה בפועל מרגיעה יותר את הנפש וביכולתו לבטל השנאה.

[אבל זרועה היא מכשולים, כי בכל מה שיעשה לשונאו לפרוק שנאתו, יעבור עבירות חמורות, ואין הכוונה כאן לומר שכל שונא יפרוק את שנאתו על ראש שונאו ח"ו, אלא הכוונה לברר טבעה של השנאה, ואיך היא דועכת].

ומוצאים אנו כך גם בהלכה, בדברי ה"חקרי לב" (וי"ד סי' פ) במש"כ לחדש דלכו"ע בעושה מעשי איבה כבר אינו עובר אח"כ על שנאת הלב כלל [ואף לחולקים על הרמב"ם וסוברים שסתם מגלה שנאה עובר עדיין], וסברתו כמש"כ, שעל ידי פעולות אלו נרגעה הנפש. והאריך עוד בדבר בספר "אורח נאמן" (או"ח סי' קמ"ו) בהג"ה מבן המחבר, ושם אף רצה לומר שעצם גילוי השנאה ג"כ מיישב לב השונא ואע"פ שלא פגע בשונאו בשום צורה אחרת.

וכן מוכח בתוסי' פסחים, שעצם הדבר שהשנאה מתגלה לשונאו זה גורם שישנאהו בחזרה, וכדכתיב כמים הפנים לפנים וגו', ומבואר שזה גופא שהלה שונאו משמש סיבה מספקת לשונא אותו, ושמע מינה שהשנאה נחשבת פגיעה. וזה מובן מכמה פנים, אם משום שסובל הוא על ידי שיודע שהלה שונאו, או משום הזלזול והפגיעה בכבודו שהרי

מרגיש הוא שפסול הוא בעיני שונאו, ושהלה שולל את כל מציאותו.

ב. "פיוס" והתנצלות

דבר פשוט ומפורסם שפיוס והתנצלות מרפאים את לב השונא משנאתו, והופך את האויבים לאוהבים. מהות הפיוס ומהו סוד פעולתו – שעיקרו הוא המילה "חטאתי!" או כל צירוף אחר של מילים בעל משמעות דומה. ובנוסף לזה גם קבלה על להבא שהדבר לא יישנה – טעונים ברור מיוחד ורחב, ונוגע לכל המצוות שבין אדם לחבירו וכל הפגיעות שאדם פוגע בחבירו (עיי' בטושייע או"ח סי' תר"ח). ובעו"ה נברר ענין זה בנפרד.

ג. הזמן

אמרי אינשי: "הזמן מרפא את הכל", [והזמן מבלה את הכל]. והמציאות כך היא גם בנידון דידן שרואים שאפילו שנאות חזקות ומחלוקות גדולות, עוברות עם הזמן. ומשולה השנאה לאש, כמו שבמדורת אש כל זמן שמוסיפים עצים ממשיכה לבעור, וכשלא מוסיפים הולכת ודועכת, כן הוא ממש באש השנאה והמחלוקת.

ומפורש כך גם בהלכה – בשו"ת "מים עמוקים" (ח"ב סי' ע"ב ד"ה אבל מ"מ) בשם הראנ"ח בענין נדר מתוך שנאה ואח"כ פגה השנאה אם יש להתיר הנדר על ידי פתח חרטה שאילו היה יודע שיתפייס לא היה נודר וכתב בתו"ד:

"אבל הסרת השנאה לא חשיב נולד לענין הדין שאין פותחין בנולד [פירוש, מצב חדש שנולד ולא ידעו עליו לפני כן שכך יקרה, א"י לפתוח בזה להתיר הנדר], **זשנאה עבידא דבטלה ודאי** ולא דמי לעשה תשובה [-שנחשב נולד כי אין חוששין שיעשה תשובה].

טבע האדם כך הוא – שהשנאה נחלשת בעבור הזמן, ואע"פ שאינו מגלה השנאה וגם אינו עושה מעשי איבה.

אולם מצאנו במפרשים שכתבו היפך מזה לכאורה, שדרך השנאה להתגבר ולהתחזק בלב בהמשך הזמן. והיינו אליבא דשיטת הרמב"ם דס"ל שהשנאה שאסרה תורה בלאו דלא תשנא היא שנאה נסתרת, והיא חמורה יותר משנאה גלויה (עיי' בא.ל. סוגיא א' בדברי החינוך ויד הקטנה ומצוות הלבבות ס).

ותמצית דבריהם, שכל עוד שהשנאה סגורה בפנים הלב, היא הולכת וגודלת ומעמיקה כל הזמן, ונהפכת לשנאה גדולה וחזקה עד שבסוף

גוברת ופורצת לחוץ, שאז כבר אין בכוחו לכלוא את השנאה בלבו, ויוצאת ברעש גדול, ויכול להגיע עד כדי רציחה ח"ו. וכן כתב ה"חפץ חיים" [לבאר דעת החולקים על הרמב"ם] שנאה גלויה חזקה יותר מאחר שכבר גברה ופלטה לחוץ עיי"ש. ומבואר מכל זה שדרך השנאה שבלב להתגבר ולהתחזק ולא לדעוך ולהתבטל. ויש לעיין מה פשר הדבר.

חילוק בין שנאה קטנה לשנאה גדולה

והנה ב"מצוות הלבבות" (אהבת ישראל דין יד) כתב חילוק להלכה בין שנאה קצת [שאינה "גמורה"] שאז צריך לשתוק ולהסתירה עד שתעבור מאליה ולא לעשות ממנה "עסק", אבל בשנאה גמורה וגדולה, ודאי אסור להסתירה בלב, וכמ"ש הרמב"ם, וצריך להוציאה ולגלותה ולדבר עם שונאו, וכפי הסבר האחרונים שהובאו לעיל בסכנת שנאה נסתרת.

וכדי להבין חילוקו של "מצוות הלבבות" ננסה גם כאן לנתח את טבע השנאה ועיי"ז יתברר לנו בעז"ה כל הענין.

ראשית נחקור למה שנאה נסתרת חמורה כ"כ, וטבעה להתפתח ולהתעמק יותר ויותר, בזמן שיודעים אנו שטבע הפעולות הנפשיות לפוג עם הזמן. והתשובה לזה לכאורה היא – שודאי מצד עצמה כשאין מתעסקים ואין חושבים על השנאה הרי היא נחלשת עם חילוף הזמן, אבל אם מתעסקים וחושבים בענין השנאה ובמה שגרם לה, אז מתעצמת ומתעמקת היא יותר ויותר. וסיבת הדבר היא, מכיון שהאדם הוא בטבעו בעל מחשבה ומתעמק, וכל מה שחושב על הפגיעה שפגע בו חבריו מעמיק להבינה וכל פעם מסתכל עליה מנקודת ראות אחרת – "ואע"פ שכך וכך....", "ועד כדי כך...." – וכל פעם שמעיין בדבר הרי אין בית-המדורש בלי חידוש ומתחדשות לו סברות לחומרת הפגיעה ועומק הסבל, וממילא מתעמקת השנאה שהיא תוצאה מהפגיעה הזאת.

וכל זה בשנאה נסתרת, אבל במגלה שנאתו, על ידי מה שמוציא הדבר ומגלהו, כבר אינו חושב עליו כ"כ אח"כ. כמו בכל דבר מחשבה שאחרי שמגלהו לאחרים כבר אינו מעסיק את מחשבתו כ"כ, ועיין מה שכתוב: "דאגה בלב איש ישיחנה". ומאחר שאין מחשבתו עסוקה בפגיעה ובשנאה הרי שאין היא מעמיקה, וממילא פוחתת והולכת עם הזמן ככל הפעולות הנפשיות.

ולפי"ז נבין גם חילוקו של "מצוות הלבבות". שבפגיעה חזקה [בעינינו] הגורמת שנה גדולה וגמורה, אז ודאי קשה להסיח את הדעת מהפגיעה וחושב על זה כל הזמן, וממילא השנאה הולכת וגודלת עד שמתפרצת החוצה, "גברה ופלטה לחוץ", משא"כ בשנאה קטנה יכול הנפגע להסיח את דעתו מהפגיעה והשנאה ואין מחשבתו תפוסה כל הזמן בזה, וממילא נשכח הדבר מלבו עם הזמן, והשנאה פוחתת והולכת עד שמתבטלת. ומכאן היסוד לחלק בין שנה חזקה – שמוסכנת וחייב לגלותה, לבין שנה קטנה – שעדיף שלא לגלותה, ועל ידי כך היא תשכח מעצמה במשך הזמן.

אולם יש להוסיף שאפילו בשנאה "שנשתכחה" ו"נתרפאה" על ידי הזמן, אינה נשכחת לגמרי, ולעולם ישאר רושם בלב השונא כל עוד לא היה פיוס גמור. ואם אח"כ נפגע שוב מצד אותו אדם, תתעורר קצת גם השנאה הישנה ותצטרף עם השנאה החדשה, וביחד השנאה תהיה חזקה יותר. וכעין מה שכתב הגר"א בפירושו למשלי על הפסוק "שנאה תעורר מדנים" (יב), שכתב כי אין דרך האדם להתקוטט מחמת דבר קל ומועט, אך נוטר הוא הדבר בלבבו, וכאשר יזדמן עוד דבר אז תתעורר השנאה הישנה עד שמתחיל להתקוטט עמו ומזכיר לו הדבר הקל, "ועל כל פשעים תכסה אהבה", אבל האוהב באמת את חבירו אז כל הפשעים תכסה האהבה.

ולסיום הענין נדגיש שלושת הדרכים של הפגת השנאה שזכרו בפרק זה הם דרכים טבעיים איך שהשנאה מתבטלת מאליה, אבל פשוט הוא שיש דרך רביעית והוא שאדם בר-דעת מתגבר על השנאה בשכלו על ידי לימוד מוסר, ולימוד ההלכה הנוגעת לענין, והתבוננות.

ולדוגמה ההתבוננות שזכרה בהרבה ראשונים, שהכל בידי שמים ואין בריה יכולה לפגוע באדם אלא בגזירת שמים, ואז הפוגע אינו אלא שליח ה', ואין סיבה לשנאותו על דבר שממילא היה מגיע אליו וכו' כמו שהאריכו בזה בספרים.

כל זמן שנאבק לבטל השנאה – אינו עובר

וכל עוד שהאדם נאבק עם השנאה המתעוררת בלבו ומשתדל לגרשה, כבר אינו עובר בלא תשנא. ונעתיק כמה שורות מספרי הלכה האחרונים, דברים המחזקים ידים רפות ורוחות נחלשות בעבודת השם במצוות אלו:

ב"משא בני קהת" (דעות פ"ו) כתב:

"...ונראה לתרץ דודאי אסור לשנאות חבירו, אלא דטבע האנושי הוא דאחד שונא את חבירו מחמת קנאה או מחמת שפנס בכבודו וכדומה, ואה"נ דכשמתעורר אצלו מגרשו, כי כן צוה הכתוב לא תשנא את אחיך, ועל כרחך אי אפשר לצוות שלא יעלה במחשבתו רגע אחד שלא יהיה לו שנאה על חבירו, דאין זה בידו כי אם בצדיקים גמורים שזככו את עצמם שלא ישנא חבירו אפילו עשה עמו רעה, אלא כוונת הכתוב הוא **דיגרש השנאה מלבו בכל פעם שמתעורר** אצלו השנאה על חבירו, ודו"ק".

וב"הליכות עולם" (במבוא לספר אות ג') הרחיב ענין זה יותר, והנה חלק מלשונו –

"...והנה אדם יודע היאך להימנע מעבירות שהם במעשה או בדיבור דפשוט הוא, לא יעשה העבירה או לא ידבר באיסור. אמנם בעבירה שבלב אין רוב בני אדם יודעים מהותו, מתי עובר, והיאך להימנע ממנו. והנה ידוע דכפי שהאדם מתאמץ לא לחשוב איזה מחשבה, דוקא מחשבה זאת מתנוצצת בקרבו, וא"כ יעלה על הדעת שהאדם המתאמץ שלא לחשוב הרהור של איסור ובדרך כלל בעל כרחו נכשל, הוא הוא עובר עבירות רוב שעות היום, ועלול להיות נשבר ח"ו מזה, וזה בודאי אינו רצון השי"ת, שהשי"ת רוצה שנהיה בריאים ושלמים בגוף ונפש לעבודתו ית'.

אמנם כל המהלך טעות הוא (וכן ראיתי בשם מרן בעל קהלות יעקב צוקלה"ה **זכל הרהור בעל כרחו של אדם עפ"י דין אינו כלום**).

והביאור האמיתי הוא כפי ששמעתי מת"ח יקר שליט"א – שהעבירה הוא כשברצונו מרשה לבו להיות נתפס כולו במחשבת האיסור, ואם בא לאדם הרהור של איסור כגון זנות או גאווה וכדומה, דרך התורה הוא שלא להיבהל מזה, אלא מתוך שלוות הנפש יזכיר לעצמו האיסור ויעסוק בדבר אחר שיעסיק מוחו (ובודאי הכי טוב שיעסוק בתורה)... **וכל זמן שאינו ממלא לבו בזדון במחשבת איסור, אין בה עבירה**, שה"מעשה" עבירה הוא למלאות לבו בזדון, אבל הרהורים המבצבצים בלבו בעל כרחו, אין זה איסור.

אמנם זה ודאי שיש לאדם לעסוק בספרי יראה ומוסר כדי לקדש עצמו. [וּלְעֵדָן נִפְשׁוּ וּמִיּוֹדוּתוֹ שֶׁלֹא יִבְצַצוּ בּוֹ מִחֻשְׁבוֹת כְּאַלּוֹן].

דבריו הם קילורין לעינים ורטיה לנפש המדוכאת, ואין צורך להוסיף דבר.

פרק ג'

הבחנות בסוגי השנאה

(א) עומק השנאה והזוקה

כבר נתבאר באורך ששיעור השנאה הוא – כל שלא דיבר עם חברו שלשה ימים מחמת איבה ומריבה, ובזה נחשבים "שונאים" לעבור בלאו. אלא שכל זה ב"כמות" השנאה, אולם יש לעיין עוד מהו שיעור השנאה ב"איכות", דהיינו בעומק השנאה וחוזקה. וכמה דרכים יש למדוד ולקבוע מהו עומקה וחוזקה של השנאה שבין שני שונאים. [הארכונו בב.א.ל. סוגיא ב' פרק ב' ובדברי ה"חפץ חיים", וצדי הענין].

(ב) שנאה פעילה או שנאה שאינה פעילה

בשם **שנאה פעילה** יש לכנות כל שנאה שמולידה מעשים של שנאה, והיינו פגיעות מסוגים שונים, או שלפחות יוזם ומתכנן איך להרע לשונאו.

ולעומתה, שנאה שאינה פעילה, הכוונה לשנאה המסתפקת בשמחה לאיד, ואפילו שואפת לכשלון השונא ולכל הצרות שיבואו על ראשו, אבל שונא זה אינו חושב לנקוף אצבע לגרום לכך שחלק מהרעות יבואו על ראש שונאו.

ומסתברא שאין כאן ספק, ופשוט ששנאה שבתורה אינה דוקא שנאה פעילה, ואדרבה עיקר השנאה היא תמיד כשיש רק שנאה גרידא, אבל כשנוקט בפעולות לפגוע בשונאו הרי יש על כל סוג פעולה איסורין ולאין בפני עצמן. ובפרט לפי המפורש בפסוק: "לא תשנא את אחיך **בלבבך**", וכבגמ' ערכין "בשנאה שבלב הכתוב מדבר"...

ומפורש כך בדברי רבינו יונה במשלי (יא ט) על הפסוק: "בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה", שפירש שם: "הכל חייבין לעלוז בטוב צדיקים ולשמוח באבוד רשעים, ומה שכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך, אין הרשע בכלל אחיך", הרי שעצם שמחה לאיד נחשבת לעבירה של לא תשנא, והותרה רק ברשעים.

והגר"א בפירושו למגילת אסתר (ט א) כתב לפרש כך מילת "שנאה" עצמה, וכתב:

"אויב – הרוצה לעשות רעה בעצמו, שונא – הוא השמח ברעתו אבל הוא עצמו אינו עושה כלום".

וב"חידושי רבינו מאיר שמחה" בשם אביו (ח"ב עמי' שס"ח סי' מ"ו)ז"ל:

"...כי החילוק בין שונא לאויב הוא כך, אם שונא לו מתמול שלשום אבל בכל זאת אינו חפץ לירד לחייו להמיתו, זה נקרא שונא. אויב נקרא אם חפץ להמיתו, כי רדף אויב נפשי (תהלים קמג ג), ואויבינו פלילים (דברים לב), אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו".

(ג) השנאה – מחשבה או רגש

לא תשנא **בלבבך**, האם הכוונה לרגש הלב [והמוכר לבני אדם בתור שנאה] או שמא גם במחשבה בלבד יחשב שונא, אם מחשב מחשבות של שנאה נגד רעהו אבל אין המחשבות מולידות רגשי הלב, שמא גם זה בכלל מה שאסרה תורה "בלבבך".

גם בזה נראה פשוט שאע"פ שבאמת בתורה מוצאים אנו ענין **מחשבות הלב**, וגם (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו, (תהלים יד) אמר נבל בלבו, היינו משום שהמחשבה משפיעה על הלב גם כן, לכן נחשב כאילו הלב הוא מקום המחשבות, ולא שבאמת ההרהור נעשה בלב, ועכ"פ מחשבות עקרות שאינן מולידות כלום בלב אינן בכלל מה שאמרה תורה "בלבבך".

וכ"כ ב"משנת שמחה" (לה"ר שמחה רוזנברג, דעות פו ה) אחר שהביא מהתורת הנהנים, לא אמרתי אלא שנאה שבלב, כתב:

"וחשבתי שישנם שני דרכים לשנוא את האדם, אחת בלב, ושני בשכל, כי לפעמים השכל מחייבו לשנוא לחבירו אבל בלבו הוא אינו שונא אותו, והכתוב מדגיש דעובר בלאו של לא תשנא **דוקא אם שונא אותו בלב ולא בשכל**, כי בדרך כלל השכל נמשך אחר הלב ואין הלב נמשך אחר השכל, אז אם השכל אומר [לן] לשנוא אז הלב אינו נמשכת אחר השכל, אבל כששונא אותו בלב ולא על פי שכל, אז השכל תמיד נמשך אחר הלב..."

(ד) סלידה וגיעול נפש מחבירו – האם ג"כ נחשב שנאה

יש לעיין במהות השנאה האסורה האם מדובר בסוג שנאה הבאה כתוצאה מפגיעה או מחשש פגיעה בעתיד, [וגם בשנאת חנם שבאה מקנאה נחשב כנפגע שכאילו מצליח הלה על חשבוננו], שנאה זאת היא כעין נקימה, וטבעה לא לנוח עד שיראה ברעתו של השונא.

ולעומת זאת, קיימת גם אפשרות שסולד הוא מאדם מסוים ואינו סובל וממילא מתרחק מחברתו, ואע"פ שהלה לא פגע בו, וגם אינו מהווה לו איום לעתיד.

הסיבה לסלידה מאדם יכולה להיות מצד התנהגותו או מידותיו הגורמים להשניאו על אחרים ולהיות מתועב בעיניהם, ולפעמים אף הופעתו החיצונית יכולה לגרום לסלידה וגיעול נפש, וכגון שהוא מוכה שחין או שהוא בעל מום מכוער מסוג אחר.

ונשאלת השאלה האם גם סלידה כזאת נחשבת לשנאה לעבור עליה בלאו. ולכאורה יש להביא מפסוק מפורש (דברים יב לא) תועבת ה' אשר שנא וגו', שמפורש שגם תיעוב נקרא שנאה. וכמו כן יש להוכיח מכל הנושא של היתר שנאת הרשעים, שהרי בפשטות השנאה לחוטא אינה סוג שנאה דנקימה וכיו"ב, שהרי לא פגע בו כלל, אלא היא רק ענין של תיעוב וסלידה מהרשע משום מעשיו הרעים, ואפ"ה משמע בגמי ופוסקים ששנאה כזאת בכשרים אסורה והותרה רק בחוטאים.

ועוד ששנאת החוטאים סתם ודאי אינה בגדר שמחה לאידו ודורש רעתו וכו', שהרי מחויבים אנו לעזור להם בעת צרתם בפריקה וטעינה ובהשבת אבידה ובכל דבר כמבואר בגמי ופוסקים, וא"כ לא מדובר בשנאה כעין נקימה וכיו"ב, אלא בשנאה של סלידה והתרחקות מתוך גיעול וכדומה.

ובשו"ת "פני אריה" (סי' צ"ח ד"ה לך אמור) ביאר היטב ענין השנאה, וכתב במפורש שודאי תיעוב וגיעול נפש הרי הם בכלל שנאה. [ואדרבא משמע בדבריו שם שזהו עיקרה של שנאה, ואם יש גם שמחה לאיד וכיו"ב הכל הוא תוצאה מעוצם התיעוב שיש לו כלפי השונא. וצ"ע ביסוד זה].

והרי חלק מלשונו הנוגע לכאן:

"...שהשנאה, אין ענינה כי אם **גיעול נפש**, שנפש השונא געלה בהשונא, אם מפאת מעשיו שלא ישרו בעיניו, ואם מפאת תכונתו שאינה כחפצו, ויש שונא שאין לו שום **חפץ בתקלת השונא אך נפשו מאנה להתקרב אליו** והוא בוחר ההרחקה ממנו. ומזה המין 'מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי, 'וירא ה' כי שנואה לאה', גם לרעהו ישנא רש'. ויש שונא אשר לעוצם גיעול נפשו בהשונא חפץ הוא בתקלתו ושמח בה אם תבואהו על ידי אחר..."

וכן ב"ילקוט דעת תורה" הנספח לקונטרס "עקבתא דמשיחא" (כתבי הגר"ר גרוזובסקי זצ"ל) הביא בשם חותנו הגאון ר' ברוך בער מקאמניץ זצ"ל לפרש פסוק "תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו ליי' וז"ל:

"שהשנאה למינים נובעת מרוב אהבה לבני אדם וכמו ששנאת האב לבנו שאינו הולך בדרך ישרה גדולה יותר מלאדם אחר מפני שהדבר נוגע עד נפש האב. **והנה שנאה היא האי-רצון מהדבר כמו 'שונא בצע', ואויב הוא המתנקם**, וזו היא פליאת דוד דכיון שיתכלית שנאה שנאתים' הנה זה מורה על עוצם אהבתי אותם - והם ילאויבים היו לי".

ברם אם הסלידה היא מצד הטבע הטבוע בו שאינו יכול לסבול אדם זה ומומו מכח טבעו שהוא איסטניס או כיו"ב, י"ל שאינה בכלל שנאה לעבור עליו, ועל פי מש"כ בתשובות "בנין ציון" (חדשות סי' ע"ה):

"יש חילוק בין שנאת הלב לשנאת נפש, דשנאת לב באה על ידי התפעלות הרצון **כאשר תבוא רעה לאיש מאיש אחר**, אז יתמלא עליו כעס וחימה ושנאהו בלבו וברצונו, ואז ברצונו תלוי ג"כ להרחיק השנאה מלבו, ולכן כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך. אבל שנאת הנפש תקרא הנטבעת בטבע במי אשר קצה נפשו בדבר, לא מפני התפעלות הנעשה עליו כי אם מצד עצמותו".

וכתב שם שלכן בדרך כלל הוזכר בפסוק מושג "שנאת נפש" ביחס להקב"ה, "מפני שאצל הקב"ה אין התפעלות, רק מצד רוממותו מתנגדים לו כל עושי רשעה וכל שקר וחנף עד שגעלה נפשו בהם". ועיין ב"מצות השלום" עמ' 73 שהביא עוד בענין זה³⁶.

(ה) השנאה שבין בני ארצות שונות או חוגים שונים

כאן המקום להזכיר ענין השנאה שבין בני ארצות שונות או שבין בני חוגים שונים, שגם הוא ביסודו מסוג השנאה של סלידה ותיעוב. שהרי לא חטאו ולא פגעו אלו לאלו שתהיה להם סיבה לשנוא שנאה מסוג נקימה, אלא משום שאורחות חייהם שונות ומשונות מאד זה מזה, ולכל אחד נראים דרכי החיים של השני כזרים, ואינם יכולים לסובלם, מפני שהוא נתגדל ונתרגל מקטנותו לדרכי חיים אחרים. ולפעמים גם הבדלי השקפה גדולים יש בכחם להוליד שנאה, וכפי שנתבאר בגורמי השנאה לעיל פ"א, ואז אינו בגדר סלידה אלא שנאה רגילה.

ונצטט כאן מקצת ממה שנכתב בענין זה בדורות שלפנינו. ב"ספר הברית" (חלק ב' מאמר י"ג אהבת רעים, פרק כ"ח):

"...ובאמת השנאה הזאת אשר בין תושבי ארץ זו לתושבי ארץ אחרת, שנאת חינם היא. חינם טמנו ארבה בליבותם וכשלו מאד במחשבותם.

ומה מאד אתפלא על מנהג הרע הזה אשר בדורות הללו ברוב בני אדם מבני עמינו כמעט רובם ככולם ולפעמים אפילו בין תופשי התורה ושרי

העם, אשר בני ישראל היושבים בארץ זו יאמרו בפה מלא: 'אנשי מדינה פלוני כולם רעים ומלאי מרמה אנשי רשע המה ואנשי כוזבאי'. ואלה בני המדינה יחשבו אף הם ככה על בני מדינה זו ויאמרו: 'שם במדינה ברעה גדולה כל אנשיה, ארץ רעת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מידות רעות'.

זאת המחלוקת האחת, אף חלק לידם עתה אל משפחותם לבית אבותם, הספרדיים ישנאו בני ארץ אשכנז ופולין שגאה גמורה, אף כי ישבו בעיר אחת עם האשכנזים, ויאמרו שבח משפחה יש לנו כי משפחת יהודה אנחנו ומה לנו עם אנשי ("דעדעסקי") השפלים והנבזים. ובהפך יאמרו אנשי אשכנז ופולין עליהם, אלה הם משפחות "מררי", במראיהם ובמעשיהם הרעים ומרים, אבל אנחנו בני אפרתים ממשפחת רם משפחת מטה אפרים.

ושנאת חינוס הזה הוא יותר קשה משנאת חינוס שבין אדם לאדם אשר ממשפחתו או יושב וגר בארצו, ויגדל עוון בת עמי בזה משלשה פנים:

[א] מפני כי זה הוא ליחיד וזה לרבים, והכה ארץ בשבט פיו, ומשריש בלבו שגאה על רבבות אלפי ישראל ורבו שנאת חינוס.

[ב] כי ישנא איש לאיש אשר במדינתו או במשפחתו על הרוב אינה כולה בחינוס, אפס יש לו סיבה קטנה או גדולה, או שעשה לו פעם רעה או דבר עליו רע או בקש ממנו איזה טובה וימאן וכדומה לזה, אך המטיל שגאה על ארץ רבה ומדינה רחוקה או שבט אחר, זה ודאי שנאת חינוס מראשיתה. ואין זה בא אלא מרעיון לבות חלושי ההשכלה שיעלו על מחשבתם בהסכמה, שלא נמצא בעולם אנשים טובים וישרים בלבותם רק במדינה אשר הוא דר שמה, לא בשאר מדינות.

[ג] כי יהיה לאיש שונא לרעהו במדינהו או במשפחתו, אשר זה על הרוב אינה בזולת סיבה, באפשר כי אחר זמן מועט יתרצו זה אל זה ויפייסו זה את זה... כי בטל דבר בטל איבה..., אבל אם ישנא אנשי מדינה אחרת וידבר על ארץ לא ידע או משפחה או שבט אחר, הוא חינוס מראשיתה, וא"כ הוא איבת עולם, גם בניהם ובני בניהם ישנא עד נצח, אחר כי אין לה סיבה, וכל שאין לה סיבה אין לה תחילה, וכל שאין לה תחילה אין לה סוף.

...ואמנם בכל מדינה ומדינה יש אנשי חסד ואנשי בליעל ובינונים, אנשי שם ואנשי דמים ואמצעים, וככה בכל משפחה או שבט, עכ"ל ספר הברית.

וכן כתב בעל "מצוות הלבבות" בספרו "ספר המידות", ח"א אופן ה:

"כבר בטבעו של אדם הוא לשנוא אדם ממדינה אחרת, וכך גם אצלנו, יהודי פולני שונא יהודי רוסי, ליטאי שונא יהודי מאוקרינה וכיו"ב. כבר חכמי המשנה ידעו זאת, וכך נאמר במס' יומא (פו): 'לא בבליים

היו אלא אלכסנדרים, ומתוך שהיו שונאים את הבבלים... כבר מימים קדומים חיה וקיימת הנטייה הזאת, והיא מתבטאת בצורתה החרפה ביותר ביחוד אצל אנשי ההמון.

ברם אדם שחננו ה' בבינה ובכח שיפוט, ישקול בנפשו ויציג לעצמו את השאלה, האם יתכן הדבר שאשנא בן אדם רק בגלל כך שהוא נולד בארץ אחרת חי בתנאים אחרים וקורא בשם ה' בשפה אחרת? לא אחי! כלה שנאה זאת מקרבך, שרש אותה מלבך!... ובודאי שאין לנו להיגרר אחר הטבע העיור כעיר פרא, לשנא אנשים".

והנה לענין הלכה יש לעיין בזה, שבאופן שהשנאה לציבור מסוים אינה יותר מתיעוב וסלידה, האם עוברים בכלל בלא תשנא, וכמשנ"ת. אלא שלפעמים מכח חילוקי דעות עמוקים – תתכן גם שנאה גמורה מסוג דנקימה, וכדלעיל פ"א סימן א' אות ג', ואז ודאי עוברים בלאו.

והנה מסתבר שכל זמן שהשנאה היא עדיין דבר מופשט, כגון שלא נפגש עם האנשים בני מדינה פלונית או חוג פלוני שהוא שונא אותם, ולא התעסק עמם, הרי שכל שנאתו אינה לגוף מסוים, רק לתכונותיהם, וזוהי שנאה מופשטת ותיאורטית, ואינה כשנאה שאסרה תורה ששונא אדם מסוים, וכמש"כ לא תשנא את אחיך, ורק אחרי שנפגש עם אדם מסוים מבני החוג ששונא אותם, אז עובר כלפי אדם זה בלא תשנא את אחיך בלבבך, ובפוגש ציבור שלם בבת אחת יש לעיין אם עובר הרבה לאוין על כל אחד ואחד, והבן.

וב"ספר הברית" הנ"ל כתב שבשנאת בני המדינות וכיו"ב, גרוע יותר משום שהיא שנאת הרבים:

"מלבד שהוא עון פלילי של שנאת חנם לרבים, ואם שנאת חנם דיחיד מכלה העולם ומפסיד חברת מין האנושי ומפריד בין הדבקים בה, מכש"כ שנאת חנם דרבים וכן שלמים, ועי"ז מאריך הגלות".

(ו) אינו שונא את חבירו בעצם אבל שונא את ההתחברות איתו

בשו"ת "תורה לשמה" (שאלה עא) בענין מי שלחצו עליו והכריחוהו לישא אשה שלא היתה נאה בעיניו, ואחר הנישואין עדיין אינה רצויה בעיניו ותמיד מצטער ומתחרט שנשאה, והשאלה היא האם אשה כזאת נחשבת "שנואה" והאם הבנים הם בני שנואה. והשיב:

"...מאחר שהוא אינו שונא אותה עצמה, ורק שונא ההתחברות שהיה לו עמה בשביל שאינה יפה, ואם לא היתה אשתו לא היה בלבו כלום עליה, וגם באשר הוא שם אינו חפץ ברעתה, שאינו כדרך שונא דעלמא שחפץ ברעת שנואו – והנה בודאי לא מיקרי בניה של זו 'בני שנואה'..."

וכן זה האיש שהוא רק מואס וגועל ההתחברות שהיה לו עם זו, ואין לו עמה שנאה עצמית, אינה בכלל שנאה ולא מקרי בניה 'בני שנאה'.

והביא שם כמה ראיות לסברתו³⁷. סברת ה"תורה לשמה", אם נאמר שהלכה היא, נוגעת מאד למעשה, לא רק בין איש לאשתו אלא ה"ה לכאורה בכל מיני ההתחברויות, כגון שני שותפים או אפילו אחים או שני ידידים טובים³⁸.

(ז) שנאת הבריות

"ר' יהושע אומר עין הרע ויצר הרע **ושנאת הבריות** מוציאין את האדם מן העולם". אבות פ"ב משנה יא:

ברש"י וברע"ב שם פירשו: "שנאת הבריות – שנאת חנם". והיינו השנאה האסורה. והקשה ב"מגן אבות" לתשב"ץ וז"ל: "ורבינו שלמה פירש שנאת חנם, וזו היא מן התורה שנאמר ולא תשנא את אחיך בלבבך, ונאמר ואהבת לרעך כמוך, והוא כלל גדול", עיי"ש, שכוונתו להקשות שדבר שהוא איסור גמור אינו צריך התנא להשמיענו במסכתא זו שעוסקת בענין מידות.

אולם הרמב"ם פירש שם:

"אמר שהלהיטות לממון, ורוב התאוה, ורוע הנפש והוא חולי המרה-השחורה שיביא האדם למאוס ראות [מינו] וישנאוהו, וישב לו חברת החיות והתבודדות במדברות וביערות ויבחר לו מקום שאינו מיושב (וזה אצלם לא מצד פרישות רק לרוע תאותם וקנאתם בזולתם) – אלו ימיתו [האדם] בלא ספק כי יחלה גופו וימות טרם עתו".

וב"מגן אבות" [שם] דחה פירש הרמב"ם וכתב שכוונת הרמב"ם לחולי מאלינכוני"א שבא מחמת מרה שחורה שגוברת על האדם "ואם כן זה מדרכי הרפואה הוא ואין ביד האדם להנצל מהחלאים ואין זה דרך המשנה", פי', וא"כ איך המשנה מזהירה על דבר שאינו ביד האדם ובבחירתו להיזהר ממנו.

והנה ע"כ צ"ל בדעת הרמב"ם שאין כוונתו למחלה ממש כהבנת ה"מגן אבות", אלא למידה הזאת של שנאת חברת הבריות ובריחה מפניהם, ומידה זאת כשהיא יוצאת לגמרי מכלל שליטה היא מחלת מאלינכוני"א שהזכיר ה"מגן אבות", אבל בצורתה המתונה היא שכיחה אצל בני אדם, שאינם אוהבים חברת בני אדם ומואסים בה, ומעדיפים לשבת ביחידות בכל הזדמנות.

ובפשטות דעת הרמב"ם שאין בזה איסור לא תשנא, וכדמשמע בלשון המשנה שאין בזה רק משום מידה רעה, שהרי אינו שונא את "אחיו" מסוים מכח סיבה מסוימת. ועוד שכאן שייכת סברת ה"תורה לשמה" ששונא רק את ההתחברות עם הבריות ולא אותם בעצמם וברגע שמתרחק מהם ואינו סובל בחברתם הרי שכבר אינו שונאם כלל. וגם כאן הוא בגדר "שנאת נפש" ולא שנאת לב וכחילוקו של ה"בינן ציון", כי שנאה זו היא באה מטבע האדם הזה ולא מצד מחשבות לבו, וילעי"ע בזה³⁹.

פרק ד'

מהות השנאה לרשעים

עיקרי הדינים של שנאת הרשעים נתבארו לעיל (עמודים 26-35, 59-70), כאן נעורר מחשבות להבנת השנאה הזאת.

אילו היתה מצוה מן-התורה לשנוא את החוטאים, היינו מבינים בקלות מה היא מהותה של מצוה זאת, והיינו שכל מי שעובר על אחת מתרי"ג המצוות ובאופן שיש כל התנאים ההלכתיים – מצוה לשנאותו. וזו היתה מצוה ככל שאר המצוות כמו הנחת תפילין ונטילת לולב בסוכות וכדומה.

אבל לפי מה שנתבאר לעיל בקיצור ההלכה [פרק י"א עמ' 40], אין כלל מצוה מן התורה לשנוא חוטאים חוץ מהמסית לע"ז, ומן התורה יש רק רשות והיתר לשנוא את החוטאים [וה"מצוה" היא רק מדברי קבלה על פי פסוקים בתהלים ומשלי]. ועתה שומה עלינו להבין מהו פשרו של היתר זה.

פשטות הענין נראה, שהיתר שנאת הרשעים מתבסס על הטבע הטבוע בבני אדם, והוא – **שנאת הרע**. מובן שלכל אחד יש משמעות אחרת במושג "רע", ולפעמים מה שבעיני זה טוב גמור נחשב בעיני השני לרע גמור, וכן להיפך. אבל הכלל הברזל הוא שכל אדם באשר הוא אדם, ובכל העולם, הריהו **שונא את הרע** ואינו יכול לסבלו. [וגם יש בעולם "רעות" יסודיות שעליהם בדרך כלל משתווים בני אדם בדעתם שהם רע מוחלט, כמו הרציחה והגזילה וכיו"ב].

ומאחר שיש נטיה כזאת אצל בני אדם, וביסודה היא נטיה טובה, שהרי את **הרע** [לפי דעתו] הוא שונא, [אף שלפעמים במסגרת זאת

שונא דוקא את הטוב האמיתי], התירה תורה להימשך אחרי המידה הזאת ואינו חייב להילחם נגד תכונה זאת. אולם אין היתר לשנוא אדם על כל דבר שבעיני הרואה נחשב לרע, אלא רק כשעובר עבירה גמורה, והיינו שמתעסק הלה ברע מוחלט ואמיתי, רק אז התירה תורה לשנאותו. אבל כל זמן שמעשי פלוני אינם עבירה גמורה על פי השייך ושלחן-ערוך, אסור לשנאותו, אף שלדעת הרואה מעשיו הם רע ממש.

ומצד שני, אם היתה מצוה מן-התורה לשנוא את החוטא אז היה חייב לשנאותו גם בעובר עבירה [מהתרי"ג] כזה שבדעתו הפרטית של הרואה אינה רע ממש [ועכ"פ אין הוא מבין ומרגיש שזה רע], והיה צריך לעבוד על עצמו וללמוד "מוסר" עד שהיה פועל בנפשו לשנוא את החוטא. אך עתה שאין מצוה מן-התורה לשנוא, אין חיוב מן-התורה לשנוא על כל עבירה, אלא במקום שמצד התכונה האנושית של שנאת הרע באה לו שנאה בלבו כלפי החוטא – אז מותר לשנוא.

ברם מי ששונא על כל עבירה ועבירה, כולל אלה שהוא אינו מרגיש שהן רע, מקיים מצוה מדברי קבלה, מאחר ובאמת הן רע וכדכתיב "יראת ה' שנאת רע".

* * *

אולם יש לחקור באיזה סוג שנאה מדובר בהלכות שנאת החוטאים. האם מדובר **בסלידה ותיעוב** מהחוטא וממעשיו, והרגש בוז לשפלותו, וכפשטות הפסוק "יראת ה' שנאת רע" שמדובר בשנאה לרע משום שהוא רע בעצם, וכן הוא לכאורה הפשטות במפרשים ובפוסקים – או שמא יש גם בשנאת החוטא מעין שנאה הרגילה שבין בני אדם, והיינו סוג שנאה הדומה לנקמה, מאחר והחוטא פוגע בכבוד ה' ובכבוד התורה ואף בכבוד ישראל.

ושייכת כאן שנאה מסוג דנקמה, מאחר שהפוגע בכל דבר ששייך לאדם נחשב כמו פוגע באדם עצמו, וכמו הפוגע בכבוד אביו או רבו ומצערם שגורם שנאה בלבו, ושייך בזה רגש נקמה וסוג שנאה הדומה לה, וכמו כן הפוגע בכבוד ה' מוליד בו שנאה מסוג זה. וכפי שמשמע קצת מהפסוק שהוסיפו כמה ראשונים: "הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט", שמשמע שסיבת השנאה לחוטאים היא משום שהם שונאי ה' ומתקוממים נגדו ולא רק משום שהם רע בעצם. דיון בזה ראה ב.א.ל.

שער יום יום

יום יום

קישור ההלכה לחיי יום יום

סיפור א:

וחדלת מעזוב לו ?!

העננים האפורים שהיו תלויים בשמיה של העיר רעננה, נראו כמו שבכל רגע עלולים לרוקן תכולתם על העיר הפרושה תחתיהם. ואמנם, למן הרגע בו נכנסה המשאית שנשכרה על-ידי משפחת הולצמן לעיר, ועד שגמרו לפרוק את מטלטלי ביתו של אחד מבני המשפחה, כבר התחיל הגשם לרדת בעוז.

בזמנים כתיקונם היו מסתדרים – מר הולצמן ושני בניו – לבד, בפריקת והעברת הרהיטים, אי לכך לא הזמינו סבלים, אך עתה כשכל תכולת הבית עומדת חשופה לגשם, נלחצו מאד ולא היה ביכולתם להכניס הכל בקצב מהיר דיו, ומתוך כך עמדו חסרי אונים, ופכרו ידיהם בייאוש בראותם את רהיטי העץ היקרים, כלי החשמל והכל, מחוט עד שרוך נעל, נרטבים במים.

לא רק בני משפחת הולצמן היו עדים למחזה העצוב, בבית הסמוך בית-משפחת דהאן, שהה אותה עת הבחור שמעון דהאן לחופשת בין הזמנים, עסוק היה בהכנת הבית לחורף, מילוי סדקים ואיטום חלונות וכיו"ב, ככל אשר ציווה עליו אביו לפני שיצא לשיעורו בבית המדרש. מידי פעם היה שמעון מעיף מבט דרך החלון החוצה לראות את גשמי הברכה היורדים בעוז כבר בתחילת החורף. והנה קלטו עיניו את המתרחש ליד בית משפחת הולצמן, בחור נבון היה שמעון ובמבט אחד תפס את כל צרתם וטעותם של ההולצמנים.

במקום להתמלא רחמים ואולי אף לאזור מתננים ולנסות לעזור להולצמנים האומללים המשיך שמעון באטימת סדקיו באדישות מופלגת, ואף שמח בלבו על צרתם וחשב: מי יתן שכל רכושם ירד

לטמיון {א} או אז יקבלו מקצת עונשם בעולם הזה. ומלבד זה – הרהר שמעון – הרי אני עסוק במצות כיבוד אב ולמה אפסיק בשביל מצוה אחרת? {ב}

וכל כך למה? כי איבה ישנה היתה קבועה בין שתי המשפחות הולצמן – דהאן. ספק גדול אם אי-מי מהם עדיין זוכר על מה פרצה השנאה, אך אין בפרט זה כדי להפיגה, כי מאז כבר קרו מקרים רבים שיש בכל אחד מהם כדי לחזק השנאה ביותר. ואף לא מזמן, כשהשיאו את בנם, הוסיפו הולצמן מספר חדרים על המבנה שלהם הקיים, ולא התחשבו כלל במחאתם וטענתם של משפחת דהאן שהבנייה תפריע להם מכמה סבות. ועכשיו הביאו את כל מטלטליהם של זוג זה להשכינם באותם חדרים עד שימצאו דירה אחרת. איבת המשפחות התבטאה בקפידתם לא לעזור ולא להיטיב אחת לשניה, וכמו כן לא היו מדברים ביניהם מטוב ועד רע. ובכלל השתדל כל צד להתיחס כאילו המשפחה השניה אינה קיימת כלל. {ג}

זמן רב לא היה לו לשמעון לשקוע במחשבות כי פתאום התפרץ אביו ר' ציון דהאן לתוך הבית – זה עתה חזר מביהמ"ד רטוב עד לשד עצמותיו – וסיכן מבין שיניו לשמעון: "בוא מהר לבש מעיל גשם ונצא לעזור למשפחת הולצמן, הם בצרה גדולה..." – "וחדלת מעזוב לו", צטט מהחומש. – "אבא!!!" צעק אחריו שמעון בצאתו אחר אביו במרוצה מהבית, "אבא! אבל הם... הם..." מלותיו אבדו בין טיפות הגשם והרוחות ובלית ברירה הצטרף לאביו במרוצתו. בלי שהיות ניגש ר' ציון למר הולצמן ואמר לו: "למה לעמוד בחיבוק ידים? – כולנו נעבוד יחד ונצליח בעז"ה..." בו במקום עשו יחד תכנית איך ולאן לפנות המטלטלים. {ד} לאחר כמחצית השעה של עבודה מאומצת היתה כבר כל תכולת המשאית במקום יבש בין עמודי הבנין.

אבי משפחת הולצמן ניגש לר' ציון דהאן והודה לו בחום ובסוף דבריו הפטיר כאילו לעצמו: – ואני חשבתי עד היום כי שונאים אנחנו... {ה} שמעון הבחין בלחלוחית בעיני שונאם לשעבר והוא ידע בברור שאין אלו טיפות גשם, באותם רגעים הוא חש כי גם עיניו שלו נעשו כשני מעיינות. אין ספק, כי פרק גדול לימדו אביו הערב בפירוש המעשי של פרשה בתורה: "כי תראה חמור **שונאך** חובץ תחת משאו **וחדלת מעזוב לו ! ?** עזוב תעזוב עמו".

ניתוח הלכתי

כפיית יצר השנאה

הסיפור על המשפחות הולצמן-דהאן ממחיש לנו בצורה חיה את הנושא של כפיית יצר השנאה, כפי שנתבאר באורך ב"בין אדם לחבירו" כרך א' סוגיא ו'.

ר' ציון דהאן הוא גבור הסיפור והוא מצליח להשתחרר [לפחות לשעה] מכבלי השנאה הישנה, ועוזר להולצמנים בעת צרתם, ומקיים ממש את הפסוק כפשוטו.

גם דין הקדימה שיש לשונא לפני אחרים, המבואר בברייתא בגמ' בבא מציעא לב:, מומחש בסיפור כפי שיבואר להלן.

ובדרך אגב למדים אנו מהסיפור את דברי המדרש הנפלאים [המובאים בהקדמת הסוגיא הנ"ל] המתארים איך שהעזרה לשונא בעת צרתו מבטלת ומפסיקה את השנאה, שבסוף הסיפור רואים אנו שגם עצם השנאה שביניהם נמסה קצת באש הקודש של קיום המצוה וגמ"ח אמיתית, וכפי שמתבטא בדבריו האחרונים של מר הולצמן "ואני חשבתי כל הזמן שאנחנו שונאים..."

{ א } שמעון נמנע לעזור למשפחת הולצמן בעת צרתם, משום שנאה, [וכרגיל מנמק את התנהגותו בזה שכאילו מגיע להם העונש על כל אשר הרעו לעשות למשפחה שלו – כדרך השונאים, אבל לא ראה כמשפחת הולצמן משהו שלא כשורה שיהיה מותר לשנאותם באמת מטעם שנאת החוטאים]. בהתנהגות זאת "מקיים" שמעון מה שנאמר: כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו?

{ ב } מצות כיבוד אב ששמעון עסוק בה היא הכנת הבית לחורף ואטימת סדקיו וכו', כאן אנו נכנסים לחידוש הברייתא בגמ' בבא מציעא לב: שיש להקדים השונא לפני האוהב משום כפיית יצר, ופירושו שלא רק שחייב לעזור לשונא כמו לאוהב, שזה מפורש הוא בפסוק – "שונאך..." אבל הברייתא הידשה שכשיש לו אפשרות לעזור לשונא וכו' בזמן אפשר לו לעזור לאוהב, השונא קודם, [ואפילו שונא לטעון קודם לאוהב לפרוק שיש בו צבע"ח].

ולכאורה הוא הדין כאן שיש לשמעותן מצות כיבוד אב מצד אחד ועזרה לשונא מצד שני, העזרה לשונא קודם, וצ"ע. [ובפרט שכיבוד אב כאן יכול לעשות אח"כ ואינו דומה כ"כ לציור של שונא לטעון, ועיין בסוגיא ו' פרק ג' אות ו' באותיות רש"י מה שהסתפקנו בעצם הדין כאן].

{ ג } לפי התיאור כאן על שנאתן של המשפחות אלו לאלו, דומה ששנאה גמורה יש כאן, ולכן שייך הדין של כפיית יצר השנאה נעין ב"בין אדם לחבירו" סוגיא ו' פ"ג אות ב-ג וע"ע סוגיא ב' "שיעור השנאה" פ"א בבירור שיעור השנאה.

{ ד } התיכונן ביחד ודיבורם זה עם זה, אחרי שכל הזמן נמנעו מלדבר ביניהם, מזכיר לנו את דברי המדרש הנ"ל, שעצם העבודה ביחד [ובמדרש מוסיף שאח"כ גם אוכלים ושותים יחד] גורם שידברו ביניהם ומקרב הלכות, ובלשונו: "התהיל משיה עמו עזור קמעא מכאן, העלה מכאן, ערוק מכאן, עד שיטעון עמו, נמצאו עושין שלום ביניהם".

{ ה } כאן רואים אנו כוחה הגדול של הטבה ועזרה לשונא, איך שממיסה ומבטלת בכח את השנאה. ולפי עדותו של המדרש זה נכלל בכוונת התורה כשצוותה לעזור לשונא. "ואני חשבתי עד היום כי שונאים אנהנו" – הרי שנתבטלה השנאה בלבו של הולצמן. [ויש להניח שכדבר הזה קרה גם בלבו של דהאן, כי כמים הפנים לפנים וכו', אבל אין הדבר מוכרח כאן בסיפור זה]. וכהמשך לשונו של המדרש: "והכירו אומר לא הייתי סבור שהוא שונאי, ראה היאך ריחם עלי כשראה אותי ואת חמורי בדוחק, מתוך כך נכנסו לפונדק, אכלו ושתו ביחד ונתאהבו זה לזה".

סיפור ב:

תרי בדרא

"העילוי מחיפה" כנהו. שמו הלך לפניו. לא היה בכל הישיבה הגדולה, בחור שעלה עליו בלמדנותו, בהתמדתו ובבקיאותו הרבה. כשהיה העילוי מקשה קושיא, היו טובי המוחות יגיעים ומתאמצים לתרצה. מחזה שכיח היה לראותו מוקף בחבורת לומדים צעירים המבררים ומלבנים עינים סבוכים בגמרא, או נגשים סתם-כך לשוחח בדברי תורה. מנחם, העילוי מחיפה, מוקף היה הערצה ויראת הכבוד.

עם פתיחת "הזמן" החדש נוספו ספסלים בבית-המדרש, ובין הצורבים הצעירים נמנה גם יונתן, בחור רציני עדין נפש. מִפֶּה-לאוזן עברה השמועה כי יונתן נחון בכשרונות נדירים, והוא כלי מלא תורה ויראת-שמים, האֶנְצֵר בחובו ידע מקיף בכל מכמני התורה. חלפו ימים והשמועות הוכיחו את-עצמן. יונתן עשה חיל בישיבה, עלה ונתעלה בלמדנות ובעמקות שהפליאה את כל הסובבים. כתרי תהילה ושבח קשרו התלמידים לראשו והיו משיחים אודותיו בהערצה גלויה. "סיני ועוקר הרים" – כנהו בהתפעלות, "תלמיד-חכם אמיתי" – שחו והשתוממו כולם.

אט אט ומבלי משים היתה דמותו הזוהרת של יונתן מאפילה ומעמידה בצל את דמותו של מנחם "העילוי מחיפה". קושיותיו הגאוניות של מנחם תורצו כלאחר יד – ביד אמן של יונתן. תלמידים צמאי-דעת התגודדו סביב יונתן וצפו בצמאון למוצא פיו, בעוד מנחם נותר בצד, מבלי שאיש התכוין לכך.

מנחם התבונן סביבו והבין את המתרחש. קרנו המאירה הועמה, הושג גבולו, אך... כלום ניתן להאשים מישהו? וכי אשם יונתן שנחון במתנות שמים נדירות כל כך? וכי אשמים תלמידי הישיבה העורגים למימי התורה כאיל על אפיקי מים? ויונתן אשר שמשו זורחת ברום שמי הישיבה, אינו מתייהר, לא, הוא פונה אל מנחם בנועם ובאצילות-נפש, משוחח עמו בדברי תורה, נכון. ובכל זאת... הוא גרם לשנוי כה בולט במעמדו, הוא הסיטיני מן המרכז לצדדים. נכון אין הוא אשם, הוא לא התכוין לכך אך... בעטיו אירע כל זה. טיפין טיפין חדרה השנאה ללבו של מנחם. כן, הוא חש בברור שהוא שונא את הבחור הזה שכבש את מקומו. בשכלו ידע שיונתן לא חטא כלפיו ואדרבא התיחס אליו יפה, אך השכל לחוד ורגש לחוד, והשנאה מלאה את לבו. {א}

לבו הרחב כאולם של מנחם לא הורגל מעולם במידה זו של שנאה, רגשות שליליים אלו זרים היו לו. זו לו הפעם הראשונה שהוא מתנסה בהם ודבר זה חרה לו יותר מכל. היאך בחור ירא שמים ולמדן כמוהו, מסתבך ברגשות שנאה כלפי זולתו, רק משום שעולה עליו בלמדנותו? וכי חרף כבוד אני? מחשבות אלו הטרידוהו יותר ויותר, עד כי אבד את מנוחת נפשו, ולא ידע לשית עצות בנפשו. אילו יכלתי לדבר עם יונתן בגלוי – מהרהר מנחם – אך מה אומר לו? וכי איזו תרעומת יש לי עליו? הוא לא הרע לי אפילו בכחוט השערה, בושה היא לי לפצות את פי. {ב}

לאחר כמה ימי ענוי נפש, צץ במוחו רעיון. הוא העלה על הכתב דברים כהויתן, תאר את מהלך הענינים מתחילה ועד סוף, חתם את שמו, קפל את הדף והניחו בדף השער בגמרתו של יונתן. {ג}

בבוקרו של יום המחרת בתחילת הסדר, נגש אליו יונתן כשחיוך עדין של הבנה נתלה על שפתיו. ואמר לו בענות-חן: "חבל מאד שאין אנו לומדים בחברותא. הרבה יש לי ללמוד ממך, אתה כבר למדת כמה וכמה מסכתות – שאני עדיין לא הגעתי אליהן – על בוריין, מה דעתך לקבוע בינו לימוד משותף בחברותא?"

צמד הבחורים המופלגים מנחם ויונתן הם שם דבר בישיבה. תדיר תוכלו לראותם יושבים בצותא ומפלפלים בדברי תורה, צוללים יחד בים התלמוד, מרבים לעזור ולסייע לשאר תלמידי הישיבה ולהעניק מחכמתם שחננם הבורא. אמרו כי "אהבת דוד ויונתן" שוררת בין מנחם ויונתן.

ניתוח הלכתי

"תוכחה" לבטל השנאה

{א} גורם השנאה כאן הוא מה שיונתן מפריע למנחם, ועל ידו נפגע מעמדו הרם של מנחם בישיבה. דומה הדבר לפותח חנות חדשה ליד חנות הקיימת כבר, ועל ידי כך ממעט פרנסתו ויורד למחייתו של חבירו, כן הדבר כאן – אלא שמדובר בפרנסה רוחנית.

{ב} לפנינו תופעה מעניינת. שלכאורה מצות תוכחה שכין אדם לחבירו לא שייכת אלא בשנאה הבאה כתוצאה מפגיעה או לפחות העדר טובה, אבל לא בשנאת חנם ששונא את חבירו על ש'פגע' בו בדבר שמוטר ע"פ דין, ולא בשנאה מחמת קנאה ששונא חבירו רק בגלל שהוא יותר מוצלח ממנו בתחום מסוים. כי במקרים אלו אין לו טענה נגד חבירו ומה שייך שיתוכחה איתו. וכן כתב ב"קהלות יעקב" –

– אבל כתבנו (ב.א.ל. א' עמ' 171) להבחין בין שנאה מחמת קנאה לשנאת חנם, שבשנאה מחמת קנאה ודאי אין שום פתחון פה, שעצם העובדא שחבירו מצליח יותר וכיו"ב מפריעה לו, משא"כ בשנאת חנם, כי סוף סוף מאחר שחבירו פוגע בו ואף שעושה כדין, יש לו פתחון פה לבקש

ממנו שיתחשב איתו ולהסביר לו עד כמה הדבר קשה לו, ויכול להתווכח איתו מצד רגש האדם, אע"פ שמצד ההלכה והצדק אין לו טענה ותביעה.

בסיפור כאן, מאחר ששנאת מנחם לא נבעה מקנאה [בעיקר] אלא מצד פגיעה במעמדו החשוב בישיבה*, ולכן השכיל מנחם ושטה את כל הסיפור לפני יונתן, שהוא יבין מעצמו מה גרם לו, ועל ידי עדינות נפשו של יונתן והכמתו של מנחם הצליחו לסדר הענין על צד היותר טוב בס"ד.

* שרק אחרי שמנחם שם לב למצב השפל שאליו הגיע, אז נתעוררה בו השנאה. ודומה כאן לציור של שנאת חנם, המוזכר שם ב"קהלות יעקב", של הפותח חנות חדשה ליד חנות קיימת באופן שאין הראשון יכול לעכבו [וכגון שהוא בר מבואה], ששנאתו נחשבת שנאת חנם מאחר שעל פי הלכה אין לראשון הזכות לעכב את השני ואע"פ שיורד למחייתו – כמו כן כאן נחשב יונתן לפותח חנות חדשה, מאחר שמנחם קדמו והוא מפריע למנחם.

{ג} ראוי לציין את עצתו של מנחם – להעלות את טענותיו על הכתב – מה שלא היה מסוגל לעשות בפיו מחמת הכושה. זוהי עצה נפלאה, ובפשטות מקיים גם בזה מצות התוכחה [באופן שיש חיוב, ועיין באות הקודם], וכ"כ ב"בין אדם לחבירו" כר"ך א' סוגיא ה' פרק ד' אות ד', וזהו אמצעי המיקל על התוכחה, אלא ששם כתבנו שמסתבר שאם לא הועיל בתוכחתו שבכתב, מחויב הוא עדיין להוכיח פנים אל פנים.

סיפור ג:

מביב פליטת פה

נתן ולוי הם שכנים וידידים טובים משכבר הימים, לאחרונה אירע מקרה מצער שגרם למתח רב ביניהם וכל ידידותם בסכנה. קיצורם של דברים הוא, שלוי כבר עמד לסיים ברוב שמחה שיודך מוצלח מאד

לבנו עם בתם של משפחת ה. מרמת-גן וברגע האחרון פגש נתן את אבי הנערה ה. בחתונה ותוך כדי שיחה איתו פלט מילים לא ממש מדויקות על המשפחה של לוי וגם על הבחור עצמו. מילים אלו גרמו לביטול השידוך וכדי בזיון וזעזוע את הנעשה - עד כאן - אין להשיב, אך מה בדבר יחסי הידידות מכאן ולהבא? כיצד יביט הפוגע בפני הנפגע? ולהיפך? האם יהפכו לשונאים? או שמא יסדרו ביניהם את הענין וישיבו השלום על כנו?

נציב בפניכם כמה אפשרויות עיקריות שעלולות לקרות במציאות. למען הסדר הטוב חילקנו את כל הסיפור לשניים. "התחלה" ו"סוף". התחלה הכוונה ליוזמת ההתפייסות והתחלטה, וסוף הכוונה לתגובה מהצד השני וההתפייסות עצמה. בהתחלה הבאנו שתי אפשרויות, ובסוף הסיפור הבאנו שלוש אפשרויות לפי שלושה סוגי תגובות העלולות להופיע במציאות כזאת.

התחלה / אפשרות א'

לוי: מתדפק על דלתו של נתן בערב – "ברצוני לשוחח עמך מעט, האוכל ליכנס ולהתיישב ליד שולחן?"

נתן: "בודאי! שמח אני מאד שבאת לבקרני". שניהם מתיישבים בסלון ומוגש להם כיבוד קל.

לוי: "אין צורך באריכות ניגש ישר לענין, יש בלבי הרגשות כבידות ומעיקות נגדך וחבל שיש להם על מה לסמוך".

נתן: "איני יודע מה כוונתך הרי ידידים אנו מקדמת דנא ואיני מוצא מקום ל"הרגשות כבידות ומעיקות".

לוי: "אל תנסה להתחמק, למה אתה מעמיד פני תם? וכי חשבת שאפשר לגנות ידיד מאחורי גבו והוא לא ידע?" נודע לי שביום ראשון שעבר בחתונת בלוא-קליין באולם "מצהלות חתנים" פגשת את ה. והשמצת אותנו ואת בננו הבחור, דע שכתוצאה מדבריך הוא סילק את ידיו מן השידוך המדובר, וכל מה שאמרת אז הגיע לאזני כי ה. סיפר הכל לאחד מקרוביו ולא ידע שהלה מכיר אותי טוב מהעבודה... אתה רואה נתן, אין כאן מקום להיתמם ולהציג..."

התחלה / אפשרות ב'

נתן: מתדפק בדלתו של לוי בערב וכשהלה ניגש לפתוח פונה אליו – "רצה אני לשוחח איתך כמה מילים אולי אפשר להתיישב?" {א}

לוי: "כן, תיכנס".

נתן: "אין צורך להאריך, רואה אני עליך בזמן האחרון שאין פניך אלי כתמול שלשום, ומאד רוצה אני לדעת במה – לדעתך – פגעת בך, אולי נוכל ליישב הדבר".

לוי: "איני יודע מה אתה רוצה ממני, וגם אין לי זמן מיותר, בבקשה ממך אל תבזבז את זמני לריק".

נתן: "אבל לוי! אל תכחד ממני, ברור לי כשמש שאתה כועס עלי מאד, ולמה לא תדבר גלויות? אולי נגלה שיש כאן אי-הבנה וכלל לא פגעת בך, ואולי...".

לוי: "נו, נגיד שאני כועס עליך מאד ושפגעת בי, האם אני מחויב עתה להתווכח אתך בלי סוף כדי

לשכנע אותך שפגעת בי? ולא די במה שעוללת לי צריך אני עוד להפוך למורה שלך ולשבת וללמדך עד כמה הרעת לעשות? וכבר אמרתי לך שזמני יקר וחבל לבזבזו". {ב}

נתן: "דע לך לוי, אני לא זז מכאן עד שנדבר על מה שמפריע לך, הזמן שלך יקר אך הידידות שלנו יקרה יותר, וגם הלב שלך יקר יותר ואין סיבה ש'תאכל' את לבך ותאגור את כל התרעומת במעמקי".

לוי: "אתה יודע מה, נראה לי שאתה אגוז קשה. בסדר נדבר, אך לא עכשיו, בשבוע הבא נסדר הענין ובינתיים אנחנו נשארים ידידים, בסדר?"

נתן: "בהחלט לא. קודם כל למה לדחות את זה לזמן אחר? ועוד ששומע אני מנימת דבריך שאין אתה אומרם בלב שלם, והטינה והתרעומת עדיין מושרשים עמוק בלבך ולזה אינני מסכים".

לוי: "אכן, נודע לי מפי מקור מהימן שאתה ולא אחר פגשת את ה. [אבי הנערה שהיתה מדוברת לבן שלי] בחתונת בלוא-קליין באולם "מצהלות חתנים" שהיתה ביום ראשון שעבר והשמצת אותי וכל המשפחה שלי לפניו וכתוצאה מכך סלקו ידיהם מן השידוך המדובר, וכל מה שאמרת אז הגיע לאזני, כי ה. סיפר הכל לאחד מקרוביו ולא ידע שהלה מכיר אותי טוב מהעבודה... אתה רואה נתן, אין כאן מקום להיתמם ולהציג... באמת נדהמתי לשמע הדברים, ואיני יודע איזה עוול מצאת בי פתאום לעולל לי כזאת, וכו'...".

- נפסיק כאן באמצע הסיפור ונציג את הניתוח ההלכתי לחלק זה
ואח"כ נחזור לסופו -

ניתוח הלכתי

{א} לפנינו שתי אפשרויות שההבדל העיקרי ביניהן הוא: מיהו היוזם והמתחיל בתוכחה וההתווכחות. באפשרות א' היוזם הוא לוי, הנפגע, והוא מטריח את עצמו ודופק על דלתו של נתן כדי להוציא נגדו התרעומת שיש לו בלבו עליו, במקום להחזיקה בלבו ולפתח שנאה נגד נתן. וזה בדיוק מה שציותה התורה: "לא תשנא, אלא, הוכח תוכיח את עמיתך", וכפי שכתבו הפוסקים שנכלל במצות עשה זו שכשסיבת השנאה היא פגיעה מחבירו שהייב הנפגע לדבר ולהתווכח עם הפוגע ולא לשנאותו בלבו. [כמבואר באריכות בסוגיא ה' "מצות התוכחה"].

משא"כ באפשרות ב', מחזיק לוי הנפגע את כל ההרגשות הכבדות והשנאה בלבו, ורק אחרי שמרגיש בזה נתן ובא אליו ומפציר בו בעקשנות, רק אז מצליח להוציא ממנו ככח את התרעומת. דרך זו מנוגד לדרך התורה, אף ששכיח אצל ההמון [שאם כן נדברים ביניהם, זה בדרך כלל אחר שכבר מרגיש אחד שנאה כלפי חבירו, או שכלל אינם נדברים ואינם מתווכחים ביניהם].

{ב} טעות גדולה טעה לוי בדבריו אלו. וטעותו שכיחה הרבה. כי חושבים שמאחר והחיוב מוטל על הפוגע לחזור אחר הנפגע ולפייסו [כמבואר בשו"ע ולעיל בסיפור ג' אות ג'] א"כ פשוט שאין הנפגע מחויב לחזור אחר הפוגע ולהתווכח איתו ולהוכיח לו שפגע בו.

אבל האמת היא ששני ענינים הם, ואע"פ שעל עצם הפגיעה החוב מוטל על הפוגע לפייס, אבל מצות עשה זו של תוכחה, היא על הנפגע, והיינו שחידשה התורה שאם מתעוררת שנאה ותרעומת בלב הנפגע, חייב הוא להידבר עם הפוגע ולפרוק מלבו ההרגשות האלו. [ובאמת אם אינו מפתח רגשות שנאה בלבו יש שכתבו שאינו חייב בתוכחה זו כלל, עיין בסוגיא ה' פרק ה']. ומה שטוענים אנשים שאין תועלת בתוכחה זו, וש"אין עם מי לדבר", טענות היצר הן כדי להיפטר מתוכחה, [עיין מש"כ בהקדמת סוגיא ה' בשם ה"אור החיים" ובהערה שם].

{ ג } נסיונו של לוי לדחות את נתן לזמן אחר ובטענה ש"בינתיים אנחנו ידידים", שכיח הרבה, אבל היא טענה מוטעית מיסודה. שאם השנאה בלבו מזה יועיל מה שאומר לו מן השפה ולחוץ "אנחנו ידידים", זוהי עצת היצר, שבינתיים עוכר הוא כל הזמן על ל"ת דלא תשנא ומבטל עשה דהוכח תוכיח. אלא צריך מיד בהזדמנות הראשונה להידבר ולנסות ליישב הסכסוך.

ואמנם כשמוחל בלבו באמת י"א שפטור מלהוכיח כמבואר בסוגיא ה' פרק ה', אבל כאן שמוחל לו לשעה יש לעיין אם שייך מחילה גמורה לשעה.

יש להדגיש: שבכל אופן היתה כאן קבלת רכילות וסיפור רכילות וזהו חטא. הנידון כאן הוא לאחר מעשה מזה הדין בנוגע לאיסור שנאה.

הנה המשך הסיפור, ומתחלק לג' התגובות העיקריות

סוף / אפשרות א'

נתן: "אמת!!! דיברתי ודיברתי! הייתי אז עיף מאד [מפאת השעה המאוחרת] וה. משך אותי בלשון ובכח הוציא ממני כמה דיבורים בכיוון הזה, כנראה שהוא רצה לשמוע כך ולכן הצליח לסובב אותי עד שנפלטו מפי דיבורים אלו. היית צריך לראות איך שאח"כ קפץ על המציאה ושמח כעל כל הון. תשמע לי לוי, אני לא מתחמק מאחריות למה שדיברתי, אבל מבקש אני ממך שתמחול לי, ואני מקבל על עצמי להיזהר מכאן ולהבא יותר שלא יקרה שוב כדבר הזה. אולי משמים נתגלגל הדבר לטובתך, מי יודע?"

לוי: "איך אמחול?! מה עם הבושה והשם רע? מה עם עגמת הנפש? ובכלל מה עם השידוך? אני לא חולם שאמצא עוד שידוך טוב כזה... איך שייך לתקן כל הנזק הזה?" { א }

נתן: "אבל לוי, אעפ"כ מחול... ידידות של שנים... זכור..."

לוי: "נתן! – טיפח לוי על שכמו – עזוב שטויות, איך צריך להאריך כ"כ ולפרט את כל ההיסטוריה, אתה הרי מכיר אותי ואתה יודע שאנחנו לא נלך לבית-דין עבור זה..."

סוף / אפשרות ב'

נתן: "לוי! מה אתה מדבר? תאמין לי שאני לא יודע מכל הסיפור הזה, בכלל מה אמרת, שזה היה בחתונת בלאו-קליין? מעולם לא הייתי בחתונה כזאת, ואף לא שמעתי עליה. רק רגע, מתי אמרת שזה היה

בלילה של יום ראשון שעבר, איך זה יכול להיות הרי אז הייתי בחיפה לביקור משפחתי, אתה יכול לברר את זה לוי. תשמע, ברור לי כשמש שה"הולך רכיל" הטעה אותך, או שהטעו אותו ומישהו אחר דיבר עליך ונתערבו השמות. אני בשום אופן שבעולם לא הייתי מדבר בגנותך, ובכלל לוי, ממתי מאמינים ומקבלים רכילות כ"כ בקלות בלי בירור מעמיק...?"

לוי "מה?! חשדתי בך לשוא, אז אני הוא זה שחטאתי. סלח לי נתן על החשד ועל הצער שגרמתי לך, באמת לא השכלתי עשה, מהר מדי קבלתי את דברי הרכילות אודותיך".

סוף / אפשרות ג'

נתן: "אינני יודע סביב מה כל הסערה הזאת ומדוע נעשית כ"כ רגיש להיפגע מהדיבורים שהעבירו לך הרכלים. קודם כל הגזימו, ובכלל לא אמרתי..."

לוי: "איך תוכל להכחיש הרי שמעתי הדבר מאדם נאמן וחזר בפני בדיוקנות מילה במילה על דבריך, אין כאן מקום להיתלות בדקדוקי משמעויות שהרי דברת דברים מפורשים".

נתן: "טוב, נגיד שדיברתי וכי אתה אף פעם לא דיברת עלי לשון הרע? אַל תעמיד פני צדיק תמים".

לוי: "אבל נתן מה ההשואה? מימי לא העלבתי אותך כ"כ וכש"כ שאף פעם לא גרמתי לך נזק בעיני שידוך..."

נתן: "בודאי, כשהדבר נוגע לך הנך מחמיר בדקדוק רב ושוקל את איכות העלבון וכיו"ב, וכשהפגיעה קשורה בי לא הקפדת לבדוק את חומרת הדברים... עכ"פ אני לא משוכנע שכ"כ חטאתי כלפיך... וגם אינני יכול להתחייב על-כל דיבור שאני עתיד להוציא מפי ביום מן הימים".

– לאחר שעה וחצי של ויכוח סוער בין נתן ולוי –

לוי: "טוב, דומני שאין כל תועלת בוויכוח זה ואפילו אם נשב ונתוכח כאן כל הלילה תישאר אתה איתן בדעתך, ואילו אני משוכנע שפגעת בי פגיעה חמורה, ואף לא ניסית לפייסני ולבקש מחילתי".

נתן: "נכון. מסתבר שויכוח זה אינו מוביל לשום דבר וחבל על הזמן, השעה מאוחרת ועדיף לישון במקום להתוכח ללא תכלית.

- - טוב, לילה טוב, ואל תשכח את המטריה שלך".

לפנינו שלש אפשרויות שהן השכיחות ביותר לסיום ויכוח מעין זה. [שתים הראשונות מוזכרות בדברי הראשונים במפורש והובאו בסוגיא ה' פרק ב', והדרך השלישית נידון בפרק ג' אות ב-ג].

אפשרות א'

נתן הפוגע מודה שבאמת פגע בלוי ומבקש סליחתו, וכשלוי מוחל לו בסוף [כפי שמשמע מדבריו] מתיישבת הקטטה שביניהם.

{א} אמנם יש לפעמים שהנפגע אינו מסוגל למחול וכטענות אלו של לוי, ויש שגם על פי ההלכה אינו צריך למחול, הדין בזה אם קיים לוי תוכחה גמורה או לא, יש לעיין בדבר [ומדובר בזה בסוגיא ה' פרק ג' אות ד' ובהערה שם].

אפשרות ב'

כאן הסיום הוא הפוך מהאפשרות הקודמת, ובמקום להודות שהוא אשם ולפייס הרי שמצליח כאן נתן ה"פוגע" להוכיח שכלל לא פגע בלוי, וכשלווי משתכנע מדבריו הרי שממילא אין שום סיבה לשנאה. סוג סיום זה והתשובה של נתן נקרא בראשונים "התנצלות" כי ה"פוגע" מצליח להנצל מכל וכל מטענותיו של ה"נפגע" כביכול. [ועיין בסוגיא בפרק ב'].

אפשרות ג'

סיום זה אינו משמח כ"כ אבל לדאבונינו שכיח דיו, כי אין דעות בני אדם שוות ואינם משתווים תמיד לדעה אחת. בציר זה אין הכרעה הלכתית ברורה בפוסקים, אבל הובא בסוגיא זו בפרק ג' אות ג' שמלשון היראים משמע שקיים לוי הנפגע מצות תוכחה ומותר לו לשנא אח"כ את נתן – לשיטת היראים, עיי"ש.

– ויש עוד ציר והיינו כשלווי כן מצליח לשכנע את נתן שפגע בו ואעפ"כ אין נתן רוצה לפייסו, ציר זה שכיח פחות, והוא נידון ב"קהלות יעקב" המדייק ביראים הנ"ל שודאי קיים לוי מצות תוכחה ומותר לו לשנא את נתן, עיי"ש בסוגיא פ"ג אות ב'.

שאלה ותשובה

בקיום מצות תוכחה הלכה למעשה

תוכחה לביטול השנאה, כיצד?

בעזה"י, ר"ח תמוז תשנ"ח, בני ברק יצ"ו, לכבוד הרבנים חברי מכון "תורת האדם לאדם" שליט"א העוסקים באמונה בדברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. שלי רב לאוהבי תורתך.

נדמן לפני הקוני "תורת האדם לאדם" קובץ א', והשתוממתי על המראה, ובפרט בסוגיא ההלכתית (מספר בין אדם לחבירו אי סוגיא א') על חיוב התוכחה והתווכחות על פגיעות שבין אדם לחבירו שעברתי עליו בעיון הדק היטיב ונהנתי מאוד, ובאמת נפקחו עיני לראות ולהכיר מצוה חדשה שלא הכרתיה עד הנה הנהוגת וגם שימושית יום יום.

אולם לא אכחד תחת לשוני המחשבות הטורדות אותי בנוגע לקיום מצוה יקרה זאת למעשה. הן אמת שתועלתה של מצוה זאת גדולה מאד וגם מורגשת במציאות כי ברוב המקרים באמת נוצר הבנה והסכסוך מתיישב, או לפחות "מתקרר" קצת, אחרי שמדברים פנים אל פנים ואפילו מתווכחים בגילוי לב.

אבל, אליה וקוץ בה, כי יש מקרים שאין האדם מסוגל לפתוח פיו, וזה בדרך כלל בפגיעות דקות (אבל כואבות!) בנושא של כבוד וכגון "כיבודים" בשמחות, "עליות" בביהכ"ו וכו', יחס משפיל מצד המעביד וכדו' או סתם ביטוי מעליב ברבים, הכואב, אך אין הדבר יאה בעיני הבריות לדבר עליו בהדיא. ואעפ"י שכולם חושבים על דברים אלה בסתר ליבם תמיד, אם יבוא מאן דהוא וידבר על זה בגילוי לב או יעיז לגלות שהוא נפגע בגלל... או בגלל... בוז יבוזו לו וירננו אחריו הבריות שרוף כבוד הוא.

כמו כן באנשים המקורבים יותר זה לזה שהרגישות ביניהם חדה יותר כמו בני זוג, אחים או אחיות ואפ"י שני ידידים קרובים במיוחד, ועלולים להיפגע מפגיעות דקות ביותר, ואפ"י רק מחוסר שימת לב מספקת או חוסר היענות לבקשה מופלגת. בדברים כאלה קשה מאוד הדיבור וכמעט אי אפשר לפעמים מחמת הבושה והשפלת כבוד

הבריות, וממילא יוצא שבהרבה מקרים בחיים קשה מאוד לקיים מצוה זאת. ואשמח אם תתברר ההלכה בכ"ז ובעיקר ב' נקודות:

א] האם באמת יש חיוב על פי דין להוכיח בצעורים הנ"ל שצירתי? ב] האם יש איזה עצה איך להוכיח – תוכחה כדין – אך באופן שיתקבל גם על דעת הבריות, ויהיה גם תפארת לו מן האדם? תחזקנה ידיכם למען ה' ותורתו ולמען עמו ישראל.

בכבוד התורה, ב. נ. פרנקל

תשובה

כותב נכבד! נגעת באחת הנקודות הרגישות ביותר והשכיח ביותר ביחסים שבין אדם לחבירו ושבין אדם לקרוביו ואוהביו. פגיעות דקות אבל כואבות. ה"זוטות" הללו – בניגוד לפגיעות גדולות ו"נכבדות" – אינן כדאי לעסוק בהן לכאורה, אבל כואבות לפעמים לא פחות מפגיעה גדולה ואף משאירות משקעים לטווח ארוך.

דיון הלכתי בחיוב תוכחה בפגיעות מסוג זה ראה בקובץ "תורת האדם לאדם" ח"ב עמ' 137.

מעבר לשאלה ההלכתית, ברור שהדיבור וההתווכחות במקרים אלו חיונית ומשפרת את הקשר מאד. ודאי ישנן פגיעות קטנות ושגרתיות שכדאי לעובר עליהן לסדר היום ולא לעשות "עסק". אבל פגיעות כואבות באמת, אין טעם לטאטא מתחת לשטיח ו"לשכוח". דוקא השכחה מסוכנת לעתים יותר. הפגיעה נשכחת אבל התחושה המרה וכאב הנפשי נשאר בלב לאורך זמן. כשכבר לא זוכרים איך הדבר התחיל ודאי שקשה למחוק המשקעים מהלב.

מלאכה קשה היא התוכחה שבין אדם לחבירו... בגלל האמת הצרופה שבה. הרי תוכחה זו איננה אלא שיחה כנה וגלוית לב במיוחד, דבר שאין הבריות רגילים בה. אבל כל הקושי היא רק ... להתחיל. בדקה הראשונה. אחר כך חווים שני הצדדים שלוות נפש נפלאה וכל התחושות הנפלאות המתלוות למצוה יקרה זו. ה"פירוט" שאדם אוכל בעולם הזה מהבאת שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, מלבד הקרן הגדול השמור לו לעולם הבא שכר מצות עשה דאורייתא שמקיימה בצער.

כדי להקל וגם לייעל את מלאכת התוכחה הזאת נצרף כאן מספר עצות "טיפים" מתוך האוסף הצנוע שבידינו וגם מתוך נסיון החיים.

טיפים למוכיה – לביטול השנאה

על פגיעות בכלל ועל פגיעות דקות "זוטות" בפרט

◆ "יפה שעה אחת קודם", כלל זה תקף בתוכחה כמו בכל דבר שבקדושה ובפרט בתוכחה על "זוטות". הנך חש נפגע, אין הגיון לדחות את הדיון. הצד השני עלול להרגיש בהתנהגותך שנפגעת, וככל שזה ימשך והיחסים שביניכם ילכו ויסתבכו יהיה לך אחר כך הרבה יותר קשה להסביר את רגישותך ה"מופרזת" ולמה אתה עושה "עסק גדול כזה" מדבר פעוט כזה. מלבד זאת, גם בעיניך תגדל הפגיעה ותתנפח ככל שתתבונן בה יותר. במקום כל זאת גש פשוט לפוגע ועשה כפי שאתה מצווה מסיני.

◆ רכך את הגישה בתוכחה ובפרט בתוכחה על "זוטות". אפילו כשהדבר כואב מאד מומלץ להתאמץ ולפתוח בשיחה קלילה ולא רשמית. **ואפילו בבדיחת הדעת** כפי שמתאים לנושא "שוליי" כזה בעיני הפוגע. בהערה פשוטה אחת כזאת או בבדיחה, בדרך כלל, תשיג יותר מתוכחות וויכוחים ארוכים. מנהג העולם שמביעים בהצלחה רגשות, בקשות, ביקורת וכו', באמצעות הערה פשוטה וטבעית ואפילו מבדחת. כדאי לאמץ גישה זו גם בתוכחה על "זוטות".

◆ חשוב מאד! במקום לדבר על מעשיו של הפוגע ולנתחם, למתוח ביקורת על הפוגע ולהביע דעה על אישיותו, דבר על **רגשותיך שלך** ותאר לו עד כמה שכואב לך. גישה כזאת תעורר פחות התנגדות וויכוח. קודם כל משום שאינך מותח ביקורת על עצם האדם, אינך פוגע בכבודו וממילא אינו צריך להתגונן וללחום כדי להציל כבודו האבוד. שנית, הרי אתה מדבר על עובדות פשוטות שלא שייך להתווכח בהם. בסך הכל אתה טוען שכואב לך והנך מרגיש פגוע.

כלל זה חיוני במיוחד בתוכחה על "זוטות" שבדרך כלל יש בהן שני צדדים וקל מאד לפוגע להגיע דוקא למסקנא הפוכה **שאתה** סובל מעודף רגישות וחוש דמיון מפותח, במקום להסיק שהוא עצמו אדם חסר התחשבות ברגשות הזולת ואפילו אכזר.

◆ כאן המקום שמיותר להזכיר לך את העצות הוותיקות משחר ההיסטוריה המקילות מאד בתוכחה – שליחת מכתב או שליח חי כדי לחסוך את הפגישה המביכה פנים לפנים. בזמננו אנו, נוספו גם

מכשירי הטלפון, סלולר, פקס וכל כיו"ב. [לענין הלכה אם יוצאים ידי חובת תוכחה באמצעים אלו גרידא ראה לעיל בקיצור הלכות עמוד 55, ובקובץ "תורת האדם לאדם" ח"ג עמ' 62].

◆ איסור הנקמה הוא רק כשכוונתך לנקום על העבר, אבל כשכל כוונתך להביא תועלת בעתיד, כגון שאתה רוצה להרתיע את הפוגע כדי שלא יפגע שוב בעתיד, או שאתה נוקם בו באותו סוג פגיעה כדי שהוא ילמד ויבין את כאב הפגיעה וממילא יזהר יותר בעתיד שלא לעולל כך לאחרים – באופנים אלו אין איסור נקימה. [ראה "בין אדם לחבירו" ח"ב סוגיא ז'].

לפי זה הרווחנו עצה נפלאה בהרבה מקרים כשחוסר הרגישות מצד הפוגע מקורה רק בחוסר מחשבה על הזולת ו"אגואיזם", ולא מתוך רשעות. הרי שבמקום שתתווכח ותתפלפל, כדאי לך להדגים לו שירגיש על בשרו שלו ואז יתפוס ממילא מה הוא מעולל לאחרים. ולפחות יהיה לך יותר קל להסביר לו חומרת הדבר.

אולם עליך להיזהר שכוונתך תהיה רק לתועלת להבא, וכגון שהפגיעה מתמשכת, אבל אם תכוון גם לנקום על פגיעות בעבר, הנך מסתבך בחשש נקמה דאורייתא. עוד עליך להיזהר שלא ירגיש הפוגע שבכוונתך ללמדו לקח ול"חנך אותו", אחרת הוא עלול להתרגז עוד יותר

◆ אחרון חביב. הוכחת, התווכחת, "עברת שבעה מדורי גיהנום" ואינך רואה כל תוצאות, "בזבוז זמן ולא יותר", אתה מפטיר. הירגע. קודם כל קיימת מצוה גדולה לא פחות מאכילת מצה והנחת תפילין. שנית **על פי רוב, כן יש תועלת**. עצם הדיון והדישה בנושאים כאובים, העלתם מתוך מרתפי הלב ושטיחתם על השולחן לעיני הפוגע, מביאה תועלת והקלה לנפשך הנפגעת [בדוק ומנוסה!], ובריאות ללבך. גם אי אפשר שדברים הנאמרים באמת ויוצאים מן הלב לא יעשו רושם מסוים בלבו של הפוגע אע"פ שבוש להודות בכך.

הקשיים בחישובי ואהבת "כמוך"

◆ קל לכתוב ועוד יותר קל לקרוא מאמרים, אולם לחיות הדברים יום יום פחות קל. הנטייה ל"התנפח" ולבטל את הזולת, הדחף לגאווה, היא מהדחפים החזקים והשורשיים ביותר בנפש האדם. מאז עמדו על "דעתו" קיימת בנפש האדם הנטייה להחזיק את עצמו ל"אלקים" קטן. חשוב מכולם. כל יכול ו... אני ואפסי עוד. אין זה פלא, שהרי נשמתו באמת חלק אלוך ממעל וצלם אלקים ממש, וא"כ יש צדק מסוים במה שמרגיש את עצמו "אליל קטן", אולם הוא שוכח שכל השאר הם גם "אלילים" חשובים כמותו.

◆ קושי נוסף נעוץ ביישום ואהבת. הרי לא מדובר במהלכי מחשבה ארוכים ומסודרים שהאדם מתרכז בהם, אלא תהליך חשיבה החולפת במוח כהרף עין ממש, כמין הברקה, וכל כולה אינה אלא תוצאה מתחושות ודחפים בנפש. ועוד, שרוב ההרגל משחר ימי הילדות מקנה לאדם מיומנות מדהימה בחישובים של מדידת והערכת ערכו מול זולתו – כשהתוצאות כל פי רוב כבר ידועות ומוכרות מראש. חישובים אלו כוללים:

(א) הערכה עצמית כללית [וגם פרטית] בהדגשת הצד **הטוב**, בעיקר.

(ב) הערכה כללית [וגם פרטית] של הזולת בהדגשת צד **הרע**, בעיקר.

(ג) הצבת המאזנים זה מול זה והשוואתם.

(ד) המסקנה הנכספת – תחושת עליונות והסתכלות על הזולת בבוז.

מדהים איך כל זה עובר במוח האדם – המחשב המשוכלל והמהיר – כהרף עין. ולא עוד אלא שהמחשב הזה אינו מצריך עריכת החישובים כל פעם מחדש. די בפעם אחת בלבד כלפי כל אדם והתוצאות נשמרות אוטומטית בזכרון וגם מתעדכנות מפעם לפעם. (ולפעמים ביתת הכרה!). כשבאים שוב במגע עם אדם מסוים, נשלפות מיד המסקנות מהזכרון במהירות הבזק ועל סמך המימצאים נקבעות ההשקפה וההתייחסות לאדם זה.

לא קל להשתלט על תהליכי חשיבה אלו, ולפיכך ממליצים ספרי המוסר לעבוד על המידות שהן השורש למחשבות הללו. דהיינו מידות הקנאה והגאווה. במעט השתדלות להגביל המידה ניכרות תוצאות גדולות במחשבות מסוג הנ"ל.

ההגנה הכי טובה – התקפה

◆ נתון נוסף – לא פחות חשוב – עלינו לקחת בחשבון. חלק גדול מהמחשבות-חישובים הנ"ל מפעיל האדם בתור התגוננות. הם כבר תוצאה מהזלזול שמרגיש כלפיו מצד אנשים אחרים. אדם הנפגש עם זולתו חש מיד, לפחות בתת ההכרה, איך מסתכל הלה עליו 'כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם'. ובפרט כשאדם נכנס למקום ציבורי כמו בית הכנסת וכדו' הרי הוא חש כאילו נפשו "מופצץ" בחיצי ביטול והוא מרגיש צורך דחוף להתגונן, לבטל את מבטליו ולזלזל במזלזליו כדי להציל עור נפשו.

כיון שחלק ניכר מחישובי ביטול ועליונות באים רק במטרת התגוננות, הרי יש בהם מידה מסויימת של צדק, לכאורה. ואם כן העניינים שוב מסתבכים. איך נדע להבחין כל פעם בין התקפה להגנה? מתי אנחנו התוקפים ומתי דוקא הנתקפים?

אולם מי שמיישם את שיטת ה"כמוך" מרגיל את עצמו בהדרגה לשנות את ההשקפה והגישה ליהודי – כמעט ולא קיימים כלפיו הקשיים שהזכרנו. ובפרט הקושי האחרון – הבחנה בין התגוננות להתקפה – אין לה מקום לפי הגישה הנכונה והתורנית. שהרי גם לשם הגנה לא הותרה ההתקפה והזלזול בכבוד רעהו.

ובכלל "מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך". מעט חשיבה חיובית בעין טובה, "הרחבת הלב" ונתינת מקום גם לאחרים, דוחה הרבה מן המחשבות החשוכות, החשבוניות הרבים מודרכי קנאה, שנאה ו"קטנות הלב" שהיצר עמל למלאות אותנו בהם.

”בחר לך יהודי שקל לאהוב אותו...”

שאלו את הרה"ג רבי אביגדור מילר ז"ל – איך מגיעים לאהבת ישראל?

והשיב – בחר לך יהודי אחד שקל לאהוב אותו. יהודי מצליח ויפה תאר, או קרוב משפחה או ידיד שבאופן טבעי מקובל ורצוי לך וגם אתה מקובל עליו. ותתחיל קודם להרגיש כלפיו אהבה משום שהוא יהודי, לא אהבה אינסטקטית (לא כמו בעל-חי שגם הוא מתייחסת יפה למי שמתייחס אליו), אלא משום שהוא יהודי. תחשוב שאתה אוהב אותו מפני שהוא יחסן מזרע האבות הקדושים, אברהם יצחק ויעקב, וחלק מהעם הקדוש שהקב"ה בחר בהם. ותתמיד בכך זמן מסוים.

לאט לאט תתחיל לחשוב ולהרגיש שאתה אוהב אותו משום מצות ה' "ואהבת לרעך כמוך". ותתרגל בזה זמן מסויים עד שתרגיש אהבת ישראל קדושה זו.

דבר זה שמעתי מאדם גדול לפני חמשים שנה (המשגיח דשיבת סלבדקא, הרה"ג ר' אברהם גרודזינסקי זצוק"ל). בחז"ל רואים את זה גם במה שהם קראו לכל אחד שניגש עליהם בשם "בניי" או "בתיי" כי התשתדלו לאהוב אדם זה כמו בנו או בתו.

אחרי שהצלחת לאהוב יהודי אחד כמו שצריך אפשר להתקדם הלאה ולשתף עוד אדם אחד לתוך המעגל הזה. וכך תתמיד זמן מסויים. אח"כ זה מתחיל להתקדם לבד ומצטרפים עוד.

יש אנשים שבכלל לא ידעו מה זאת אהבה. אבל אחרי שנולדו להם ילדים אז התחילו להרגיש מה זאת אהבה. וגם בזה אפשר לאט לאט לצרף עוד יהודים, והאהבה יכולה להתפשט גם לאחרים. כך לומדים לאהוב יהודים.

הערות

למדור "הלכה למעשה"

1. (לעמוד 22) עד כדי כך נשתרש מצב זה של חוסר בהירות בכל הנוגע לשנאת חינוך, שאנו מוצאים מגדולי הדורות שהאריכו בדרשותיהם לפרש ברוח זה מאמר חז"ל ביומא ט: "ראשונים [-בימי בית ראשון] שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים [-בימי בית שני] שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם". ונביא מדברי שני גדולים:

הגאון ר' יונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "יערות דבש" (דרשה ז) מפרש שחטאים גסים עלול האדם להרגיש בהם ולהתחזק ולשוב בתשובה, וזה מה שקרה בגלות בבל אחרי שבעים שנה -

"אמנם בבית שני שהיה שנאת חינוך ולשון הרע ומזה לא שבו בעוה"ר, ועוד היום מחזיקים בטומאה זו לשנוא חינוך, בפיו שלום את רעהו ידבר ובלבו ישים ארבו ושמח במפלתו ותקלתו ואומרים אין פשע אדרבה לחכם יחשב... ואם כן לא נתגלה עדיין עון בית שני כי הלא להיתר יחשב, ולכך בעוה"ר לא נתגלה קצם ואנו יושבין זמן בגולה, כי כל זמן שסיבה המביאה לידי חולי לא תוסר אי אפשר לרפאות החולה בכל מרקחת וסמים שבעולם..." עכ"ל.

ובספר "שרידי אש" בשם הסבא מסלובודקה זצ"ל הרחיב רעיון זה במתק שפתים (ח"ב עמ' ש"ב והלאה) ונצטט כאן כמה שורות הנוגעות למאמר חז"ל זה:

"חז"ל אמרו אחרונים שלא נתגלה עונם, שנאת חינוך היא חטא שאינו מתגלה לעין האדם, לא לו ולא לאחרים. כרגיל מנמק האדם את שנאתו בטעמים מכריעים, ומי שהוא ירא שמים מנמק אותה בטעמים שבדת, מצוה לפרסם את החנפים כדומה. אין המבוע הראשון שממנו השנאה נובעת בא לידי גילוי אלא לאחר חפירה עמוקה בתחתית הנפש. לאנשי דור החורבן לא נתגלה..." עכ"ל. ועיי"ש עוד.

2. (עמוד 23) הרעיון שההלכה יסודית ומינימלית ושווה לכל נפש, ראה בהרחבה "באור שמח" (הלכות תלמוד תורה ריש פ"א). ונעתיק מקצת לשונו:

"...דבאמת כל המצוות המה שווים לפחות שבפחותים ולמשה רבינו ע"ה, דתורה אחת יהיה לכם כתיב, וחייב המצוה גבול יש לה, כמו נטילת אתרוג בנינוע בעלמא יצא, רק המדקדקים נושאים אותו כל היום וכיו"ב. ולכך לא כתבה התורה מידות רק ברמז, דלמשל מידת הנקמה כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר [אינו ת"ח], ומלך שמחל על כבודו [אין כבודו מחול], ולכך אין זה חוק בפרט שווה לכלל הישראלי רק כל אחד לפי ערכו, רק נקימה דממון זה שווה לכולם, וכן בגאווה וכיו"ב, וכן לפני משורת הדין וביקור חולים וקבורה וכו', והדברים ארוכים בספרי המחקר".

3. (עמוד 29) וכשהמחלוקת טובבת סביב ענין של כפירה ממש דהיינו שיש בצד השני כפירה מפורשת באחד מ"ג עיקרי האמונה או אינו פשוט כל עיקר אם יש טענת שוגג בכפירה ויש בזה נידון גדול באחרונים. לדוגמא עיין בספר עבותות

אהבה עמ' 46 ואילך בדין תינוק שנשבה לענין כפירה, ובקונטרס "שלום עלישראל" לגר"א וינפלד ז"ל בקובץ תורת האדם לאדם ח"ד עמודים 22-27. ויש לדון במיוחד לענין היתר שנאה, ואכמ"ל.

4. (עמוד 30) אין אנו באים להקל ראש ח"ו כלפי מידת הקנאות האמיתית כשהיא במקומה ועל פי ההלכה, שהיא נחוצה מאוד להעמיד הדת על תילה.

נביא קטע מדרשת רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל ב"יערות דבש" דרשה ז', דברים לזהטים בענין זה. המחבר שם מקונן שחוסר קנאות לכבוד שמים דוקא מאריך את גלותו. ונמצא ששני הקצוות בענין השנאה והמחלוקת מסוכנים הם ויש בהם להאריך הגלות, ודרך האמצעית השקולה היא דרך ההלכה דו"ק ותשכח. ח"ל.

"ובעו"ה עיקר צרותינו וחלינו הוא כי אנו טובעים כבוד בשר ודם ולא כבוד המקום כלל. אם ישלח איש את לשונו לדבר דבר על פרנס אחד ענוש יענוש, או אם יעבור על תקנת קהל כלה ונחרצה משפטו, והעובר על דבר ה' העלם יעלימו עיניהם ולא ידברו לו דבר. ואם ישבו אנשים יחדיו במסיבה ויאמר האחד במשתה יין דבר הפוגם כבוד השני או משפחתו, יריבו כולם עד לנפש. ואם בתוך המשתה ילעג עד אין סוף על חכמי הדור ואנשי מעשה ומצוות ה' בכתב ובע"פ אין אחד שם על לב, ואדרבא יצחקו ויאמרו היטב אשר דיבר, ומלעיג על ת"ח.

ובעו"ה נגע זו היא בכל העולם, כל אחד מקפיד על כבוד בשר ודם ואומר אין פשע ברואה חבירו עובר על דבר ה' ואומר מה לי לצרה זו וכי אני רב או קצין עם ולא ישנאהו כלל. ומה שאמרו חז"ל הרואה בחבירו דבר עבירה מותר לשנאותו, אין כאן שנאה כלל, אדרבא מוסיף אהבה ומחליק לשונו באמרו הוא רשע ויש בידו להרע ולהטיב.

זהו פרי ויורש לכל צרותינו ומכאובינו ונגעי עמנו, ממנו פשטה כל הרעות הרבות. ואילו היה לנו דעת לתבוע כבוד שמים יותר מכבוד הבריות ודאי לא היינו מגיעים לכל הצרות הללו, כי אז היה כבוד שמים במקומו וכבוד התורה ולומטיה ביה תליא, והיה כל עושה נבלה מובדלים מקהל ישראל ואז היה רפואתנו נקלה ומהר היה סר חליינו ממנו, כי זהו תרופתם לקנא קנאת ה' כאמרם ראשונים דמסורונפשם על קידוש ה' אתרחש להם נסים. וכאשר בעו"ה אין צרי ומוזר בגלעד ואנו טובעים רק כבוד הבריות לכך בעו"ה לא עלתה ארוכת בת עמנו. ובאמת רעת חולי זו גורם לנו כל הצרות.

אחיי למדו נא ממעשה פלגש בגבעה שלפי דברי הרמב"ן לא היה בה עון אשת איש כי היתה פלגש בעלמא ומ"מ הואיל ונעשה נבלה לנהוג מנהג הפקר בבת ישראל ופריצות התאספו כל ישראל שהוא ת' פרסה על ת' פרסה. יאמרו נא, אם ח"ו יקרה עון כזה או חמור מזה אסיתאספו כלהפרנסים מקהלת הקדושות בזמננו לדבר כזה ח"ו, אם יגדל עון בית יעקב עד לשמים לא היה אחד זו ממקומו ברחוק תחום שבת". עכ"ל יערות דבש.

וע"ע בספר "אלה המצות" למהר"ם חגיז מצוה תקמ"ז. וזה חלק מלשונו:

"... דכל מחלוקת ופירוד שהוא לשם שמים ולמחות ביד עוברי עבירה אין זה נקרא 'בעל מחלוקת', כאשר דימו ההמוניים הבהמיים אשר דרך ה' לא ידעו ואת הישרה יעקשו. ובכל עת חמן שרוצים ללכת בשרירות לבם הרע תפסו להם הדרך שדרכו בה אנשי ענתות להכות בלשונם את הבא להועיל להם ולהסיר המכשול מפניהם ואומרים עליו שהוא 'בעל מחלוקת' ושהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו.

ואני שמעתי ולא אבין. כי מי שמע כזאת ומי ראה כאלה שהסרת המכשולות והזרכת ההמון הישראלי בדרך האמת ולהרחיקם מהסכנות שבגופם ונפשותיהם של כלל ופרט ישראל יהיה נקרא מפני זה בשם שוטה ובעל מחלוקת...".

ובהמשך דבריו כותב שכל זה משום שסומכים על מאמר חז"ל שאפילו ישראל עובדים ע"ז ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו וגו'. וכתב על זה:

"ועל זה סומכים להנצל ולומר שלום יהיה לי ושלום יהיה בימי כי מה לנו ולצרה, אם באנו לברר האמת אין שלום ויבואו לידי קנטור... וגדול השלום וכו'. וכל מי שחלק לו ה' בבינה עינים לו כי המה לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו, כיהאמתה שלום שניהם כאחד הוא יסוד כלהתורה המצוות...".

5. (עמוד 37) והא דדאי מסתברא, שכל שאין עובר עבירה בשנאתו ושונא כדן ודאי אי אפשר לומר ששנאה כזאת היא סיבה לחורבן ביהמ"ק, ולא מיבעי היכי שיש מצוה לשנוא כמו בשנאת החוטאים שא"א לבוא בטענה על שנאה כזאת, אלא אפילו היכי שהשנאה היא רק היתר ולא מצוה סוף סוף כדן עושה ואינה חינם. נויש לעיין במש"כ חז"ל שלא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה, וצ"ע].

6. (עמוד 39) נעתיק קטע יסודי מספר "יד הקטנה" (דעות פ"י אות נ"א) המבהיר בקודה זו:

"וכבר ידוע שענין הויכוח הוא הכרחי מאוד להשגת הדבר על אמיתתו. כי על ידי הויכוח מן הצדדים ההפכיים בסברות ובעיון, על ידי זה יצא הדבר לאור ויתגלה ויתברר האמת. אבל מבלי שיתעורר ויכוח בספקות והערות וקושיות באיזה חכמה, מעולם לא יצא הדבר לאור ולא יתברר האמיתי.

ולפיכך אמרו חכמינו בידינו נפשות שאם כולם מחייבין הוא זכאי, ואם אמנם שהענין הוא גזירת הכתוב וכמו שדרשו הטעם בגמרא, בכל זאת אומרים בשם הרמב"ם טעם לדבר והוא מה שביארנו, כי כשאין מתעורר שום אחד להתנגד בדבר בהערות וקושיות ובאיזה חקירה, כבר אי אפשר שיצא ויתברר הדבר לאמיתו, ולפי שענין נפשות חמור מאוד וכבר נאמר בה ושפטו והצילו, לפיכך חוששין בדבר אפשר שכולם נפלו בסברה אחת מוטעת, ולכך אין הורגין אותו".

וכעין זה כתב בספר "מנוורת המאור" (נר ב' אות ס"א):

"לפי שטבע מציאות בני אדם מתחייב שישבו ביחד וישרתו אלו לאלו ויסייעו אלו לאלו בכל עבודתם ובכל צרכיהם... לפיכך כל מחלוקת שיארע ביניהם היא השחתת היישוב, ובדברי תורה צריך חבורת תלמידים, ואם ישאו ויתנו בדבר ויחלקו בסברא לשם שמים להוציא הדבר לאמתו זהו עבודת ה' כדי שלא תצא הלכה מוטעת ויעמוד הדבר על בוריו כדגרסינן בפ"ק דתענית (דף ז) אמר רבי אחא בר חנינא מאי דכתיב (משלי כז) ברזל ברזל יחד, לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו אף שני ת"ח מחדדין זה את זה בהלכה... ואעפ"כ צריך שאם יארע חלוק דעות בין התלמידים שתהא כוונתם לשם שמים להוציא אמיתת ההלכה ולא לקנטר".

הערות למדור "מחשבת המצוות"

7. (עמוד 74) ואם לא די לנו בזה הוסיפו שם חז"ל בגמ' יומא הנ"ל בזה"ל:

"אמר ר' יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסין של אחרונים -ן שאף שהראשונים היה בהם העבירות החמורות, חשובים הם יותר מהאחרונים שהיה בהם רק שנאת חנם]. א"ל ריש לקיש אדרבה אחרונים עדיפי אע"ג דאיכא שעבוד מלכיות קא עסקי בתורה, א"ל בירה [-בית המקדש] תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. שאלו את רבי אלעזר, ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? אמר להם תנו עיניכם בבירה, איכא דאמר עידיכם בירה" [-בנין הבית עד לכס בדבר, שלא חזר לנו וחזר לראשונים, רש"י]. וע"ע בירושלמי ששם איתא בפירוש ששנאת חנם חמורה משלש העבירות.

הרי שמפורש בדבריהם הקדושים שהדברים כהויתן, שאריכות הגלות האחרונה מוכיחה לנו שגרועים אנומה ראשונים עם כלפשעיהם, ואע"פ שאנו עוסקים בתורה במסירות נפש מתוך שעבוד מלכיות בכל זאת אנו גרועים יותר כיון שיש בינינו שנאת חנם, ועל כן הבירה אינה חזרת. והטענה שבעצם נענשו על עבירות חמורות אחרות אלא שלא עמד להם כח השלום ולא הגין עליהם מחמת שנאת חנם שהיתה ביניהם - טענה זו רחוקה גם היא מהפשט הפשוט, שהרי חז"ל מעידים (יומא שם; ירושלמי שם) שלא היו בהם עבירות חמורות והיו צדיקים ומשום שנאת חנם בלבד נענשו. [במצב הדור בזמן חורבן בית שני יש להרחיב יותר ואכמ"ל].

ולדחות דברי חז"ל שנשנו בכמה מקומות בשי"ס ובמדרשים בטענה שאין למדין הלכה מדברי אגדה, ודאי לא מתקבל על הדעת בפרט שאין אנו עוסקים בפסק הלכה או בדרוש שמהכתוב רק גילוי מילתא בעלמא שגילו לנו חז"ל ברוח קדשם סוד הענין בדרך סיבה ומסובב. אי אפשר לברוח מהמסקנה המתבקשת מאליה שהשקפתנו על משקלה של שנאת חנם אינה תואמת את האמת ורחוקה מהשקפת התורה.

8. (עמוד 77) אלא שמשמע מתוך דבריו הקדושים שאינו מקשר בין אחדות ישראל לבין השראת השכינה, ובבית ראשון אפילו אם יצוייר שהיתה בהם שנאת חנם לא היתה השכינה מסתלקת מהם כל עוד לא עברו על ג' עבירות החמורות. וגם לא ידך גיסא על ידי אחדות לבד לא יזכו להשאת השכינה. חה לכאורה אינו תואם לגמרי דברי חז"ל במשל הספינות וכמו שהבאנו לעיל שבפירוש קשרו את האחדות עם השראת השכינה, ובאם אין אחדות אין בסיס להשראת השכינה ואפילו עושים כל המצוות שבעולם. ויל"ע בזה כי גם לפי המהר"ל זכו לבית שני בשכר האחדות ושם ודאי היתה קצת השראת שכינה כקרבתו ועוד.

9. (עמוד 78) עיין ספרי פ' וזאת הברכה (פסקא שמו) שמיבא היסוד של ספינות הנ"ל בלשון שונה:

"יחד שבטי ישראל, כשהם עושים אגודה אחת ולא כשהם עשויות אגודות אגודות, וכד"א הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה, רשב"י אומר משל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהגונים ובעשותו והעמיתן על גביהם ובנה עליהם פלטורים, כל זמן שהספינות קשורות פלטורים קיימים, פרשו ספינות אין פלטורים קיימים, כך ישראל כשעושים רצונו של מקום עליותם בשמים, וכשאין עושים רצונו של מקום ואגודתו על ארץ יסדה... אף כן אתה אומר יחד שבטי ישראל, כשהם אגודה אחת ולא כשהם עושים אגודות אגודות".

ושם בפירושו 'ספרי דבי רבי' לר"ד פרדו ז"ל:

"וקמ"ל רשב"י כי כשיש אהבה אחוה ואחדות בין ישראל למטה, כן גורמין אחדות וזווג במידות העליונות, ואם ח"ו יש פירוד בין ישראל למטה, אז כתיב ונרגב מפריד אלוף, כי בעון שנאת חנם שנפרדו הספינות אין הפלטרין קיימים ונחרג בית המקדש".

סברא נוספת יש להציע באריכות הגלות האחרון. כשעם ישראל באחדות נחשבים כאיש אחד בלב אחד ואין צורך שכל אחד יתקן עצמו בכל התיקונים האפשריים ויעבור בכל הנסיונות בנפרד, אלא העבודה מתחלקת בין כולם, ואז התיקון נשלם מהר מאד. (ואולי זה הרמז ב-70 שנות גלות בבל שהם שנותיו של אדם אחד וכמש"כ ימי שנותינו בהם 70 שנה). אולם כשאין אחדות אז כל אחד צריך לתקן עצמו בכל התיקונים והנסיונות בגילגולים רבים, ומתארך הזמן הרבה.

10. (עמוד 83) ועיין בערכין לב: "יכול היו עליה [א-רץ ישראל] והן מעורבין, שבת בנימין ביהודה ושבת יהודה בבנימין, יהא היובל נוהג, ת"ל "לכל יושביה, בזמן שיושביה כתקנן ולא בזמן שהן מעורבין".

11. (עמוד 91) וזה לשון המדרש שם בתו"ד: "...המלאך הממונה על התפילות נוטל כלהתפילות שהתפללו בכל הכנסיות כולן, ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב"ה, שנאמר (תהלים סד) עדיך כל בשר יבואו, ואין עדיך אלא עטרה שנאמר (ישעיה מט) כל כולם כעדי תלבשי, וכד"א (שם) ישראל אשר כך אתפאר, שהקב"ה מתעטר בתפילתן של ישראל שנאמר (יחזקאל טו) ועטרת תפארת בראשו, עכ"ל.

ומפורש יותר בספר "תשואות חן" (למו"ה גדליהו הצדיק מליניץ ז"ל, מגדולי החסידות, פרשת משפטים ד"ה הנה אנכי, בתו"ד):

"...שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו, שהקשה הזוה"ק על זה והזהיר ליה למימר שומע תפילות, לשון רבים, ועל פי הנוכח יבואו, שהקב"ה מצרף מכל תפילות ישראל תיבה אחת וזכה ובוררה מזהותיבה אחת מזה, עד שמכלל כמה תפילות נעשה תפילה אחת נקיה חכה הראויה להיות עטרה בראש אלוה. וכל זה עושה הקב"ה בכדי לצמת ולקשר יחד כל ישראל בכדי שכל אחד יתעלה על ידי חבירו ויתקנו כולם. חזה שומע תפילה, שהקב"ה שומע תפילה אחת מן כל התפילות, בכדי שעדיך כל בשר יבואו, שיתקנו כל ישראל", עכ"ל.

12. (עמוד 116) אין הכוונה שהאדם צריך לוותר על תחושה בריאה של ה"אני", ואהבת עצמו, עמדו על כך המפרשים, שאדרבא, יסוד מצות "ואהבת" בנוי על אהבת האדם את עצמו שהרי מצווים לאהוב את החבר "כמוך", כפי שאתה אוהב את עצמך. אם אין אהבת עצמו אין אהבת החבר. וכן עסקו בזה בספרי מוסר וחסידות [ראה לדוגמא הדין בשפתי צדיק על פסוק ואהבת בפרשת קדושים].

וכן מקובל היום בין חכמי תורת הנפש שאדם מרוצה ושלם עם עצמו מסוגל לאהוב גם אחרים. ואדרבא "אני" חזק מסוגל יותר "להסתכל החוצה ולראות אחרים". נפש חלשה וחסרת בטחון עצמי מופנמת יותר ועסוקה בביסוס מעמדה וקשה לה יותר "לראות" אחרים.

13. לאור האמור ניתן להסביר תופעה תמוהה לכאורה, ושאלת רבים וטובים, למה התורה מדגישה כל כך את ה"לא תעשה" בעניני בין אדם לחבירו בעשרת הדברות החלק של בין אדם לחבירו הם בציווי "לא", וכן באורו, וכן רוב המצוות שבין אדם לחבירו בפרשת קדושים הן מצוות לא תעשה. לפי האמור יש לומר שאע"פ שהעיקר

הוא באמת החיובי, אין צריך כל כך להזהיר על זה, כי הטוב טבוע בלבו של אדם, ואם רק מסלקים המונע, מתגלות המידות הנהדרות הטמונות בלב האדם. כשמסלקים את "לב האבן" מתגלה היופי הטבעי שב"לב הבשר", כהבטחת הנביא (יחזקאל יא יט) "והסרתו לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר".

14. (עמוד 123) ראה ר"י בכור שור, חזקוני ומושב זקנים בשם י"א (ויקרא שם), ויתכן שכן הוא גם דעת הסמ"ג בסימניו בריש ספרו - וכפי הגהת כמה מהאחרונים - "להתנהג עם חבריו כאשר (יראה) [נרצה] שחבירו יתנהג עמו". וע"ע באוצר הגאונים סנהדרין לח. "שנוכל לומר שלא אמר זה [ואהבת לרעך] בכל אדם כללי רק לרעהו שהוא יודעו ומכירו". עצם הרעיון מוסבר בספר עקידת יצחק פרשת תולדות שער כג.

15. לפי האמור גם נבין היטיב שיטתו הייחודית של ספר הברית (במאמרו "אהבת רעים" הנ"ל) שגם כלפי הגויים חל חובת ואהבת לרעך כמון. וחלקו עליו גדולים וטובים [ראה גם בספר "השם אורחותיו" להגר"ח קניבסקי שליט"א שחולק בתוקף]. אולם יש להבין שלשיטתו אויל, ובתרתו.

א) בפשטות, הרי גם לשיטתו אין חיוב מצד ואהבת לאהוב בלב. וגם להטיב בפועל אין חיוב כלפי סתם גוי אלא רק לרעו וידידו הקרוב אליו, כגון שעומד אתו בקשרי מסחר או שעזר לו בעבר. ועוד שממילא הוא אמור להטיב לו מצד האנושיות והכרת הטוב, והתורה רק מוסיפה ומחזקת את התחושה הבריאה הזאת כלפי כל אדם.

ב) לפי המבואר במק"א שמצוות שבין אדם לחבירו נחקלות לשתי מחלוקות כלליות, אלו שישודם "משפט" ואלו שישודם "חסד". "משפט" היינו לא לפגוע בזכויותיו של השני, לא להזיק או לקחת משלו, כגון לא תרצה, לא תגנוב, אונאת דברים. "חסד" היינו נתינה והטבה משלך, כגון השבת אבדה, פריקה וטעינה, רבית וכו'. והנה הגדרת מצות ואהבת לפי ספר הברית היא שייכת למצוות של "משפט", איך הרי הכלל הוא שהמצוות של משפט שייכות עקרונית גם כלפי הגויים, שאסור להרוג, לגנוב ולפגוע בהם. לעומת מצוות של "חסד" שנאמרו רק כלפי ישראל. לא פלא שלשיטתו "ואהבת" כולל גם גויים.

עוד נעורר על תופעה מעניינת מאוד! בכל הש"ס והברייתות כמעט ולא מוזכרת מצות ואהבת אלא כלפי אשתו (ג' פעמים), אביו, והרוגי בית דין - ברור לו מיתה יפה. ולהנ"ל פשוט שככל שהקרבה מתחזקת, גם המצוה מתחזקת, לעומת שאר כל אדם, שפחות נוהגת המצוה. כמו כן בהרוגי בית דין, מתוך מצוקתם הגדולה "מצפים" שיתחשבו בהם. והלא דבר קטן הוא אצל הבית דין לברור מיתה יפה, ויש כעין פגיעה בזכויותיהם כשלא מתחשבים בהם ומנוולים אותם במיתה מכוערת.

16. (עמוד 126) יש להדגיש כי השיטה הזאת אינה סותרת את השיטה הרווחת אלא מוסיפה עליה. ודאי ימאי דעלך שני לחברך לא תעביד' וכפי שאמר הלל, שלהזיק ולפגוע בודאי אסור, ונכלל בימוןך", והלל לא אמר לגוי אלא מה שגוי מסוגל להיבן, ועוד כשעומד על רגל אחת. (כן כתב ספר הברית להתאים שיטתו ללשון הלל).

17. ונפלא הדבר שהרמב"ם לשיטתו גם ממה שפירש במצות לא תשנא את אחיך בלבבך, דהיינו שנאה נסתרת בלב, וכמש"כ בל"ת ש"ב הנ"ל ובהלכות דעות (ו ה). ובוה מיושב טענת מקצת אחרונים ש"ואהבת" אינה מצוה בלב מאחר ולא כתוב ואהבת בלבבך, כמו אצל שנאה, אך להרמב"ם לא שייך לכתוב ואהבת בלבבך דמשמע שמדובר באהבה נסתרת בלב דוקא, וזה אינו. ורק עצם מילת 'ואהבת' פירושה אהבת הלב כמו שלא 'תשנא' פירושה שנאת הלב.

כמו כן הרמב"ם תחילת מסכת פאה בפירוש המשנה "אלו דברים שאין להם שיעור וכו' גמילות חסדים", משמע בפשטות שסבירא ליה כמפרשים שאין שיעור להקל, דהיינו שמקיים מצות גמ"ח בגופו בכל שהוא, עיי"ש בכל הענין. ומוכן לפמש"כ מאחר ולרמב"ם מצוות גמ"ח נלמדות מ"ואהבת". נולא מ"והלכת בדרכיו" כבה"ג וראשונים אחרים, שלרמב"ם "והלכת" מלמד ענין המידות ו"הדרך הבינונית" הידועה שלו שהאריך בו בכמה מקומות]. ומצוה זו אינה מחייבת למעשים, וכנ"ל.

ואם תאמר, למה בכל שהוא כן חייבים בגמ"ח [והחיוב הוא מדאורייתא כמבואר בחולין קלז: שכל המשנה דאין להן שיעור איירי בדאורייתא]. יש לומר, כי בכל שהוא הרי אינו כרוך במאמץ ונחשב שאינו נותן ממש, כמו זה הנזה וזה לא חסר, שכתבו אחרונים שבכלל ואהבת (אשל אברהם חו"מ סימן רל"ז ועוד) וכן כתבו כמה מפרשי התורה ראה רלב"ג, ודמי למניעת היזק שגם הרמב"ם מודה שכלול בואהבת. והבן.

18. (עמוד 128) בענין מחלוקת הרמב"ם ובה"ג בהגדרת המצוות "והלכת" "ואהבת". בה"ג וכמה ממוני המצוות נמשכו אחרי הגמרא בסוטה יד. הלומדת מפסוק "אחרי ה' תלכו", עשיית פעולות של חסד. מה הוא מלביש ערומים... מבקר חולים... מנחם אבלים... קובר מתים וכו'. [מבלי ליכנס למחלוקת הגדולה במפרשים האם בה"ג מונה כל אחד למצוה בפני עצמה או כולן למצוה אחת].

אך הרמב"ם (ספר המצוות עשה ח ועוד) נמשך אחר הספרי (פרשת עקב יא כב פסקא מט) הלומד מ"ללכת בכל דרכיו" ענין המידות רחום וחנון, צדיק וחסיד וכו'. והרמב"ם מפרש זה לפי הכלל של "הדרך הבינונית" במידות (שביל הזהב) שמאריך בה בתחילת הלכות דעות ובשמונה פרקים. לעומת זה מעשים של חסד לומר הרמב"ם מפסוק "ואהבת", וכמו שכתב בהלכות אבל פרק יד, על כל פנים בתור אסמכתא. לדעת הבה"ג וסיעתו מתפרש הפסוק "ואהבת" בפירושים אחרים.

19. (עמוד 129) המציאות של ה"אני" מורכבת מג' רובדים. (א) העמוקה והנמוכה ביותר "בין אדם לעצמו". [=נפש: ההנאות הגשמיות ותחושה עצמית חזקה ביותר. חלק זה נתון בתוך הגוף. (ב) בין אדם לחבירו. [=רוח: דיבור והיחסים החברתיים, קבלה נתינה מידות וכו'. (ג) בין אדם למקום. [=נשמה: החלק ה"גבוה" הקשור עם הקב"ה, רוחניות, נצחיות ומופשטות].

בעוד שהראשון והשלישי קשורים לאדם בעצם והם חלק בלתי נפרד ממהותו, הרי שהחלק האמצעי המתייחסת לחברה הוא החלש ביותר ביחס לאדם ואינה קשורה לו בעצם. ובפרט לאור העובדה שאין ביד החברה להיטיב או לפגוע רק הכל כפי שנגזר משמים. הקב"ה שם אותנו בחברה כדי ללמוד וללמד, לקבל ולתת, לעמוד בנסיונות ולהשתלם במידות.

בר דעת לומד לא לשקוע ולהתבוסס בתוך החברה, רק להסתכל ולשלוט במחוץ. אז פחות נפגעים ויותר מותרים ונותנים. מקצת מכל האמור כאן ניתן לכווין לתוך דברי החזון איש. מי שיועד להישמר מליפול לתוך "עיסת" החברה קל לו להתנהג בייקיר נפש ודן" שבדברי החזון"א.

20. (עמוד 137) מעלתם העצומה של ישראל, בפרט לעומת אומות העולם, ביטא רבי עקיבא במסכת אבות (פ"ג מ"ח) "חביב אדם שנברא בצלם... שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, חביבין ישראל שנקראין בנין למקום שנאמר בנין אתם...". מדהים! ההבדל שבין 'אדם' - הכולל גם גויים - לבין ישראל הוא כמו ההבדל שבין צלם ותמונה לבין הדמות עצמה! בנין למקום הכוונה ש'ברא כרעה דאבוה' וחלק

אלוה ממעל. הרי הבלד עצום ומרחק אין סופי יש בין תמונה של מציאות לבין המציאות עצמה. ברוך שבחר בעמו ישראל באהבה.

הערות למאמר: באלה חפצתי

21. (עמוד 152) וכבר האריך החפץ חיים בהקדמתו לספר נדחי ישראל [בהערה האחרונה] בגנות אותם אנשים המקפידים יותר על המצוות של בין אדם לחבירו על חשבון המצוות של בין אדם למקום כדרכם של המשכילים של פעם והחילונים עד עצם היום הזה... ועיי"ש שדן ביחס שבין סוגי המצוות, והחשיבות המיוחדת של המצוות למקום ביחס למצוות שבין אדם לחבירו. אולם אנו מתמקדים כאן במקרה הפוך, אנשים המהדרים במצוות שבין אדם למקום על חשבון אלו שבין אדם לחבירו. וגם בגנותם של אנשים אלו האריך הח"ח בכמה וכמה מקומות בספריו ובאגרותיו, ואין כאן המקום לפרטם.

22. (עמוד 159) גם דוד המלך ע"ה מלמדנו את ההתייחסות הנכונה למצוות שבין אדם לחבירו, ושהם יראת ה' לא פחות מכל מצווה אחרת. "לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם, נצור לשונך מרע... סור מרע...בקש שלום ורדפהו" וגו'. ומדיכין למדו דוד? אולי י"ל שלמד מהתורה, שבכל התורה כולה מוזכר רק חמש פעמים זיראת מאלוקיך, וכולם במצוות שבין אדם לחבירו ואכמ"ל.

23. (עמוד 160) אף על פי שבמאמר זה אנו מתמקדים בדברי הנביאים לא נימנע מלהעתיק קטע מהרמב"ם ביד החזקה העוסק בעיקר ברציחה אבל מעורר על חומרת חטאי בין אדם לחבירו בכלל, מצד היבט "השחתת יישוב העולם" שיש בהם.

"...שאע"פ שיש עוונות חמורין משפיכות דמים אין בהן השחתת יישובו של עולם כשפיכות דמים, אפילו עבודה זרה ואין צריך לומר עריות או חילול שבת אינן כשפיכות דמים. שאלו העוונות הן מעבירות שבין אדם להקב"ה אבל שפיכות דמים מעבירות שבינו לבין חבירו, וכל מי שיש בידו עון זה הרי הוא רשע גמור ואין כל המצוות שעשה כל ימיו שקולין כנגד עון זה ולא יצילו אותו מן הדין..." , הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד

הרמב"ם כאן מייחס חומרה יתירה לעבירות שבין אדם לחבירו בכלל ורציחה בפרט, מצד השחתת יישוב העולם שבהם. אולם בדבריו שהובאו לעיל ובכל דברי הנביאים מדגישים חומרת מצוות אלו בעצם. ומצד עבודת ה' שבהם.

נמחיש ונסביר ע"י משל יפה: [מהקדמת ספר בין אדם לחבירו חלק א' לא תשנא] שבהוצאתנו בידבר הספר' עיי"ש בהרחבה]

מעשה בעשיר מופלג שבנה ארמון גדול מרובה חדרים, ופיארו בכל מיני פאר וחדר, וסידר בו כל הנוחיות שבעולם, וכשנגמרה מלאכתו שיכן בו את משפחתו ברוב כבוד. אולם במקום לשכנם בכל הארמון כיאה, צפף את כל משפחתו למגדול ועד קטן בתוך חדר אחד, ומפאת הצפיפות הגדולה ומחנק האויר, נתרבו המריבות והקטטות בין בני-המשפחה שהיו רבים על כל אמה ואמה מי יזכה להניח עליה את ראשו, והיו תמיד נתקלים זה בזה, והיה אך ריב ומצה מנת חלקם כל הימים.

עד כאן סיפור המעשה. והנה כשם שאין מעשיו של עשיר זה מובנים לנו, כמו"כ כביכול אין אנו זוכים להבין לכאורה - בשכלינו הדל - את מעשי ה' וגבורותיו, שברא את היקום בממדים עצומים ואין סופיים ובו עולמות גשמיים אין מספר, גדולים

ועצומים, כולם ברורים ושמחים, ובסוף שיכן אחרי כבוד את כל הבריות בעולם קטן אחד בצפיפות גדולה. אין יום שאין בו מלחמה - על קרקע, מים או כיו"ב - וכל שכן שאין שעה שאין בה מריבות וקטטות בין בני-אדם. כל אחד מיוחד שמא חבירו חי ונושם על חשבוננו הוא. פגיעות בגוף, בממון, בכבוד הזולת וקטטות הן לחם חוקם של הבריות תמיד.

רובן ככולן של תופעות מצערות אלו היו נחסכות לכאורה אלמלי פיור הקב"ה את אוכלוסיית העולם על פני מספר רב של עולמות ובהם היה שפע של שטח, אויר אור וכו', ומרחב מחיה בכמות מספקת, אוי כמה מאושרת היתה האנושות אז!

האמנם? השקפה נפוצה - גם בין חלק מבני התורה - שעיקר המצוות שבתורה הן המצוות שבין אדם למקום. הן הן גופי תורה, וגופי עבודת ה', אבל המצוות שבין אדם לחבירו, אינן בכלל עיקר חובת האדם בעולמו ואינן מגוף עבודת ה'. ורק משום שנודמנו הרבה בני-אדם יחד בעולם, ומתהוות ביניהם מריבות, קטטות ופגיעות, לכן יש ליזהר ולשמור המצוות האלו הבאות להשכיח השלום והשלוה בין בני-אדם, להסדיר היחסים ביניהם ולתקן יישוב העולם. על כל פנים לפי השקפה זו מצוות אלו הן בעיקר סדרים טכניים, וממילא כל כמה שהאדם יכול לחסוך "אי-סדרים" בדרכים אחרות, בלי לקיים המצוות האלו [כגון התרחקות מחברת בני-אדם וכו'] מה טוב

לפי השקפה זו ודאי קשה הקושיא שהקשינו למה צפף הקב"ה מילירי בריותיו בעולם קטן אחד, ודאי שמוטב היה לפזרם ולחסוך את כל הבעיות הנולדות מצפיפות זו.

אבל השקפת התורה האמיתית היא, שכל המצוות כולן, כולל מצוות אלו, הן עבודת ה' גמורה מצד עצמן, ואדרבא המצוות הללו נוגעות למהות נפשו של האדם, ה"אני" שלו ויצרו, וכל ההשקפה שלו על כל הסובב אותו, לא פחות מהמצוות שבין אדם למקום [אלא יותר]. והמצוות הללו מוככות נפשו של אדם ומידותיו המהותיות מאד, וכלל אינם דברים צדדיים ו"טכניים" בנפשו של אדם.

ולא עוד אלא שכל המצוות קשורות יחד, ומי שמידותיו פגומות כלפי חבירו מידותיו פגומות גם כלפי הקב"ה. כי הנפש מתיחסת להקב"ה כמו שהיא מתיחסת לכל מי שהוא זולתה - כי הרי אין הוא חלק ממנה - וכל יסוד היחס לה' נקבע לפי התנהגות הנפש לזולתה....

לפי השקפה אמיתית זו, הרי שודאי רצונו ית' היה דוקא לצפף את בריותיו יחד כדי ש"ישתפשו" זה בזה, ויעמדו בפני נסיונות שונים ומשונים בין אדם לחבירו. וכן ע"י ה"דחקות" וה"כתישה" התמידית שמשתפשים ביניהם ישאר כל אחד במקומו וגבולו הטבעי ולא "יתנפח" ויתפשט על חשבון אחרים [ויפריע להם] בבחינת "אני ואפסי עוד", וע"י כך יודככו הנפשות כדי להטיב להם באחריתן. תועלת גדולה זאת היתה נפסדת אילו היה הקב"ה מפזר את בריותיו על פני כל היקום. ע"כ הערה

הערות למאמר: השנאה מה היא?

24. (לעמוד 169) ראו להביא כאן סקירה קצרה על הפירושים של המילים "שנאה" [שונא] "איבה" [אויב] ו"שטמה" [שוטים], שבתורה.

[א] יש מפרשים ש"איבה" [אויב] פירושה שנאה גלויה, וכמ"כ: "אמר אויב ארדוף וגו'", "להשבית אויב ומתנקם", ו"שנאה" פירושה שנאה נסתרת בלב. כן כתבו המלבי"ם (בפסוק לא תשנא), הגרי"פ פערלא במצות ואהבת עמ' 267, וה"באר

היחודה" על ספר חרדים (במ"ע התלויים בלב פ"א אות ז). וכן משמע לכאורה מהפסוק: "ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו" (דברים א כז), ושם (ט כח) בתפילת מרע"ה: "פן יאמרו... ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר", ומשמע שהיא שנאה נסתרת ולכן השונא אינו הורג בגלוי אבל מסבב סיבות כדי להרגם. אולם הגר"פ פערלא שם הקשה על זה למה הוצרך להוסיף מילת "בלבבך" [עכ"פ להרמב"ם] להורות על שנאה נסתרת כיון שהמילה שנאה עצמה מורה על זה. ועוד הקשה מדברי המדרש. ולעומתם פירש הנצי"ב ב"העמק דבר" (במדבר לה כ-כא, לענין גלות) ההיפך הגמור, ש"איבה" היינו שנאה נסתרת, ו"שנאה" היינו שנאה גלויה וצ"ע.

ב] ב"יד הקטנה" (דעות פ"ו) פירש ש"שטמה" פירושה: שנאה נסתרת בלב [לעומת איבה ושנאה שמשמעותם גם שנאה גלויה], וראייתו מהפסוק **"וישטום** עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו... ויאמר עשו בלבבו... ואהרגה את יעקב אחי" (בראשית כז מא). וכן פירש הרש"ר הירש בכמה מקומות, וכתב (בראשית שם): "שטם" קרוב ל"שתם" (איכה ז ח) ו"סתם", מציין שנאה כבושה". ושם (מט כג) כתב: "שטם": לרחוש טינא נסתרת, לשמור שנאה בלב". אולם צ"ע לפירוש זה מפסוק: "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמר לו **ישטמנו** יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותך" (בראשית נ טו), שפשטות המשמעות שם בשנאה גלויה ולא נסתרת. [ועיי"ש ברש"י על "ויראו אחי יוסף"].

ג] הגר"א (אסתר ט א) פירש ש"אויב" הוא השונא שנאה פעילה ורוצה להרע, משא"כ "שונא" אינו עושה כלום רק שמח ברעתו. וכן משמע דעת שו"ת "פני אריה" (סי' צ"ח ד"ה ואשר) וראייתו מהפסוק 'בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים וגו' (דברים א ט), "שחשבו שלא היה יכולת ביד ה' להשמידם במצרים והוציאם בשנאתו אותם לתתם ביד האמורי שישימדם הוא", ולא שהש"ת פוגע בהם.

ויתכן שזוהי גם כוונת ר' מאיר שמחה בשם אביו עיין להלן שם. ולכאורה קשה על פירוש זה מפסוק: "ונתן ה' אלוקיך את כל האלות האלה על אויביך ועל **שונאיך** אשר דרפוך" (דברים ל ז), שהזכיר רדיפה על שונא, וכן קשה להיפך מפסוק: "אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו" (תהלים מא ו), הרי שהאויב אינו עושה כלום ומסתפק בצפייה לרעתו 'מתי ימות'.

ד] ב"ילקוט דעת תורה" (הנספח לקונטרס "עקבתא דמשיחא") מביא הגר"ר גרוובסקי בשם חותנו הגאון ברוך בער זצ"ל מקמניץ לבאר החילוק בין אויב לשונא. "שנאה" היא האי-רצון מהדבר [ניתעב וסלידה] וכמש"כ "שונא בצע", שודאי לא שייך לפרשו כמושג הרגיל של שנאה בין בני אדם, ו"אויב" פירושו שנאה כהסוג של נקמה "להשביית אויב ומתנקם", וכן מורים הרבה פסוקים שבתורה.

וביפני אריה" שם גם כתב חילוק זה שבין תיעוב וגיעול נפש לבין מצפה לרעתו ושמח לאידו, אבל כתב ששתי ההגדרות הללו עדיין בכלל "שנאה" ורק ברודף אחריו בפועל להרע לו אז נקרא 'אויב' וכחילוק הגר"א לעיל אות ב'. ולשיתנו זאת - שגם גיעול נפש ותיעוב כלול במושג שנאה מביא ראייה מהפסוקים "שונא בצע", "שונא תוכחות", "שונא מתנות", ולא נמצא תואר "אויב" באחד מהם, כי לא יתכן בהם הרדיפה אחריהם להרע להם אבל יתכן בהם השנאה שנפשו געלה במתנות ובתוכחות].

25. (עמוד 170) וכן משמע גם מלשון הרש"ר הירש שהובא בראש המאמר שעיקר השנאה היא על פגיעה שעדיין קיימת בהווה או שעכ"פ מאיימת עליו עוד, משא"כ

בפגיעה שכבר עברה לגמרי והפכה לנחלת העבר, לא שייך כל כך רגש השנאה המתואר כאן, ויותר שייכים בזה רגשי כעס ונקמה שהן רגשות הבאים על העבר.

26. ויש סוג שנאת חינם שהיא גרועה הרבה מזו, שהיא חינם ממש, שהשנאה היא מחמת קנאה או שעצם מהותו של זולתו מפריע לו וכאילו חי הלה ונושם ומצליח ושמח על חשבונו הוא. והרי הלה מפריע לו להתפשט על פני כל המרחב, בענין ממון, כבוד וכו', והזולת בעצם מהותו מונע בעדו מלהיות יחיד ומיוחד. גם זה דומה למה שאמרו "אומן שונא בני אומנתו" כי בזה גופא שהוא ג"כ "אדם" הלא הוא בני אומנתו ומפריע לו. סוג חמור זה של שנאת חינם היטיב להגדירו הרשב"ב מליובאוויטש זצ"ל בקונטרס "החלצו רניט" נקטעים ממנו נעתקו בב.א.ל. כרך א', עמוד 308. שם ביאר שורש שנאה זו בנפש האדם שהיא הגאווה והרגשת ישות בצורה מופרזת. ועי' עלי שור ח"ב עמ' תק"ח בשם הרש"ז מקלם בחכמה ומוטר ח"ב ס' קסא ובשם מכתב מאליהו ח"ג עמ' 215.

27. (עמוד 173) לענין מש"כ ששינוי השקפות מעוררים שנאה, עיין המאירי בחיבור התשובה (מ"א פ"ב עמוד 45) עמש"כ חז"ל שאפילו אב ובנו שנושאים ונותנים בדברי תורה נעשו שונאים זה לזה, "שכל ריחוק הדעות הוא שנאה", ומה שאמרו שלא זוו משם עד שנעשו אוהבים, משום שאב ובנו רוב ותלמידו אינם חולקים מצד הניצוח רק מדרך חקירת האמת, ומתוך המשא ומתן יבררו האמת ויסיכמו לדעת אחת ואז הם אוהבים.

ולהלן בפרק ג' נתבאר עוד בזה ובשנאות בני החוגים והמפלגות ביניהם. וגם שאם נאמר שסלידה ותיעוב שנאה ממש הם הרי יש עוד סוג גורם שנאה והוא כל דבר המכער את בעליו בעיני אחרים, כגון מומים גופניים כמו מוכה שחין או מומים נפשיים כמו מידות והרגלים רעים או מעשים רעים וחטאים, דברים אלה גורמים לסלידה ולתיעוב.

28. אין הכוונה כאן לומר שבאופן שהשונא מכוין - בניתוק יחסים - רק "לברוח" משונאו כדי שלא יסבול, ולא יותר, אז לא תחשב שנאה ממש. כי לא מצאנו חילוק כזה בגמ' סנהדרין שם, וגם אין סברא לחלק בזה, אלא הכוונה לומר שבפנימיות מחשבתו והרגשתו של השונא כשמנתק היחסים, הוא בדרך כלל יותר מ"בריחה" גרידא, אלא מתכוין הוא להתייחס לשונאו כאילו הוא אינו קיים ולבטל מציאותו של ההוא ולא "לברוח" ממנו. ומהרגע שסוכם במחשבתו כדרך "המשפט המסכם" המביא לידי שנאה [המוסבר באורך להלן באות ד'] הרי כל החלטה אח"כ של ניתוק יחסים נחשבת שנאה גמורה, ורק כשמנתק יחסים "וברוח" משונאו בלי המשפט המסכם הנ"ל י"ל שאינה נחשבת שנאה, ועיין סוגיא ב' פרק ב'.

29. (עמוד 174) ועיין להלן בסימן ו' הארכנו לחלק בין סוג ניתוק יחסים שאינו אלא בריחה כבורח מן האש - וכפי שמתואר כאן - לבין סוג ניתוק שמשמעותו עמוקה יותר שמדמיין כאילו שונאו אינו קיים כלל וגם מתעלם ממנו בצרתו וכו'. ושם כתבנו שבסוג הזה המתואר כאן [בריחה] אינו ברור האיסור משום לא תשנא, עיי"ש, ולכן עיקר הנידון לענין לא תשנא הוא בסוג החזק יותר של ניתוק יחסים שבו דברנו עד עכשיו וכפי שמתואר בפרק זה מספר 2.

30. (עמוד 175) באופן כללי יש לקשר קצת סוג התגובה בעת שנאתו גם לטבעו ומידותיו של האדם. תגובה 1 - "מצפה לרעתו ושמח לאידו", שייכת יותר לאדם לא מעשי ולא דמיוני, הוא אינו עושה כלום לפתור בעייתו אך גם אינו שוקע בדמיונות, אלא מחכה הוא בסבלנות מתי יבוא יומו, ובינתיים שש הוא על כל כשלונו של שונאו

ומתעורר בתקוותו. נאולם בסוג הב' החמור יותר שהוזכר לעיל, שהוא עצמו רודף ומשתדל לפגוע בחבירו, ודאי מדובר באדם מעשי ולא דמיוני אך בעל דרגא רוחנית ואינטלקטואלית ירודה, וכמשיב למעלה].

תגובה 2 - "ניתוק יחסים", שייכת יותר לאדם מעשי אבל דמיוני, מצד אחד נוקט הוא ב"פעולה" כדי להתגונן, אבל פעולה זו הלא אינה יותר מדמיון, שמנסה לצייר לעצמו שזנאו אינו קיים כבר [עכ"פ מבחינתו].

תגובה 3 - "מבוזה ומשפיל", שייכת יותר לאדם מעשי ולא דמיוני, וכאן גם מדובר באדם "שכלי" וחושב, ומה שאחרים משיגים על ידי דמיון או תוחלת ותקוה, משיג הוא על ידי הגיון וחשיבה, שמתבונן באישיותו של מתנגדו בצורה מגמתית כדי להגיע למסקנא "אובייקטיבית" שהלה בעצם אינו נחשב כלל ואינו יודע, ולפעמים אף משכנע אחרים בכך.

31. קיים סוג שטחי של ניתוק יחסים שהבריות עושות בו שימוש נרחב לכל סוגי הגורמים, ואף כשאינו מביא שום תועלת. סוג זה נתבאר לעיל סימן 22 ומאחר שהיא תגובה לא רצונית כי טבע האדם "לברוח" ממצבים לא נעימים וכו', וכדלעיל לכן השימוש בו אינו לפי ההגיון והתועלתיות.

32. (עמוד 176) אך לפעמים תגובה 3 כן יעילה לגורם א', וכגון שהפגיעה היתה שהלבין פניו וביזהו וכו"ב ועל ידי מה שמשפילו ומגרע ערכו בעיני עצמו אינו מתפעל מהבזיון כל כך. ולפי מה שלמדנו במשנה (ב"ק פג): "הכל לפי המבייש והמתבייש". וברש"י כתובות פירש: "הכל לפי המבייש - אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב", נמצא שאם ביישו אדם בינוני והנפגע משפילו בדעתו עד עפר לדרגת "זולל", הרי נרגע מהבזיון, שבושתו של "זולל" זה אינה קשה כל כך.

33. (עמוד 177) לפי המתבאר ש"תרעומת" אינה עדיין שנאה ואינה אלא שלב שלפני השנאה, צריך לומר שדין "יש לו עליו תרעומת" המוזכר בכמה מקומות [בבא מציעא עה: ועוד] שפירושו שעל פי דין מותר לנפגע להתרעם על חבירו שהטעה אותו במקח וכו"ב, דבר האסור לעשות כלפי אחרים, ועל פי המתבאר הרי שלא הותר אלא תרעומת ולא שנאה ממש, והחידוש כאן הוא שאין איסור נטירה או מצות דיון לכף זכות וכיוצא, אבל ודאי שאיסור שנאה איכא, שאפילו היכא שהלה פגע בו ודאי ושלא בצדק א"ה אסור לשנאותו מיד אלא חייב להוכיחו וכו', ועוד שנתבאר בסוגיא ש' "התנאים להיתר שנאת החוטאים" סוף פרק ג', שעל חטאים שבין אדם לחבירו אין היתר לשנאו. וכי' דלא כ"אורח משפט" חו"מ סי' כ"א ד"ה ובר מן כל הנ"ל, שמשמע מדבריו שדעתו שהדין "יש לו עליו תרעומת" כולל שגם מותר לשנאותו. ויש לעיין עוד בגדר "יש לו עליו תרעומת".

34. (עמוד 179) יש לציין שבנוסף ל"משפט המסכם" שנתבאר פה, שודאי חיוני הוא לתהליך השנאה תמיד, יש לפעמים במסקנת התרעומת משפט שהוא בערך כזה: "ודאי שכל מה שהטיב לי והעמיד פני אוהב עד עתה לא היה אלא שקר וחנופה, שכל זמן שהיה נצרך לי התניף לי, וברגע שחושב הוא שאינו צריך יותר לטובתי בועט בי בצורה כזאת".

סוג מחשבה כזה בא רק במקרה שהיתה ביניהם ידידות לפני הפגיעה, ואז בא המשפט הזה כדי לעקור למפרע את כל הידידות ולהפוך את כל הקערה על פיה, ולקבוע שמעולם לא היתה ידידות אמיתית, ואם לא יוסיף משפט מסוג זה כי אז יכול להיות שהידידות הותיקה תתגבר על כעסו מכח הפגיעה ולא יהפך לשונאו, וכפי שקורה הרבה במציאות במקום שהידידות חזקה ביניהם שאין בכוחה של פגיעה, אפילו היא חזקה, לעקור את כל האהבה שבין האוהבים ולהפוך אוהבים לאויבים.

ברם במקום שאין ידידות ואהבה ישנה ביניהם, אין צורך בסוג המשפט שהוזכר כאן הדין ביחסיהם בעבר.

35. (עמוד 188) וצ"ע בדבריה "חפץ חיים" בקונטרס "אהבת ישראל" פרק ב' בציורו שם - שיש סכסוך דבר קטן בין אנשים וכו' אף ששנאה גמורה לא נראה ביניהם אך מ"מ אינם רוצים להיפגש יחד ונקרא "שאינו שוה בשוה עמו", שכתב שם שעובר בזה בלאו דלא תשנא - האם יחמיר גם בציור זה שהזכרנו, ובסוגיא ב' "שיעור השנאה האסורה" פרק א' כתבנו מה שיש לתמוה בדבריו.

אולם מצד הסברא היה אפשר לצדד ולומר שעצם המשפט המסכם את התרעומת וקובע שעצם הגברא מנוגד לו, ומאז כבר מרגיש שלא בנוח בחברתו ומשתדל לברוח ממנו וכו', זה עצמו כבר יש בו כדי "שנאה", ואע"פ שאינו נוקט אמצעים כדי להתגונן על ידי ביטולו והחלשתו של שונאו. ויתכן שזה מה שאסרה תורה בלאו הזה, שלא יחליט האדם ולא ירגיש על שום אדם מיישראל שהוא מתנגד לו בעצם, והצלחתו של ההוא הוא חורבנו שלו, וכן להיפך, ואע"פ שתרעומת אינה נכללת בלאו זה אבל מסקנתו זו שגם מולידה בו הרגשות קשות הנ"ל, זהו האיטור שבלאו דלא תשנא. וצ"ע.

36. (עמוד 191) ב"מצות המוסר" (שער הספיקות עמ' 237) מסתפק לדעת ה"אור החיים", וכתב:

"אם נאמר דכל הרחקה בלב ואפילו אינה שנאה ממש בכלל הלאו דלא תשנא הוא - ע"פ דעת האור החיים על הפסוק דלא תשנא - מה דין המרחק את חבירו מתוך איסטניסות, וכגון שנפשו סולדת במום מכוער או הרגל מכוער שבחבירו, אם נאמר דהרחקה זו אינה בכלל שנאה כל עיקר כיון דאינה באה אלא מתוך זה שהוא מצטער בראיית אותו מום או הרגל מכוער... [כאיסטניסות]... או דנימא דלגבי הרחקה אדם אין צער האיסטניסות היתר, וכדרך שאמרו: לך ואמור לאומן שעשני וכו' (תענית כ:), ובכגון דא הו"ל ליתובא דעתיה ולהתגבר עלה איסטניסות... וממילא גם זה בכלל לא תשנא?"

ולפי מה שמבואר מדברי "בנין ציון" שהובא כאן, הרי כל הרגש שבאמת יכול הוא לסלקו מהלב ואינו ממש מטבעו, בכלל שנאת הלב הוא, ואסור. וכן יש לפשוט לכאורה שאלתו של "מצות המוסר".

וב"ספר המידות" (לבעל "מצוות הלבבות" - חלק א' אופן שישי) האריך בענין זה, ואף מכניס מחשבות רוחניות בדעת הסולד, ונצטט מדבריו:

"ישנם בני אדם שהם בעלי פרצוף מגושם, כל מבצעם גס ודוחה עד שקרבתם בלתי נסבלת לכולם, והשנאה אליהם מתעוררת כאילו מאליה, היזהר נא איפוא והישמר מכך אחי! כבר רמזו לנו חז"ל על כך במס' תענית כ: 'לך אצל האומן שעשאני... ברי הדבר שלא כיעור הגוף של אותו אדם ציער את ר' אלעזר ב"ר שמעון, אלא מראהו המגושם והגס, כי על כן מרוב קדושתו לא יכול היה לסבול כל מבצע של מגושמות, ולכן נתבזה הלה כ"כ בעיניו, עד שקיבל את התשובה הנוקבת 'לך אצל אומן שעשאני', ואליבא דאמת אין זה בלתי שכיח שבתוך גוף קודר ומגושם ביותר תימצא נשמה טהורה ואצילה שטובה היא גם לאלקים וגם לאנשים... אם כך תחשוב איפוא אחי בראותך אדם בעל מראה מגושם, תפוג מלבך שנאתך המתעוררת אליו ותוכל לנהוג בכל אדם מנהג של חבר, אהב, ואח נאמן".

37. ואולי יש להכריח עוד כסברת ה"תורה לשמה" מהא דאיתא בגמ' בכמה מקומות שהשונא את אשתו עובר על "ואהבת לרעך כמוך", ולא הזכירו כלל

איסור "לא תשנא", וכגון בגמ' קידושין ריש פ"ב שלא יקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה והתורה אמרה "ואהבת לרעך כמוך", עיי"ש. וגמ' נדה (ז). אסור לשמש ביום שמא יראה בה דבר מגונה ותתנגה עליו והתורה אמרה "ואהבת לרעך כמוך".

וביותר קשה שהרי בתוספתא דסוטה נפ"ה סי' ו' איתא בשם ר' מאיר שלעולם ישא אדם אשה המהוגנת לו שהנושא אשה שאינה מהוגנת לו עובר על לא תשנא... נקימה ונטירה... ואהבת לרעך כמוך, ועוד נכל' הלאוין שמנה ר' מאיר במשנה נדרים סה: במדיר הנאה מחבירו. הרי שבתוספתא חשיב גם לאו דלא תשנא, ולמה לא נזכר בגמ' לאו זה?

אלא ע"כ שברואה בה דבר מגונה (נ- והיינו ביופי גופני וכדמשמע פשוט) ואינו טובלה, אינו עובר בלא תשנא, שהרי אם לא היתה אשתו לא היה לו נגדה כלום משום זה ולא היתה מעוררת בלבו שום שנאה, רק משום שעכשיו היא אשתו הוא אינו טובלה שאינו רוצה שתהיה לו אשה כזאת, וכסברת ה"תורה לשמה" ששונא להתחברות, ולא אותה בעצמה. אבל על העשה דואהבת לרעך כמוך עובר דסוף סוף אינו אוהבה (וילע"ע בה). ולכן הזכירה הגמ' רק "ואהבת לרעך", משא"כ בתוספתא שר' מאיר חשיב כל הלאוין שגם יכולים להגרם אח"כ כתוצאה ממה שהאשה אינה מתאימה לו, וכמו שאמר גם בנדרים וכנ"ל, ואז ודאי שגם לא תשנא הוא בין הלאוין שהרי בסוף ודאי יכולים לבוא לידי שנאה גמורה ולקטטות אע"פ שבתחילה יש רק שנאת ההתחברות, וצע"ע בזה.

עוד יש להעיר על דברי ה"תורה לשמה": (א) יש לחלק בין מצב זה למצב המתואר בפרשת מוציא שם רע (דברים כב ג): כי יקח איש אשה וגו' ושנאה, ושם לה עלילות דברים וגו', ובחז"ל מובא ברש"י עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא סופו לבוא לידי לשון הרע, ששם אינה רק 'שנאת ההתחברות' אלא התפתח לידי שנאה בעצם. והראיה שאינו מסתפק בגירושין אלא מעלל עליה לחייבה על ידי בית דין. (ב) ראוי להרחיב חידושו של ה"תורה לשמה" ולהגדירה בהגדרה מדוייקת, ולחפש אם עוד פוסקים טוברים כוותיה. כי שכ"ח הדבר בחיים ביחסים עובד-מעביד, איש-אשה, שותפים, ידידים טובים, שמחמת הקשר המיוחד והקרוב שביניהם נולדת שנאה, אך ברגע שיפרדו עוברת השנאה, ז"א שזאת רק שנאת ההתחברות. אך הרבה פעמים מתפתחת משנאת ההתחברות שנאה עצמית וגמורה.

גם צריך לברר הפסיכולוגיה של מצב זה, ולהגדיר נקודת המפנה בין שתי השנאות - המותרת (תורה לשמה) והאסורה, ומה קורה בדיוק בנפש במצבים כאלו. (בהשקפה ראשונה י"ל שבהתחלה כל אחד נפגע מהשני בפגיעות והשפלות, אך לא משום שהלה שונאו בעצם ורק טכנית מחמת היותם יחד ואינם מסתדרים, אלא שאחרי שהפגיעות מתחזקות ומתעמקות, הן מולידות אצל הנפגע שנאה לפוגע בעצם. ומעתה מתפתחים העניינים וכמים הפנים לפנים, ומאז עוברת לשנאה לעצמית. ואפילו אם יפרדו אח"כ, כבר לא יעזור כלום לבטל השנאה אלא ישארו לעולם שונאים. אשרי הזוג שמשכילים להיפרד עוד לפני שנאת ההתחברות תהפוך לשנאה עצמית.

38. (עמוד 192) וישלהוסיף עוד, שבאופן ששניה הידיים רוצים רק להפסיקה הידיות ולהישאר אח"כ כסתם בני אדם בלי יחסים מיוחדים ביניהם - אך גם בלי שנאה, פשוט הוא שאין כאן איסור, שרק כשיש שנאה ממש עוברים בלאו, משא"כ כשחיים יחד באופן רגיל ורק מפסיקים קשר מיוחד שביניהם, אינה נחשבת לשנאה, ועיין

בהקדמה לסוגיא ח' "היתר שנאת הרשעים". אלא שנידון ה"תורה לשמה" הוא כשיש שנאה ביניהם, ועי' מחדש שי"ל שאין השנאה לחבירו או לאשתו בעצם רק שנאת המצב הזוה שהם מחוברים וקשורים יחד בחיבור מיוחד, וחידוש צריך הבנה באמת, שיתכן שאחרי שסובל מאדם זה על ידי החיבור, כבר שונא את עצם האדם, שהרי על ידו נגרם לו סבל רב והוי שנאה גמורה. וצ"ע בזה.

39. ועוד מצאנו תופעה תמוהה מאד של שנאה והיא במסכת יבמות דף קז. שם למדנו שחמש נשים אינן נאמנות להעיד שמת בעלה וכגון כלה לחמותה וחמות לכלתה, וכן בת בעלה וגיסתה וכו', מפני שהחמות שונאת את כלתה ורוצה לקלקל לה [שתיאסר על בעלה עולמית כשיחזור]. ולרבנן שם גם הכלה רוצה לקלקל לחמותה שגם היא שונאת אותה משום כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם וכו', עיי' שבגמרא. ובשו"ת "שאלת יעבץ" כתב שדין זה נוהג גם באנשים שהחיותן שונא לחתנו וכן בכלם, עיי"ש. וב"ערוך השלחן" [אבהע"ז סי' י"ז סעיף ל"ח] כתב בשם ספר "עזרת נשים" שאפילו "ידענו שהיו אהבות זו את זו, מ"מ אינן נאמנות להעיד דהשנאה טמונה בלב".

ועוד גדולה הפליאה דסתם שונא הרי כשר לעדות משום דלא נחשדו ישראל להעיד עדות שקר מתוך שנאה [דקי"ל כרבנן בסנהדרין כז: שהשונא פסול רק לדין] וא"כ למה כאן גרע, שחמש נשים אינן נאמנות משום שנאה? [וכבר עמד בזה ב"חידושי הרי"ם חו"מ סי' ל"ג] וצ"ל שכאן השנאה חזקה יותר ולכן נחשדו אף להעיד שקר. וכי יעלה על הדעת שכל חמות - ואף הצדקניות ומכל התקופות - עוברות בקביעות על לאו דלא תשנא, וכמו כן כל הגברים לפי ה"שאלת יעבץ" והסוברים כמותו, עוברים תמיד בלאו דאורייתא דלא תשנא?

וע"כ צ"ל שודאי אין עוברים על שנאה כזאת אע"פ שהיא חזקה, ואף חזקה יותר מסתם שנאה שבין בני אדם [אינו מדבר ג' ימים באיבה], משום ששנאה זו טבועה בטבע האדם וכו', או משום שנסתרת היא גם מהאדם עצמו ונמצאת מתחת לסף ההכרה וכו', ואולי י"ל שאינה שונאה ממש אלא רגש חזק של נקמה [ועיי"ש בגמרא הטעם לשנאה בכל אחד מהצדדים] ונקראת "שנאה" ע"ד השאלה בלבד, ועוד י"ל ולעיין בדבר. ועיין קובץ תורת האדם לאדם ח"ג עמ' 240-250 שקלא וטריא באריכות בנושא זה.

בין אדם לחבירו

כרך א: לא תשנא את אחיך

מכון תורת האדם לאדם, צפת

סקירה על הספר מאת הרב אהרן סורסקי שליט"א

במדומי הגליל העליון, בעיר הרזים צפת, התקבץ סגל תלמידי חכמים העושים מלאכת שמים באמונה ומקימים בנין-רמים בדמות היצירה הנפלאה שיש בה חידוש רב. ספר לימוד בהלכות בין אדם לחבירו.

האברכים הרה"ג צבי וינברגר והרה"ג ברוך חפץ, עורכים בעבודת-יחד את הגררים והנדבכים שנאספו ביגיעה רבה מכל נדבכי התורה שבכתב ושבע"פ עד לפוסקי דורנו, כדי להגיש יצירה מושלמת לקוראיהם הפוטנציאליים למן צורכים ופרחי תורה, עד ללומדים מובהקים בעלי תריסין. אלה כאלה ימצאו חפץ ותועלת בחיבור שלפנינו.

הרעיון הגלום ביצירה זו – שתכליתה להטביע את המטבע של דרכי העיון והמו"מ ההלכתי, גם במקצוע זו של מצוות שבין אדם לחבירו (ואינן קשורות בדיני ממונות) – בעצם אינו חדש. מצינו כבר בלוחות שניתנו מסיני, חמש דברות בין אדם למקום על לוח אחד, חמש דברות בין אדם לחבירו על לוח שני, כולם ניתנו מרועה אחד. השויון בין ב' הלוחות אינו זקוק לראיה והוכחה, הרי רק מצד המקרא יש בתורה לוחות שנים בלשון רבים ואילו מצד המסורת אין כאן אלא "לוחת" לשון יחיד, וכפי שפירשו חכמים בא זה לומר שהלוחות היו שווים. אפס משום מה עסקו יותר, במהלך הדורות, בסגנון הלומדות רק בחלקים מסוימים של מצוות התורה, ואת החלק המסור ללב ולמידות השאירו בתחום הדרוש והמוסר.

קריאתו של הגר"י סלנמר ז"ל בענין זה, להפוך את הנושאים המוסריים לעמק הלכה, היא שהולידה בשעתו את הספרים "חפץ חיים" ו"אהבת חסד", אבל עיקר החידוש בהופעתם היה שיצאו ביחד עם ה"משנה ברורה" מקלמוס אחד ומלב אחד. תחומים ינקי מהדרי. אין שום הצדקה להפריד בין הדבקים. אין שום הכדל בין אזהרת "לא תבשל גדי בחלב אמו" לאזהרת "לא תשנא את אחיך בלבבך".

עורכי הספר דנו, יגעו ומצאו והוכיחו בעליל, שיש כר נרחב לעסק התורה – ברמה גבוהה של לומדות דוקא – בתחום המצוות שבין אדם לחבירו. עסק זה מורכב מבקיאיות ועיון, שידוד עמקים, שקלא ומריא, פלפולא חריפותא של עוקרי הרים, ואסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, גם אסוקי הלכתא מגו שמעתתא.

במדורים ערוכים בטוב טעם גללו לפנינו כל המקורות הקשורים לאזהרת "לא תשנא את אחיך בלבבך". במקורות התורה, בחז"ל ובספרי הפוסקים, ראשונים ואחרונים, עד לחכמי תקופתנו. במדור "סוגיות ההלכה" שטחו סוגיות שלמות, מערכות, בענפים שונים של מצוה זו, שמתפצלת לנושאים רבים הן בעצם איסור השנאה לישראל והן באופני היתר שנאה לרשעים ומסיתים וכיו"ב.

להרצאת הסוגיות נלווים תמציות וסיכומים, מבלאות עזר והערות-לווי, המעשירות את הידע של המעיין, וסוללות דרכים נוחות להבנה עבור כל לומד מכל הגילים כמעט, הן בעלי-בתים והן טובי הלומדים שהורגלו לשוט בים התלמוד – כולם כאחד ימצאו בספר שלפנינו את שאהבה נפשם.

עוד מצאנו בספר פנינה אחת: מאמר-חקר כמהות המידה של שנאה החודר לתוך ליבה של השנאה ומנתחה לנתחיה, והכל ע"פ מקורותינו הקדושים וספרי הלכה. המאמר מעורר מחשבה רבה בלב הקורא ומבשר סגנון חדש בספרות התורנית.

בחתימת הספר צירפו העורכים חידוש נוסף ומעניין ביותר, ח"י סיפורים לקוחים מן ההווי בנושא שנאה ומחלוקת, עם ניתוח הלכתי הדרן בכל סיפור כיצד היא השתקפותו באספקלריית תורתנו הקדושה. לצד הכשרון הפורה של המספר, השקיע המחבר בסיפוריו הרבה ידע הלכתי וחכמת-דיינים לשפוט בין איש לרעהו על מניעיהם ועל שגיאותיהם בקיום דיני התורה. ולפי המבואר באריכות בנוף הספר קיים קשר הדוק בין מצות תוכחה על פגיעה בין אדם לחבירו לבין אזהרת לא תשנא, הרי שגם בסיפורים משתקף היטיב ומומחש קשר זה.

כדבר בעתו לימי בין המצרים, התקופה שעמנו מתעטף באבלו ויגונו על חורבן הבית, שנגרם כדברי חז"ל בגלל שנאת חנם, הגישו לנו ראשי המכון

בצפת את חיבורם המצוין, העשוי להחזיר עטרה ליושנה ולהגביר המודעות בקהלנו על חומר המא השנאה רחמנא ליצלן, וככל שנתרחק ממנה נגביר בלבנו אהבת חנם לכל יהודי, כמשקל נגדי ותיקון לפגם שהוליד את החורבן. בעקבות תיקון זה תתקרב אלינו הגאולה.

ע"פ התכנית המפורטת על גבי הכריכה, ממישיכים חברי המכון לרכז ולערוך את החומר לכרכים הבאים, שיקיף את המצוות: "בצדק תשפוט עמיתך", "ואהבת לרעך כמוך", "מפני שיבה תקום", "לא תונו", "ולא יהיה כקורח", לא תיקום ולא תיטור", "לא תקלל", "לא תעמוד על דם רעך" ועוד הרבה.

המפעל כולו זכה לברכת גדולי ישראל וביניהם: הרב שמואל הלוי ואזנר שליט"א, הרב פנחס שיינברג שליט"א, והרב בן ציון אבא שאול שליט"א, המרימים על נס את עוצם היגיעה והחידוש במקצוע חשוב זה שבתורתנו הקדושה "שכל קיומנו תלוי בו". ברכת רבים תחול על ראש הני תרי צנתרי דדהבה, עורכי הכרך הנוכחי, זכות הרבים תלויה בהם ויזכו להמשך ולילך מחיל אל חיל.

מפתח הענינים

הציונים למספר העמוד בספר

- אהרן הכהן**, מקרב החוטאים 67-66. לבו רחב ושמחו בהצלחת אחיו 103-102.
מה שהרוויח ממהנהגתו 103.
- אליהו הנביא**, תפקידו לבטל "שנאת חנם" 14. בהר הכרמל הקים י"ב אבנים
לכל שבט, 83.
- בטחון**, חוסר בטחון בה' גורם לשנאת חנם ==.
- בית שני**, לא נתגלו עונם 217. נחרב משום שנאת חנם 73, 77-76.
- ואהבת לרעך כמוך**, דעות הראשונים בביאור המצוה 121. מהלך חדש בהבנת
המצוה 124. שיטת ספר הברית 126. השוואה למצות 'והלכת בדרכיו'
129-127. הדרך לאהבת ישראל מזהרה'ג ר' אביגדור מילר ז"ל 216.
- והלכת בדרכיו**, המצוה 125. השוואה למצות ואהבת לרעך 129-127.
- חוטאים, מתי מותר לשנאתם**, הקדמה 32. מקור הדין 32. רק אם ראית
החטא בעצמך 54. מצוה או היתר 41. שנאה גלויה או נסתרת 33. הגבלות
בשנאת החוטאים 34. משעה שחזר בו אסור לשנאותו 34. בגדר השנאה
167.
- חופה לעתיד לבוא**, ביאור מאמר "כל אחד נכוד מהופתו של חברו", 99.
- חזון איש**, חוטאים בזמן הזה וגדר'תינוק שנשבה' 33-62. תיאור האדם המתענג
בטובת חבריו ומעולם אינו נפגע 129.
- טבלאות**, מצות תוכחה שני מסלולים 56. שנאת הרשעים סיכום הפרקים 68.
י"ב שבטים בתורה 89. השנאה וגבולה 151.
- ירבעם בן נבט**, חשבונות של צרות ושנאת חנם גרמו לו לחטוא 119. תוצאות
דרכו 122.
- כבוד חבריו**, הלומד מחבירו דבר אחד צריך לכבדו 111. על כל מעלה מגיע
כבוד 112. איך נראין ישראל כשמכבדים זא"ז 114.
- כופרים ואפיקורסים**, האם צריכים התראה לשנאותם 40. רק פוסק (בעל
סמכות הלכתית) יכול לקבוע על אדם שם "כופר" 61-60. כופר בשוגג
192.
- כפיית יצר השנאה**, בקדמתה שונא: מקור הדין 28. דאורייתא או תקנה דרבנן
29. בשונא רשע 29. בשאר ענניני חסד 29. בשונא שאין בו שיעור שנאה
29. מתוך סיפור בחיי יום יום 173.
- לימוד זכות**, גרדי לימוד זכות בקיצור 37.

מבחני המחלוקת, הבחן בעצמך אם מעשיך על פי התורה 75, 76-78.

מבחני השנאה, הבחן בעצמך אם שנאתך מותרת 71-76.

מחלוקת, מחלוקת לשם שמיסומחלוקת אסורה 66. נגד דעות ולאנגדה אישיות 67, 77. מחלוקת המותרת על פי התורה 78. המציעים שאלת חכם חד צדדית מוסיפים אש למחלוקת וגורמים בזיון לחכם 79. מבחני המחלוקת 75-78. עצם הויכוח וחילוקי דעות הוא דבר חיובי (יד הקטנה) 193.

"מוסית", מצות שנאה למסית 44. הלאוין מן התורה 44. התאמת הדין עם מצוה הכללי לשנוא רשעים 45.

מצרים, קליפת מצרים - מקום צר 115. חבירי חי על חשבוני 255.

עז פנים, מותר לשנאותו 42.

נטירה, 147

סיפורים, מחיי יום יום להמחשת ההלכה 171.

פיוס, כשרוצה לשוב האם חייב לפייס את חבירו 31.

קנאות, לשם שמים, הצורך בה וגבולה 192.

שבטים, חלוקת ישראל לשבטים מאת ה' ומודגשת מאד בתורה 95 והלאה. דוגמאות מהתכונות המיוחדות של כל שבט 98. כל שבט נקרא "עם" 99. ישראל נקרא "קהל עמים" 100. כדוגמת חיילות הצבא 100. הזכרו בתורה ט"ו פעמים 101. מעלתם נמשל בצבעים 100. למה נכפלו שמותם גם באבני השהם 104.

שיעור השנאה, 20, 53, 71.

שנאה, גלויה או נסתרת 18, 54, 154-155. שיעור השנאה: אינו מדבר עמו ג' ימים באיבה 20, 53, 71. עומק השנאה 21, 158. לשנוא את שונאיו 22. שנאה לגוי 22. האם עוברים בכל רגע 21. כשנאבק לבטל השנאה אינו עובר 156. מחמת קנאה 76, 195. עופנים מותר לשנאותו 42. שנאה משום מידות רעות 42. תופעה הקיימת בתוך משפחות הכי טובות 7.

תכונת השנאה, על מנת לקיים המצוה חייבים להבין את משמעות המידה של שנאה 156. הבנת תהליך השנאה 137 והלאה, גורמי השנאה 137. ניתוק יחסים 140. כגורם להתנוגגות נפשית 143. שלב ה'תרעומת' 144. מ'תרעומת' לשנאה 146. המשפט המסכם 146. תגובה רצונית לעומת בריחה 148. הפגת השנאה 152. שנאת החמות לכלתה וההיפך 199.

הבחנות ודרגות בשנאה, פעילה ואינה פעילה 158. מחשבה או רגש 159. סלידה וגיעול 160, 168. שנאה ההתחברות עם חבירו 164, שנאה בין חוגים ומדינות 74, 162. 'שנאת הבריות' 165. שנאה לתועלת 77.

שנאת החוטאים, הקדמה לענין 32. מקור הדין 32. רק אסרית החטא בעצמך 54. מצוה או היתר 41. שנאה גלויה או נסתרת 33. הגבלות בשנאת החוטאים 34. משעה שחזר בו אסור לשנאותו 34.

התנאים להיתר השנאה: רקבעבירה גמורה 37, 55, 72. רק אם אין לימוד זכות 37. יודע שעבר במזיד 38, 55, 72. דין עבירה מפורסמת 38. חוטא שסובר שדרכו ישרה על פיהתורה אסור לשנאותו 55. אסור לשנוא מחמת הבדלי השקפה 56. על חטא בין אדם לחבירו אסור לשנוא 38, 57. רק אם הוא בעצמו אינו לקוי בחטא זה 38, 58, 73. גם בשונא שמוותר לשנוא אחייבים לעזרו בשעת דחקו 59.

המצוה מדברי סופרים לשנוא חוטאים 40, 58. הטעם למצוה זו 41. שנאת החוטאים וקירוב רחוקים 41. בירור מעמיק בגדר שנאת הרשעים 167.

שנאת חינם, פירושה 49. ההלכה קובעת 51. גורם חורבן וגלות במציאות 70, 86. דברי מהר"ל 88. ספר חרדים מסביר בדרך קבלה 89. שנאת ה"חילונים" לדתיים היא שנאת חינם גמורה 91.

תוכחה, המצוה המיוחדת להוכיח בפגיעה בין אדם לחבירו כדי לבטל השנאה 23 והלאה, 64-65. נוסח התוכחה וצורתה 25, דין "הדיוט ביותר" 26. אחרי תוכחה מותר לשנוא (יראים וקהילת יעקב) 25, 64, 71. שני מסלולים במהלך הויכוח 27. בנחת 26. עד מאה פעמים 26. במכתב או בטלפון 26.

סיפור המחשה ללהכה זו 175, 177. על פגיעות קטנות שקשה להוכיח 186. טיפים בקיום המצוה למעשה 188.

תינוק שנשבה, מה גדרו בזמן הזה 35, 61, 64, 72.

תרעומת לעומת שנאה, 144-146.

תשובה על חטא השנאה, דין תשובה 30, 62, 72. האם צריך גם לפייס את חבירו 31.